298
4

HALDUN TANER - ölürse ten ölür canlar ölesi değil

b

haldun taner

Düz Yazıları 04

ölürse ten ölür canlar ölesi değil

Bilgi Yayınevi

BİLGİ YAYINLARI : 298
HALDUN TANER, DÜZ YAZILARI : 4

Birinci Basım 1978
İkinci Basım 1983

Üçüncü Basım
Haziran 1986

BİLGİ YAYINEVİ

HALDUN TANER

Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil

BİLGİ YAYINEVİ

HALDUN TANER/BÜTÜN ESERLERİ

Bütün Hikâyeleri:

1. Kızıl Saçlı Amazon
2. Şişhaneye Yağmur Yağıyordu
   (1953 New York Herald Tribune Hikâye Ödülü)
3. Onikiye Bir Var
   (1955 Sait Faik Hikâye Armağanı)
4. Yalıda Sabah
   (1984 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü)

Düz Yazıları:

1. Çok Güzelsin Gitme Dur
2. Berlin Mektupları/Viyana'nın Atlattığı Vartalar
3. Koyma Akıl Oyma Akıl
4. Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil

Bütün Oyunları:

1. Keşanlı Ali Destanı

aslımlar
ofset - tipo matbaacılık - ankara
telf: 31 87 52

İÇİNDEKİLER

Önsöz 9
Sakallı Celâl (Celâl Yalnız) 11
Edebiyatımızın Grand Seigneur'ü (Abdülhak Şinasi Hisar) 18
Bir Bellek Fenomeni (Mükrimin Halil Yınanç) ... 25
Ne İçinde Zamanın, Ne De Büsbütün Dışında (Ahmet Hamdi Tanpinar) 33
Cumhuriyetin İlk «First Lady»si (Lâtife Uşaklıgil) 39
Om Mani Padme Hum (Asaf Hâlet Çelebi) 46
Sırıtık Bir Küskün (Celâl Sılay) 54
Sazlı Operetten Çardaş Fürstin'e (Cemal Sahir) 59
Rose Bonbon (Aliye Berger) 68
Hedonist Bir Kirpi (Refik Halit Karay) 73
Güneş Ufuktan Daha Doğmadan (Ahmet Selahaddin) 81
Orda Bir Köy Var Uzakta (Ahmet Kudsi Tecer) 90
Öne Çıkan Bir Hanım (Halide Edib Adıvar) 98
Kentlere İmzasını Atmak (Haşim İşcan) 105
Son Tuluatçı (İsmail Dümbüllü) 108
Tombul, Tatlı Bir Adam (Selçuk Kaskan) 115
Fortiter İn Re/Suaviter İn Modo (Seha L. Meray) 119
Şeytan Tüylü Bir Adam (Muammer Karaca) ... 124
İkbal'de Sabah Kahvesi (Orhan Kemal Öğütçü) 129
Osmanlının Peşinde (Kemal Tahir Demir) 135
Tiyatro Bir Tutku (Ulvi Uraz) 140
Hocaların Hocası (Sıddık Sami Onar) 144
Sevimli Bir Aylak (Sait Faik) 150
Yedi Meşalecilerin En Çok Yanlısı (Sabri Esat Siyavuşgil) 155
İyiler Erken Ölür (Suat Baydur) 159
Bir Tiyatro Ermişi (Muhsin Ertuğrul) 164

İki Sevimli Hece (Vala Nurettin Vâ-Nû) 168
Aktörlerin Doyen'i (İ. Galip Arcan) 172
Röportaj Kralı (Naci Sadullah Danış) 177
Sağduyunun Sözcüsü (Abdi İpekçi) 181
Adının İmlasını Değiştiren Adam (İsmayil Hakkı Baltacıoğlu) 186
Zoraki Diplomat - Gerçek Romancı (Yakup Kadri Karaosmanoğlu) 190
Her Gece Saat Dokuzda (Rauf Ulukut) 196
Hayatını Yaşayan Adam (Esat Mahmut Karakurt) 201
İstediği İşi Yapmak Mutluluğu (Arif Müfit Mansel) 205
S/S Ankara 209
Akbaba'nın Ardından 213
Çiçek Pasajı 218
Bir Sextet (Tevfik Sağlam ve Arkadaşları) 223
Pirimizin Ardından (Burhan Felek) 233
Duyarlı Yalınlık (Behçet Necatigil) 237
Ağzına Baktıran Adam (Eşref Şefik) 242
Sisyphos'un Torunları (Azra Erhat, Faruk Güvenç) 246
Bedrettin Tuncel (Başkanın Sunuşları) 250
Dürüst ve Yürekli (Orhan Eyüboğlu) 256
Sıra Dışı Bir Diplomat (Orhan Tahsin) 260
Şiirde Espri (Özdemir Asaf) 264
Hiç Yoktan Mizah Çıkarmak (Suavi Sualp) 268
Atatürkçü Bir Cartesien (Enver Ziya Karal) 272
Hem Yazar, Hem Politikacı (Samet Ağaoğlu) 276
Yazar mısın Durma Yaz (Ahmet Rasim) 280

ÖLÜR İSE TEN ÖLÜR
CANLAR ÖLESİ DEĞİL

YUNUS EMRE

ÖNSÖZ

Bu kitapta portresi çizilmeye çalışılan kişilerin ortak bir özelliği var: Artık yaşamıyor oluşları.

«Ölenleri hayırla yâd etmeyi» öğütleyen olgun bir geleneğin hoşgörü açısını yeğleyen yazar, onlara diyalektik bir büyüteçle yaklaşmaya, onları eleştirip yargılamaya kalkmadı. Yakın geçmişin bu renkli kişilerini, daha çok kendi değer yargıları, kendi koşullandırılmaları, hatta bazılarının kendi sevimli tutarsızlıkları içinde, kendi yaşam kozalarını dokurken, şurasından burasından bazı gözlemlerle yansıtmayı denedi. Hepsi o kadar.

«Şu kubbede baki kalan birer hoş seda» imişlercesine sevecenlikle kaleme alınan bu portrelerin elbette objektif olma iddiaları da yoktur. Seçilişleri bile belli bir değer ölçüsüne göre değil, sadece rastlantıya, yazarın yaşamı boyunca onları az ya da çok yakından tanımış olmasına dayanıyor.

Bu portrelerin bazısı portre olarak yazıldı, bazısı da adı geçen dostların ölümleri vesilesiyle kaleme alındı.

Kitabın dört portresi ise tek tek kişilere değil, ama onlar kadar kişiliği olan bir gruba, bir vapura, bir pasaja, bir dergiye ayrıldı.

Bu portreleri yazarken bir vefa borcunu yerine getirmekten ya da yakın geçmişin ilginç bir kişisini onları pek tanımamış olan yeni kuşaklara tanıtmak kaygısından da çok, yazarı asıl iten

duygunun bu eski dostlarla hayalen de olsa bir kere daha yaşamak özlemi olduğunu burada doğruculuk adına itiraf etmek gerek.

Yunus'un yüce sözü zaten bu avuntuyu da içermiyor mu?

Haldun TANER

Bugünün çoluğu çocuğu hep sakallı. Sakal, çünkü, tozpembe yanaklarına sözümona erkeksi bir gölge katıyor kuruntusundalar. Kişilik yanakta değil, gözlerdedir, bakıştadır. Sakal onu olgunlaştıramaz ki.

Çok önceleri sakal ve bıyığın revaçta olduğu bir dönemden geçmedik değil. Osmanlı İmparatorluğu'nda bıyıksız erkek, sakalsız yaşlı ya da orta yaşlı, aykırı bulunurdu. «Matruş» biri görüldü mü herhalde ecnebidir diye kestirilir atılırdı.

Matruşluk, bugünkü deyimi ile, sakalsızlık, bıyıksızlık bizde cumhuriyetle başlamış, bir çeşit batılılık ve uygarlık simgesi sayılmıştı. Atatürk sarı bıyıklarını kestiğinden bu yana, devlet adamlarının çoğu onu örnek aldılar. Sade devlet adamları mı? Memurlar, askerler, öğretmenler. Bıyığını kesmeyen bir azınlık kaldı ise bile, sakal dipten kazınmıştı.

Özgürlük Şarkısı

İşte Sakallı Celâl'in ayrıcalığı böyle bir döneme rastladığından daha da bir vurgulanıyordu. Her ayrıcalık hevesinin kökeninde —aranırsa— bir kompleks, bir göstermecilik duygusu yattığı görülür. Bundan ötürü rahmetliyi suçlamak aklımın köşesinden geçmez. Alçakgönüllü değerlerin güme gittiği bir ortamda herkesin, «ben de varım» diye bar bar bağırması, kişilikte ya da görünümde —bazen ikisinde birden—

abartıya varması doğal karşılanmalıdır. Kaldı ki Sakallı Celâl, sakalı dışında iddiacı bir adam da değildi. İyi mevkiler alacak yetenek ve kültürde olmasına, arkadaşlarının nüfuzlu yerlerde bulunmasına karşın o hep kenarda kalmayı yeğledi. Kimsenin uyruğuna girmeyen küçük, iddiasız, ama özgür bir yaşamla yetindi. «Sakalı dışında iddiacı değildi»den neyi kastettiğimi anlamışsınızdır. Sakal onun bir çeşit özgürlük, doğallık, kimseyi takmazlık ve filozofluk bayrağı idi. Bektaşi kalenderliği ile filozof saygınlığını birleştiren bu sakal, onun ince yaradılışının söz haline getirmediği bir şeyi dile getirir gibiydi. «Ben doğal bir insanım» der gibiydi. «İhtirasım yok. Paraya önem vermem. Mevkileri takmam. Bunun için sizlerin katlandığınız nice maskaralıklardan uzağım. Sizin burjuva kalıplarınıza metelik vermem. Hepinize de içimden kıs kıs gülerim.» Evet, ağzı ile değilse de, sakalı ile böyle der, kendine için için böyle bir üstünlük böbürü yaratırdı. Onu bunca keyifli ve kendine güvenli yapan da bu olmalı idi.

Sakal Deyip Geçmeyelim

Evet, sakal deyip geçmeyelim. Sakalın çeşidi var. Keçi sakalı var, didon sakal var, kıvırcık sakal var, çatal sakal var, tahta sakal var, yanak sakalı var, favorinin azmanı, François Josef'inki gibi boyun sakalı var, Rabelais'ninki gibi ya da çok daha sonra Soljenitsin'in moda edeceği türdeki... Celâl Beyi sakal bırakma yolunda kim, hangi örnek özendirdi diye çok düşünmüşümdür. Yaradılış bakımından onunla kolay özdeşleşebildiğim ve hele onun geçtiği yollardan aynı liseden, aynı kültürden, aynı birikimden geçtiğim için tahminlerim biraz daha kolaylaşıyor. Anatol France, ilk aklıma gelenidir. İlk yapıtları ile abartılı değerlendirilen, sonra maurassismele

anarşizm arasında karar veremeyen bu yazar, sanırım, Fransız edebiyatındaki saygın yerini daha çok kendine yaraşan o beyaz sakalı ile sağlamıştır. Hazır cevaplık, spritüellik alanında Celâl Beyle çok ortak yanları olan oyun yazarı Tristan Bernard'ın uzun ve sevimli sakalı da, bu benzeşmeden ötürü Celâl Beye çekici gelmiş olabilirdi. Nitekim dostlarından birkaçı da, rahmetliyi esersiz bir Tristan Bernard sayarlardı. Ama sade sakallarından ötürü değil, dünya görüşlerinden dolayı da, kendilerine öbür örneklerden fazla benzemek isteyeceği iki kişi daha vardı ki, bunlardan biri Karl Marx, öbürü de Fransızların babacan sosyalist lideri Jean Jaures'di.

Celâl Beyin sakal bırakma hevesine, bu aklıma gelenler dışında elbet kendi ailesi ve bü yükleri içinde etken olan örnekler de bulunabilir. Mesela, Beşiktaş'taki Deniz Müzesinde sakallı bir portresi duran babası Hüseyin Hüsnü Paşaya benzeme hevesi ilk akla gelendir. Celâl Beyle hiç benzeşmeyen muhteris, atılgan, çok çelişkili Rıza Tevfik'in sakalının bile, salt biçimsel ve estetik yönden Celâl Beyin sakalına belli bir ilham verdiği olasılığı da yabana atılmamalıdır. Bütün bunlar benim tahminlerim. Zaten önemli olan da bu değildir. Sakalın Celâl Beye yakışıp yakışmadığıdır. Onu tanımayanlara hemen söylemeliyim ki, elhak yakışırdı.

Resmine bir bakmanız yeter. Ben onun gençliğini, sakalsız halini bilecek yaşta değildim. Kendisini tanıdığımda kırkının ortalarında idi. Ve sakalını yıllardır taşıyordu. Sakalsız yüzünü tahayyül dahi edemezdiniz. Sakal yüzünün öylesine ayrılmaz bir parçası olmuştu. Alnına dökülen kıvırcık saçları, kişilik sahibi uzun ve güçlü burnu, çocuksu bir parlaklık ve sıcaklıkla bakan neşeli gözleri gür sakalının çevrelediği yüzüyle hem çelişkili, hem uyumlu bir bileşim yaratıyordu.

Sağlık Taşan Bir İnsan

Bir övüncü sakalı ve sakalının tutturduğu özgürlük şarkısı ise, bir başka övüncü de sıhhati, fizik gücü idi. Taşıt araçlarına hiç binmez, yaz kış asker postalları ile kilometrelerce yolu yaya yürürdü. Sınıf arkadaşı Matematik Profesörü Ali Yar'la yine sınıf arkadaşı Prof. İbrahim Hakkı Akyol'u birer eli ile tutup havaya kaldırdığına tanık olmuştum. Yurdun iki büyük bilginini birer eliyle havada tutabilmek, Sakallı Celâl'e çok keyif vermişti. Bir keresinde de kısa memurluk dönemi sırasında, Aydın'da bir okul müdürü iken, okulun ek inşaatında hamallarla birlikte çalışmış, onları hayrette bırakarak, onların taşıyamayacağı ağırlıkları sırtlamış olduğunu duymuştum. Celâl Bey, Bahriye Mektebi Nazırı Hüseyin Hüsnü Paşanın oğlu ve Mektebi Sultani mezunu olduğunu sık sık unutup ve unutturup herhangi bir sokaktaki adam kişiliğine bürünmekten çok zevk alırdı. Ankara Vapurunun ünlü süvarisi Şefik Kaptan bana ön güvertede halatları saran sakallı bir çımacının kendisine Lamartin'in Le Lac şiirini ezbere okuduğunu anlatmıştı. Bu kadar güzel Fransızca bilen bu çımacıyı o güne kadar hiç görmediği için baş çarkçıya sormuş, o da bu sakallı zatın İstanbul'dan İzmir'e biletsiz gitmek için boğaz tokluğuna çımacılık istediğini anlatmıştı. Celâl Beyin, istese bu kadarcık parayı dostlarından borç alması işten değildi. Ama öyle esmiş, öyle yapmıştı. Böyle oyunlara bayılırdı.

Bir Sohbet Ustası

Ben onu aile dostumuz Halit Birsan Hocanın evinde tanımıştım. Oraya sık sık gelirdi. Ahmet Haşim, Ali Yar, İbrahim Hakkı Akyol da sınıf arkadaşları olurdu. İbrahim Alaettin ve Halil Ni-

had'la da yakın dosttu. Bekâr ve bakımsız hali, bu dostlardan evli olanların hanımlarını rikkate getirir ve onu sık sık yemeğe çağırırlardı. Sakallı Celâl'in geleceği günler, yaşlı, genç tüm ev halkınca bir sevinç arifesi yaşanırdı. Çünkü Celâl Bey gerçekten çok iyi bir konuşucu idi. Zeki idi. Spritüel idi. Her konuya kolayca girer çıkardı. Yaygın bir kültürü ve her çeşit insanı kavrayacak bir sunuş tarzı vardı. Bir indirgeme ustası idi. En soyut konuları çok çarpıcı somut örneklerle herkesin anlayacağı bir yalınlığa getirirdi. Konuşmalarını etkin yapan öğelerin başında da içtenliği gelirdi. İçtenliği bir, neşe ve sağlık taşan ışınımı iki. Güç beğenen Ahmet Haşim'e bile, «Celâl'i dinlemek zevklerin en tatlısı ve hazların en mutenasıdır» dedirten de buydu. R'leri g'ye çeviren bir telaffuzu vardı, ki onu bu da ayrıca sevimli yapardı. Bu telaffuz bütün Clochard görünüm hevesine karşın bir yerde onun dadılı, matmazelli geçmiş çocukluğunun izlerini de faş ederdi.

Hem Derbeder, Hem Titiz

Steinbeck'in Fareler ve İnsanlar piyesindeki sevecen Lenny'si gibi, Celâl Bey de fareleri severdi. Bunlara odasında ayrı bir köşe ayırdığı, inip çıkacakları merdivenler yaptığı, boş vakitlerde onlarla oyalandığı söylenirdi. Herkes muhabbet kuşu, kanarya, kedi, köpek beslemez ya. O da fare besliyordu. Bu özelliği anıldıkta hanımlar tiksinti ve korku mimikleri yaparlardı. Yaşamları dişi sırtlan gibi acımasız kadın arkadaşları, aç kurt gibi vahşi erkek dostları arasında geçtiği halde bunlardan korkmayıp da bir fare görünce korkan kadınlara herhalde Sakallı Celâl de pek akıl erdirememiş olmalı idi. Bir başına yaşayan erkeklerin yüzde ellisi gibi, temizliğe pek özen gösterdiği savunulamazdı. Çamaşır ve gömleklerini giyebildiği kadar giydiği, kirle-

nince çıkarıp attığı söylenirdi. Bütün bunlara karşın çağrılı bulunduğu en temiz ve titiz sofralarda bile, ev sahiplerine sezdirmeden cebinden bir alkol ve pamuk çıkarıp gümüş çatal bıçakları onunla ovar, yemeğe öyle başlardı. Ev sahipleri de onun bu evhamını bildiklerinden gizli temizliğini görmezden gelir, bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu gibilerden onun çelişkisine için için gülerlerdi.

Platonik Bir Sosyalist

Sakallı Celâl denince, onun hiç yanından ayırmadığı küçük valizini anmamaya olanak var mı? Bu küçük valizde sefertası bulunurdu. Fransızca günlük gazeteler bulunurdu, yeni çıkmış Fransızca bir iki kitap bulunurdu ve ölüm kalım parası olarak da Sakallı Celâl'in belki tüm birikmiş parası olan dört bin lirası bulunduğu söylenirdi.

Sakallı Celâl, paşa babasının evinde matmazelle başladığı Fransızcasını Mektebi Sultani'de ilerletmişti. Fransız edebiyatını çok iyi bilirdi. Sevdiği şairlerin şiirlerini öğrencilik zamanının coşkusu ile ezbere okurdu. Salt Fransız edebiyatı mı? Türk edebiyatı, tarih, felsefe, sosyoloji, metafizik, güzel sanatlar üzerine konuşurdu. Konuşmasının şurasına burasına, doğmaca espriler serpiştirerek, size nefis bir konuşma şöleni çekerdi. İyi bir aile eğitimi almış görgülü bir insan olarak, herkesin onurunu sakınan bir dikkati de vardı. Ateşli tartışmalara girdiği zaman bile ölçüyü kaçırmazdı. Bir ahbabı ona Sakallı Celâl değil, Celalli Sakal adını koymuştu. Bu celalli halinde bile durmadan inip kalkan o koca sakalı, hiçbir zaman babacanlığını yitirmezdi. Celâl Bey, sosyalizmin adını dahi anmanın tabu olduğu bir dönemden bu yana ilk sosyalistlerimizdendi. Başka türlüsünün insanım diyen insana yakışmayacağına inanarak, bunu bir böbür soru-

nu yapmadan, hiçbir gün gösterişe, tafrafuruşluğa kalkmadan, hiçbir örgüte bağlı olmadan, ama inancında hep aynı kalarak, hiçbir ödün vermeden. Bir gün Sovyet Rusya'da düşünce özgürlüğüne karşı alınan bazı önlemlerden söz edilirken dayanamamış,

«Bu ülke, dünyaya karşı koca biğ sosyal savaş veriyoğ arkadaşlağ,» demişti. «Oğada sefeğbeğlik bitmedi ki, sıkıyönetim kalksın.»

Sakallı Celâl'in tadına doyum olmaz söyleşileri uçup gitti. Ne yazık ki, yeteneğinin kâğıt üzerine saptanmış bir belgesi kalmadı. O şimdi, kulaktan kulağa aktarılan anekdotları, nefis ve veciz esprileri ile anılageliyor. Onu hiç tanımamış kuşaklar da Sakallı Celâl'i bu esprilerden öteye hiç bilmiyor. Bu esprileri burada yineleyecek değilim. Türk aydınlarını, «dümeni bozulmuş, karaya oturmak üzere Doğu'ya doğru giden bir gemide, arkaya doğru koşup Batıya gidiyoruz kuruntusuna kapılan yolculara» benzetmesi, bunların en unutulmayanlarından biridir. Ulusal bahtsızlığımızı şu beş kelimeye sığdırması da, başka bir söz ve fikir ustalığıdır: «Bizde ilgililer bilgisiz, bilgililer de ilgisizdir.»

Boşuna Akan Pınar

Sakallı Celâl Beyi ben hep sarp dağlar, gür ormanlar ve bozkırlar ortasında boşuna akıp giden bir pınara benzetmişimdir. Vurgulamayı lütfen boşuna sözü üzerine yapınız. Bence ziyan olmuş, eski deyimi ile heder olmuş bir değerdir. O, yurda yararlı olmanın yolunu zorlamamış, yurt da ondan yararlanmanın yolunu bulamamış, bilememiş, hatta teşebbüs bile etmemiştir.

Bundan ötürü, varlığı ve değeri, yalnız onunla karşılaşabilen, onu tanıyabilen az sayıda insan tarafından bilindi, anlaşıldı.

Bunlardan biri olabildiğim için kendi kendimi hep şanslı saymışımdır.

Sanırım bir düş içinde yaşardı. Onu bu düşten uyandıracak kaba gerçeklerden mikroptan kaçar gibi kaçarak. Bu düşün içinde önce kendi vardı. Daha doğrusu kendi hayalindeki imajı. Nasıl Halit Ziya Uşaklıgil kendi imajını Paul Bourget'ye yakın görüyorsa, Hisar da kendini herhalde Marcel Proust'la akraba sayıyordu. Mektebi Sultani'de okumanın verdiği avantajla Fransız edebiyatına yabancı değildi. Fransız yazarları içinde kendi dalga uzunluğunda olmayanları bir kalem geçip, kendi mizacına yakın saydıklarını ayrı bir tahta oturturdu. Türk yazarları içinde en değer verdikleri, başta Yahya Kemal olmak üzere, Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Haşim, Hamdullah Suphi ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu idi.

Bu arada Abdülhak Hâmit'i de unutmayalım. Hâmit hayranlığı ona babasından geçmiş sayılabilir. Babası Mahmut Ekrem Beyin İbrahim Şinasi Efendiye ve Abdülhak Hâmit'e duyduğu hayranlık ise birincinin ikinci, ikincinin de birinci adını birleştirip oğluna verişinden bellidir.

Kendisi İle Dolu

Daha sonrakiler içinde beğendiği yok gibiydi. Kendisi ile dolu olduğu için bu beğendiğini söylediklerimizi de kendinden sonra beğenirdi. Büsbütün yalnız kalmamak için... Dostluğa da büsbütün sırt çevirecek güçte olmadığı için... Onları belli bir seviyede konuşabileceği tek kü-

füvleri saydığı için... Evet, bir düş içinde yaşadığını söylemiştim. Bu düşün baş kahramanı elbette kendisi idi. Ama bu kendisi ne ile dolu idi? Bitmez tükenmez nostaljik çocukluk anıları ile. Yirminci yüzyıl başının rahat ve kaygısız İstanbul yaşamı ile. Bütün ayrıntılarıyla bu âlemi zaptetmiş belleği başlıca dayanağı idi. Bu bellek, onun en yakın dostu idi. Onu, romancılığa da bu özelliği itmiş olsa gerekti. Edebiyata 1921'de ilkin Dergâh dergisinde Kitaplar ve Muharrirler başlığı altında eleştirmeler yazarak başlamıştı. Daha sonra Yarın dergisinde, ondan da sonra İleri ve Medeniyet gazetelerinde bu çeşit eleştirme yazılarını sürdürmüştü. Arada bir, bir şiir kaleme aldığı da oluyordu. Eleştiri yanında o zamanın pek moda olan bir türüne, mensur şiir türüne sapmış, daha sonra anılar yazmaya başlamıştı. Romancılık yeteneğini bu anıları yazarken fark etmiş olsa gerekir. Fahim Bey ve Biz, Çamlıca'daki Eniştemiz, Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği romanla anı arası, romansı anı tarzına benzer yapıtlardır.

Ben, kendisini yaşamının son on yılında tanıdım. İlgisine dahi layık görmediği genç kuşak edebiyatçılar içinde nedense, bir bana sıcak davrandı.

Markiz Pastanesinde

O demler on beş günde bir Sayın Mübeccel Bayramveli'nin «Salon Literraire»inde toplanılırdı. Bu toplantılara bazen Refik Halit Karay, Fazıl Ahmet Aykaç gibi yaşıtlarıyla birlikte o da katılırdı. Ama daha çok tek başına Beyoğlu'nda elleri arkasında geriye kaykıla kaykıla aheste beste gezer, çay vakti Markiz Pastanesine gelir, soba ile vitrin arasındaki daimi yerine yerleşirdi. Biraz sonra «Teşrif etmez misiniz, biraz ko-

nuşsak» diye beni masasına davet ederdi. Beni konuşulmaya değer buluşunun nedenlerini kendi kendime sormuşumdur. Onun okuduğu okulun ürünü oluşum, aynı kültürel birikimden gelişim mi? Yoksa sadece benim de Markiz'in muhteşem inzivasını seçişim mi? Hikâyelerimi okuduğunu, oyunlarımı seyrettiğini hiç zannetmiyorum. Öyle bir şey olsa laf arasında muhakkak ima ederdi. Benim yazarlığımı hep ikinci elden, ya rahmetli Yakup Kadri'den, ya da Refik Halit' den duyduğu olasılığı galiba daha geçerli idi. Çünkü, lafa onların övgüleri ile başlardı. «Yakup son piyesinizi beğenmiş», «Refik Halit, hikâyelerinizi bana çok övdü» gibilerden... Kaldı ki, bu saydıklarım da beni edebi meziyetlerimden çok ya onlara benzeyen yanlarımdan, ya da kendi kişiliklerine gösterdiğim dikkat ve ilgiden ötürü tutuyor olacaklardı. «Mademki beni anlıyor, öyleyse bu delikanlıda iş var» gibilerden. Beni tutup tutmamaları, ya da neden tuttukları pek umurum değildi. Deneyim edinme, izlenim toplama çağında, bu ustaların çevresi de, ilgi duyduğum daha başka çevreler gibi, beni çekerdi. İnsan bir meslekte yürüyecekse, o mesleğin yaşlılarından öğreneceği çok şey vardır düşüncesinde idim. Markiz'in Belle Epoque duvar çinileri, kibar tenhalığı, levanten atmosferi, gümüş çatal bıçakları, fayans tabakları, Bay Avedis'in güngörmüş üslubu, ona belki de Paris'te Ecole Libre des Sciences Politiques'de okuduğu zaman gittiği Saint Germain kahvelerini, Dome'u yahut daha da Brasserie Lipp'i anımsatıyor olabilirdi.

Evet, masasına giderdim. Çoğu zaman Malarmée'den, François Mauriac'dan, Maurice Barrés'den, Nouvelles Littéraires'deki bir eleştiriden ve tabii dönüp dolaşıp Marcel Proust'tan söz açılırdı. Bazen Abdülhak Hâmit'den, Ahmet Haşim' den, Hamdullah Suphi'den, Yahya Kemal'den de bahsederdi. Mesafeli ve ölçülü tam bir İstanbul efendisi konuşması vardı. Fatih hakkındaki eseri

ile ün yapan ortak dostumuz Prof. Babinger'ln Münih'te bana söylediği bir sözü hep anımsarım. Babinger, «Toplumunuzda topu topu iki tane Osmanlı Grand Seigneur'ü kaldı, onlara iyi bakın» demişti. «Biri Yahya Kemal, öbürü Abdülhak Şinasi Hisar.»

Gerçekten de Abdülhak Şinasi Hisar'ın halinde bir Grand Seigneur hali vardı... Vekarlı ve dalgın. Özel yaşamından çok bahsetmezdi. Hiç evlenmemişti. Bunun nedenini merak eder, ama nezaket ve protokol belası, soramazdım.

Bir Bakışmanın Unutulmaz Anısı

Bir keresinde, evet yalnız bir keresinde kendiliğinden açılmıştı. Aşktan bahsederken yaşamının en tatlı anılarından birini anlatmıştı. Büyük bir yakınlık duyduğu bir genç kızı bir gece pencerede görmüştü. Bir sokak fenerinin loş ışığında kız yarım saat hareketsiz pencerede durmuş, üstat da onu kaldırımda yarım saat hareketsiz seyretmişti. Aralarında konuşma olmamıştı. İşaret olmamıştı. Ama iki ruh, sanki birbirine sarılmış, kaynaşmıştı. Üstat, bunu büyük ve tatlı bir anı olarak saklıyordu.

O tarihte bunun bana çok ters gelmesi gerekirdi. Çünkü dolu dizgin bir bekârlığın tam tadını çıkaran renkli, değişken, hızlı bir yaşam sürüyordum. Ama üstadın bu anıyı anarken gözlerindeki mutluluk pırıltısına gıpta etmiştim. Mutluluğun nicelikte değil, nitelikte olduğunu o gün bir kere daha anlamıştım.

Bütün hassas insanlar gibi çok alıngan yaradılışlı idi. Buluttan nem kapardı. Görünüşte dört beş dostla buluşmasına karşın, aslında kendini anılarıyla örülü bir inzivaya çekişinin, kendi hayal ve anı dünyası ile yetinişinin bir nedeni de başka başka kişilerle sürtüşmek, örselenmemek, çekingenliği idi. Çok da mağrurdu de-

miştik. 1944'te CHP'nin düzenlediği roman yarışmasında Fahim Bey ve Biz romanının, Sinekli Bakkal ve Yaban'dan sonra üçüncü oluşunu onuruna yedirememişti. Dostum Taha Toros'un naklettiğine göre, jüriyi etkileyip kendinin kazanmaması için çalıştığını sandığı Hasan Âli Yücel'e uzun zaman öç beslemiş, çağrılı olduğu bir mecliste onun da bulunduğunu kapıyı açan uşaktan öğrenince hemen verdiği paltosu ve şapkasını geri alıp oradan uzaklaşmıştı. Oysa Hasan Âli Yücel'in ustaya da eserine de saygısı büyüktü. Jüride olmadığı gibi, kimseye de hiçbir etki yapmaya kalkmamıştı. Bir dedikoduyu araştırmasız gerçek saymak, olabilir görmek hep bildiğimiz gibi alınganlığı hastalık haline getirenlerde sık görülen bir haldir. Birinci olmuş, üçüncü olmuş, hatta bir derece almamış olmak, kendi değerine, gücüne inanan bir yazarı, hiç mi hiç etkilememek gerekir. Hasan Âli Yücel, bunu işitince, çok üzülmüştü. Ama üstadı bu saplantısından kurtarmak kolay olmamıştı.

Romanlarının Dekoru

Abdülhak Şinasi Hisar, hiç şüphesiz romancılığımızın seçkin bir yazarı olarak kalacaktır. Romanda vakaya değil, his ve düşünceye bir de üsluba değer verirdi. Onca, «Bir romanın en büyük meziyeti romana benzememesi ve bir roman olduğunu hatıra getirmemesi» idi.

Halit Ziya Uşaklıgil'in, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarındaki sağlam çatıyı onunkilerde bulamazdınız. Hatta romancının yan tutmazlığından yana da değildi. O daha çok kendi çocukluğunda, gençliğinde tanıdığı ve garipliği, ayrıcalığı ile roman kişisi olmaya elverişli gördüğü insanları alır, onların uzun bir portresini yaparken, roman kahramanı olmaya elverişli niteliklerini gö-

rür, d'aprés nature çalışmayı bırakıp bu kişiliklere hayalinden başka nitelikler de katar, yeni bir kişilik çıkarırdı. Bu kahramanlar, hep bildiğimiz gibi Fahim Beydi, Ali Nizami Beydi, Çamlıca'daki Eniştemizdi. Romanlarının dekorunu Rumeli Hisarı, Büyük Ada, Çamlıca oluştururdu.

Üstadın çok zengin çocukluk anıları mutlu yaşamının durdurulmaz çağrışımları olarak bu alana akın ederlerdi. Kahramanları ile hem sınıfsal, hem psikolojik bir özdeşleşme içinde olduğundan, onların en ayrıntılı duygu ve düşünce labirentlerini derinliğine işlerdi. «Geçmiş peşinde» oluşu, duygu ve düşünceleri böylesine ince ve ayrıntılı kovalayışı ile —başka ve onun seveceği bir deyimle— mutlu çocukluk günlerinin «nostaljisi» ve duygusal kişiliğinin «raffinement»ı onu çok sevdiği Marcel Proust'a yaklaştırırdı. Kahramanları hep o üst tabaka insanlardı. Ve de aylaktılar. Bir ödevin peşinde koşmayan, dünyada bir işi üstlenmemiş olan insanlardı. Almanların «Musse» dediği başıboşluk, kopukluk, aylaklık elbet bazı düşünce ve duyguları enine boyuna geliştirmeye elverişli bir zaman lüksüdür. Ama bunu bulmak kaç faniye nasip olur.

Şu satırlarını birlikte okuyalım:

«Şimdi Boğaziçi'nin o his bakımından dolu günlerini hatırladıkça, bunlarla mukayese ile, şehir hayatının işleri ve zahmetleriyle çabucak solup giden günlerimizin, birer göç arabası gibi her çeşit yüklerle dolu geçen günlerimizin duygudan yana fakirliğine acıyorum. Hislerimizin hiç birini doya doya duymaya, işlemeye vaktimiz kalmıyor. Eski zamanın o işsiz ve tembel günleri ruhun büyük bir küşayişi içinde geçerdi. Her hissin ruh içinde doğup gelişmesi için bol bol zaman vardı. Yalıların hayatında çarşıya hiçbir vakit ayrılmaz, alış-verişlerle ne bey, ne hanım meşgul olur, alınacak şeyleri hep uşak-

lar alıp gelirlerdi. Şehre ancak beyler gidip gelirler ve onlar da her gün inmezlerdi.»*

Düşünü Bozmamak İçin

Toplumun yozlaştığı anlarda bazı kesimler bu yozlaşmanın da tadını çıkarırlar. Thomas Mann yozlaşmış bir Alman toplumunun kronikçisi olarak bunu çok iyi yansıtmıştı. Abdülhak Şinasi Hisar da yozlaşmış Osmanlı toplumunun yozlaşmış, garip, yarı deli, ama bu delilikleri içinde marazi bir mutluluk ve kendine yeterlilik içinde yaşayan tiplerini yansıtmıştır. Ne var ki, Thomas Mann gibi dışardan bakarak değil, biraz da benimseyerek, mutlu çocukluk günlerinin tatlı çağrışımları olarak onlara iltimas bile ederek. Bu mutlu azınlığın tatlı kaçıkları dışında kendine kahraman seçmemiştir. Yoksul insanları ve çevrelerini adi bulmuş, huzuru ve hayalleri bozulmasın diye onlara gözlerini kapatmıştır.

Bunların bir suçlama değil, bir niteleme olduğu ortadadır. Yazarları, sanatçıları seçtikleri kesimler ve konulardan ötürü kınamak düşüncesi benden çok uzaktır. Önemli olan sanatçının aldığı konuyu ve kesimi işleyişidir bence, Abdülhak Şinasi Hisar, kendi alanında kimsenin yapmadığını yapmış, Türk romanında saygın yerini haklı olarak almıştır.

İçten kanım budur.

O bizim edebiyatımızın bir Grand Seigneur'ü idi.

Zamanı ve ortamı ile uyuşmazlığı buradan geliyordu. Rahatsızlığı da. Gerçeklerden kaçışı, kendini kendisi ile dolu bir âleme hapsedişi de bundandı.

---

* Boğaziçi Yalıları, 1954, s. 49 - 50.

İbrahim Mükrimin ibni Halil Kâmil, ibni Mehmet Sakıp Elbistani... Künyesi bile, daha doğarken onun yönünü belirlemiş gibi idi. Sonraki yaşayışı bunu sadece doğruladı. Özel hayatı hakkında konuşmaktan hoşlanmamasına karşın bir gevşek anında gazeteci bir ahbabı onun ağzından şunları kapıp kaydetmişti:

«Elbistanlı bir kabileden geliyorum. Babam, büyükbabam, amcalarım hep kadı ve müderristirler. Sekiz dokuz yaşında hafızı kuran oldum. Arapça, Farsça öğrendim. İptidaiyi, rüştiyeyi Anadolu'da okuduktan sonra İstanbul'a geldim. Darülfünun'un Edebiyat Fakültesi Tarih şubesinden 1919'da mezun oldum. Sonra Mülkiye'ye girdim. 1921'de de oradan mezun oldum. Ali Nihat Tarlan Edebiyat Fakültesinden, Hilmi Ziya Ülken de Mülkiye'den sınıf arkadaşımdırlar. Tarihi Osmani Encümeninde hafızı kütup olarak çalışırken, İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan nadir eserleri kopye etmek üzere 1925'te encümenin kararı ile Fransa'ya gönderildim. Orada 1927 senesi sonuna kadar kaldım. Kütüphanelerde incelemeler yaptım. Dönüşte kütüphane memurluğuna devam etmekle birlikte Kabataş, daha sonra da Galatasaray Lisesinde hocalık yaptım.»

Lise Hocası

Ben, hocayı hayatının işte bu döneminde tanıdım. Önce Galatasaray Lisesinin çatısı al-

tında onun öğrencisi oldum, yıllar sonra da o, Ortaçağ Ordinaryüs Profesörü iken, ben de naçiz bir sanat tarihi asistanı olarak onunla haddim olmayarak meslektaşlık ettim.

Onca, Galatasaray, bir zamanlar şehzadeleri okuttuğu gibi, şimdi de büyüklerin, zenginlerin şımarık oğullarını yetiştiren bir Türk Etonundan başka bir şey değildi. Buraya düştüğü yıllardaki tedirginliğini bugün gibi hatırlıyorum. Ne var ki, sonra sonra alıştı idi. Biz de ona. Yoksa öyle yerde böyle hocanın barınabilişi görülegelen şeylerden değildi.

Bir keresinde koca sınıfı kalaylayışını ömrümde unutamam. «Sizin analarınızın, babalarınızın hayat idealini avucumun içi gibi bilirim» demişti. «Hepinize çok para kazanacak, rahat yaşayacak meslekler hazırlamak istiyorlar. Onlarca başarının ölçüsü sadece budur. Ama dünyada büyük olarak ne yapılmışsa, bu çeşit başarılı (!) insanlar dışında, hatta onlara rağmen yapılmıştır.»

Yine hiç unutmam, yerden göğe kadar haklı olduğu bu uyarıyı, içimizden bir arkadaş ters anlamış, lüzumsuz bir alınganlıkla müdüre çıkıp, babasına koşup hocayı ihbar etmişti. Orasını pek iyi hatırlamıyorum —ya da belleğim belki de bir unutma çabası içinde— hocaya galiba idare tarafından öğrencileri ailelerine karşı kışkırtmaması ihtar edildiydi. Ancak Amerika üniversiteleri mütevelli heyetlerinin ya da askeri cunta ihbarcılarının dar görüşleri içinde olağan karşılanabilecek bu tutumu Galatasaray idaresinde görmek bende büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı.

Bu anıyı, sırf Mükrimin Hocanın, hele gençliğinde, ne denli bir kızgın adam, doğru bildiğini yaymakta, ne yürekli bir hoca olduğunu belirttiği için seçtim.

O tarihe kadar birkaç yakını aydından başka kimsenin bilmediği değerini, kırk şu kadar yıl önce ilk sezenler, bizler, o bacak kadar öğ-

rencileri olmuştuk. Mükrimin Hoca o yıllarda otuz yaş dolaylarında olacaktı. Altmış yaş yakınlarındaki ölümünden bir iki ay önceye kadar neyse, o zaman da oydu. Galiba hiç genç olmamıştı.

Koca Galatasaray'da, öğretmenler içinde kendine tek uygun dost olarak Hilmi Ziya Ülken'i bulmuştu. İki arkadaş görülmemiş bir okuma açlığı içinde durmadan okuyordu.

Sonra meşhur üniversite reformu oldu. Prof. Malche bu iki yetenekli lise hocasını üniversiteye doçent atadı. Ondan sonra da kısa sürede haklı kazanılmış profesörlük ve ordinaryüslük rütbelerine çıktılar.

Bir Ortaçağ Ordinaryüsü

Mükrimin Hoca, Edebiyat Fakültesindeki yerini de, o hiç kimseye benzemeyen kişiliği ile dolduruverdi.

Bizim o vakitki Edebiyat Fakültesi, henüz jurnalci ve telgrafçıları ile değil, değerli hocaları ile tanınıyor, anılıyordu.

O yıllarda tesadüfen, her kürsünün hocası, o kürsünün gerektirdiği niteliklerin hepsini kendinde toplamış bulunuyordu. Kişi ile uzmanlığı arasında bu kadar uygunluk, bir de, ancak tiyatro piyeslerinde bulunurdu.

Antik filoloji hocası nasıl olur: Beyaz kabarık saçlı, dimdik başlı, eski Yunanlılar gibi ağır yürüyen, temkinli, düzenli, bilge bir kişi. İşte Prof. Walter Kranz öyleydi.

Bir divan edebiyatı profesörü nasıl olur: Konuşmasında, özel mektuplarında bile divan şiirlerinden kıtalar, Osmanlı inceliğini, sitem ve kinayelerini, teşbih ve imalerini kullanan duygulu ve alıngan, içli bir insan. İşte Prof. Ali Nihat Tarlan öyleydi.

Bir İngiliz filolojisi doçentini nasıl hayal

edersiniz: Oxford ya da Cambridge mezunu, partiler, kokteyllerde de kendini evinde hisseden yakışıklı ve kültürlü bir genç adam. O da var: Vahit Turhan.

Ve nihayet kürsüsünün kişiliğine en yakışan İslam Tarihi Profesörü Mükrimin Halil Yınanç hocamız... Profesörlük lakabı Mükrimin Hocanın adının yanında olduğu gibi, kişiliğinin üzerinde de, tıpkı başındaki fötr gibi bir iğreti, bir zorlama dururdu.

O profesörden çok, örneğin Fatih'in ünlü medresesinin ünlü bir mütebahhirine benziyordu. İskarpinleri, ayağında mest gibi dururdu. Pantolonunda ise, istediği kadar ütülü olsun bir şalvar çağrışımı vardı. Sırtından çok seyrek eksik ettiği paltosunu, siz hayalinizi biraz zorlayarak, bir çeşit cüppe sayabilirdiniz.

Ne hikmettir bilinmez, o benzersiz alnının bütününü kapayıp gür ve erkek kaşlarına kadar indirdiği kalıbı bozulmuş şapkası ve ağırlığından ötürü dik taşıyamazmış gibi hep biraz öne ve yana eğik tuttuğu başı ve kısacık adımlarıyla, ama ne güvenli, ne kendine has —handiyse görkemli diyeceğim— yürüyüşü ile uzaklaşan bu küçücük adamın, kuşağı tükenmekte olan bir doğulu bilgin tipinin son örneği ve ayrıca dünyada eşi az bulunan bir bellek fenomeni olduğunu bir yabancı olarak katiyen kestiremezdiniz.

Belki Yol Görünür Diye

Evet hoca, bir bellek fenomeni idi. İhtiraslı araştırıcılığının yorulma bilmez, inanılmaz çalışmalarının yanında onu belirleyen başlıca özelliklerden biri de bu şaşılacak bellek gücü idi. Bir gün, kâğıt kalemi unuttuğu bir gün, Bibliothéque National'de okuduğu bir eski metnin beş sayfasını oradan çıkıp oteline gidip ezbere

kâğıda geçirdiği ve bu metnin içinde tek eksik kelime bulunmadığı onun bellek efsanesinin anlatılagelen sadece bir anekdotudur. Kürsüde konuşmaya başladığı zaman edinilmiş engin bilgi dağarcığının çağrışımları bir şelale gürlüğü ile birbirini kovalardı.

Çoğu kimse onun elinden eksik etmediği kabarık çantasının da not dolu olduğunu sanırdı. Kafasında elektronik bir bellek taşıyan insan, neden çantasında not taşısın? Dostum Taha Toros'a bakılırsa üstat o çantada Nasreddin Hoca misali daima bir çift ayakkabı ve terlik taşırmış.

Hiç Umulmaz, Ama Şakacı İdi

Mükrimin Hoca, İslam tarihini sade öğretmez, yaşatırdı. Çünkü içinde yaşardı. Bir Uhud ya da Hendek gazvesini ondan dinleyecektiniz. Mükrimin Hoca, trans haline girer, o gazanın kahramanları ile özdeşleşir, bakışları, yüz mimikleri, el kol hareketleriyle o gazilerden biri olup, küffara onlarla birlikte kılıç sallar, düşmanı yendikten sonra da yüzünü bir zafer neşesi kaplardı. Hayalinde üniversite = medrese, öğrencileri = çömezleri, evi de, hücresi idi. Bütün ömrü bu ikisi, bir de üniversite - devlet - belediye - kütüphanesi arasında geçiyordu. Arada bir Küllük'de, Laleli Kahvesinde oturuşlarını ve İbnül Emin Mahmut Kemal Beydeki toplantılara katılmasını saymazsanız, başkaca bir eğlencesi yoktu.

Onun görünüşünden hiç de umulmayan muzip yanı işte daha çok bu toplantılarda ortaya çıkardı.

Nazmi Acar'ın o grubun insanları arasında kurduğu ve Esafili Şark diye adlandırıp herkesi tab'ına göre Erbabı Şiş, Nizamı Alem, Ehli Irz gibi kategorilere ayırdığı Cemiyet, Mükri-

min Halil'in pek işine gelmişti. Gerek Küllük'teki Esafili Şarkın ve gerekse daha sonra çınar altındaki Yaz İkindileri toplantılarının hiçbirini aksatmazdı. Bekâr odasında bir başına pineklemektense, bu yarı şaka cemiyetin canlı havasında kendini avuturdu. En çok takıldığı da İbnül Emin Mahmut Kemal'di. Arkadaşları onu İbnül Emin'in «Anahtarı» sayarlardı. Hazretin en çok kanına girip onu kızıştırışından, konuşturuşundan, kinaye... Bu şakaların bazısı da belden aşağı olurdu.

Bir keresinde İbnül Emin'i o rütbe kızdırmış ki, sözünü sakınmayan bu hazır cevap üstat da, «Ben bugüne kadar seni Elbistanlı bellemiştim. Meğer sen Elbistanlı değil, Kelbistanlı imişsin» demiş. Bu muziplikler onun çocuk kalmış yanını yansıtırdı.

Siyah kolluklarını takıp, sabahın erken saatinden akşama kadar kütüphanelerde arı gibi çalışan bu büyük alim boş saatlerindeki bu çocukça şakalarla kendine bir neşe alanı ve ruhi bir denge yaratmak ister gibiydi.

Mevlevi Sikkesi Güya

Hoca muzip olduğu kadar da şaka kaldıran bir insandı.

Elverir ki, bu şakalar sevdiği insanlardan gelsin.

Ufak tefekliği, başının şekli ve kendini yakışıklı bulan güvenli hali çoğu zaman bu şakaların baş konusu oluyordu. İbnül Emin Mahmut Kemal Bey toplantılarının müdavimlerinden edebiyat öğretmeni Lütfü Güngör Beyin Mükrimin Hoca için yazdığı mizahi bir portre onu kızdıracak yerde, sadece gülümsetmişti. Hoca, böylece ya sinirlendiğini örtmek kurnazlığını, ya da gerçek hoşgörüsünü belgelemiş oluyordu. Lütfü Beyin mizahi manzumesi şöyle idi:

Mükrimin Bey, ne kadar hoştur yalü bâlin
Çizeyim portreni bir salona asmak için
Her gören der ki, özenmiş de yaratmış Allah,
Ne güzel çehre o, kırk bir kere tü maşaallah
Mevlevi sikkesi güya, soba enbubesi baş;
Sin otuzbeş, haydi yanıldık diyelim onbeş yaş.
Çok kasir ondaki boybos, budur ancak kusuru,
Sureti siretine benzemiyor, kalbi duru...
Ne zaman giyse silindir, o silindir başına
Kameti belki uzar, tam gelir Kız taşına.
O ne gözler, hani baksan okuyor velfecri,
O yanaklar ise elbette kızartır fecri...

Mükrimin Hoca eşsiz bir araştırıcı idi. İlk eserlerinden biri olan Maraş Emirlerinden tutun da daha sonra büyük bir veludiyetle bilim hazinemize hediye ettiği Düsturname-i Enveri, Anadolu'nun Fethi, Feridun Bey Münşaatı, Zülkadir Oğulları Tarihi, XII. Asır tarihçileri ve müverrih Azimi, Tanzimattan Meşrutiyet'e kadar bizde tarihçilik, Musul ve Elcezirede Oğuz Türkleri'ne kadar ne yazmışsa bu kılı kırk yaran araştırıcı gücü ile herkesi hayran bırakmıştır. Çalışma dayanıklılığı da şaşılacak başka bir yanı idi.

Paris'te kaldığı iki buçuk yıl boyunca Paris'i şöyle bir adamakıllı bile görmemiş, sabahın erken saatinden geceye kadar Bibliothéque National'dan çıkmamış kendine verilen kopya ödevini arı gibi yerine getirdikten sonra, Cönkler üzerinde, Selçuk tarihi üzerinde daha sonraki eserlerine materyal toplamıştır.

Bu derece yoğun bir bilimsel tutkunun, sonunda, sahibini bir deformation professionelle'e —bir mesleki çarpıtmaya— götürmesi olağan karşılanmalıdır. Tarihçilik onun tüm kişiliğine, tüm hücrelerine, dolayısıyla gününün her saatine, her anına sinmişti. Tarih yer, tarih içer, tarih düşünür, tarih konuşurdu.

Prof. Sabri Esat Siyavuşgil'in onun hakkın-

da yazdığı bir yazıda belirttiği gibi: «O asır asır, sene sene, hatta gün be gün tarihi yaşayan adamdı. Her günü mazi idi. Hiçbir hadise olmazdı ki, onda İslam Orta Çağına halka halka giden tedailer uyandırmasın, hiçbir vak'a zuhur etmezdi ki, hafızasının derinliklerine daldırdığı bir dikkatle altı yüzyıl öncesine ait benzerlerini bulup çıkarmasın.» Ne kadar doğru.

Alaturka Saate Ayarlı

Hoca, kafasını İslam tarihinin alaturka saatine göre ayarlamıştı. Öyleki, kendine ve hemşiresine düşen bir mirası Medeni Kanuna göre değil de, İslam Hukukuna göre aldığını övünerek anlatmıştı.

Bu kadar doğulu olmasına karşılık bir gün ikiyüzlülüğü, içinden pazarlıklılığı görülmemişti. Öylesine saf ve temizdi. Çünkü karakteri örneğini doğunun henüz yozlaşmadığı devirlerden alıyordu. Örneğin Devri Saadetten, ya da Selçuklular zamanından. İbrahim Mükrimin ibni Halil Kâmil, ibni Mehmet Sakıp Elbistani belleklerde sade bir doğulu mütebahhir, sade bir bellek fenomeni olarak değil, tüm kişiliği ile düşün dünyamızın en renkli insanlarından biri olarak kalacaktır.

NE İÇİNDE ZAMANIN, NE DE BÜSBÜTÜN DIŞINDA

Yaşamayı böylesine seven, onu bir sanat haline getiren, her anının tadını çıkarmayı böylesine âdet edinen az insan tanıdım. Bence, hoca, şair, romancı kişiliklerinden önce, onun bu yaşama sevinci dolu bohem yanı, ömrünü estetik ve düşünsel bir yoğun yaşantılar halkası yapmak isteyen yanı, daha ağır basardı. Bu yanıdır ki, bütün öbür kişiliklerini zenginleştirir, böylesine içten ve sıcak yapardı.

Ahmet Hamdi Tanpınar, bende her zaman kurak toprağa düşmüş bir bitki hüznü yaratmıştır. Adilikler, sathilikler, gelgeçlikler, vurdumduymazlıklar içinde bir ortamda, onu mülteci bir Orta Avrupalı, örneğin bir Macar yazara benzettiğim de çok olmuştur. Sağla solla, titiz bir ayrım yapmadan her önüne çıkan biraz kafası işler insanla dost sanılışı, hep bu yalnızlığından, kendine bir tutamak aramak, hiç değilse taşmak ihtiyacında olan engin dostluğuna birtakım yankı adacıkları bulabilmek zorunluğundan doğuyor olmalı idi.

Bir de şu var: Belki de insanlara, çıkardan uzak, alabildiğine içten bir yakınlık göstere göstere bunun zevkine ergeç onları da vardıracağını ummuş olabilirdi.

Onca, dünyayı sırf onun gibi güzele tapış, insanlığa, dostluğa onun gibi inanış kurtarabilirdi. Bu bakımdan böyle bir dinin havariliği sayabiliriz arkadaşlığını, hocalığını, yazarlığını ve her yönünü.

Durmadan Düşünen, Duyan Bir Varlık

Omzunu çarpıtıp, sağ kolunu gererek, elinizi dürüst ve sımsıkı öyle bir kavrayışı vardı ki, bu avucun içinde sanki onun dost kalbinin sıcak atışını duyardınız. Bir çocuğunki kadar temiz gözleri parlar ve hafifçe yaklaşıp bir sır söyler gibi başlardı konuşmaya. O kısık, ona çok yakışan, onun içtenliğini daha bir vurgulayan sesi ile.

Size rastlamadan, kendi kendine, çoğu zaman o günkü bir rastlantı veya yaşantının çağrışımı ile daldığı bir düşünce silsilesinin son halkasını size açıverir, başından, gelişmesinden habersiz olduğunuz bu fikir yolculuğunu sanki siz de onunla birlikte katetmişsiniz gibi sonucuna sizi de ortak etmek isterdi. Kendi düşüncelerinizle, sokağın ve çevrenin gürültüleri ile günlük kaygularla bunalmış kafanız birden bu söylenenle bir bağlantı kurmakta gecikir, anlasa bile ilkin onun anlattığı sıcaklıkta algılayamaz, ama yavaş yavaş onun iklimine, onun dünyasına girince, bu söylenen, çoğu zaman yeni, aranıp duyulup varılmış yargı ya da bulguya, onun istediği ilgiyle yaklaşıp, çoğu zaman bunu benimser, ondan ayrıldıktan sonra da yolunuza bu düşünce ile ya da ona katılan yeni çağrışımlarla devam eder, sizi sıkan şeylerin baskısından bir süre uzaklaşmış olurdunuz.

Ölümünden birkaç gün önce Hachette'de rastlaşmıştık. Ayaküstü son romanından konuştuk. Eli elimde, «Dün gece sizinkilerde idim» dedi. «Bezik oynadık. Tevfik Sağlam Paşa, Osman Horasanlı, Fahri Arel, Hamit Nafiz, İlhami Eey... Yedi buçuk liralarını aldım.»

«Üzülmüşlerdir» dedim. Güldü. Başını salladı. Sonra yine eli elimde, «Yahu ne temiz, ne pürüzsüz, ne berrak insanlar» dedi. «Onların yanında kendime bakıyorum da ne Şarklı olduğumu anlıyorum. Biz çok gıllığışlıyız yahu, onlara kıyasla, Âli de benim gibi idi.» Sevgili Ah-

met Hamdi... Kendine iftira ediyordu. Gıllıgışlı adam bunu düşünebilir, düşünse de söyleyebilir mi idi. «Estağfurullah» demedim. Bu sözlerinde bir estağfurullah avcılığı aramak kadar onu tanımamak olamazdı. O bunu sırf o beş dostuna duyduğu hayranlığa yeni bir renk katmak sevinci ile yapıyordu.

Ne kadar dürüst ve gıllıgışsız olduğuna çok örnekler verebilirim. O her zaman kendi kendine sadık ve tutarlı kalabilmiş bir kişilikti. 27 Mayıs subaylarının, çıkarcı jurnalcilerin kışkırtısı ile üniversitenin en değerli hocalarını kürsülerinden uzaklaştırdıkları zaman da Ahmet Hamdi badireden kurtulmuş olmasına karşın, bu zorbalığı bir gün onaylamadı, jurnalcı hocalara küstü. Onların yaptığından utanç duydu. Bunu her fırsatta belli etti. Bir polemikçi, bir savaşım insanı değildi. Bütün bunları kendi kendine tutarlı kalmak için yapıyordu. Başka türlüsü onu kahrederdi. Tek kalesi kişiliği olan her insan gibi.

Aşkları

Herkesin sıcak evine, kendini bekleyenlerin yanına döndüğü akşam vakitleri Ahmet Hamdi'yi Narmanlı Yurdundaki bekâr odasında yalnız plakları ve kitapları beklerdi.

Sınırlı hoca aylığının yarısını her ay kitaplara yatırır, kitap paketine sevgi ile sımsıkı sarılır, sayfalarını, bir kadın soyuyormuş gibi gözleri parlayarak şehvetle açardı.

Güzele alabildiğine açık ruhunun kadınlara ilgisiz kalmayacağı muhakkaktı. Ne var ki, bu aşkların çoğu platonik kalırdı. Hatta âşık olduğu hanımların bazen bundan haberi bile olmazdı.

Freud'un Sublimation öğretisine Ahmet Hamdi'den güzel örnek sanırım kolay buluna-

mazdı. Tanpınar, bu platonik aşkları somutlaştırmaya kalksa idi, bu Tanpınar olur mu idi? Bütün bu yaşanmamış, kursakta kalmış hayali aşklar, ona yaratmalarında en sıcak iti oluyor, bir Bursa türbesinde bir genç kızın uçucu gülümsemesi, sarı saçlarını balerinler misali topuz yapmış hayal gibi bir genç kadının Maya Galerisinin ahşap merdivenlerinden inişi Ahmet Hamdi'nin belleğine ve ruhuna yapışıp kalarak, sıcağı çabuk geçmeyen bir çini soba gibi onun iç iklimini uzun süre ısıtıyordu. «Mahur Beste»nin, «Huzur»un nice şiirlerinin arka fonunda hep böyle sublime edilmiş sevgililer bulmak mümkündü. Tekrar ediyorum. Onlara daha yaklaşsa, et ve kemik temasını göze alsa, onları somut birer varlık olarak yaşasa, onlara doysa, belki, belki de ne kelime, muhakkak ki bu coşkusu, hayranlığı pek kalmayacaktı. Bazı şeylere uzaktan bakmak, onlara onlarda olmayan bir boyut kazandırır. En azından ona bakanın ona giydirdiği varlığın boyutu. Onlar konuşmamalıdırlar. Konuşmadıkça büyürler. Onlara yaklaşmamalıdır. Yaklaşınca her günkü gerçek ve çoğu zaman yavan yanlarını da ele verirler. İstemeden o romantik âşığın yarattığı imajı yalanlarlar. Ahmet Hamdi, edebi başarılarının olgun ve orijinal buluşlarının sevdiği kadınlar tarafından takdir edilmesini beklemek saflığını göstermiş midir, bilmiyorum. Herhalde bunu beklediği zamanlar olmuştur. Kadınlar kendileri için düşünülen her güzel şeyi severler. Onların resmini, heykelini yapan sanatçıları takdir ederler. İlham kaynağı olduklarını öğrenmek, onları her zaman çok mutlu eder. Ne kadar güzel olurlarsa olsunlar, daima bir yerinden eksik olan güvenlerini güçlendirir. Bunlar doğrudur, doğrudur da çoğu kadınların beğenisi kendi kişisel alanlarının dışına pek taşamaz. Ahmet Hamdi bir aşk şairi değildi. Romanları, denemeleri hep kültürle yüklü ve Ahmet Hamdi'nin kişiliği kadar çok yanlı, zengindi. Bu romanlarda, yazılar-

daki seviye ile sevdiği hanımların hayranlığını kazanması, örneğin bir Paul Geraldyn'in Toi et Moi'sı ile —çünkü hanımlar hemen Geraldyn'in Toi'si ile özdeşleşiverirler— kazandığı kolay beğeniyi kazanamazdı. Ahmet Hamdi'nin, Yahya Kemal'le Ahmet Haşim'in, bu iki birbirini çekemezin kişiliklerini kendi imbiğinde eritmiş bir şair kişiliğinde çok ağır basan bir de Ahmet Hamdi kişiliği vardır. Bu kişilik yukarda saydıklarımızın dışında, örneğin bir Paul Valery' den de büyük çapta etkilenmiştir. Thomas Mann'ı övdüğüne rastlamadım. Thomas Mann da, eğer okudu ise onun hayranlığını kazanacak soydan başka bir romancı idi. Edebiyat ve mimariden sonra en çok sevdiği sanat müzik olduğu için, Türk romancıları içinde arkitektonik yapı ile romanın olduğu gibi, müzikal yapı ve fugue sanatı ile romanın yakın ilişkisini de ilk keşfeden o olmuştur.

En Büyük Hizmeti

Ahmet Hamdi'nin bir büyük ve değerli özelliği de, ustası Yahya Kemal'in etkisiyle Türk geçmişinin ve bugünün sentezine yönelik bir yaklaşım içinde bulunuşu idi. Sanat tarihimizin inceliklerini edebi bir dille, onun kadar sevgi ve vukufla okuyucuya getiren bir benzerini tanımıyorum. Hepimiz Ankara'ya, İstanbul'a, Konya'ya, Erzurum'a, Bursa'ya onun gözüyle baktığımız zaman hem ulusal, hem kişisel zenginliğimizden övünç duyarız. Ulusal, çünkü o şehirlere niteliklerini veren her şey başta sanat yapıtları olmak üzere, Ahmet Hamdi'nin sıcak kaleminde dile gelir, içimize işler ve onun çok üzerinde durduğu o mekân ve zaman sanki beyaz kâğıtta canlanır. Kişisel, çünkü bu sihirbazın kalemi bizim içimizde ona akraba telleri kı-

pırdatır, onunla aramızda da bir ortaklık övüncü yaratır. Bursa'nın akarsuları onun sayfalarında şakırdamaya başlar. Süleymaniye'nin minarelerinden kopup gelen ılık bir rüzgâr yüzünüzü okşar. Bence Ahmet Hamdi'nin en büyük şaheseri «Beş Şehir» adlı ölmez yapıtıdır. Bu beş şehir durdukça, bu yapıt da onun en içten yorumu olarak ayakta kalacaktır, kanısındayım. Bir yazarın ulusal kültürü ve geçmişinin kalıtımı ile bu rütbe özdeşleşmesinden ve onu yurttaşlarına böylesine ustalıkla yaymasından büyük bir yurt ve kültür hizmeti düşünülebilir mi?

Yüce Bir Oyunun Peşinde

Ahmet Hamdi, sadece bu yüce kalıtımın dünyasında onun büyük mimari eserleri içinde, şehirlerin kendilerine özgü zamanlarının ve üsluplarının müziğinde değil, doğanın tüm olanaklarına da apaçık, onun bütün güzelliklerine de aç ve onun ikinci elden değerlendirilmesi olan dünya resim şaheserlerine de hayran yaşadı.

Kadın güzelliğini doğa güzelliğine benzeten ressamlara, kafa ile değil, yaşantı ile hak verdiği bir günü unutamam. Yaz sonlarında bir gün Küplüce arkalarında uzun bir yürüyüş yapmış, hem güneşli, hem de hüzünlü doğanın kaçıcı birkaç anını yaşarken, bu benzetişi kendi keşfetmiş olmanın mutluluğuna varmıştı. Ertesi gün beni fakültede bulmuş, o yaşantının etkisi uçup kaçmadan, alelacele Giorgione'nin Venüs'ünü görmek, ona bir de dünkü yaşantısının açısından yeni bir olgunlukla bakmak istemişti. Doğa, kentler, mimari, kitap, müzik, resim, heykel, koca sanat tarihi, onun için yeni yaşantıları, görünümleri ile, şaheserleri ile doğrulayan, destekleyen bir büyük kaynak oluyordu. Bu geçici hayat içinde, insan kendine bundan seviyeli bir oyun bulamazdı.

CUMHURİYETİN İLK «FİRST LADY»SI

Rastlantılar bazen insanların yazgısı olabiliyor.

Yurdun, Yunan işgalinden kurtulduğu mutlu ve coşkulu günlerde İzmir, muzaffer başkomutan Mustafa Kemal Paşayı ağırlamak için büyük hazırlıklara girişmişti. Sevgili kurtarıcıya konut olarak iki ayrı köşk hazırlanmıştı. Bunlardan biri, Yunan orduları İzmir'e çıktıktan sonra Kral Konstantin'in kaldığı bir köşktü. Öbürü İzmir'in varlıklı, seçkin ve modern ailesi Uşakilerin Göztepe'de, set üzerindeki güzel manzaralı beyaz köşkü. Mustafa Kemal, son anda ikinciyi seçti. Böylece kader ağlarını örmeye başladı.

O evde, İzmir Amerikan Kolejinde okumuş, ayrıca babası ile sık sık Fransa'da kalmış, dil bilen, modern, görgülü, ayrıca da son derece zeki ve uyanık bir genç kız vardı. Güzel olduğu pek iddia edilemezdi ama, güzellikten de öte ve güçlü bir çekiciliği, ne istediğini bilen iradeli bir kişiliği ve dişiliği vardı. Her Türk gibi, o da milli kahramana aşırı bir hayranlık duyuyordu. Kültürlü bir incelikle bunu genç Paşaya hissettirmeyi çok iyi bilmiş olacağı tahmin edilebilir. Yıllardır iç ve dış çekişmelerle, savaşla uğraşmaktan dünyadaki başka şeylerin uzağında kalmış olan Paşanın da İzmir'in bu seçkin evinde, herkesin çevresinde, saygılı bir pervane kesildiği bu huzurlu ortamda, bu genç kızın sıcak ilgisini hissetmekten ayrı bir kıvanç duyması kadar doğal bir şey olamayacağı da ortadadır. İkisi arasında başlayan bu ilgi, tomurcuklanma

eğilimi gösterince, elbet gerçekçi bir işadamı olan babanın ve çevresinin de inanılmaz onurlanmayı var güçleri ile destekledikleri düşünülebilir.

Bir Milletin Gözbebeği İle Evleniyorsun

Üstelik Mustafa Kemal'in yakın dostu Tevfik Rüştü (Aras) de Uşakilerle akrabadır. İki tarafın, daha doğrusu Mustafa Kemal'le evlenmeyi aklına koyan genç kızın niyetini sezince onu kenara çeker:

«Bak kızım. Ben Paşayı da Selânik'ten tanırım. Şundan hoşlanır, şundan hoşlanmaz. Şöyle şöyle bir adamdır. Onunla evlenecek olursan, şöyle şöyle bir sorumluluk altına girmen gerekecektir. Bütün bunları bir iyice düşün de sonra karar ver. Üstesinden geleceksen evlen. Yoksa bağrına taş bas. Çünkü bir insanla değil, bir milletin gözbebeği ile evleniyorsun. Onun hayatında bir milletin geleceği yatıyor,» der.*

Eniştesinin bu sözlerine karşı genç kızın kararı kesindir. Bu işin üstesinden geleceğine, Paşaya sadece eş değil, yardımcı olabileceğine, bu yeteneklerin kendinde olduğuna inanmaktadır.

Ne var ki, Mustafa Kemal Paşanın annesi Zübeyde Hanım aynı kanıda değildir. Birkaç hafta, müstakbel gelininin köşkünde baştacı edilen kaynana, yaman halk kadını sezgisi ile teşhisi koymuştur:

«Lâtife Hanım iyi ve hoş kız. Fakat kendisi de benim oğlumu sevmediğini bilmiyor. O Mustafa Kemal Paşayı seviyor.»**

Gelinin ailesini de «iyi olmaktan çok, iyi görünmeye çalışan insanlar» olarak niteliyor.***

---

* İsmet Bozdağ, Atatürk ve Eşi Latife Hanım, s. 100

** Aynı eser, s. 101.

*** Aynı eser, s. 101.

Zübeyde Hanım da her ana gibi, oğlunu eşsiz, benzersiz bir insan görmektedir. Ona kimseleri layık bulamamaktadır. Hakkı da yok değildir. Oğlu, sade Türk tarihinin değil, dünya tarihinin de, işte hem de kırk yaşında, en seçkin kişilerinden biri oluvermiştir. Onun, düşünme, etrafını ikna etme, fikirlerini eyleme geçirme yeteneklerinin, büyük yurt sevgisinin yüce boyutlarını analık radarı ile pek iyi sezebilmektedir. Bu hassas aleti zedeleyecek, örseleyecek komplikasyonları da vaktinde sezip önlemeyi yine analık duygusunun o koruyuculuk içgüdüsü ile bertaraf etmek isteyişini, sade kaynanalık geleneğine yormamak gerekir.

«Oğlumu yüzbaşı iken görse idi, acaba sever miydi?» sorusu hep kafasını yormaktadır.

Her Zaman Yakışıklı Ve Zeki

Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek için söyleyelim ki, Mustafa Kemal erkek olarak her yaşında dönemizin en yakışıklı insanlarının başında gelirdi. Kolağası iken de bu böyle idi, başkomutanken de, cumhurbaşkanı olduğu zamanda da.

Orta boylu, ama yakışıklı endamı, parlak sarı saçları, gür kaşları, iki omzunun ortasında benzersiz bir güven ve dinamizmle dimdik taşıdığı vakur başı, insanı delip geçer hissi veren mavi bakışları, her kadını, her genç kızı, ilgisiz bırakmayacak harici nitelikleri idi Manevi özellikleri de caba. Bunların başında dehası gelir.

Ben Atatürk'ü birkaç defa görmek bahtına erenlerdenim. Çocuk belleğimde bende kalan izlenimini bir hikâyemde şu cümlelerle özetlemiştim:

«Bu adam, bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan, bildiğini bilen, bilmediğini de şip diye sezen bambaşka bir insandır. Böyle bir

insanın hayatında sürprizler olamazdı. Yaşamak, onun için sadece tahminlerinin doğru çıkışını idrak etmek demekti.»*

Bu satırlardaki abartı payını iskonto etseniz bile, bu yetenekler Mustafa Kemal'de başkomutan olmadan önce, yüzbaşı iken de vardı. Bunu, onun akranları, çeşitli fırsatlarla teyit etmişlerdir.

Mustafa Kemal'i yüzbaşı iken de Mustafa Kemal yapan bu nitelikleri Lâtife Hanım gibi zeki, hassas, aydın bir kadın elbet değerlendirmesini bilirdi de, acaba evlenmeye kalkar mı idi? Orası biraz şüpheli. Benim duyduklarımdan, okuduklarımdan edindiğim izlenim şudur ki, Lâtife Hanımın milli kahramana hayranlığı kadar, bir «First Lady» olma ihtirası da bu dirençte rol oynamış olsa gerektir.

Sonunda evlenirler. İlk evlilik dönemi mutluca geçer. Mustafa Kemal Paşa, özlemini çektiği bir yuvaya kavuşmuştur. Fevzi Paşa, bekâr Devlet Başkanının rabıtalı bir izdivaçla yaşamını intizama sokacağından ötürü, en sevinçli olanlardan biridir.

Lâtife Hanım mutlu doğumuna, mutlu yetişme koşullarına, mutlu aile yaşamına bir de mutlu evlilik eklemiştir. Hem de dünyanın en seçme insanlarından birini kendine koca edinmiştir. Bununla övünür. Her Havva kızı gibi övünmek onun da zaafıdır. Kimseye nasip olmayanı, biraz da kendi zekâsının sayesinde elde etmiştir. «First Lady» rolünü ciddiye alır. Modern Türkiye'nin Cumhurbaşkanına layık bir zevk ve seviyeyi köşkte yerleştirmeye çalışır. Yanıbaşında gezdirilecek, ele güne karşı övünçle çıkartılacak aydın bir Türk kadınıdır. Mustafa Kemal Paşa her gezisinde Lâtife Hanımı yanına almakta, Batılı bir erkek gibi ona büyük saygı göstermektedir. Paşa da mutludur. Kendi 42, eşi 25 yaşındadır. Kendi başka bir or-

* Şişhaneye Yağmur Yağıyordu, s. 269.

tamdan, eşi bambaşka bir ortamdan gelmektedir ama, sevgi bütün bu ayrılıkları yok etmiştir. Lâtife Hanım ödevinin sorumluluğunu bilen, Paşanın çok hareketli, ama biteviye yaşamını dişi sıcaklığı ile renklendirip ısıtan, bir eştir. Ayrıca en büyük meziyeti, sormasını, dinlemesini, ilgilenmesini bilen bir arkadaş olmasıdır. Mustafa Kemal'in kafasındakileri açık seçikliğe vardırmak için, içini güvendiği birine açması, açarken yeni çağrışımlarla yeni açılara varması da gereklidir. Bu işi Lâtife Hanımın varlığı çok iyi yerine getirmektedir...

Ayrıca kadınsı sevgilerin çoğu zaman erkeksi mantıktan çok daha isabetli yargılara vardığı durumlarda, eşine yeni açılar esinletmektedir.

Peki her şey böyle tozpembe giderken işler niye bozulur?

Bunun sonraları çeşitli yorumları yapılmıştır. Ve maalesef hep Lâtife Hanım harcanarak yapılmıştır. Huysuz olan, milletin sevgilisini milletten kıskanmaya başlayan, ona yapılmayacak çıkışlar yapacak kadar sinirlerine hâkim olamayan bir kadın gibi gösterilmiştir Lâtife Hanım. Bunu yapanlar da hayatta olan Atatürk'e yarandıklarını sanmışlardır. Lâtife Hanıma gelince, o ayrıldıktan sonra tenezzül edip de bunları bile yalanlamamıştır. Ortadan kaybolmuş, kenara çekilmiş, muhteşem ve vakur bir suskunluğa bürünmüştür.

Onun bu vekârını eminim ki, Atatürk son nefesine kadar için için çok değerlendirmiştir...

Dahiler Örnek Koca Olamaz

Evliliklerinin sürmemesinde Mustafa Kemal'in hiç suç payı yok mudur? Muhakkak ki vardır. Bir dahinin, olağanüstü bir adamın, örnek bir koca olmamasını doğal karşılamalı. Kadına karşı devamlı dikkat, ilgi, şefkat, sabır, yaşamın küçük ayrıntıları karşısında hep aynı ka-

lan uyanıklık, büyük adamlardan çok orta halli, iddiasız kocaların harcıdır. Büyük bir yoğunluk içinde, büyük sorumluluklar içinde çalışan insanların sinir sistemi normal insanların uymak zorunda olduğu kurallardan zaman zaman ayrılabilir. Lâtife Hanım bunu bilmez miydi? Elbet bilirdi... Ama sanıyorum ki, onu çileden çıkaran başka unsurlar olmuştur. Bunların başında, hiçbir gün dahi kocasına layık görmediği bir çevrenin onu hep evlenmeden önceki başıboş ve düzensiz yaşama çekişleri idi.

Kimseyi kırmak istemiyorum. Ama bu söylediğimizden yakınan sadece eşi değildi. İsmet İnönü de sevgili arkadaşıyla bu yüzden bozuşmuştu...

Sebepler ne olursa olsun ayrılırlar. Atatürk bekârlığına kavuşur. Lâtife Hanım inzivaya çekilir. Yıllar yılları izler, olayların üstünden zaman rüzgârları eser. Atatürk 1938'de ölür. Lâtife Hanım yaşlanır ve nihayet İzmir'de beyaz bir köşkte başlayan yazgı, Lâtife Hanımın ölümü ile noktalanmış olur.

Lâtife Hanımın yaşamı, bana Grek trajedi kahramanlarının yaşamını çok anımsatıyor. Grek trajedisi kahramanları soyludurlar, mutludurlar, varlıklıdırlar, ama ihtiraslıdırlar. Bu ihtiras onları bazı ihtiyatsızlıklara, dramaturji deyimiyle - dramatik suçlara iteler. İşte o zaman yaşamlarının dengesi bozulur, başlarına bir sürü, —yine dramaturji deyimiyle— «Katastrof» gelir. Mutlulukta herkesten üstün olan kahraman, bakarsınız mutsuzlukta da herkesin çekemeyeceği acılar çeker. Bu onun trajik yazgısıdır. Büyük aşırı şeyler isteyişinin bir çeşit kefaretidir.

Her Şeyin Üstünde Onur

İçten kanım şu ki, Lâtife Hanım kaderin kendine layık gördüğü kısa bir mutluluğu, çok

uzun ve ağır bir mutsuzlukla ödemek zorunda kalmış, gerçekten şanssız bir insandır. Evlenirken her genç kız gibi, yüzeyde bazı heveslerden kendini alamamış olmasına karşın, aslında Mustafa Kemal'i çok sevdiği, çok saydığı, ona layık uygar bir eş olmak için bütün aklını ve hassasiyetini seferber ettiği ortadadır. Bu konuda ilerde bazı tanıklıklar onun iyi niyetini herhalde daha somut olarak da belgeleyecektir. «First Lady» rolünü bütün benliği ile en iyi şekilde oynamaya çalışmıştır. Şu vakur ve sessiz ölümü bile bir «First Lady»ye yakışan yüceliktedir.

Bunu daha iyi anlamak için Atatürk'e yakın değerde bir başka büyük devlet başkanının, Kennedy'nin sabık eşinin, magazin sayfalarına konu olan şen dul hayatını, milyonlara ve popülariteye yönelik seviyesizlik örneği serüvenlerini bir hatırlamak yeter.

Lâtife Hanım, her şeyden önce onurlu bir insandı. Böyle yaşamış, böyle ölmüştür. Atatürk'e saygısını yaşamında ve yaşamından öteye de sürdürmek istercesine susuşu da, onun ayrı bir meziyeti olarak belleklerde kalacaktır.

OM MANİ PADME HUM

1907 yılının Dersaadet'i henüz beş yüz bin kişilik bir başkenttir. Sokaklarında atlı tramvaylar olan bir İstanbul. Eyyam, İstanbul dükalığında yalnız İstanbulluların oturduğu tekelci bir eyyamdır. Belli semtler, yüzyıllar boyu, oraların sakinlerine belli bir damga vurmuş gibidir. Çeşnicibaşılar, nasıl bir tadımda İstanbul sularını, şu Hamidiye'dir, şu Tomruk, şu Sırmakeş'tir, şu Taşdelen diye ayırt edebiliyorlarsa, her bakmasını ve görmesini bilen göz de bir bakışta İstanbulluları, şu Beykozludur, şu Modalı, bu Üsküdarlıdır, şu Taşkasaplı diye teşhis edebilmektedir. Bu semtler içinde Beylerbeyi'nin ayrı bir yeri vardır. Beylerbeyi, eski Boğaziçi'nin en kalburüstü bürokratlarını barındıran, adabın, erkânın, teşrifatın, Osmanlı güngörmüşlüğünün simgesi, bir köşesidir. Sabahleyin memurları İstanbul'a indiren Şirketi Hayriye vapuru, her iskelede üç dört dakika durduğu halde, Beylerbeyi'nde on on beş, bazen de yirmi dakika bekler. «Önce siz buyurun beyefendi», «Estağfurullah siz buyurun», «İmkânı yok mirim, vallahi geçmem», «Türabınız olayım, kerem edin», «And verdim ama, vallahi geçmem» şeklindeki alçakgönüllülük yarışı nihayet kaptanın sabrını taşırır, düdüğünü birkaç kez çalmak zorunda bırakır. Beylerbeyi'nin bu özelliği, «Çengelköy'ün sebzevatı, Kuzguncuk'un muzahrefatı, Beylerbeyi'nin teşrifatı» şeklinde dillere pelesenk olmuştur. İskelenin yanında Beylerbeyi Camii, sahilde İsmail Hakkı Paşa Yalısı, Hasip Bey Yalısı, Mısırlı Prenses Fatma Hanımın Yalısı, «Mektepler olmasa maarifi ne güzel idare ederdim» sözü ile

meşhur Haşim Paşanın yalısı, Boğaz sularının aynasında kendilerini seyrederler. İki de tekkesi vardır Beylerbeyi'nin o tarihte. Seyit Efendi Dergâhı ve İstavroz Tekkesi. Arka tepelerde koyu selvileri ile, Küplüce Mezarlığı uzanır, her Beylerbeylinin son barınağı.

Babam da annem de iki taraflı büyük babalarım da hep Beylerbeyili oldukları için, Beylerbeyi ekolü nedir çok iyi bilirim. Çünkü içinde yetiştim. Sait Faik, bir öyküsünde uzun uzun Üsküdarlıyı çizer. Adapazarlı olmasına karşın çok da iyi çizer. Kısmet olursa ben de bir gün Beylerbeyiliyi çizmek isterim. Tabii o zamanki Beylerbeyiliyi. Bugünkü nüfus patlaması, bu eski semtlerin sakinlerinin ayrıcalıklarını önüne sürüp götürdü. Böylesi daha halkça ve de hakça bir olgudur. İstanbul'un güzelliği niye yalnız orada doğup büyüyenlerin tekelinde kalsın? Neden her yer, herkesin malı olmasın? Buraya kadar iyi hoş da, her yurttaşı, o güzelliklerin değerini anlayacak, onu kendi bahçesi gibi koruyacak bir eğitim tarzından geçirmek de şart. Tıpkı eskiden olduğu gibi. Hoyratlığı ve zevksizliği şiar edinen bir halkçılık, gerçek halkçılık olamaz. Olsa olsa kaba kalabalıkçılık olur.

O Ne Ağaç, Ne Tohum

Biz yine dönelim eski Beylerbeyi'ne. Eski Beylerbeyili her şeyden önce ince bir insandı. Yani başkasını incitmemeye çalışan bir kâmil kişi. Çelebi bir insan. Bir Beylerbeyi çocuğu olan Asaf Hâlet'in bu adı neden kendine yakıştırdığı anlaşılmıyor mu? Beylerbeyililik onun özelliklerinin başlıcası olduğu için girişi böyle yaptık. Asaf Hâlet, bu Beylerbeyililik üzerine, sekiz yıl okuduğu Mektebi Sultani'de edindiği iyi kötü kültürüne daha sonra —nereden nereye— Adliye Meslek Mektebinin Üsküdar Asliye Mahke-

mosindeki zabıt kâtipliklerinin, Osmanlı Bankasındaki ve Devlet Denizyollarındaki memurluk yıllarının tecrübelerini ve tabii özel hayatının, aşk ve duygu serüvenlerini ekledi. Şairliğe on sekiz yaşında gazel ve rubailerle başlamıştı. Sonra serbest vezinli şiirler yazdı. Daha sonra Sanskritçeye ve Asya şiirine merak sardı. O tarihe kadar Mevlana ile, Molla Cami ile, Ömer Hayyam'la, Eşrefoğlu ile, Divan şiiri ile beslenen ilhamına, böylece Asya mistisizminin, Hint edebiyatının çeşnisi de katıldı.

Asaf Hâlet'i, Asaf Hâlet yapan egzotik kişilik, işte böyle gelişti. «Tıpkı hayattaki gibi, somut malzeme ile, soyut bir âlem yaratmak istiyorum» demişti bir röportajcıya. Amerika'yı yeni keşfetmişçesine, sanki bütün öbür edebiyatçıların yapmak istediği başka bir şeymiş gibi. Sanskritçenin yanında Rumcayı da şiire soktu. Lisboalı Mariyya şiiri ile İspanya'da gezindi. İstavroz çıkarıp, baso bir Ortodoks papazı sesi takınıp okuduğu:

Evlaimeni vasiliya ut patras.

Bütün resimler bizi gözetler tahtalardan diye başlayan şiirini ondan dinleyecektiniz.

Onu şairlikten de öte, basının, mizah dergilerinin en popüler edebiyatçısı haline getiren Sidharta Budha şiirini de bir Doğu keşişi kişiliğine bürünüp okumaya başlardı:

Koskoca bir ağaç görüyorum
Ufacık bir tohumda
O ne ağaç ne tohum
Om mani padme hum
Om mani padme hum
Om mani padme hum

Kendi gibi Beylerbeyili ama, hiç de mistisizme yatkın olmayan gerçekçi mizahı ile Refik Halit, sonraları onun bu şiiriyle az mı alay etmiştir. Oysa, gerek «Sidharta Budha» gerek «Cüneyt», o zamanki sözümona Batılılaşma hevesi

içindeki toplumumuzda kimsenin ilgilenmeye tenezzül etmediği Hint felsefesinin özünü yakalamış deyişlerdi :

Bakanlar bana
Gövdemi görürler
Ben başka yerdeyim
Gömenler beni
Gövdemi gömerler
Ben başka yerdeyim

Geleceğe değil de geçmişe dönük, yaşama değil de, ölüm içindeki ebedi varoluşa yönelik bakış açısı şiirlerine Müslüman toplumun da hiç aykırı bulamayacağı, akraba bir mistisizm getiriyor, ama onun bu mistik yanı, bazı yüzeyde eleştirmenlerce sırf bir orijinalite trüğü olarak değerlendiriliyordu. Yakasına çiçek takıp kökünü mendil cebine yerleştirdiği küçük bir şişenin suyu ile beslemesi, kocaman bir gülsüz gezmeyen Oscar Wilde'ın dandyliğini anımsatıyordu. Şiirlerini okuyuşundaki —için için belki kendinin de alayını çıkardığı— aşırı önem ve her şiirin havasına göre ayrı bir kişiliğe bürünüş yeteneği çoğu kimsede bir hafiflik etkisi bırakıyordu. Asaf Hâlet, böylece, ciddiye alınmaktan çok, insanı bohem renkliliği ile gülümseten bir çağrışım oluyordu. Hatta hiç unutmam, bir keresinde Fransız Tiyatrosunda sanatçılar arası bir eğlencede sahneye fırlamış, Adalet Cimcoz'un Desdemona olduğu bir Othello parodisinde Othello'yu oynamıştı. Bir insan, her an tepelerine hayalen tennure giydirdiği ağaçlarla semaya çıkmaz ya, bir insan her an esrarlı şark masallarının dünyasında gezinmez ya. hayalinde kendine tepe camları zümrütten, tuğlası zebercetten hamamlar yaptırmaz ya, Ferhatlar, Şirinlerle hall ü hamur olmaz ya, he'nin iki gözünü ağlatamaz ya, bu adam yirminci yüzyılda yaşıyorsa, elbet onun bir de her günkü yaşamı olacaktır. Tramvaya binen, sandviç yiyen. flört eden, sevişen, bazen deli dolu, bazen ipe sapa

gelmez, çocukça. Uslu akıllı insanların çizgisinden çıkan, onları yadırgatan. Mesela her dört yılda bir mebus seçimleri yapılırken serbest aday olup meydanlarda, parklarda seçim nutukları atışı onun bu oyunlarından sadece biri idi. Hem böylece Hyde Park hatipleri gibi ileri geri konuşup içini de boşaltmış olurdu.

Çelebi, her şeyi tabak gibi ortada bir insan olduğu için onun şiirlerindeki mistik hava ile yaşamındaki bu bağırgan çocuksu yaklaşım, çoğu kimseyi yadırgatırdı.

Bu konuda en acele ve ucuz yargı da onun asıl kişiliğinin bu olduğu, şairliğinin ise sırf bu kişiliği besleyen bir trük, bir vitrin sayılması idi, ki çok yanlıştı. Ne var ki, Asaf Hâlet Çelebi bir Mevlevi kalenderliği ile bunu da sineye çekerdi. Bir garip adem, bir egzotik şair diye yaftalanan Asaf Hâlet Çelebi'yi ben yaşamının son dört yılında yakından tanımak fırsatını buldum. O dört yılı ortak bir çatı altında geçirdik. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne kütüphane memuru olmuştu. Ben de aynı bölümün öğretim görevlisi idim. Tatlı, yumuşak, dış şartların bütün sefaletine karşın, yenilmez bir iyimserlik içinde idi.

Fakülteye her girişimde ilk selamlaştığım o olurdu. Ya bira dubleleri iriliğindeki koca bardağına kahve ocağından su doldurmaya gidiyor. ya da su doldurmuş odasına dönüyor olurdu.

Her insana her zaman iyi bakan munis gözleri, en dertli zamanlarında bile gülümsemeye hazır kalın dudakları ile onu görmek birden içinizi açardı. Sanki küçüklük yaşınızın bir müşfik dayısı idi o. Ya da sevimli bir ağabeyi Dağarcığındaki o miski amber kokulu o tütsülü buğulu masalları. Sark tasavvufu ve felsefelerinden süzerek derlediği hikmetleri bir anda önünüze serecek bir sevimli sihirbaz...

İnsanı mahcup eden aşırı bir tevazu ile.

«Bir dakikanızı rica edebilir miyim,» diyen sesi hâlâ kulaklarımda...

Bilirdim, emin olun bilirdim. Bu nevi şahsına münhasır insanın orada, aramızda bulunuşunun kadrini sağlığında da çok iyi bilirdim. Günlük işlerin rutini ile katılaşmış bir yavan hay huy atmosferi içinde bile onun farkında idim.

Başka dille, bizim her günkü dilimizle konuşursam irkiltecek, havasını bozacakmışım gibi hep Beylerbeyilice konuşurdum onunla:

«Lütfedersiniz beyefendi,» derdim. «İhya edersiniz.»

Çelebi ile bütün konuşmalarımız hep bu üslup üzere giderdi.

Neler mi konuşurduk? Her şeyden. Şekerinin son günlerde yine arttığından, yakınlarından bir gencin eroin kaçakçılığı yaparken yakalandığından, birtakım idarecilerin onu herhangi bir kütüphane memuru sanıp incitmeleri, üzmelerinden, geçimini biraz olsun düzeltmek için tasarladığı yeni tercümelerden, şiirlerinden, fizik alanındaki milletlerarası başarılardan, çok keyifli olduğu zamanlar eski hatıralarından...

Çelebi'nin Özel Dersleri

Sait Faik'in erken ölümü ikimizi de çok sarsmıştı. Cenaze dönüşü yine beraberdik. Hiç unutmam, Çelebi, «Şu anda bile ölsem gam yemem. Yine de Sait'ten şanslı sayılırım» deyiverdi. Bu cümlenin tınısında ufak bir böbür sezer gibi oldum. Ben sormadan o açıkladı. Rivayetine göre kadınlardan hayli kâm almıştı. Kendini o bakımdan ünlü hikâyeciden şanslı buluyordu. Neden olmasın? Yıldızının ilk parladığı yıllar, şöyle 1930 dolayları, Asaf Hâlet Çelebi önce divan edebiyatı kokan ismi, sonra bir çeşit yerli Oscar Wilde dandyliği ve bir Mevlevi şeyhi kadar munis ve mazlum bakışları ile pek çok hanımın da ilgisini çekmişti. Her meclise, her sof-

raya çağrılıyor, ağzına bakılıyordu. Nasıl bir zamanlar İstanbul'un kibar aileleri kendilerine bir böbür kaynağı yaratmak için Rıza Tevfiklerden, Fazıl Ahmetlerden kızlarına özel hoca olmalarını yakarıyorlarsa, çoğu sosyete hanımları da Dame de Sion'da, High School'da okumakta olan zambak gibi kızlarına Çelebi'yi hoca tutmak için yarışıyorlardı. Çelebi de böylece o sosyetelere girmişti. Bu zambak gibi kızlara Türkçe, edebiyat ve edebiyattan başka biraz hayatı da öğrettiğini iddia ediyordu.

Bütün centilmenliğine karşın yine de Şarklı değil mi, söylediğine belki inanılmaz diye mezburelerin adını, sanını da veriyordu. Bu küçük hanımları sonra mücevherat meşheri gibi takıları ve Paris'ten gelme tuvaletleri içinde birer olgun sosyete hanımefendisi olarak her görüşümde Çelebi'den aldıkları edebiyat dersi ayrıntıları zihnime üşüşür ve beni gülümsetirdi. Çelebi, çok çapkın mizaçlı bir insan olmamasına karşın, önüne çıkan bu az, ama seçme fırsatları tepmemiş olmakla övünüyordu. Bu övüncün içine kendini harcayan bir mizah katmayı da unutmadan. Bir keresinde de azınlıklardan bir kız sevmiş. Kıza deli gibi âşıkmış. Ne var ki, bir huyu Çelebi'yi çileden çıkarıyormuş.

Sevişmenin en hareketli anında bile ya tırnaklarının ojesini, ya da tavandaki duvar kâğıtlarının yırtık yerlerini kontrol edermiş.

Sait Faik'in her sefer karar verip de son dakikada caydığı bir işten, evlenmeden de, o birkaç defa nasibini almıştı. Bu gençlik serüvenlerini alaycı ve mahviyetkâr bir dille anlattığı tarihte son evliliğini yaşıyordu. En mutlu evliliği de bu sonuncu olmuştu.

Köprüye Bağlanan Umut

Bazen de yeni yazdığı bir şiiri ilk dinlemek yine bana müyesser olurdu. Son günlerinde ko-

nuşmaktan hoşlandığı sevgili teması, yeni köprü inşaası ile birkaç milyonluk bir değer kazanacağını umduğu, Beylerbeyi'ndeki babadan kalma arazinin hissesi idi. Benden müşteri bulmamı ister, öbür hafta bir müddet daha beklemeyi uygun gördüğünü söylerdi. O arsa üzerine, onun hesabına ne güzel hülyalar kurardık. Bazen de gözleri buğulanır.

«Galiba bu arsanın keyfini çıkaramayacağım beyefendi. Ama hiç değilse karımla çocuğum rahat yaşasınlar,» diye mırıldanırdı.

Çelebi odamdan çıkınca, onun sigara dumanı ile beraber odaya sinen o saygı, tevazu, aşırı olgunluk dolu eski Beylerbeyi havası, bir müddet daha odada kalır, ama bir müddet sonra yine her günün hışır, yavan rutini onun yerini alır.

Çelebi, yolunu ve asrını şaşırmış bir derviş gibi onu çok yadırgayan hoyrat bir çevrenin içinde bir gün sızlanmadan, kimseyi bir an töhmetlendirmeden, olgun bir hoşgörü ile sessiz sedasız yaşadı. Yine bir ekim sabahı Gureba Hastanesinde öyle alçakgönüllü ve sakin, kimseye veda etmeden, kimseyi üzmek istemeden, gideceğine dair en küçük bir işaret vermeden sessizce aramızdan uzaklaştı gitti. Küplüce Mezarlığına defnedildi.

O şimdi artık çok sevdiği Davutlarına, İbrahimlerine, Ferhatlarına, Cüneytlerine, şark masallarının sihirli dünyasına kavuşmuş bulunuyor. Herhalde mutludur. Burada bile mutlu olmayı becerdikten sonra...

«SIRITIK BİR KÜSKÜN»

Celâl Sılay, odasında ölü bulundu. Bir otel odasında, ya da kendi karyolasında tek başına can veren, öldüğü neden sonra anlaşılan bir insan, herkeste ilkin bir ayrı hüzün yaratır.

Ölüm, insanı, kendini sevenlerin ortasında bulsun isteriz. Gözkapaklarını en sevdikleri kapasın dileriz. Gurbette ölmek, iki misli ölmek gibi gelir bize.

Çoğu insan bu duyguda olabilir. Herhalde bu düşünüş ve duyuşun türlü psikolojik gerekçeleri vardır. Ve bunlar haklı da olabilir.

Ne var ki, ben Celâl Sılay'ın tek başına bir odada ölmüş olmasını, bunun neden sonra farkına varılmasını, onun yaşamına ve mizacına aykırı bulmadım pek. Yaşamı süresince ona gösterilmeyen bir ilgi, şefkat ve sevgi ile çevrili ölse idi, asıl bunu yadırgardım. O da yadırgardı sanırım.

Celâl Sılay, aşırı duygulu bir insandı. Her şair için doğal olan bir duygululuğun çok ötesinde, fenomenal denebilecek bir iç sezisi vardı. Bundan ötürü yaşamı boyunca hep yaralandı, örselendi. Onu dışardan tanıyanlar bu yanını tam bilmezlerdi. Onu gürültülü kahkahalar atan, Klowvâri, taşkınlıklar içinde, renkli, delişmen bir adam olarak bellemişlerdi.

Celâl'in, Sait Faik'e büyük sevgisi kolay anlaşılır. İkisi de topluma, çevreye karşı, küskündü, buruktu.

Sait somurtuk bir küskündü. Celâl kendi deyimiyle «sırıtkan» bir küskün.

Küllüğün Ürünü

Celâl, pek kitap okumazdı. Bütün dağarcığı Mustafa Şekip'in çevresinden edindiği kulak dolgunluğu idi. Hilmi Ziyaları, Peyami Safaları, Necip Fazılları hep o Küllük yahut Nisuvaz sohbetlerinde tanımış, bütün kültür birikimini bu sohbetler oluşturmuştu. «Göz nezlesi» bahanesi ile örtbas ettiği bu okuma tembelliği, belki de zekâsının taptaze ve tortusuz kalışını, dolayısıyla şaşılacak canlılığını sağlamıştı. Konuşmaları bundan ötürü kuru bilgiçlik kokmazdı. Bu konuşmalarda gözbebekleri büyür, yüzü büsbütün canlanır, eller kollar da ritmik olarak konuya katılır ve Celâl, akılcı, bilimsel yollar dışında paradoksal, ama yine de gerçekçi bir patikadan kestirme inip, tartışılan soruna, çok orijinal ve parlak bir çözüm —çözüm değilse bile, bir çözüm önerisi— getirirdi.

Bursa'nın Napoleon'u

Celâl'in Bursa Askeri Lisesindeki adı Napoleon'muş. O dönemde de kabına sığamadığı için, Bursa'nın altını üstüne getirmiş. Sonra Kuleli'ye nakletmişler. Sivil olunca bir süre Ankara Caddesinde Vatan'da, başka gazetelerde oyalanmış. Büyük aşklar yaşamış. En büyüğü bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmış. Uğruna, eşten dosttan borç para alıp, koca bir Paris seyahatini göze aldığı sevgilisini orada bir Fransızın kolunda ve hamile olarak görmek, Celâl'i yıkmış. Bir gece içinde bütün saçları dökülmüş.

Celâl, o tarihte «Yücel» dergisinde şiirler yazardı. Ben de ilk hikâyelerimi Muhtar Enatan'ın bu dergisinde yayımlıyordum. Orada tanıştık. Güç beğenir bir yaradılışta olan Celâl'in bana ilk günü kanı kaynayıverdi. Sebebini kendi açıklamıştı başkalarına,

«Ne saygılı çocuk. Bir saat konuştu benimle,

bir kere olsun gözünü kaldırıp başıma bakmadı,» demiş.

Saçsızlığımı ayıp sayıyor, ona bakan olunca bir kere daha utanıyor olacaktı. Bu dostluk, aynı semtte oturmanın verdiği kolaylıkla çabuk gelişti. Haftanın bir iki günü o bize, biz ona gelir gider olduk.

Celâl'le uzun süre dost kalan, kalabilen azdır. Herkesle çabuk bozuşurdu. Onun bana darıldığını hiç hatırlamıyorum. Ama ilk başlarda ben onun çelişmeli, tutarsız ve kendime göre vefasız gördüğüm davranışlarını sık sık kınadım. Bu yüzden kısa ve uzun, ahbaplığı kestiğim süreler oldu. Örneğin Kemal Tahir'e yaptığı bir saygısızlıktan sonra...

Öyle hızlı ve sihirli bir yaşam temposuna kapılmış gidiyoruz ki, karşımızdakilerin kusurlarına sert tepkiler gösteriyoruz. Oysa Celâl'in bu huysuzlukları, dengesizlikleri, kaypaklıkları, duygulu yaradılışının çevreden gördüğü haksızlıkların bir dışa tepişinden başka bir şey değildi. Bunu anlamak için biraz hoşgörü yeterdi. Başkalarının ona yaptığı haksızlıklardan, küçük düşürüşlerden, o öcünü en olmayacak dostlarına hücum etmekle alıyordu. Tam Celâl'ce bir tepki. Bu geçimsizliğinin çok zararını çekti. Ama başka türlüsü elinden gelmiyordu. Yaşamı boyunca ekmek parası yüzünden olmayacak ödünler verdi. Dizine kadar gelmeyen küçük adamların yüzüne güldü. Ali'nin külahını, Veli'ye giydirdiği oldu.

Yaşamın kurallarını, kendi aleyhinde işliyor varsaydığı günden bu yana, umursamamıştı. Mızıkçılığını, kaypaklığını, bir bakıma meşru görüyor gibi idi. Ama bazen kendini kendine yakındığı da oluyordu.

En Ciddi Yönü : Şiiri

Celâl'in ilk şiirini arkadaşım Madran'ın ya-

yımladığı «Şiir Demeti»nde okumuş ve etkilenmiştim:

Zincirlerle çekiyor işçiler
Güneşi yatağımın başına
Ben nasıl çıkarım bu kirli yüzle
Güneşin karşısına
Kuşlar başucuma toplanmış
Perdeleri açılıyor sabahın
Ben nasıl sokarım bu tembel vücudu
Bahçesine Allah'ın...

«Dedeme Ağıt»mı ise Yücel'de ondan ilk dinleyişimi unutamam. Şiirinin bütün müzikalitesini en ince ayrıntısına kadar yansıtan bu okuyuşu bir ses bandının zaptetmiş olması ne iyi olurdu. Onun «Cemile'nin Elleri» adlı şiirini ise hem çok sevmiş, hem de şaka olsun diye Karadeniz diyaleğine çevirip, parodisini yapmıştım. Ve buluttan nem kapan mizacına karşın, Celâl kızmamış, alınmamış, candan candan gülmüştü. Yapıtının sağlamlığına güvenen her sanatçı gibi, şakasını da iyi karşılamıştı.

Celâl son dönemindeki şiirlerinde içerikten gittikçe kopup, kelime ve ses hünerlerine yönelmişti. Rahmetli Celâleddin Ezine, onun ilk şiirlerinin, Rainer Maria Rilke'nin şiirlerini anımsattığını söylemişti. Celâl hiç tanımadığı bu Alman şairinin adını pek şiirsel bulmuştu. Bir mısra okur gibi bu adı sık sık övünçle tekrarlardı:

«Rainerrr Mariyyya Rilke»

Ben de, şimdi onun son şiirlerini bir ses ve ritm akrobatı olan Alman şairi Von Platen'in şiirleri ile akraba bulduğumu söyleyeceğim.

Ve «Von Platen» adının Celâl'in beğenisine uyması için de onu tam olarak yazacağım.

«August Graf von Platen.» Sanırım böylesi daha hoşuna giderdi. Rainerrr Mariyyya Rilke kadar şiirsel okunmasa bile.

Sen De Nihayet Anlamışsın

Onu, ölümünden üç dört ay önce her zaman oturduğu Divan Kahvesinde görmüştüm. Ayaküstü hatır sordu. Bir yorgun ve sinirli günümdü.

«Her şey bana boş ve anlamsız geliyor Celâlciğim,» dedim.

Eksik dişlerini göstererek,

«He he he» diye güldü. Sonra ciddileşti. «Sen de nihayet anlamışsın,» dedi. Halinde, sesinde, sesinin tonunda gerçeğe kendinden biraz daha geç de olsa, erişmiş bir müridini yüreklendiren bir şeyh edası vardı. Onun bu hali de, beni güldürdü.

Celâl, yaşamı boyunca kadınlar canibinden hep iltifat ve takdir gördü. İki üç büyük aşk yaşadı. Eski kötü anılarını unuttu. Bunlardan birini bir üçgen romanı olarak da yazdı, düzeltti, bitirdi idi.

Son dönemde aşktan da üstün bir şeye vardı. Kendini olduğu gibi kabul eden, seven, anlayışlı, ince ve şefkatli bir hanımın arkadaşlığını kazandı. Son yıllarını ısıtan tek unsur da galiba bu oldu.

Celâl büyük şeyler yapmadı. Atılımlara girişmedi. Yaşamı ciddiye alıp fazla didişmedi. Ama yine de çok yorulmuştu. Ölüm ona dinlenme gereğini hatırlatmış. Ne denir?

Bari yaşamı boyunca geçimsizliğinden, dik sözlülüğünden ötürü onun adını anmayanlar, onu bilmez yahut unutmuş görünenler, o öldükten sonra şiirlerini, şair kişiliğini değerlendirme yoluna gitseler.

Hiç değilse, sağlara gösterilmeyen vefa, ölülerden esirgenmese...

Çünkü Celâl, iyi şairdi...

SAZLI OPERETTEN ÇARDAŞ FÜRSTİN'E

Abdülhamit'in Kehribarcıbaşısı Benli Ali Beyin mahdumu Vefa İdadisi talebesi Mehmet Cemalettin Direklerarası'nda bir aşağı bir yukarı volta vurmaktadır. Bu mavi gözlü, sarışın, aylak delikanlı —her delikanlı gibi— kendini henüz bulamamış olmanın verdiği bir kararsızlık içindedir. Yine —her delikanlı gibi— kendini yakışıklı bulmaktadır, başkalarından ayrıcalıklı saymaktadır. Yine —her delikanlı gibi— kendini aklıevvel sandığı için hayatta şana, şerefe kolay ulaşacak bir merdivenin özlemi içindedir. Bu merdiven pistonlu bir memuriyet olabilir, zengin bir evlilik olabilir. Bir piyango büyük ikramiyesi olabilir. O yaşta umut alabildiğine engin değil midir? Yıl 1915'tir. Caddenin bir yanında Mardiros Mınakyan Efendinin Osmanlı Dram Kumpanyası Demirhane Müdürü nam melodramı temsil ederken, beride Komik-i Şehir Kel Hasan Efendi kendi tuluat tiyatrosunda «icra-yi lubiyat» etmekte, daha ötede bir salonda Dikran Çuhacıyan'ın Leblebici Horhor opera komiki prova edilmektedir.

Delikanlımız vitrinlerin aynasında sarı saçlarını ikide bir düzeltip tarayarak —her delikanlı gibi kendini beğenmiş ya— çok etkili saydığı bakışlarını ayarlayarak, kravatının düğümünü kontrol ederek birkaç defa volta vurmuş, daha sonra o zamanın modası ucu sipsivri iskarpinlerini biraz tozlu bulmuş olacak ki Feyziye Kıraathanesinin yanındaki bir lostracı dükkânına girip sıra beklemeye başlamıştır. İşte orada eline biraz önce kalkan müşterinin tuttuğu Tercüman gazetesi geçer. Ne oldu ise o zaman olur. Orada

okuduğu bir ilan delikanlımızın alınyazısına yön verecektir. Ziraat Nezareti, Macaristan'a öğrenci göndermek için imtihan açmıştır. Mehmet Cemalettin, bu ilanı okuyunca hemen fırlar, gidip adaylar arasına yazılır. Ertesi gün yapılan imtihan sonunda da yüzlerce kişi arasından bursu kazamr. Avrupa kapısını böylece açmış olmaktadır. Bu işi, engelleyeceğinden korktuğu babasından gizlemiş ama, ablasına açmıştır. Ertesi gün Sirkeci'den uzaklaşan tren, bu amaçsız delikanlıyı ömrünün sonuna kadar kopamayacağı bir büyük ihtirasa esir etmek için Budapeşte'ye doğru yol almaktadır.

Kalman Lehar Ve Ötesi

Budapeşte, o tarihte Viyana ile birlikte Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun en civcivli sanat merkezidir.

Delikanlımız buraya gelir gelmez kendini şıkır şıkır tiyatroların, operetlerin ortasında bulur. Beş on kuruş öğrenci maaşı ile o operetlerin en ucuz yerlerinden her gece birini seyreder olur. Bu sırada devam ettiği Ticaret Okulundaki İranlı öğrenciler Şah'ın tahta çıkması dolayısıyla sefaretlerinde bir müsamere verirler. Bunu gören Cemalettin, benzeri bir müsamereyi bizim sefarette Sultan Reşat için düzenler. Öbür Türk öğrencileri toplar, onlara prova yaptırır. Birlikte şarkılar okurlar. Cemalettin piyano çalar. O sırada Türkiye'nin Budapeşte Başkonsolosu olan Ahmet Hikmet Beyin kalem tecrübeleri vardır. Bunlardan biri «Yeğenim» adlı monoloğudur. Eski kafalı bir dayının Avrupalılığa özenen züppe yeğenini ve onun kendine garip gelen huylarını anlatan bu monoloğunu Cemalettin kostümlü ve makyajlı olarak özenli bir gösteri biçiminde sunar. Ahmet Hikmet Beyin yüzünden memnunluk akmaktadır. Yanında oturan Macar

Maarif Nazırı Kont Aponi de Cemal'i hararetle alkışlayanlar arasındadır. Müsamereden sonra büfede Cemalettin'in yanağını okşar:

«Çok güzel,» der. «Tebrik ederim.» Sonra Başkonsolosla Fransızca olarak bir şeyler konuşur. Bir sefaret kâtibinin, sonradan Cemalettin'e anlattığına göre, Nazır,

«Çok istidadı var. Neden artist yapmıyorsunuz,» diye sormuş.

«Ailesi izin vermez,» demiş.

«Yoksa bu sanat memleketinizde küçük mü görülüyor?»

İşte Cemalettin'in yazgısındaki ikinci dönüm noktası da bu olur. Ahmet Hikmet Bey onun ticaret öğreniminden tiyatro konservatuvarına geçiş sorumluluğunu üstlenir. Maarif Nazırı Kont Aponi'nin tavsiye mektubu ile Cemal, Budapeşte Konservatuvarının hazırlık sınıfına alınır. Altı ay sonra birinci sınıfa geçer.

Artık her gece bir operettedir. Bir girer ki o renkli ve canlı dünyaya, bir daha ömrü boyunca çıkamayacaktır. Sahneden uzak kaldığı son yıllarında bile hep o günlerin tatlı anıları içinde yaşayacak, hep o melodileri mırıldanacaktır. Bunları bu kadar ayrıntılı nereden mi biliyorum? Kendinden tekrar tekrar dinlediğim için.

Türkiye, savaşa girip öğrenci tahsisatı kesildikten sonra, bir süre Viyana'ya geçen Burg Tiyatrosunda, başka tiyatrolarda figüranlık yaparak geçinen Cemal, açlık dayanılmaz hale gelince kapağı İstanbul'a atar. O sıralarda İstanbul Opereti diye kurulan bir operete kapılanır. O anıları ağzından dinleyelim:

«Ferah Tiyatrosunda sazla bir operet kurulmuş. Rejisör Ahmet Fehim Efendi. Oynanan oyun, Müsahipzade Celâl'in İstanbul Efendisi. Fahri Kopuz, Kaptanzade Ali Rıza Bey aracı olup Peşte Konservatuvarında okumuş bir genç var diye beni tavsiye ettiler. Üçüncü sınıf figüran olarak 35 lira aylıkla işe alındım.»

Cemal Sahir'in daha doğrusu Mehmet Cemalettin'in kafasındaki tasarılar için bu ilk rol, sadece bir basamaktır. O öyle geçici heyetlerde körlenecek bir yetenek saymaz kendini. Maksadı olebaşı olmaktır.

Yine kendi anlatısına geçelim.

«Sazla operet olamazdı. Sesler ayrılmalı idi. Macarların Paçita adlı operetini Bülbül diye adapte ettim. O zaman her opereti ille İsmail Hakkı Beyin bestelemesi lazımdı. Ben onu ikna ettim. Yine siz besteleyin, ama arada Lehar'ın da bir iki şarkısı bulunsun, dedim. Bu ilk adım oldu. Sonra babama çıktım:

'Hayatınızda benden bir şey görmek istiyorsanız, bana para verin, dedim. Ben, ikinci planda kalacak insan değilim. Ablamı gelin ettiniz. Bana da bir şans tanıyınız,' diye dayattım.»

Hafız Adayı Cemalettin'den Operet Kralı Cemal Sahir'e

Küçükken oğlu Cemalettin'i güzel sesinden ötürü hafız yapmak isteyen Benli Ali Bey, onun Budapeşte'ye kaçışından beri, zaten ipin ucunu elinden kaçırdığı için Cemalettin'e istediği parayı verir. O da gider Ferah'ın karşısındaki, bir süre Muhsin Ertuğrul'un işlettiği Ertuğrul Sinemasını kiralar. Onarır. İlk defa talebe temsilleri düzenler. Trubun ayrılmaz elemanları Nuvart Hanım ve Çardaş'ın sevimli Kont Boni'si Jön Komik Şeref Şenpınar'dır. Cuma sabahları saat 11'de yirmi beş kuruş giriş ücreti ile Darüşşafakalılar, Vefa Liseliler, çevrenin gençleri tıklım tıklım salonu doldururlar. Bu arada Mehmet Cemalettin'in adı afişlerde Cemal Sahir olmuştur. Cemal'in rivayeti doğru ise, bu isim değişikliğini Ertuğrul Sineması temsillerine afiş hazırlanırken bizzat zamanın meşhur şairi Celâl Sahir Bey önermiştir.

Düşlerime Giren İlk Kadın Nuvart Hanım

«Bu renkli ve canlı, ayrıca Avrupa yaşamını da iyi kötü yansıtan operetler dünyası benim de o zamanki dar dünyama yeni pencereler açıyordu. Yeni özlemler yaratıyordu. Ben, ilk cinsel uyanışı on on bir yaşlarımda o operetlerin yıldızı Nuvart Hanıma karşı duydum. Onun Çardaş Fürstin'de Sylva rolünde sahne içindeki sahnede dans edişi, şampanya içip kadehini kırışı ve dekolte omuzlarını, cilve ile dalgalandırıp şuh kahkahalar atışı gece düşlerime girerdi. Çardaş Fürstin'in melodileri onun hayalinin çağrışımı olduğu için dilimden, ıslığımdan düşmezdi. Onun sevgilisi Edvin'i için için kıskanırdım. Operetçi olmanın böyle güzel kadınlara rol için dahi olsa yaklaşma sağlaması bana gıptaya değer görünürdü. Bu duygularımı yıllar ve yıllar sonra Avusturya Kültür Ofisinde Prof. Kasperin Volkstheater başrejisörünü Türk operet dünyasının eski asları ile tanıştırma kokteylinde Nuvart Hanıma ilk defa itiraf etmiştim. Yetmiş yaşında olmasına karşın yine zarif, yine hanımefendi ve güzeldi. Sevilerek geçmiş yaşam, kadınlara her yaşta kadınlığını kaybettirmiyor olacak. Gözleri doldu. Gülümsedi. 'Teşekkür ederim' dedi. Teşekkür borçlu olan biri varsa, o da bendim.»

Çardaş Fürstin

Çardaş Fürstin Cemal Sahir'in en çok sevdiği operet, Edvin rolü ise en severek oynadığı roldü. Cemal Sahir, Emmerich Kalman'ın bu operetini Budapeşte'de 1916 yılında ilk oynanış gecesinde seyredenlerden biri olmakla övünürdü.

1927'de yalnız bir gece için özellikle ecnebilere Fransız Tiyatrosunda verdiği bir Kontes Maritza galasını da hiç unutamazdı. Yıllarca sonra

boş on kuruş alabilsin diye yaptığımız bir jübile temsilinde üçte ikisi boş aynı salona balkondan bakarken bana zayıf ve titrek eliyle sahneyi gösterip, «Bütün alt kat localar yabancı sefaretlere ayrılmıştı» demişti. «Davetiyede Türk gençlerinin böyle bir eserdeki başarısını görmek, istemez misiniz, diye yazmıştım. Baba Kapocelli'nin idaresindeki otuz kişilik orkestra, orkestra çukuruna sığmamış, müzisyenlerden bir kısmı sahnenin hemen bitişiğindeki localara yerleştirilmişti. Bakınız Haldun Bey, dün gibi görüyorum» demişti. «Şu locada İngiltere Sefiri Kebiri Sör George Clark, onun tam karşısına gelen şu locada ise Alman Büyükelçisi Graf Wangeheim ailesi ile oturuyorlardı. Finalde perde tam sekiz defa açılıp kapanmıştı.» Öyle bir cezbe ve coşku içinde idi ki, anlattığı şahane manzara ile o jübilenin sefil görünümü arasındaki farkı görmüyordu.

Operet Türkiye'ye Cemal'den çok önce, turneci yabancı truplarla gelmişti. Daha sonra Çuhacıyan Efendi, operetler, opera komikler besteledi. Güllü Agop da, ona inat tiyatrosunda müzikli oyunlara yer verdi. İsmail Hakkı Bey, Kaptanzade Ali Rıza Bey, Celâl Esat Bey, Salah Cimcoz Bey de arada sazlı ve tek sesli bir çeşit operet oluşturmaya çalışmışlardır.

Ama, hiçbiri opereti Cemal Sahir gibi sevdiremedi. Yerleştiremedi. O zamanın nefis Peşte ve Viyana operetleri ile Cemal, tiyatro tarihimizin nadir rağbet ve başarılarından birini kazandı.

Cemal Sahir, o dönemde, en çok hayran mektubu alan, en çok parayı kazanan, tiyatrodan çıkıp faytonu ile eve dönerken bütün genç kızların başlarını döndüren bir stardı. Boru mu? Bir operette sefaret kâtibi olur, bir operette kont olur, operetteki kraliçeler, kontesler, çingene diiberleri tarafından sevilir. Her sahnede başka, yeni, şık bir kostüm giyer, Avrupai pozlarla çay

içer, sigara içer, kadınları selamlar, onlarla korte eder, şarkı söyler, klark çeker. Böyle yakışıklı, Avrupa görmüş, incelmiş bir delikanlıya kızların nasıl içi gitmesin?

Kırk Yıllık Bir Ahbaplık

Cemal Sahir'le ahbaplığımız çok eskilere gider. İlkin, onun oynadığı operetlerin küçük bir seyircisi olmuştum. Cuma saat on bir öğrenci matinelerindeki bu operetlere koşar, sonra da o melodileri bütün hafta mırıldanırdık. Benim gibi çoğu yaşdaşımın da Avrupa müziği ile ilk temasımız, sanırım Çardaş Fürstin'in melodileri ile olmuştu. Cemal Sahir'le aktör-seyirci ilişkisi dışında bir ailevi ilintimiz de oldu. Bir yakınımızla evlendi. Onun özgür ve sanatçı mizacına biraz aykırı gelen bu evlilik, mutlu ve uzun ömürlü olmamakla birlikte, benim onu biraz daha iyi tanımama vesile oldu.

Zavallı Cemal. Sonraları âdeta göze geldi. Orta yaşlılığında bir kaza geçirdi. Sakatlandı. Sahneden uzak kalmak, onu kahretti, sefalet de bindirdi. Doruktan ta dibe yuvarlandı. Daha çok, son zamanlarda sık görüştük. Ölümüne kadar her ay eski Kulis Pastanesinde buluşurduk. Şevket döneminin tanığı olduğum için, benimle buluşmak, ona o devirle buluşmak gibi, iki saat için olsun, büyük huzur ve mutluluk verirdi. En vefalı dostu olduğumu söylerdi. İnanırım. Çünkü, hep onu konuştururdum. Geçmişini, başarılarının unuttuğu ayrıntılarını, bir iki küçük saplama ile hatırlatarak. Onun yorgun bakışlarında ani mutluluk parıltıları yaratarak.

Bunu sırf bir vefa şampiyonu olmak için yapmazdım. Bu operetler beni de mutlu çocukluğuma götürmüş olurlardı.

Her sanatçı, aşırı duygulu değil midir? Evet, unutulmak onu kahrediyordu. Öyle ki, iki yılda

bir jübilesinin yapılmasını isteyecek kadar ileri gidiyordu.

Jübile Saplantısı

Onun bu jübile saplantısı, meslektaşları arasında alay konusu bile olmuştu. Kendini beğenmişlik olarak, hatta arsızlık olarak yorumlanıyordu. Gerçek şu idi ki, parasızdı. Ama, onun parasızlığı bile, oynadığı rollerdeki gibi, üslup içinde, zerafet içinde bir parasızlıktı.

İflas etmiş bir paşazade gibi, eski adabımuaşeret alışkanlıklarını hiç unutmamıştı. Konuşurken, yırtık gömleğinin rengi ile asorti renkte ütüsüz mendilini iç cebinden çıkarıp dudaklarını kurulayışına bakınca, karşınızdakini, rol gereği, fakir kılığına bürünmüş bir operet kontu sanırdınız. Sık sık yapılan jübilelerinin ister istemez ön sözcüsü çokluk ben olurdum. Son jübilesinde, Ertuğrul Sadi ve bir Ermeni topluluğu hariç, katılma vaat eden sanatçı ve toplulukların hepsi, yine son anda kirişi kırmışlardı. Cemal Sahircik, iki büklüm haliyle, bana ne dese beğenirsiniz?

«Seyirciyi doyurmamız gerek. Lütfen, Şükriye'yi yahut başka birini acele bulalım. Ben Edvin'in partisyonunu evvel Allah söylerim.»

Sanatçının hayali, gerçeği nasıl geride bırakıyor, buna örnek istense Cemal'in bu kuruntusundan daha trajî komiği zor bulunur sanırım. Rahmetli, normal konuşurken bile, kısık çıkan hasta sesini unutmuş. Açıkhava Tiyatrosunun ilk üç sırasını dolduran yüz elli kişilik sadık seyircisini boş komamak için birden canlanmış, o coşku ile de Şehzadebaşı günlerinin Edvin'i olduğunu sanmıştı bir an. Bıraksak çıkacak, fos notlarla. bir iki kuple söyleyecek, belki de şarkının çıkış anında kesilip ağlamaya başlayacaktı.

Nitekim bu söylediğim olaydan üç yıl önce bir radyo röportajcısının kışkırtısı ile teybe Edvin'in şarkısını okumuştu. Onu her dinleyişte gözlerim yaşarır. Ne Serge Lifar'ın deliler ovindeki Nijinski'yi kışkırtıp zıplatışı, ne de öyküsünü yazdığım İznik'teki kanadı kırık leyleğin bunu bir an unutup uçmaya yeltenişi, bunun kadar acıdır.

ROSE BONBON

Bazı insanlar dünyaya mutlu gelirler. Daha doğuştan «gen»leri yetenek yüklüdür. Soyaçekimin sağladığı bu olanakları hele iyi bir çevre ve eğitim de tamamlarsa, o insanın toplumda olağanüstü bir yerlere çıkması hiç yadırganmamalı.

Aliye Berger, bu mutlulardan biri idi. Şakir Paşa gibi uyanık, kültürlü, hepsinden de önemlisi, ressam bir babanın sulbünden geliyordu. Gözünü açtığı çevre yağlıboya kokuyordu, kitap kokuyordu. Ağabeyi Cevat Şakir (Halikarnas Balıkçısı) yazar olmadan önce resim tahsil etmişti. Ablası Fahrünnisa ilerde ressam olacaktı. Aliye'nin çocukluğu bu sanatçı ve aydın ortamda geçti. Büyükada'daki köşkün sakinleri içinde sanatçı olmayan, iki üç yabancı dil bilmeyen yok gibi idi. Aliye özellikle babasına büyük bir hayranlık duyardı. Sanırım ona dünyaya, doğaya ressam gözüyle bakmayı yani «görme»yi ilk öğreten odur. Kalıtım, ortam, ilk çocukluk eğitimi bakımından mutlu bir birikime hazıra konan Aliye'ye, şimdi kendi kişisel rengini bulmak kalıyordu. Bunu da ona hayatının en büyük acısı sağladı. Benzersiz bir aşkla bağlandığı müzisyen eşi Karl Berger, evliliklerinin altıncı ayında ölünce Aliye çılgına döndü. Onu da bu yıkıntıdan kurtaran ablası Fahrünnisa oldu.

«Dünyada en çok ondan korkarım, beni benden iyi tanıyan tek insandır» dediği ablası Aliye'yi gravürcülüğe teşvik etti. Berger'in birkaç şiirini resimlemesini öğütledi. Aliye o zamana kadar resim yapmış, ama gravür denememişti.

Yoğun acısı içinde, kendini kaptırdığı ilk gravür denemeleri herkesi şaşırttı. Bu beklenmedik başarının bir sırrı Aliye'nin sanatçı kumaşı ise, bir sırrı da dünyada en çok sevdiği iki şeyi, sanatla Berger'i birleştiren bir yaratmaya girmiş olması idi. Sonra sanat sayesinde karamsarlığını yendi. Türkiye büyük bir gravürcü kazandı.

Burada onun, hiç kimseninkine benzemeyen, hayat dolu, yaşama sevinci dolu, duyarlı, renkli, yürekli yapıtlarını anlatmaya kalkacak değilim. Şu küçük anma yazısında Aliye'nin sadece insan kişiliğinden iki çift söz edeceğim.

Sonsuz Bir Yaratma İhtirası

Herkes başkasını kendi alışkanlıklarına ve ölçülerine göre yargılar. Bunlara uymuyorsa yadırgar. Aliye Berger, bu toplumun basma kalıp ölçülerine pek uymuyordu. Dış görünüşü ile, giyim kuşamı ile, hal ve tavrı ile, Türkçeyi telaffuzu ile, cümle yapısı ile, en sonra söyleneceği en önce söyleyen açıkkalpliliği ile. Bütün bunları orijinalite olsun diye yapmıyordu. İçinden öyle geldiği için, başka türlüsüne tenezzül etmediği için öyle yapıyordu. Ve bundan dolayı her yaptığı orijinal oluyordu. Aliye delişmen, içten mi içten, katıksız yani çocuksu bir sanatçı idi. Aliye'nin en belirgin özellikleri bence şunlardır: Evrensel bir tecessüs, Pantheist diyebileceğim bir doğa sevgisi ve sonsuz bir yaratma ihtirası.

Gözlerini dünyaya, doğaya, çok sevdiği yaşama, koca koca açmıştır. Her yeni gün onca sanki bir bayramdı. Bir ağacın, bir yaprağın, bir böceğin, bir yağmurun, bir karın, bir dumanın, bir buğunun, bir mevsimin, bir akşam yahut sabah saatinin sanatkârca tadını çıkarmasını biliyordu. Bu haliyle onu sekiz yaşında bir çocuk tazeliğinde bulurdum. Daha doğrusu onun

yaşı yoktu. Ebedi gençliğinin sırrını, bu doymaz tecessüsünde, her hücresine sinmiş yaşama sevincinde ve yaratma yükümlülüğünde aramak gerekir. Bu özellikleri, onun türlü hastalıklarla, maddi engellerle çelmelenmiş fiziğini hâlâ dipdiri ayakta tutan iksirlerdi. Kafası, muhayyilesi bunlarla dolu olduğu için, orada hastalığın, maddi durumun karamsarlığına yer kalmıyordu.

Aliye Berger çevresini hem alıp satmaz görünür, hem de pekâlâ umursardı. Yapıtlarında, giyim kuşamında, yaşayışında alışılmışı delip geçen delicesine cesareti, konuşmalarındaki patavatsız değer yargıları birinci iddiayı doğrularken, bütün bunlara karşın yine de herkesle ince bir saygı ilişkisine özen gösterişi, onun dışa yönelik, topluma dönük yaradılışının bir zorunluluğu idi. Hatta denilebilir ki, duyarlılığı, zekâsı, zevki, yetenekleri ile çok üstünde olduğu çevresine sevimsiz görünmemek, onlarda bir aşağılık kompleksine yol açmamak için, bile bile o çevrenin anlayacağı üsluba inmesini de bilirdi. Hümur, bu durumlarda baş vurduğu araçların başında geliyordu. Kendini kasten harcadığı bu yarı yaşanmış, yarı düşünülmüş hikâyelerle hem çevresini güldürür, rahatlatır, hem de resim dışında yarı edebi, yarı teatral yeni bir yaratmanın kıvancını duyardı. Buna neden gerek görürdü? Çünkü insan sevgisine muhtaçtı. Aliye, sevgisiz bir ortamda oksijensiz kalmışa dönerdi de ondan.

Geçen sonbaharı, ikimiz bir rastlantı eseri olarak Yalova Kaplıcalarında geçirmiştik.

Aliye her akşam yemeğine, «grand tollette» ve «chapeautée» olarak iniyordu. Sanki orası Denizyollarının kılkuyruk bir oteli değil de Wichy'nin, Karlsbad'ın Grande Hoteli idi. Sanki çalan bir emekliler üçlüsü değil de, Promenade orkestrası idi. Garsonlara: «Garson Bey»siz hitap ettiği olmuyordu.

Aliye ilk günü bu uygar hali ile herkesi te-

dirgin etmişti. Çabuk farkına vardı. Bir gün bütün o kaplıca müşterilerini çevresine toplayıp, etkisi denenmiş üç dört tekerlemesini patlattı. Ertesi gün herkesi, ama ayrıcasız herkesi, fethetmişti. Kaç yıldır her güz oraya giderim. Hiçbir seferi, onun orda olduğu son dönem kadar yoğun ve renkli geçmedi. İnsan, Aliye ile olunca, doğanın nimetlerinin daha bir farkına varıyordu. Bazı ağaç kabuklarının Afrika zencilerinin kalkan motiflerini anımsattığını, tarhlardaki bazı çiçeklerin belli bir rüzgârda ve akşamın belli saatlerinde «delileştiğini», sırtını dönmüş ot ayıklayan siyah çarşaflı kadınların Bruegel'in tablolarındaki gibi diziliştiklerini, o bana söyleyip göstermese, ben bütün bunların yanından belki olanca dalgınlığımla geçer giderdim.

Münir Özkul'la eşi ve çocukları bir gün beni ziyarete geldiler. Aliye, Münir'in küçük kızının can sıkıntısı ile çiziktirdiği kâğıda baktı. Gözleri parladı. Sonra onu bir kenara çekti, akşama kadar onunla meşgul oldu. Konuklar gittikten sonra bu aşırı ilginin nedenini merak ettim.

«O küçük müthiş bir şey canım,» dedi. «Büyük bir fantezisi var. Saplanıp kaldığım, içinden çıkamadığım bir problem vardı. Çocuğa buna benzer ödevler verdim. Onun buluşları ile 'inspirer' olup kendi müşkilimi çözdüm,» dedi.

Belleğimin Aliye bölümündeki anıları kafama üşüşüp duruyor.

Gün görmüş eski Rus Sefareti, bugünkü harap Narmanlı Yurdu oldu olalı çok sanatçımızı ve sanat dostunu kendine çekmişti. Öyle ya burası eski Pera'nın bütün karakteristiğini yansıtıyordu. Ortada büyükçe bir avlusu vardı ki, bu avlu Paris'i görmüşlere ya da muhayyilesi Fransız romanları ile dolu olanlara çok çekici geliyordu. Ahmet Hamdilerin, Tatianaların, Bedri Rahmilerin Narmanlı Yurduna, caddeye bakan balkonlu dairesi ile Aliye, ayrı bir renk katardı.

Sabahattin Eyuboğlu birkaç yıl önce Aliye'

«Artık yaşlanıyoruz Aliye» demişti. «Sıkı durmaya bakalım. Ne dersin, iki seneye var mısın?»

Aliye de ona,

«Sen her istediğini yaptın. Ama benim daha yapacak çok işim var,» demişti. «Beş yıldan aşağısını kabul etmem.»

Değil beş yıl, üç hayat boyu daha yaşasa, Aliye'nin yine de yapacak çok işi kalacaktı. Ne çare ki, dışımız, kalıbımız, vücudumuz, içimizin bu sonsuza yönelik hızına ayak uyduramıyor. Bir gün şuradan, yahut buradan tökezleyip bütün o özlemleri kursağımızda bırakıyor.

Yıllar önce geçirdiği bir zatürree birdenbire tepince, hastaneye yatması gerekmişti. Saçlarını yaptırmış, manikürünü, pedikürünü yaptırmış, tam bavullarını kapatacakken otomobili ile kendini almaya gelen Zeynep Oral'a,

«Eyvah bir şey unuttum, gidemem,» demişti. Ne unuttuğu sorulduğunda,

«Bana 'Rose Bonbon' bir eşarp lazım» dedi.

Zeynep, aşağıdaki dükkâna indi. Rose Bonbon'u kimse bilmediği için orada ne kadar pembe, turkuvaz, mavi, yeşil, kırmızı eşarp bulduysa alıp geldi. Aliye, bunları sevinçle bavuluna yerleştirdi. Ertesi gün hastanedeki odasına girenler o beyaz karyolanın ve dolapların rengârenk eşarplarla renklendirilip, neşelendirildiğini gördüler. Aliye kendini ancak renklerin ortasında evinde hissediyordu.

Hiç unutmam, Büyükada'daki Tepeköy Camii musalla taşındaki tabutu da çingene pembesi bir örtü ile örtülmüştü.

Sevgili yeğeni Füreya, onu son yolculuğunda bile yine sevdiği bir renkle sarmış, bezemişti.

Aliye, şu dünyadan iz bırakarak geldi geçti. Gravürleri kadar, kişiliği ile de dünyaya bir şeyler söylemiş oldu. Onu tanıyanlar Aliye'yi canlılığın, açıklığın, renkliliğin, neşeye ve güzele dönüklüğün bir simgesi gibi hatırlayacaklar.

HEDONİST BİR KİRPİ

«Daima para kazanmak için yazdım. Edebiyat benim için yalnız bir vasıta olmuştur» diyor bir röportajında. Yine başka bir röportajda da şöyle söylüyor:

«Zaten hiçbir zaman büyük edebiyat yapmak, dünya çapında bir eser yazmak, Nobel mükâfatı almak, küçük bir zümrenin takdiri ile yetinmek istemedim. Sonra, yarın benim için ne diyecekler? Bugün ne diyorlar? Bunlara hiç aldırış ettiğim yok... Ben yaşadığım müddetçe hayata bağlı bir insanım. Benim için bir tepsi dolusu nefis ve buzlu meyveden alınacak zevk, ilerde alınacağı muhtemel zevklerden çok daha mühimdir.»

Bu itiraflar, kişiliğine güvenen, yürekli bir insanın ve usta bir yazarın içtenliğine belgedir. Başkalarının balonunu delen, gerçekçilik adına şişirme değer yargılarıyla didişen bir mizahçının kendine karşı da açık sözlü, gerçekçi ölçütlerden şaşmaması onun dürüstlüğünü gösterir. Megalomanların at oynattığı edebiyat dünyamız, bu kabil gerçekçi itiraflara pek alışık değildir. Bir gün söz dönüp dolaşmış, romanları milyonlar satan İngiliz yazarı Somerset Maugham'a gelmişti. Üstat onu seviyordu. Bana döndü, kendine özgü daima hafif hırslı, daima gür ve iddialı sesiyle,

«İşte ben Türkiye'de bir Somerset Maugham'ın yerini tutuyorum,» dedi. «Ne fazla, ne eksik. Beni böyle değerlendirsinler yeter.»

O gün de söylemiştim. Şimdi de söylerim. Ben tam bu kanıda değildim. Gerçi ikisinin de şaşılacak ortak yanları vardı. İkisi de yazmak

için yaşamıyorlardı. Yaşamak için yazmayı bir araç sayıyorlardı. İkisi de iyi yemeyi, iyi içmeyi, hayatın bütün nimetlerinden doyasıya yararlanmayı yaşamlarının baş amacı olarak seçmişlerdi. Yazmak onlara bir çerez, daha doğrusu yaşam içindeki yerlerini sigortalayan, onları belli bir refah içinde yaşatan bir geçim yolu oluyordu. Bu yönleri ortaktı. Yine ikisi de, insanlara, olaylara yaman bir gözlemcilikten hız alan, kendi hayat tecrübelerinden beslenen olgun ve ampirik bir yaklaşımla uzanıyorlardı. Anlatı rahatlıkları, dil ustalıkları, bilgiçlikten, uzun tahlillerden kaçan üslupları da birbirine çok yakındı. Bütün bunlar böyleydi de, yine de Refik Halit'i, Refik Halit yapan birtakım başka meziyetler, onun kendi kendisine yakıştırdığı bu yaftanın içeriğine sığmıyordu. S. Maugham'a da, bir İngiliz Refik Halit'idir yaftasının tam uyamayacağı doğaldı. Onu da, bu ortak nitelikler dışında, S. Maugham yapan nice başka özellikleri vardı.

Hiciv Denen Yaman Silah

Bence Refik Halit romancılığı, öykücülüğü dışında, mizahçı, hicivci kişiliği ile de, en az, bu iki alandaki kadar değerli bir yazardı. Çok netameli bir ortamda, hışır İttihatçıların ortalığa duman attırdığı bir zorbalık döneminde, onların balonlarını delenler bir bir sokaklarda kiralık katillere öldürtülürken, o, hiciv denen yaman silahla, onlara saldırıyordu. Zeki idi, yürekli idi. Buna yüreklilikten çok, delikanlılık delişmenliği de denebilirdi. O günkü Türk ortamını, görgüsüz devlet adamlarını, ne oldum delisi yeni zenginleri, özenti aydınları «ti»ye alıyordu. Ve bütün bunları dikine dikine değil, yirmi şu yaşında bir gençten hiç beklenmeyen, akıl almaz bir dil ustalığı, bir mizah estetiği içinde yapıyordu. Arkadaşları gibi o da İttihat ve Terakki fedaile-

rinden tabanca resmi, yahut kurşun resmi imzalı, tehdit mektupları alıyordu. Yaş, yirmi üç olunca böyle tehditler bazen insanı daha da kışkırtır, kızıştırır. Mizah edebiyatımızın ölmez «Kirpi»si dikenlerini büsbütün kabartıp alaylarına devam ediyordu. Celâl Esat ve Salah Cimcoz'un ortak yayımladıkları Kalem'de ilk hiciv denemelerini yapıp Karikatürüst Cem'in çıkardığı Cem'e başyazar olan Refik Halit, daha sonra Şehran'da, Aydede'de bu yazılarını sürdürdü. Zamanın gaddar öndorleri, Hasan Fehmileri, Ahmet Samileri, Zeki Beyleri öldürtürken, Refik Halit bu vartayı nasıl atlatmıştır sorusuna çeşitli nedenler gösterilmiştir. Bunlardan biri onun yazılarının halk tarafından çok sevilip boğenilmesidir. Sevilen bir edebiyatçının katli belki sırf politikacı bir başyazarın katlinden daha sakıncalı görülmüş olabilir. Bir başka izah şekli, Ziya Gökalp'ın, İttihat ve Terakki'nin bu ağırbaşlı, insancıl akıl hocasının büyük bir edebi yetenek saydığı bir gence şefaat edip, onu Sinop sürgününe yollamak suretiyle bir süre bu gazap havasından uzağa kaçırmış olmasıdır.

Türkçenin Ustası

Sürgünde, hep bilindiği gibi, Memleket Hikâyeleri adlı ünlü kitabını yazar. Edebiyatımızda büyük bir çığırın ilk ve güçlü öncüsü olan bu hikâyeler üstadın kendi deyimiyle, Anadolu'yu bir köylü olarak değil, varlıklı bir şehir delikanlısının açısından görür ve yansıtır. Bu öyküler, o zaman için yepyeni ve bakir bir Anadolu yanında konuşma dilini, yeni yazı dilini edebiyata getirme akımında, Ömer Seyfettin'e yardımcı, güçlü ve inandırıcı bir örnek olur.

Refik Halit Karay'ın romancılığına gelince, bu alanda da öykücülükteki başarısını sürdürür. İlk romanı İstanbul'un Biryüzü o zamana kadar

alışık olunmayan yeni bir teknikle kurulmuştur. Bir olayın ve belli karakterlerin tutarlı anlatımı yolu bırakılmakta, birbirleriyle ilişkisiz görünen birçok olaylar ve kişiler özgür bölümler halinde sergilenmekte ve bir anlatıcının anlatısı bu tespihin ipliğini teşkil etmektedir. Yapıtları, alışılmış belli kalıplara yerleştiremeyince yadırgayan zamanın eleştirmenleri bu romanın değerini kavrayamamışlardır. Ama Karay'ın roman çizelgesindeki doruk noktası, kanımca «Sürgün»dür.

Üstat dil kaygısının, üslupçuluğunun olanca titizliği ile kuyumcu gibi işlediği bu romanı ile ilk başta naklettiğimiz ifadesini yanıtlar gibidir. Bu roman, ondan sonraya kalmak için yazıldığı belli olan bir romandır. Refik Halit, «Yarın benim için ne diyecekler, aldırış etmem» demesine karşın, tıpkı hayranı olduğu Maupassant'lar, Flaubert'ler gibi yine de edebiyat ağacının kütüğüne kolay silinmeyecek bir çentik atmak ister gibidir. Bunda başarılı olduğu da ortadadır. Karay'ın «Yazmak benim için bir geçim yoludur» lafı da, belli bir gerçeği yansıtmakla birlikte daha çok, Nilgün serisi gibi egzotik ve cafcaflı dekorlu, ucuz zevkli romanları affettirmek için söylenmiş olsa gerektir. Ama, onun yine pek sözü edilmeyen Anahtar, Kadınlar Tekkesi gibi, bazı yine «Best Seller» olmuş romanlarında, sehli mümteni örneği buluşlar, tahliller, edebiyat kitaplarına alınacak güzellikte tasvirler buluruz.

Üstat Karay'ın çok genç yaşında Müfit Ratip'le birlikte yazdığı Tiryaki Hasan Paşa, yahut Kanije Muhasarası, Mınakyan tarafından sahneye çıkarılmış, o zaman oldukça büyük bir başarı kazanmıştır. Deli adlı piyesi ise, bildiğim kadarı ile, oynanmamıştır.

Bir Emekli Kadar Tutucu, Bir Yalı Çapkını Kadar Hayat Sevinci Dolu...

Edebiyatçı Refik Halit Karay'ın yanında ve ötesinde, bir de günü yaşayan Refik Halit vardı

ki, o da çok ilginç ve renkli tepkileri, iddiaları ile unutulmaz bir anıdır. Karay, sekiz kuşak önce Mudurnu'dan gelip İstanbul'a yerleşmiş bir ailenin sulbünden geliyordu. Çocukluğu, gençliği, Beylerbeyi'nde, Erenköy'de ve Mektebi Sultani'de (Galatasaray'da) geçmişti. Babası ince zevkli, çelebiliği ile ün yapmış Mevlevi tarikatından kâmil bir insandı. Maliye başveznedarı ve Osmanlı Bankası nazırı olarak sarayın da teveccühünü kazanmıştı. Refik Halit'in eski yaşama, eski geleneklere, eski teşrifata düşkünlüğünü, böyle bir ortamın ortasında dünyaya gelişinde aramalı. Daha sonra, üstat Kerim Sadi'nin yaman bir diyalektik kıskaçla ve en az Refik Halit'in mizahı gradosunda rafine bir mizahla «ti»ye aldığı bu tutucu yanı, çocukluğunun duygusal anılarına bu sımsıkı bağlanışı, onun her konuşmasında, her fıkrasında, her yazısında belli olur.

Kerim Sadi, ona ayırdığı kısa ama vurucu satırlarında şöyle der: «Refik Halit, eski konakların mutfağını anlatırken bir tapınağı tasvir eder gibi vecde kapılır. Onun nazarında, en büyük sosyal imtiyaz bir köşkün bahçesinde büyüyüp 'İstanbul çocuğu' olmak ve dadılarla seyislerin elinde büyümektir. Dedelerimiz derken, emlak ve akar sahipleriyle aristokratik bürokrasiyi ve siyah sakallarına elmas nişanlar asılı saray uşaklarını kastediyor. Bunun içindir ki politikada Osmanoğullarına ve Lordlara kolayca hizmet etti ve Bursa'nın dutlukları yanmasın diye Kurtuluş Savaşma kurşun atarak yüzelliliklerin arasına karıştı.»*

Şu Ölümlü Dünyada

Dikkat ettiğim bir şey var; Peyami Safa hariç, eski kuşak yazarlarının çoğu, mesela Abdülhak Şinasi, mesela Falih Rıfkı Atay, mesela Re-

* Yazı Hayatının 50. Yılında Kerim Sadi, s. 148-149.

fik Halit ideolojik konularda pek hazır elbise, pek basma kalıp birtakım önyargılardan öte, bir bilgi sahibi değildirler. Zahmet odip enine boyuna okumazlardı. Öğrenmeye değer bulmazlardı. Öğrenince o kadar sıkı, sımsıkı yapıştıkları yargılarının değişebilme olasılığından kuşkulandıklarından mıdır, yoksa şu ölümlü dünyada işlerine gelmeyen, hoşlarına gitmeyen şeylerle keyiflerini bozmak istemediklerinden midir, bilemem. Bu konularda tartışma kabul etmez, bildiğim bildikcilikleri, çaldığım düdükcülükleri belki biraz da, eşelenirse bu konudaki sığ bilgilerinin ortaya çıkacağından çekindiklerinden geliyordu.

Refik Halit'in sade ideolojik konuları değil, okumayı da esasen pek sevdiğini sanmıyorum. Okuyan adam her halinden her sözünden belli olur. Erskine Caldwel'in «Dünyada iki çeşit insan vardır, okuyanlar ve yazanlar. Ben yazanlardanım, okumaya pek vaktim yok» sözünü gelin de anımsamayın. Refik Halit de okuyan değil, yazan soydandı. Ama yazdığını da elhak güzel yazardı. Türkçenin tadını çıkara çıkara, okuyucusuna da tattıra tattıra...

Rahmetli Karay, bütün zekâsına karşın, toplumsal gelişmeleri olumlu bir uyanıklıkla izleyememiş, çoğu zaman çağa ayak uydurmakta daima biraz gecikmiştir.

Örneğin, yüzellilikler serüveninde olduğu gibi, İttihat ve Terakki'ye karşı alışageldiği tavrını Kuvayı Milliye'ye de uygulamaya kalkmak basiretsizliğinde bulunmuş ve üstat bunu yeni uzun sürgün yılları ile ödemiştir. Ama şunu da belirtmeli ki, affa uğrayıp yurda dönünce Atatürk'ü ve dolayısıyla kendi tarihi gafını, efendice ilk kabullenen, bunu açıkça ve yürekten ilk itiraf eden yine o olmuştur. Rahmetli bugün sağ olsa idi, bugünkü ortamın devrimci kanadına karşı da eminim yine o güngörmüş, büyük sofralarda yemek yemiş, büyük köşklerde yetişmiş görgülü İstanbul çocuğu tutkuları ve özlemleri ile karşı koymaya kalkacak ve daha da ilerlemiş

olacak yaşının vereceği bir hiddetle belki de atıp tutacak, ama yine her zaman olduğu gibi sol kanadın hangi tarihsel evrimin sonucu olduğunu geç de olsa fark edip sonunda hakkını kabul odecekti. Bu olguyu, tarihin bu kaçınılmaz evrimini kabullenmek gerçekçiliğini gösterecekti. Böyleydi, ilkin coşar tartışır, ileri geri konuşur, sonra karşı tarafı dinlemek zorunda kaldıkça, belki ilkin fark ettirmeden, ama sonra içtenlikle ilk siperlerinden uzaklaşırdı.

Ebedi Genç

Refik Halit'in özel yaşamının en belirgin iki niteliği sanırım canlılığı ve mizahçı yaradılışı idi. İkisi zaten birbirine sımsıkı bağlıydı. Biri öbüründen hız alırdı. Refik Halit yaş kavramını asla akla getirmeyen bir yaşlı idi. Picasso'nun resimlerini hatırlayın. Belki her şey yaşı hatırlatır ama, onun gözleri Paris'e geldiği günlerde yirmi yaşındaki İspanyol delikanlısının gözleri ile bakar. Refik Halit de 75 yaşında dünyaya, insanlara, böyle bir delikanlı bakışı ile bakardı. Onun için önemli olan, o içinde bulunduğu anı en iyi şekilde değerlendirmekti. Yaşadığının farkına varmaktı.

Çoğu bu tür insanlar gibi boğazına da düşkündü. «Ben iyi kızartılabilmiş bir koyun budunda güzel ve sıcak bir sonbahar grubunu, akik gibi pişmiş, üstü sertçe, içi şeffaf elma kompostosunda bir yaz güneşinin serin doğuşunu seyredermişçesine zevk duyarım» derdi. Dünyaya bakışında da bu damağına ve midesine düşkünlük belli olurdu. Bir genç kızı bala, şekere, şekerlemeye benzetir, onu yemek ve yutmak hevesini dile getirirdi.

Sevgili eşini büyük yaş farkına rağmen kaçırarak almış olmaktan büyük övünç duyardı. Mutlu bir çifttiler. Ailede birinci keman rolünü üstat oynardı. Zaten üstadın bulunduğu meclisteo birinci keman her zaman o olurdu. Eşi ile bir-

likte Mecidiyeköyü'nden Bahariye'ye, bize geldikleri günler ya da akşamlar, odamız onun yukarda değindiğim gibi, gür, her zaman biraz hırslı, gerilimli, iddialı, sevimli sesiyle dolardı, O gittikten sonra da biz onun konuştuklarını hatırlar sürdürürdük. Size şakacılığından da bir örnek vereyim :

Sürgünde iken, bir keresinde, Halep kaynaklı bir haberle İstanbul'a kendisinin ölüm haberini ulaştırmıştı.

«Refik Halit, Pehlivan Kadri ile birlikte Halep civarında Amik Gölünde ördek avlarken, bir timsalın hücumu ile sandal devrilmiş, Refik Halit'le, Pehlivan Kadri yüzme bilmediklerinden sulara gömülmüşler, yüzerek sahile çıkan sandalcı, iki Türkün cesedini bir daha su üstünde görmediğini beyan etmiştir.»

Bu haberi ilkin Halep'te yayımlanan Doğruyol gazetesi yazmış, daha sonra olaydan bütün İstanbul gazeteleri haberdar olmuştu.

Ölüm haberi üzerine bu gazetelerde Karay' la ilgili biyografik bilgi, eserlerinin listesi, edebi ve siyasi kişiliği üzerine yazılar yayımlanmaya başlandı. Böylece, Refik Halit, hayatında, ölümünden sonra dost ve düşmanların ne diyeceğini bir nisan şakası aracılığı ile öğrenmek olanağını bulmuştu. Bu olay dahi, onun şakacı, Galatasaraylı, muzip öğrenci kişiliğinin orta yaşlılığında da bütün yurdu aldatacak boyutta süregeldiğini göstermek bakımından ilginçtir.

Refik Halit Karay, muzip bir delikanlı olarak başladığı yazarlık hayatını ve de özel hayatını, gürültülü patırtılı, serüvenll, sürgünlü, ama hep yoğun, hep her mihnetten kendine zevk payı çıkarmaya çalışarak dolu dolu yaşadı. Kendisi, soyunun kökten sağlamlığı ile övünür, bundan, kendinin de yüzyıl yaşayacağı güvencesini çıkarırdı. Beklenmeyen bir hastalık onu genç yaşında, yaşı 75 de olsa yaşlılıktan henüz yakınmaya başlamadığı bir sağlık ve dirilik içinde iken, dünyadan çekti götürdü.

GÜNEŞ UFUKTAN DAHA DOĞMADAN

Büyük sanatçı, öbür insanlardan üstün demeyelim ama, muhakkak ki başka bir yaradılıştadır. O, günlük olayların yüzeydeki görüntülerinin altında başka şeyler sezebilen, görebilen, en olmayacak şeyden esinlenip çağrışımdan çağrışıma sıçrayabilen bir insandır. Kimselerin farkına varmadığı bir dalga uzunluğu ile temas halinde bir medyuma benzer. Ne yapacağını kendinden çok, etkisi altında kaldığı bu güçler belirler gibidir. Doğal yaşama benzer, onun yoğunluğunda bir hayali dünya ve inanılır kişiler yaratabilişinin gücü ve sırrı, kozmik gidişi bu sezgisi ve içgüdüsü ile kavramış olmasından gelir.

Tıpkı onun gibi, tarihin gidişine damga vuran kişiler de öbürkülerden başka, bambaşka cinsten insanlardır. Bir toplumsal bunalım, bir ulusal felaket, bir tarihi dönüm noktası, o zamana kadar kendi köselerinde sessiz sakin, isimsiz yaşayan bu insanları —ama yalnız onları— alır, o zamana kadar hiç düşünmedikleri bir mission'un öncüsü yapıverir. Onlar ancak bu kritik durumlarda, kendilerinin başka kumaştan dokunduğunu, yazgılarının, dünyaya geliş nedenlerinin bu mission olduğunu anlarlar.

Kurmay Albay İbrahim Muhiddin Beyin oğlu Ahmet Selahaddin'in de günün birinde böyle bir mission üstleneceğini ilkin umduran bir yaşamı yoktur. Alçakgönüllü, ihtirassız, tokgözlü, çalışkan, öğrencilerini ve Darülfünun'u (üniversiteyi) çok seven genç bir profesördür. Hukuku düvel (devletlerarası hukuk) alanında uzmanlığı herkesçe kabul edilmekte, uluslararası kong-

relerde bildirileri takdir kazanmaktadır. Mektebi Mülkiye'de çalışkanlığı ve milliyetperverliği ile tanınmıştır. Orayı bitirince altı yıl kadar Düyunu Umumiye'de çalışmış, bu arada merak sardığı hukuku düvel alanında kendi kendini yetiştirmiş, Fransa'dan getirttiği mesleki kitaplar ve dergilerle hukuku düvele ait en yeni düşünceleri izler olmuştur. Bu çabalar ona daha sonra da İstanbul Darülfünun'u hukuku düvel profesörlüğünü kazandırmıştır. Otuz üç yaşında bu kürsünün başına geçen Ahmet Selahaddin, üniversitenin en genç profesörüdür. «Gösterişsiz yaşamı, geniş bilgisi, candan hocalığı ve coşkulu takrirleri ile gençlerin kalbini teshir eden»* bu orta boylu, kelebek gözlüklü, ciddi ama insancıl bakışlı hocanın bütün günleri, aile yuvası ile yine onun kadar sevdiği bilim yuvası arasında geçmektedir. Her sabah Bebek bahçesine bakan kiralık evinden eşini ve çocuğunu öperek ayrılan bu dalgın profesör elinde çantası, Zeynep Hanım Konağındaki üniversitenin yolunu tutmakta ve kürsüye çıkınca kendini özlemle bekleyen öğrencilerinin pırıl pırıl gözlerini daha da parlatan sıcak, dolu dolu, tadına doyulmaz derslerini vermektedir.

Bir bilim adamı yaşamdan başka ne bekler? Ahmet Selahaddin evinde mutludur. Dekan olarak Batılı benzerleri seviyesine çıkarmaya çalıştığı fakültesinde mutludur. İlk defa Türk kızlarına üniversiteye girmek hakkını kazandırmak için verdiği savaşımın olumlu sonucundan mutludur.

Hukuku düvel biliminin ülkemizde kurucusu oluşu,** «Hukuku Beyneddüvelin Mukaddemati Siyasiye ve Safahatı Tekamüliyesi ve Muahedat», «Muahallaş Hukuku Umumiyeyi Beyneddüvel», «Hukuku İdarei Düvel», «Hukuku Cezai-

* Asım Us, Ahmed Selaheddin, Vakit, 21 Ocak 1921.

** Seha L. Meray, Lozan'ın Bir Öncüsü, Ahmed Selahaddin, kitabının önsözü (Türk Tarih Kurumu Yayını).

yeyl Düvel» adlı eserleri hukuk kütüphanemize armağan etmesi, hukuk öğrencilerinin bilgisini arttırmak amacıyla yayımladığı «Külliyat-ı Hukuk ve Siyaset» serisinin, «Berlin Kongresi», «Medeniyet Yalanları», «Makedonya Meselesi ve Balkan Harbi İcraatı» gibi yayınları, Debidour' un Diplomasi Tarihi'nin beş cildini dilimize çevirmesi, yani zamanını hiç boş geçirmemiş, onu çok verimli ve yararlı bir çalışkanlıkla doldurmuş olması da, onun her zamanki iyimser, her zamanki sevecen ve mutlu ifadesinin haklı dayanaklarıdır.

İçten Ve İnsancıl

«En büyüğünden en küçüğüne kadar, herkesin derdiyle ilgilenen, onlara bir teselli bulmaya çalışan, her sıkıntısı olanın kapısını vurmak cesaretini kendisinde gördüğü insancıl bir adamdır.»* Onun odasına karamsar giren, iyimser ve umut dolu çıkar. Böyle de bir ışınımı vardır.

Mesela, bir çocuk babası olmak üzere olan evli bir öğrencisi hocasına parasızlığından yakınınca, Ahmet Selahaddin hemen askıdan biricik paltosunu alıp ona verir:

«Götür bunu hemen Bitpazarında sat, yarısını kendin al, yarısını da bana getir,» der. Çünkü kendi de paraca hep dardadır. Mesela, fakülte kütüphanesini yeni baştan düzenlerken, ceketini çıkarıp kendileriyle birlikte çalıştığı hademelerden birinin, öğleyin yemek molası verdikleri sıra arkadaşına laf olsun diye, «Şimdi şurda bir topsi baklava olsaydı da yeseydik» demesi üzerine, Ahmet Selahaddin o yokluk yıllarında cebindeki paranın tümünü ona uzatıp,

«Git bir tepsi baklava al gel, birlikte yiyelim,» demek savurganlığını gösterebilir. Böylesine de içtendir.

---

* Sıddık Sami Onar, Hukuk Dünyası, Ocak 1945.

Para taşımak onu rahatsız eder. Paraya, pula, mevkiye, mansıba, hiç mi hiç önem vermez.

Hep Kendisiyle Tutarlı

Dürüsttür. Kelimenin tam anlamıyla dürüst. Hak bildiği yolda yalnız da olsa başı dik, tökezlemeden hiç mi hiç ödün vermeden, sözünü esirgemeden bilim adamı onurunu ve tutarlılığını koruyarak diklenir. Gençliğinden beri böyledir. O daha profesör olmadan, henüz yeni evli ve yüksek öğretim genel müdürü iken patlak veren Salih Zeki olayı, Ahmet Selahaddin'in hem bu pazarlıksız dürüstlüğünü, hem de parayı hiçe sayışını çok iyi gösterir. İttihat ve Terakki Hükümeti sözümona hastalığından, ama aslında hükümetle bağdaşmayan liberal düşüncelerinden ötürü Matematikçi Salih Zeki'yi azledivermiş, buna kimse gık bile diyememiştir. Pabuç o zaman da pahalıdır. Yalnız bir kişi diklenir Ahmet Selahaddin. İttihat ve Terakki'nin bu yüz kızartan suçuna katılamayacağını, hasta ise bir profesörü işten çıkarmak yerine onu tedavi ettirmenin yollarını aramak gereğini hatırlatarak zamanın Maarif Vekili Şükrü Beye kendinin haberi olmadan alınmış bu karara katılmayacağını kesin bir dille belirten bir istifa mektubu yazar. Gece eve gelip eşine,

«Bir süre maddi sıkıntıya katlanabilir misin?» diye sorar. Eşi,

«Katlanabilirim,» cevabını verince, Ahmet Selahaddin olayı ve istifa gerekçesini eşine açar. İlk gününden beri ona uymuş, destek olmuş, çünkü onu sevmiş ve anlamış olan vefakâr eşi Seza Hanımdan,

«Bana açıklamana hiç gerek yoktu. Sen gerekli görüyorsan yapılmalı,» cevabını alır. Ertesi gün istifa verilir. Onu kimse geriye aldıramaz. Ahmet Selahaddin bir süre aç açık kalır.

Zira sade pabuç değil, hayat da pahalıdır o zaman. Kaldı ki, Salih Zeki'yi şahsen hiç de tanımıyordur. O bunu sırf kendi vicdanına ters düşmemek için yapmıştır.

Kader Kapıyı Çalınca

Birinci Dünya Savaşı yenilgi ile bitip de emperyalist düşmanlar akbabalar misali Osmanli İmparatorluğu'nu parçalamaya kalktığı zaman, baştakiler biraz celadet gösterebilseler, yurdun çoğu aydınları manda ve himaye cereyanlarını tek çözüm yolu saymasalar, içlerinden biri çıkıp da Türkiye'nin istiklalini ve yaşama hakkını Batılıların anlayacağı bir bilim, bir hukuk, bir sağduyu dili ile ele güne anlatabilse, Kurmay Albay İbrahim Muhiddin Beyin oğlu Ahmet Selahaddin belki de kişisel yazgısının, dünyaya asıl geliş nedeninin, tarihi mission'unun farkında bile olmadan yaşamını evi ile üniversitesi arasında dokumaya devam edecektir. Ama işler sarpa sarınca, müttefiklerin azgın iştahı yurdumuzu bölme planını önce sinsi sinsi, sonra açıktan açığa gerçekleştirmeye başlayınca ve İstanbul aydınlarının ödlekçe, uyuşukça teslimiyet havası İstanbul'un üstüne büsbütün sindikçe, yazgısı Ahmet Selahaddin'i alır, Türk istiklal davasının ilk bilimsel ve hukuki savunucusu yapar.

Bu aşırı alçakgönüllü, bu gösterişten hiç mi hiç hoşlanmayan, bu hep sessiz sedasız kendi kozasını ören adam o zaman birden bir aslan kesilir. Derslerinde gençleri bu yüzkarası teslimiyete karşı coşturmaktadır. Bilimsel sağlamlığına hiç halel getirmediği soğukkanlı mantığına şimdi yurtseverliğin ve emperyalist istilanın yüzsüzlüğüne karşı isyanının coşkusu da eklenmiştir. Her dersi bir heyecan kasırgası gibi dalga dalga genç bilinçleri uyandırmaktadır.

Yunan, İzmir'e çıktığı günkü Fatih Mitingini hazırlayanların başındadır. O kürsüden Türkiye'nin hakkını dünyaya şöyle savunur:

«Barış konferansının çalışma amacı, yenenlere ödül dağıtmak, yenilenlere cezalar biçmek, gücün hakkını onaylamak olmamalıdır. Bu konferans, hakkın gücünü ilan edecek yeni bir dönem açılmasına yönelik olmazsa dünyada huzur ve durulma beklenemez. Yasalara ilişkin kararlar hakka ve adalete dayanmazsa birçok güçlükle yaratılan yapıtın çöktüğü görülecektir. Bunun zararını da şu ya da bu topluluk değil, tüm dünya çeker.

Biz hakkımıza ve haksızlığın kalıcı olamayacağına güveniyoruz. Türk milleti sıfatı ile söylüyoruz. Bizce hak pek kutsaldır, o kadar ki hak sözcüğü Tanrı'yı anlatır. İnanıyoruz ki hak üstündür, onun üstünde hiçbir şey yoktur.»

İstanbul, karanlık yazgısından habersiz, her güz mevsimi olduğu gibi, hülyalı, şiirsel bir yaz uzantısı yaşamaktadır. Bebek Bahçesinin ağaçlarına kümelenmiş kuşlar ortalığı korolarıyla gürültüye boğmaktadırlar. Çocuklar, dünyanın her yanında tarihle, politika ile, büyüklerin istila ve sömürü entrikaları ve komploları ile hiç ilgileri olmayan bu tertemiz yaratıklar, kısa sürecek saflıklarının olanca mutluluğu ile Bebek Bahçesinde koşuşmakta, birbirlerini kovalamakta, çember çevirmekte, arada attıkları sevinç ve yalancı korku çığlıkları ile oyunlarına yeni heyecanlar katmaktadırlar.

Ama Boğaz sularında müttefik donanması demirlemiş, durmaktadır. Koyu mavi suların fonu üstünde Fransız, İngiliz, İtalyan bayrakları dalgalanmaktadır. Dolmabahçe bir sis bulutu gibi silik, sessiz ve pasif, âdeta varlığından utanır gibi uzanmaktadır. Tenha yollarda şapkaları tüylü İtalyan Karabiniyerleri, yaygın burunlu Senegalli Fransız zencileri kol gezer. Bebek, Kuruçeşme meyhanelerinden laterna sesleri gelmektedir.

Son Padişah Vahidettin sarayda bir Şûra-yı Saltanat toplamak gereği duyduğu zaman Darülfünun temsilcisi olarak oraya çağrılan Ahmet Selahaddin yanaklarını al al eden o güzel coşkusu ile «Şûra-yı Saltanat zamanı geçmiştir. Şimdi zaman Şûra-yı Millet toplama zamanıdır» diye haykırır.

İşgal polisi büyük yurtseverin peşindedir. Sık sık Bebek'teki evine gelir, onu ararlar. Ahmet Selahaddin gafil avlanmamak için tabanca taşımakta, geceleri de Bebek Bahçesine gelip uzaktan evinin balkonuna bakmaktadır. Eşinin balkona asacağı çamaşırların parolasından İngiliz polisinin o gün kendini evde arayıp aramadığını ve civarda nöbet tutup tutmadığını anlar. Tehlike işareti verildiği geceleri Küplüce'de kayınpederi Matbaayı Amire Müdürü Hamid Beyin köşkünde geçirmektedir.

Bugünün Karanlığını, Yarının Güneşi İle Delmek

Artık özel yaşamı, kişisel kaygıları, sıhhati, ailesi kalmamıştır onun için. Yazgısının emrine girmiş bir medyum gibi kendini yalnız Türkiye'nin kurtuluşuna adar. Vakit gazetesine yazdığı bir seri başmakalede Türk haklarının birer birer hukuki gerekçelerini saptayıp dünyaya anlatacaktır.

«Himaye ve Manda Cereyanları», «Mandaların Hukuki Nitelikleri», «Manda ve Yardım», «Bon Murahhas Olsaydım Ne Derdim?», «Boğazlar Meselesi», «Dörtler Meclisine Ne söylerdim?», «Savaş Sorumlulukları ve Türkiye», «Yanlış-Doğru» vb. adlarıyla Vakit gazetesine ve hepsi de 1919 yılının Temmuz ve Ağustos tarihlerini taşıyan başmakalelerinde, üç yıl sonra, yani 1922 yılının Kasım ayında Lozan'da toplanan uluslararası sulh konferansında, Türk haklarını sa-

vunacak olanlara, bu müdafaanın bilimsel ve hukuki gerekçelerini ayrıntıları ile ve büyük bilimsel vukufla önceden hazırlamış bulunmaktadır.

Onu, Lozan'ın öncüsü saydıran da bu hizmetleridir. Bu hakları, daha ortada Kurtuluş Savaşı ve onun zaferleri yokken, mütarekenin en karanlık, herkesin umutsuzluğa ve karamsarlığa kapıldığı felaket günlerinde savunmuş olmasıdır. Bu büyük iyimserlik, onun hakka olduğu kadar, Türk milletinin haksızlığa katlanmaktansa ölümü göze alacağına olan inancından gelmektedir.

Manda yanlılarına karşı giriştiği savaşımda:

«Vasilik ve himaye altına giren bir devlet, bağımsızlığını yitirir» diyordu. «Egemenlik hakkı teslim olunamaz, ayrılık kabul etmez. Bağımsızlık bir bütündür. Ya vardır, ya yok ise devletin kimliği ortadan kalkmış demektir.» Ve şöyle devam ediyordu:

«Bizi bağımsız bırakmazlar düşüncesi, maneviyat bitkinliğinden doğan bir inanç eksikliğidir. Bir an için, kabul ve teslim edelim ki, bizi devlet olarak yaşatmayacaklar, o halde bunu biz mi isteyelim? Bu âdeta savaş alanında bir askerin intihar etmesine benzer.»* İntihar onur sahibi bir millete yakışmaz.

Bir düşünür, «Karamsarlık bugünün güneşini, yarının bulutları ile örtmektir» der. Ahmet Selahaddin'in iyimserliği ise, «O günün karanlığını, yarınların güneşi ile delen» bir iyimserliktir.

Milletine ve hakka inanan bir bilim adamının milleti için yapabileceği en büyük hediye budur. Eşinin ve arkadaşlarının dikkat etmesi, uyarıları, koroner yetersizliğini tedaviye çalışan doktorların tehditleri, bir kulağından girip, öbüründen çıkmaktadır. O, yapabileceğini yapacak

* Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I, s. 258.

bu uğurda ölüm mukadderse, onu da göze alacaktır. Belki vaktinin çok azaldığını da sezmiştir.

Özenle yetiştirdiği dokuz yüz öğrencisinin Çanakkale'de, Sarıkamış'ta canlarını yurda feda etmiş olması, Ahmet Selahaddin'in en büyük üzüntüsüdür. Bunu hiç unutamamaktadır. Onlara bu aşkı aşılayan bir hoca olarak, bu yurda can borcunu vermenin işte şimdi tam zamanıdır. Geçirdiği ikinci bir kalp krizinden sonra, hâlâ yatağına kalem kâğıt alıp, yeni bir makale yazdığını görünce, dostu ve doktoru Prof. Dr. Âkil Muhtar'ın,

«Allah'ını seversen istirahat et, durumun ciddi, Selahaddin Bey. Yazarsan ölürsün» uyarısı üzerine, krizden sonra renklenmiş yanakları ile yumuşak yumuşak gülümseyip, ama hep o kararlı ve keskin bakışları ile,

«Memleketin bu durumunda, asıl yazamazsam ölürüm» der. Burada bir kişi, gerçekçi sağduyuyu, öbürü ise tarihi yazgısının gereğini dile getirmektedir. Bana, bunu bizzat Âkil Muhtar anlatmıştır.

Ahmet Selahaddin, Kurtuluş Savaşını ve zaferi göremeden gözlerini dünyaya kapar.

Öldüğünde 42 yaşındadır ve cebinden yalnız yetmiş beş kuruş çıkmıştır.

Bütün bu ayrıntıları nereden mi biliyorum? Kendisi babamdır da ondan...

ORDA BİR KÖY VAR UZAKTA

Adı Kudsi olan herkesin ille Kudüsü Şerif' te doğmuş olması gerekmez. Ama Ahmet Kudsi Tecer, Kudüs doğumlu idi. Kudüs'ün kutsal, şiirsel bambaşka bir atmosferi olduğu söylenir. İlk gidişimde ben de etkisi altında kalmıştım. Her yere benzemiyor. Kim bilir belki toprağının elektriği başka, iklimin oraya sindirdiği huzur başka da ondan. Belki de tarihi geçmişinin efsanesi insanı sarıyor, belki ikisi birleşiyor.

Tanıdığım bir işadamı bile,

«Ömrüm boyunca şiirle, edebiyatla, felsefe ile hiç alışverişim olmadı. Ama Allah sizi inandırsın, Kudüs'e gittiğimin ikinci günü içimden şiir yazmak geldi. Aklıma, dilimin ucuna hep hikmetli sözler geliyordu. Var orada bir şey,» demişti.

Ahmet Kudsi, şiire orada ilk mektebe giderken mi, Kırklareli Mektebi İptidaiyesinde mi, yoksa daha sonra Kadıköy Sultanisi'nde mi başlamıştır, bilemem. Ama Halkalı Ziraat Mektebindeki sınıf arkadaşları onun ikide bir bahçedeki bir kiraz ağacının altına çekilip şiir karaladığını, sonra ısrar üzerine de kendilerine okuduğunu anlatırlar. Bundan ötürü adı erken yaşta «şair»e çıkmış. Şair aşağı, şair yukarı. Yok mudur her okulun sınıf şairleri? Bu sınıf şairleri çoğu zaman ilk gençliğin duyarlılığını yitirince şairlikten yavaş yavaş uzaklaşır, aslında bu hışırlaşmanın özrünü artık daha gerçekçi oldukları mavalı ile kapatıp eski şairliklerini tiye bile alırlar. Oysa şiir bir gösteriş, karşı cinse karşı kendini bir beğendirme çabası, bir moda, gelgeç bir ruh hali değildir. Dünyaya bir bakış açısıdır.

Bu açı insanda köklü olarak varolmaya görsün, şiiri bir gün bıraksa bile, şiiriyet onu bırakmaz.

Ahmet Kudsi dostumda şiir yazmak ihtiyacı sanırım ilkin ince ruhlu yaradılışının kaçınılmaz bir itisi olarak ortaya çıkmış, daha sonraları ise dünyaya sevgi ile, sevecenlikle bakan bu ince insanın sevdiği şeyleri başkalarına da sevdirmek için kullandığı en aktif araç haline gelmişti.

Halkalı'da arkadaşlarının taktığı bu etiket, yaşamı boyunca onun kişiliğinin ayrılmaz bir yaftası olarak kaldı. Darülfünun'da felsefe okurken, Fransa'da Batı kültürünün nimetlerinden yararlanırken, Gazi Eğitim Enstitüsünde, Sıvas Lisesinde hocalık ederken, Ankara'da Talim Terbiye Müfettişliği, Paris'te UNESCO mümessilliği yaparken, Mecliste CHP'nin Adana, sonra da Urfa milletvekilliklerini üstlenirken, hep şair Ahmet Kudsi diye bellenmiştir.

Köyün Yolu

Halk şiiri sadeliği ile memleket sevgisini birleştiren bu şiirlerin bazısında heceye yeni deyiş kalıpları aradığı da görülür. «Orda bir köy var uzakta» diye başlayan ve okul kitaplarına alınan bir şiirini bütün bir kuşak ezberlemiştir. Bu şiirin bir dörtlüğü şöyledir:

Orda bir yol var uzakta
O yol bizim yolumuzdur
Dönmesek de, varmasak da
O yol bizim yolumuzdur.

Gerçekten de Türk köyünün yolu, Ahmet Kudsi'nin yolu olmuştur. Türk halk şiirine, Türk folkloruna, Türk halk tiyatrosuna onun kadar gönülden vurgun insan az bulunur. Sıvas Lisesinde hocalık ederken, yani 1933'lerde bir «Halk Şairlerini Tanıtma Cemiyeti» bile kurar. Bir yıl

sonra Malatya'dan Erzurum'a, Tokat'tan Kavseri'ye yetmiş kadar halk şairini bir «Aşıklar Bayramı»nda toplar. Bu bayramın yıldızı, Sıvas'ın Sivrialan köyünden gelen ve «Sen ağlama ben ağlayım bülbül» türküsü ile birinci olan, atışmada ise bir değil, iki, üç aşığa birden cevap yetiştirip, üstün yeteneğini belgeleyen bir şairdir. Bu büyük şairin adını sizler, bizler Ahmet Kudsi'nin onu keşfetmesinden çok sonra duyacağızdır. Aşık Veysel'den söz ettiğimi tabii anladınız. Veysel'i ilk keşfetme onurunu Ahmet Kudsi Tecer onu ömrü boyunca tanıtmak, desteklemek suretiyle bir manevi işlev halinde sürdürmüştür. Sarısözen'le birlikte tüm halk türkülerinin güftesini ve bestesini saptama çabaları ve bilimsel folklor araştırmaları da hep o coşkulu Sıvas yıllarına rastlar. Halay'ı hem inceler, hem coşku ile över.

Davranın, halaya durun koçaklar
İşte baş, işte davul, işte meydan
Güzel halay çeken güzel kucaklar
Güzel sevmeyen çıksın aradan.

Erdek Şenliği

Ahmet Kudsi Tecer, bunca yıllık dostum ve ayrıca komşumdu. Onu iyi tanıdığımı sanıyorum. Başlıca özelliklerinden biri de, hep ikinci planda kalıp, öne birilerini çıkarmaya çalışması idi. Neyi sevmişse, onu sevdirmeye çalışmıştır. Geleneksel tiyatromuzun olanaklarını kullanmayı ilk salık veren Kunoş ise, onu hem yazıları ile, hem oyunları ile ilk izleyenlerden biri de Ahmet Kudsi, bir başkası da tabii Sabri Esat Siyavuşgil olmuştur. İlk Türk «Stream of Life = Yaşam Dilimi» piyesi olan Köşebaşı, entriği olan oyunlara alışmış bir ortamın gustosuna aykırı, yürekli bir deneme olmuştur. Ankara'daki Küçük Tiyatronun açılışında Muhsin Ertuğrul'un ilk piyes olarak oynattığı «Köşebaşı,» Ulvi Uraz'

ın «ağabey» ve Salih Canar'ın unutulmayan «bekçi» rolleri ile belleklerimizde tatlı çağrışımlar yaratır. Gerek bu piyes, gerek Ahmet Kudsi Tecer adı, o tiyatroya bir uğur da getirmiş ve yerli oyunları oynamak, bu salonun geleneği haline gelerek, nice yetenekli Türk oyun yazarı, ün merdivenine çıkışa bu ilk basamaktan başlamıştır. Tecer'in «Bir Pazar Günü» adlı piyesi, ortaoyunu tekniğini çağdaş bir içeriğe uygular. «Koçyiğit Köroğlu» ve «Satılık Ev» de yine onun sahne edebiyatına hediye ettiği oyunlardır. Bunların bazılarının yazılma sürecine bizzat tanık olmuşumdur. Galatasaray Lisesinde edebiyat hocalığına atanınca, hemen bir temsil kolu kurmuş ve bu kol daha sonra, hepsi de isim yapan «Genç Oyuncular»ın beşiği olmuştu. Bu küçük, bilinçli, amatör ruhlu gençlik tiyatrosu, daha sonra Ergunları, Gencoları, Atillaları, Çetinleri, Anileri, Çiğdemleri, Arifleri, Üstünleri, Mehmetleri ile başından büyük işler yapacaktır.

Genç Oyuncular sözcüğü çağrışımından, şimdi Erdek Şenliği günlerimize sıçrıyor belleğim.

1958 yılında Genç Oyuncuların insiyatifi ile Erdek'te başlatılan bu ilk halk şenliğine Ahmet Kudsi Tecer, Sabahattin Eyuboğlu ve bu satırların yazarı da danışman ve yardımcı olarak katılmış, Muhsin Ertuğrul ve Bedrettin Tuncel'le birlikte İTİ'den sağladığımız dört bin lira gibi, bugün için gülünç ama, o gün için pek de önemsiz olmayan bir yardımla ise başlamıştık. Ellerde balta kürek, testere ve keser, imece usulü ile tarlalar temizlenmiş, sahneler kurulmuş, barakalar yapılmıştı. Hepimiz çadırlarda yatıyorduk. Atilla Alpöge her oyundan sonra köylü seyircilerle bir açıkoturum yapıyordu.

Sabahattin Eyuboğlu, elinde bir değnek, yıkık duvarlara astığı röprodüksiyonlar üzerinde Rönesans ressamlarının kompozisyon kaygısını anlatırken, Ahmet Kudsi Tecer, folklor konuşmaları yapıyor, Hikmet Şimşek ve Faruk Güvenç,

Erdek kahvesindeki halka tek sesli müzikle çok sesli müziğin farklarını aletler üzerinde gösterirlerken, ben de Balıkesir'den, Adana'dan, Kayseri'den gelen tiyatrosever gençlere Antik Grek tiyatrosunun halkla nasıl bütünleştiğini açıklamaya çalışıyordum.

Saratoga Valisi

Şimdi artık sadece bir tatlı anı olan o günleri yeniden yaşar gibiyim, sabahı hangimiz daha önce yakalayacağız diye, yarış ettiğimiz o günleri.

Ahmet Kudsi Tecer'in o gevrek ve sevgi dolu sesiyle,

«Neredeydin, dostum? Biz beşte orman müdürünün cipi ile körfeze indik. Deniz, o kadar kırışıksız ki, bir masa örtüsüne benziyordu. Kenarından tutup çeksen önüne irili ufaklı adacıklar, girintili çıkıntılı dantel gibi kıyılar gelecekti sanki...» deyişini.

Erdek onun en keyifli olduğu yerdi diyebilirim. Tiril tiril beyazlar giyer, başına da bir seyyar satıcıdan aldığı geniş kenarlı bir hasır şapka geçirirdi. Bu hali ile ona Saratoga Valisi adını takmıştım. İçinde pırıl pırıl bir hümor damarı olan Tecer, bu rolü kopuksuz oynar, Saratoga eyaletinde bana da bir idari vazife verir ve aramızda saatlerce muhayyel konuşmalar geçerdi. Ama bir de bakardık ki, Saratoga'yı onaralım derken, Erdek'i güzelleştirmek için somut planlara geçivermişiz. Böyleydi Tecer. İlle, her gittiği yere bir yararı dokunsun isterdi. Başka türlü edemezdi. Ama muhayyel Saratoga'ymış, ama sevgili Erdek'miş, fark etmezdi.

Tecer'le Viyana'da

Ahmet Kudsi Tecer'le birçok uluslararası tiyatro kongresine İTİ Milli Komisyonu temsilcisi

olarak birlikte katıldık. Yol arkadaşlığına doyum olmazdı. 1960'ta Türkiye delegesi olarak katıldığımız Viyana İTİ kongresinde sabahtan akşama kadar çalışıyor, geceleri de o tiyatro senin, bu tiyatro benim, piyes seyrediyorduk. Temsilden sonra bir küçük kahveye gidiyorduk. Viyana'da garsonlar dünyanın en sevimli insanlarıdır. Viyana'nın garsonlarını Emerich Kalmann'ın, Franz Lehar'ın operetlerindeki garsonlar hariç, başka hiçbir yerde bulamazsınız. Gittiğimiz küçük kahvedeki tek garson, babacan, yaşlıca, kırmızı yanaklı, kırmızı burunlu bir adamdı. Sanki biraz sonra bir fars oynamak için sahneye çıkmak üzere bir tiyatro garsonunu andırıyordu. Tecer onu pek sevmişti. Viyana'da hayli oturmuşluğun bilgiçliği ile onu Mozart Cafèé'ye, Pöchachere, Raymond Cafèé'ye de götürdüğüm oldu. Ama oradan çıkınca hep,

«Gel yine o bizim küçük kahveye uğrayalım. O babacan operet garsonunun gönlü kalmasın. Bir kahve de orada içelim,» derdi.

Kongre üyeleri otellere dağıtılırken biz ikimizi de Nussdorf adındaki semtte Frühling adında bir otele yerleştirmişlerdi. Kongre boyunca, o otelde iki kişilik bir odayı paylaştık.

Üstat Almanca bilmediği için her şeyin anlamını olduğu gibi, Nussdorf'un anlamını da sordu:

«Nuss, ceviz,» dedim. «Dorf, da, malumu âliniz köy anlamına geliyor.»

«Peki Frühling ne demek?»

«İlkbahar.»

Kongrenin yapıldığı Palais Palffy'ye giderken tramvayın büyük dönemeç yaptığı yerde ağaçlar arasında saray görkemindeki büyük yapıyı da merak eden Tecer'e, buranın da Viyana Polis Müdürlüğü olduğunu söyledim. Başka bir otelde kalan delegasyon başkanımız Muhsin Ertuğrul bizi merak etmiş, ertesi gün,

«Nerdesiniz? Nerde kalıyorsunuz?» diye sorunca, spritüel dostum pişekârından dişi bir rep-

lik almış bir kavuklu kadar sevinçli, gülümsedi. Keyifli olduğu zamanlar yaptığı gibi önce iki kolunu geniş açıp sonra ellerini ovuşturarak kendine özgü Istanbul efendisi ağzı ve humuru ile,

«Efendim.» diye başladı, «tramvaya rakiben yola çıkınız. Viyana Zaptiyesi binasının önündeki kavsi takiben sola dönünüz, gölgeli bir hiyabanda bir müddet yol alınız, buranın Cevizlik semti diye bir yere vasıl olacaksınız. Orada Bahariye Misafirhanesini sorunuz. İşte kullarınız orada konaklamış bulunuyoruz.»

Hep Ilımlı, Hep Ortada

Kongredeki tutumuna gelince, en sert tartışmalarda, ılımlı, orta yolu bulup öneren çoğu zaman Tecer olurdu. Bunca yıldır tanırım. Sertlikten, hoyratlıktan hoşlandığına hiç tanık olmadım. Yumuşak mı yumuşak, ılımlı mı ılımlı bir insandı, hep yatıştırıcı, barıştırıcı idi. Kendisi birini incitmek bir yana, başkalarının birbirini incitmesini önlemeye, aralarını bulmaya çalışırdı. İsterdi ki, bütün dünya da kendi gibi herkesle barışık, ahenk dolu, sevgi dolu, hoşgörü içinde olsun.

Tecer'in doğa sevgisi de çok köklü idi. Bunu şiirlerinde olduğu gibi, yaşamının her anında da izlemek mümkündü.

İstemem başımın üstünde dam
Tabiat odam.

diye başlayan şiiri Tecer'in âdeta pantheist doğa sevgisini en belirgin olarak dile getiren şiirdir. O şiirin son mısrasını bir vasiyet sayan sayın eşi, onu mezarına kitabe olarak yazdırmıştı.

Üstümden kalkmasın çimen, çiğ, yosun
Ruhum uyusun.

Türk köyünün, Türk halkının, Türk halk

edebiyatının, şiirinin, tiyatrosunun yoluna gidenler, Ahmet Kudsi Tecer'in güleç, sevecen, aydın yüzünü görür gibi olacak ve uzaktaki o köye, uzaktaki o yola muhakkak yakınlaşmak ihtiyacını duyacaklardır.

Ama toplumsal ve diyalektik değil de, daha çok duygusal bir yaklaşımla. Olsun... Onun da yararı yok mu?

ÖNE ÇIKAN BİR HANIM

Eski ya da son fotoğraflarına bakın. Hiçbir zaman güzel bir kadın diyemezsiniz. Ama hiçbir kadında bulunmayan güçlü bir kişiliği, fotoğraf kâğıdından taşıp sizi saran yüksek bir voltajı olduğunu inkâr edemeyeceksiniz. Onun kişiliği Kleopatra'nın, Messalina'nın, Kraliçe Victoria'nınkiler gibi imporsant bir kişilikti. Hem insanı kavrayan, etkileyen, hem de korkutan. Onun bu gücü önce insana ta... ciğerini okurcasına dimdik bakan ısrarlı gözlerinden, sonra da tahakküm simgesi olan hürmetli burnundan gelirdi. Kısacık boylu, ufak tefekti. Ama gençliğinden beri her girdiği çevrede tüm öbür kadınların pabucunu dama atmış, hep birinci kadın rolüne çıkmıştı. Böyle olması da doğaldı. Hep önde, hep birinci olmak hevesi ona önce yaradılışının verdiği üstünlüklerden, örneğin tuttuğunu bırakmayan erkeksi iradesinden, ama aynı zamanda da dişisel önsezisinden ve polifon işleyebilen zekâsından geliyordu. Buna bir de gittiği Üsküdar Amerikan Kolejinin emansipe havasını ve dünyayı Osmanlı toplumunun görmeye alışık olduğu kısır açıdan çok farklı geniş açısını da ekleyin. Kendi ekseninde dönen ve kendi kendine kurumaya mahkûm kısır bir düşünce alışkanlığından Anglo-Saksonların pragmatist, eylemci ve sonuç alıcı realizmine geçişte İngilizce Halide Edib'in başlıca anahtarı olmuştu. Daha sonra edebiyatla sanatta, siyasette de başlıca sermayesi olacaktı. Sade kolejle de yetinmemişti. Rıza Tevfik'ten felsefe, sonra gönlünü de kazanıp evleneceği ilk kocası Salih Zeki'den riyaziye dersi almıştı. Lise hocalıklarında,

Darülfünun hocalığında talakatini bilemişti. Böylece mizacı, çevresi, yetişme tarzı, kültürü ve yüksek potansı ile sade o zaman kaçgöç içinde zaten esamisi okunmayan hemcinslerinden değil, kaliteli adam kıtlığı ortasındaki erkeklerden bile öne çıkışını yadırgamamalı. Bence Halide Edib mitini yaratıp besleyen, daha çok çevrenin o dönemdeki kalite züğürtlüğü ve insan eksikliği olmuştur.

Çarşaflı Bir Jeanne d'Arc

Böylece mütareke karabasanı yurdun üstüne çöktüğü zaman bu cerbezeli kolejli genç kadına Türk kadınlığının sözcülüğünü üstlenmek işlevi, kurtuluş davamızın ilk günlerinde bir çeşit Jeanne d'Arc görünümü ile ortaya çıkmak işlevi kendiliğinden düşmüş oluyordu.

Sultanahmet Mitinginde ayaklarının ucuna basa basa kısa boyunu yükseltıneye çalışarak ve tiz kadın sesi ile avaz avaz bağırarak verdiği nutku, hiç değilse fotoğraflardan izlemişsinizdir. Türk milletinin uğradığı uğursuz hezimetin yankısının bir kadın ağzından işitilmesi, muhakkak ki erkeklerin konuşmasından daha etkili olmuştur. Halide Hanımın siyasal hayatı iyi başlamış, ama bir süre sonra yeteri derecede gerçekçi olamayışı yüzünden, bugün bize tarihi gaf olarak görülen atılımlarla, bu çizgi hayli gölgelenmiştir. Örneğin Amerikan mandasından yana oluşu, buna içten inanarak Sıvas Kongresini ve Atatürk'ü de aynı yolda etkilemek için oraya Amerikan gazetecisi kisvesi altında Mr. Browne diye birini gönderişi... Ama yine de ona fazla yüklenınemek gerekir. O dönemde «Ya kurtuluş, ya ölüm» diyebilenlerin sayısı ya iki ya üçten fazla değildir. Saffet Arıkan'a, İsmet İnönü'ye,*

* Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, Cilt I, s. 254-255.

Ahmet İzzet Paşaya bile Amerikan mandasının 1919 Ağustosunda munis geldiği hatırlanmalıdır. Manda için Wilson'a 5 Aralık 1918'de başvuran dilekçenin altında Halide Edib Adıvar'dan başka, sade mandacı olarak yaftalanan Ahmet Emin Yalman ve Ali Kemal değil, Cumhuriyet döneminde büyük nimetlere konacak, mebus, meclis komisyonu başkanı, bakan, sefir olacak o zamanın dört ünlü başyazarı da vardır.* Demek ki, Amerikan mandasını yurdun büsbütün parçalanması olasılığına karşı en ehveni şer seçenek saymak, —kayıtsız şartsız özgürlükçü bir Prof. Ahmet Selahaddin hariç— tüm İstanbul aydınlarının genel eğilimi gibidir.

Ne var ki, Halide Edib'i bu yüzden fazla eleştirmek doğru olmaz. Tarihin akışı «Ya kurtuluş ya ölüm» diyen ve Anadolu harekâtı başlamadan çok önce bunun hukuki gerekçelerini dünyaya açıklayan o profesöre hak verdirmişse, daha karamsar çözümler içinde birini kurtuluş simidi sananların ve buna sarılanların bu hareketini kötü niyete yormamalı, bu hareketi o günlerin genel şaşkınlığına vermelidir. Ama ne hikmetse öbür imzacılar, öbür manda yanlıları bu zuhullerini unutturmayı becermişler, kabak dönüp dolaşıp Ahmet Emin'le, Halide Edib'in başına patlamıştır. O çabaları hiç unutulmamış, unutturulmamış, sık sık başlarına kakılmıştır. Elbette bunda daha sonraki gelişmelerin ve Atatürk'e ters düşmelerin payı büyük olmuştur. Çünkü Halide Edib, Kurtuluş Savaşı başladıktan sonra silaha sarılan milleti ile bir olmak için, önce Ankara'ya, sonra onbaşı, çavuş gibi simgesel rütbelerle cepheye koşmuştu.

Ankara'da Mustafa Kemal'in karargâhında ödev alışını orada İngilizce bilen bir elemana duyulan âcil gereksinmeye verenler olduğu gibi, Milli Şef'in onu göz önünde bulundurup arkadan nifak çıkarmasını önleme tedbirine verenler de yok değildir.

* Aynı eser, s. 254-255.

Bozuşma

Zekâ ölçüşmesinde çoğu erkeklerden üstün olan, onları birkaç kere suya götürüp getiren, iradesini onlara empoze etmeye alışkın Halide Edib, kendinden çok daha zeki bir erkekle sanırım ilk olarak orada karşılaşmıştır. Anafartalar komutanı ve şimdi milli kalkınışı yöneten, örgütleyen kararlı bir lider sandığı adamın, ayrıca gelmiş geçmiş Türk insanları içinde en zeki, en yetenekli, en külyutmaz bir dahi olduğunu çok sonra anlamış, ona ya uyulmak, ya da karşı koymak göreğinden, birincisini mizacı kabullenemediği için, daha sonra o eşsiz lidere ters düşmek bahtsızlığına kapılmıştır. Yanında ikinci eşi Dr. Adnan Adıvar'ı da sürükleyerek, milli davaların asıl savunucusu kendisi imiş gibi bir tavrı aslında kişisel onur ve bencilliğinin üstüne giydirerek.

Kurtuluş ve cumhuriyetin ilanından sonra Halide Edib'e de, ikinci eşi Dr. Adnan Adıvar'a da yeni kurulacak Türkiye'de çok ihtiyaç varken, Atatürk'le darılışıp yurt dışına gitmeleri ve o coşkulu yeni kurtuluş yıllarını dışardan tenkitçi gözlerle bir yabancı gibi izlemeleri de kamuoyunda onlara puan kazandırmamıştır.

Halide Hanım, Atatürk ölüp de İsmet Paşa cumhurbaşkanı olduğu zaman, eşi ile birlikte yurda döndü. Zeynep Hanım Konağında bıraktığı hocalık görevine, artık Fındıklı'ya taşınmış olan Edebiyat Fakültesinde yeniden başladı. Ben kendisini ilk defa o zaman gördüm ve tanıdım. Dik bakan gözler, görünüşün düzeydeki tabakasını delip arkasına varmak ister gibi bakan genç ve diri gözler. İlk karşılaşmamdaki izlenim bu olmuştu. Otoriter bir kişiliği vardı. Bu da herhalde onun bir snobizmi olmalı idi. Kaçgöç devrinde omuzlarına düşen gür ve dişi saçları ile gezen, ressamlara poz veren bu ilk emansipe kadınımıza cumhuriyet devrinde başörtüsü, ancak bir süs olarak, bir kapris olarak kullanı-

lınca uyardı. Onu, başında başörtüsü, gözünde bakışlarının yoğunluğunu hiç azaltmayan gözlükleri ve yanında incecik yeğeni ile fakültenin ahşap merdivenlerinden inerken görür gibi oluyorum. O yürürken öbür hocalar yol açarlardı. Bir ara İzmir mebusu seçilip, Meclise girdi. Sonra yine fakülteye döndü. Otoriter mi otoriterdi. Doçentini kâtibi gibi, asistan hanımları da oda hizmetçisi gibi kullanma eğiliminde idi. Onlara toz aldırtıp, oda süpürttüğü olurdu.

Dediği Dedik

Yunus Nadi Roman Armağanının bir jüri toplantısını hatırlıyorum. Yakup Kadri, Vâlâ Nureddin, Yaşar Nabi, Sabahattin Eyuboğlu, Orhan Kemal, Behçet Necatigil, Azra Erhat'la birlikte, gelen romanlar hakkındaki değerlendirmelere geçmiştik ki, jüri başkanı olan Halide Edib söz aldı. «Vaktim yok, yirmi dakika sonra gideceğim. Birinciliği falan esere verin» dedi. Haddim olmayarak müdahale ettim. «Ya filan eser hakkındaki fikriniz nedir?» diye sordum. «Onların hiçbirini okuyamadım» dedi. «Ama birinci falan eserdir, siz artık aranızda ikinciyi seçersiniz.» Jüri heyetinin de ikinciyi seçtiği bir toplantıda hiç bulunmamıştım. Yunus Nadi Armağan Tüzüğünde de böyle bir şey yoktu. Ama mademki bir jüride Halide Edib Adıvar vardı, orada artık usul, tüzük söz konusu olamazdı.

Halide Edib, fakülteyi bıraktıktan sonra gününün çoğunu yatakta geçirmeye başlamıştı. Laleli'de dar bir sokakta bir evi vardı. Üst kattaki odasında çoğu zaman yatıyor, arada dört beş ayrı masada, dört beş ayrı esere üçer dörder sayfa ekleyip, yine arı gibi çalışıyordu. Yatakta konuşurken bile halinde bir Kraliçe Victoria edası vardı. Edebiyat alanındaki yeni hareketlerden bilgi alır, uyanık bir ilginin şaşırtıcı soru-

ları ile sizi, kendiniz hakkında düşünmeyi akıl edemediğiniz alanlara sürükler, sonra birden başka bir konuya geçip, örneğin Huxley'in son makalesi ya da en vefalı dostu Vedat Günyol' un son eleştirisi hakkında konuşurdu.

«Hiç mi içmezsiniz?» diye sordu.

«Hiç içmem,» dedim.

Sigaranın birini yakıp öbürünü söndüren ünlü yazar,

«Ya içki?» dedi.

«Onu da içmem,» dedim, bu perhizkârlığımla budalaca övünerek. Tepkisi şöyle oldu:

«Sigara ve içki içmeden nasıl yazabiliyorsunuz hayret!»

Ekledi:

«Eşinize söyleyeyim de sizi alıştırsın.»

Bunu şaka yollu söylemiyordu. Başkalarına direktif vermeye, yaşam programı çizmeye alışık olduğu için yapıyordu.

Amerika'daki Mark Twain Kuruluna bir Türkün aday gösterilmesi o zaman Türk PEN Kulübünün Başkanı olan Halide Edib Hanımdan istendiği zaman, güç duruma düşmüştü. Yeni Türk yazarlarının çoğunu hiç mi hiç tanımıyordu. Eskilerden de aday göstermeyi nedense istememişti. Fahri yardımcısı Vedat Günyol'a danışmış, Vedat Günyol çok sevdiği ve beğendiği Sait Faik'i salık verince, hiç tereddütsüz mektuba hemen onun adını yazıp yollamıştı.

Sinekli Bakkal

Adıvar'ın romancılığına gelince. «Ateşten Gömlek» Kurtuluş Savaşımızın ilk ve içten bir destanı olmak onurunu hep koruyacaktır. «Türk'ün Ateşle İmtihanı» da o yılların en gözlemci yazarının tanıklığını gelecek kuşaklara iletecektir. Aşk ve kadın psikolojisi üzerine yazdığı ilk romanları ve hikâyeleri şimdiden unutuldu. Ama

«Sinekli Bakkal», hem teknik, hem kurgu bakımından öbür eserlerinden ayrılır. Tek tek kahramanlardan çok bir dönemi, bir kuşağı, gelenekleri ve çevresel koşulları içinde yansıtmak amacıyla yazılan bu roman, roman geçmişimizin tıpkı «Mavi ve Siyah» gibi, «Yaban» gibi, «Fahim Bey ve Biz» gibi, «Sürgün» gibi, «Devlet Ana» gibi isim yapmış eserlerinden biri olarak kalacaktır kanısındayım. Halide Hanımın her romanındaki Türkçe bozukluklarına burada da rastlamamıza karşın en iyi eseri muhakkak ki odur. Türkiye'yi yabancılara egzotik açıdan yansıtma isteği ile yazılmışa benzeyen bu romanı Piyer Loti tiryakisi Batılı okurların neden bunca beğendiğine hiç şaşmamalı.

Bu çok yanlı, atılgan, cerbezeli yaman kadınımız her zaman değil ama, bazen geleceği iyi görmüş. Soyadı bunu belgelemiyor mu? Ölümünden yıllarca sonra bile hem eserleri, hem kimseye benzemeyen kişiliği ile işte yine var...

KENTLERE İMZASINI ATMAK

«Türkiye'ye imzasını atan şahsiyetler»i içerecek bir ansiklopedinin hazırlıklarına başlanmış. İlginç bir ad, ilginç bir yaklaşım.

Kimi tarihe, kimi bilime, edebiyata, sanata imzasını atar. Ben o kadar öteye gitmeyeceğim. Sadece, bir kentin görünümüne, siluetine imza atan bir adamdan söz etmek istiyorum.

Şu bir haftacık tatil yapıp üç haftalık yazı çıkardığımız Antalya'nın Parkında gezerken, o adamı yine minnetle andım. Haşim İşcan'dan söz ettiğimi belki hemen anladınız. Ele güne, ama onlardan da önce Akdeniz'e yaraşan, cuk oturan bu parkı bilmem gördünüz mü? Doğa ölçmüş biçmiş, bu yüksekliği o faleze öyle vermiş. Görkemli Akdeniz'e en iyi bu yükseltiden bakılır, demiş. Haşim İşcan da düşünmüş taşınmış, doğanın bu cömertliğinden yararlanıp oraya o nefis parkı kondurmuş. Haşim İşcan, bu parkta yaşıyor. Hayırla anılıyor. Bence onun burada bir heykeli eksik.

Haşim İşcan'ın meclisârâlığını, hazırcevaplığını, nüktedanlığını hep duyardım. Belediyecilikteki benzersiz başarılarını da bilirdim. Kendisiyle tanışmak, ancak 1965'lerde kısmet olmuştu. O tarihte birtakım AP'li partizanlar, Şehir Tiyatroları için hazırladıkları şıpınişi, kaşkarikolu bir yeni yönetmelikle büyük tiyatro adamı Muhsin Ertuğrul'u kadro dışı bırakmışlardı. Türkiye Oyun Yazarları Derneği olarak biz, bu çirkin manevraya karşı koyduk. Bu haksızlık düzeltilmediği sürece, Şehir Tiyatrolarına oyun vermeyeceğimizi bildirdik. Bir yandan boykotu sürdürürken, bir yandan da basında kampanya aç-

tık. Derneğin yöneticileri olarak, bir bir yetkililere başvurduk. İşte bu arada zamanın belediye başkanı olan Haşim İşcan'a da çıktık. Tanıştık. Ufak tefek, tatlı, ışıklı, alabildiğine sevimli bir insandı.

Yonca Yaprakları

Bizi hemen küçük bir odaya aldı. Büyük bir masanın üzerinde daha o zaman mevcut olmayan Aksaray ve Saraçhane alt geçitlerinin maketleri duruyordu. Küçük bir çocuğun en yeni oyuncağını gösterirken duyduğu sevinç ve övüncü duyduğu belli oluyordu. Gözleri ışıl ışıldı. Yonca yapraklarının virajlarını eliyle de çizerek, «Ne güzel değil mi?» dedi. Sonra büyük salona geçtik. Masa başına oturduk. Yüzü birden ciddileşmişti. Konuyu anlattık. Bizi dikkatle dinledi. Ama dinleyişindeki aşırı dikkat bile, onu daha önceden bildiğini gizleyemiyordu.

«Arkadaşlar, ben yönetici olmadan önce estetik hocası idim» diye başladı.

«Ben bir sanat ve edebiyat âşığıyım. Muhsin Ertuğrul'u da sizlerden çok önceden, en az sizler kadar takdir ederim. Haksızlık ortada. Ne çare ki, benim belediye başkanı olarak durumum, bunu önlemeye yetersiz. CHP'li bir başkan ve AP'nin ezici çoğunluğunda bir belediye meclisi... Başımda daimi bir Demokles kılıcı... Ben karşı koysam, Meclis de bana karşı koyar. Oysa ben, bir an önce şu yonca yapraklarını şehre kazandırmak istiyorum. Beni şu sırada böyle bir ikileme sokmanız çok zor durumda bırakıyor. Anlayış gösterin. Sonuç vermeyecek bir girişim uğruna, yonca yapraklarından da olmayalım.»

Bu mantık, bana o zaman biraz aykırı gelmişti. Ama yıllar sonra işe başka bir açıdan bakabildim. Haşim İşcan'ın belediyeci yanı, eylemci yanı, iş çıkarma ihtirası onu, formel ve sonu-

cu olumsuz bir karşı koyuştan alıkoymuştu. Ayıplanamazdı. Muhsin Ertuğrul'un o tarihte uğradığı haksızlık, çeşitli tarihlerde uğradığı nice haksızlıklar hanesine yazıldı, sonra unutuldu. Ama, yonca yaprakları duruyor.

Kulelerin Takkeleri

Haşim İşcan, imzasını sade oraya değil, Galata Kulesinin tepesine, Kuleli Askeri Lisesinin kulelerine de attı. Eski uyduruk başlıkları çıkardı. Tarihi krokilerdeki otantik sivri külahlarını giydirdi. Ne zaman Çengelköy'den geçsem, ne zaman vapurun güvertesinden Galata Kulesine baksam, Haşim İşcan, bana bu külahların tepesinden göz kırpar sanki. O dost, babacan, neyin kalıcı, neyin geçici olduğunu çok iyi bilen kalender bakışı ile...

Antalya Parkında hep bunları düşündüm.

Haşim İşcan da elbet bu ansiklopedide yer almalı. Bir kente imzasını atmak kadar, bir şeyleri değiştirmekten zevk alan bir eylem adamı olarak, bir estet, bir yurtsever, hizmetsever insan olarak... Ayrıca, Fransızların Haussmann'ı çapında heykeli yapılası örnek bir belediyeci olarak...

İsmail Dümbüllü'yü ortaoyunun son temsilcisi sayanlar çoktu. Öyle mi idi, değil mi, bu konu hayli tartışma götürebilir. Çünkü Hamdi'yi, Abdürrezzak'ı, Hasan'ı, Naşit'i, «Kavuklu»da görenlerin birçoğu, Dümbüllü'yü, hele başlangıçta biraz yadırgamışlardır. Bunun bir sebebi, insan muhayyilesinin göçüp gitmiş kişileri, olduğundan daha da büyütme eğilimi ise, bir başka sebebi de, aynı kişilerin, saydığımız ustaları doruk döneminde, Dümbüllü'yü ise henüz çırak iken tanımış ve belleklerindeki bu ilk izlenimin etkisinden tam kurtulamamış olmalarıdır. Gerçekten de Dümbüllü'nün adını ilk duyurmaya başlaması, Hasan'ın ortadan çekildiği, Naşit'in de çaptan düşmeye başladığı tarihlere rastlar. Artık «kâr-ı kadim ortaoyunu» yerini, «Nev-icat ortaoyunu»na, hatta tuluat güldürüsü çeşnisine bırakmıştır. Abdilerin, Hamdilerin, Küçük İsmaillerin «kâr-ı kadim,» dört başı mamur oyunlarının tiryakisi olanlar elbette bu dönemi bir soysuzlaşma dönemi olarak göreceklerdi. Bunda haklıydılar. Haksız oldukları yan, bunun sorumluluğunu Dümbüllü'ye yüklemeye kalkmalarıdır.

Ne yapsındı Dümbüllücük? Alafranga temsiller veren Darülbedayi'nin karşısında Türk geleneksel temaşasının otantik biçimlerinin savunuculuğunu nasıl, hangi olanaklarla sürdürsündü?

Yeni Ağıza Yeni Taam

Artık seyirci, eski seyirci değildi. Üstelik es-

ki ustaların kol arkadaşları Küçük İsmailler, Terzi Salihler, Meddah Kadriler de ortadan ya çekilmiş, ya da çekilmek üzereydiler. Güçlü oyuncularla yoğun bir oyun kurma olanağı da böylece ortadan kalkıyordu. O da ister istemez kendini yeni ortama ayarlayacak, kumpanya kurup halkı güldürmeye bakacaktı. Dümbüllü de bunu yaptı. Yârı vefakârı Tevfik'le kafa kafaya verip elindeki defterleri, daha sonra Paşazade Refet'in, Naşit'den derleyip getirdiği defterleri, «kâr-ı kadim» tiryakileri kadar titiz, ince eler sık dokur olmayan bir kalabalığa belki kaba ve yüzeyde bir biçim içinde, ama muhakkak güldürecek bir kıvamda sunmak yolunu tuttu. Halk da onu sevdi. Dümbüllü'nün uzun yıllar halk tiyatrosu alanında rakipsiz olarak «icrayı lubiyat» edişi, büyük ün ve para kazanışı, onun doldurduğu bu gediği, kalabalıkları eğlendirme gediğini, o dönemde başka tiyatroların dolduramamış olmalarındandır.

Bütün bunları ünlü halk komiğimizin tiyatro tarihindeki yerini daha iyi belirtmek kaygısı ile özetliyorum.

Dümbüllü İsmail, olayların gidişi içinde yalnız bırakılmamış, bilinçli ve sorumlu makamlardan —nerde o makamlar— uyarılmış, maddi destek görmüş, donatılmış, olanaklara ulaştırılmış olsaydı, halk tiyatromuz bugün içinde bulunduğu bu sahipsiz ve yozlaşmış durumundan muhakkak kurtulmuş olurdu. Çünkü İsmail'in kişiliği ve sanatı, halk tiyatrosu atılımı için biçilmiş kaftandı. O, bu biricik sermayesi ve halk adamı içgüdüsü ile yalnız bırakılınca, yapabileceğinin yine de en iyisini yapmaya çalıştı.

Tipik Türk Komiği

Dümbüllü'nün sanatçı olarak, Türk halk komiği olarak özellikleri nelerdir? Bir kere en bü-

yük avantaj, doğuşu ile birlikte dünyaya getirdiği tipi idi. Yüzü, yüzünün en karakteristik yeri olan kalın kaşları, kulakları, bakışı, sonra ağzı ve nihayet ufak tefek, sevimli mi sevimli vücut yapısı, cüssesi, içine doğru çarpık kısa bacakları... İsmail'in yüzünde en büyük rol kaşlara düşerdi. İsmail, kaşları ile şaşar, kaşları ile kızar, kaşları ile sevinir, kaşları ile şaka ederdi. Bu kaşlar bazen âdeta yüzün yarısını kaplar gibi olurdu. Kaşlardan sonra en belirli mimiklerin kaynağı ağzı idi.

Bu ağzın ölçülü mimiklerine yanağın biri ve gözler, yaygın mimiklerine ise yüzün bütün alt tarafı ile burnu da katılırdı. Bütün eski halk sanatçılarımız gibi yüz adalelerinin her birine söz geçirebiliyordu. Halk kitlelerine duygularını bu aynadan iletiyor, ayrıca görüntü güldürüsü sağlamak bakımından da aynı yola başvuruyordu. Dümbüllü İsmail'in vücut yapısı da onun güldürücülüğünde ayrı bir yardımcı unsurdu. Bu ufak tefek, kalın kaşlı, sevimli bakışlı, babacan adam, her şeyden önce halktan bir adamdı, bir halk adamı idi. Yüzde yüz halktı. Dümbüllü yüzde yüz Türktü. Halkla özdeşleşmesi için ayrı bir çaba gerekmiyordu. Görünmesi ile şaşılacak bir özdeşleşme meydana geliyordu. Ve artık ne yapsa, ne etse, ne söylese, hemen benimseniyordu. Sıcak sıcak. Yaradılıştan avantajlarından biri de, kişiliğine çok uyan ve klaviyatürü fakir, ama tam tipinin gerektirdiği Karagöz ve Kavuklu sesi idi.

Yaradılıştan gelen avantajları yanında Dümbüllü, oyunculuk sanatının bazı inceliklerini ya ustalarından öğrenip, ya da kendi kendine arayıp bularak, sonradan edinmişti. Bunların içinde de kendi kişiliğine en uygun olanları geliştirip sanki onu doğal bir niteliği imiş sandıracak hale eriştirmişti. Mesela, yüz mimiklerinde bazen çok abartıya kaçmasına karşın, bazen de rolün gereğine göre, çok ölçülü, yaman bir «under-play» ustası olabilirdi. Bu «under-play» tu-

tumuna, renksiz hissi veren o ağır tempolu, kalın, Karagöz ses tonu da çok yakışırdı. Bu ses tonu ile saf görünüşü ile en olmadık nükteleri hiç önemsemeden şöyle bir atıp geçivermesi, büyük halk kalabalıklarının tadına doyamadığı bir güldürü kaynağı olurdu. Bunu, seyircinin «under-play» oyununu bilinçli olarak değerlendirmesinden çok, Türk halkının alçakgönüllülüğü —hangi alanda olursa olsun— bilinçaltından sevişine, sayışına bağlamak galiba daha doğru olur. Dümbüllü İsmail'in bu genel alçakgönüllülüğünü destekleyen bir özelliği, halka olan, seyirciye olan içten saygısı idi. İstanbul efendilerine özgü, bu olgun ve çelebi tavır sahnedeki tutumuna, sesinin tonuna, jestlerine, mimiklerine kadar sinmişti. Bu saygı çoğu sanatçıda görülegeldiği gibi klişe, zoraki, yapma bir poz değildi. İçten gelmeydi. İsmail'i boyutlu bir halk sanatçısı yapan da belki buydu.

Aslına bakacak olursanız İsmail'in nükteleri de, bütün halk sanatçılarınınki gibi, biraz kaba ve yüzeyde şeylerdi. Ama İsmail bunları. bu saygının ve ustalığının imbiğinden geçirip bize sunduğu zaman çok daha kapsamlı anlamlar taşıyan sehli mümtenilermiş sandırabiliyordu.

İsmail, bütün tuluat oyuncularımız gibi, aynı anda hem rolde, hem rol dışında olabilme yeteneğine sahipti. Batılı oyuncuların ayrı kurslardan geçmeden beceremediği bu hüneri o ustalarından öğrenmiş, su içer, nefes alır gibi doğal bir alışkanlık haline getirmişti.

Timing Ustası

İsmail büyük bir «timing» ustası idi. Pişekârın dişi sözüne cevabını, «erkek sözünü», frenklerin deyimi ile «Pointe»sini yapıştırmadan önce tam dozunda bir duraksaması vardı ki. bu ona, biraz sonra patlatacağı nükteye bir gerilim vurgulaması sağlar, hem de bu susku ile yarattığı

bir anlık bönlük aldatmacasını hiç beklenmedik esprisinin kahkahaları içinde eritmek fırsatını verirdi.

Her konuda olduğu gibi özellikle tuluat esprisinin timingi konusunda ustayı dört beş gece ısrarla izleyip bir şeyler kapmaya çalışan Altan Erbulak'tan dinlemiştim.

Tevfik'in,

«Evet ama ne hakla?» repliğini Dümbüllü duymamışlıktan gelip, yineletmiş:

«Ne dedin, ne dedin?»

«Evet ama ne hakla?»

«Duymadım Tevfik, ne diyorsun?»

«Ne hakla efendim, ne hakla?»

«Otuz beşe bakla!.»

Seyirci esprinin patlaması ile gürr diye gülüyormuş.

Altan, «Demek bunun usulü bu» demiş. «Üç kere yineleteceksin, sonra patlatacaksın.» Ama ertesi gece aynı yer gelince bakmıştı ki usta, Tevfik'in,

«Ne hakla?» repliğine hiç beklemeden,

«Otuz beşe bakla,» cevabını yapıştırmış. Halk yine gürr.

Belli bir kuram peşindeki acemi çırak Altan afallamış. Bu değişikliğin nedenini sorduğunda Dümbüllü'den aldığı cevap şu olmuş:

«Evlat, suali kaç kere tekrarlatacağımı ben de bilmem. Onu halk bilir.»

Tam bir halk komiğine yaraşacak sehli mümteni bir cevap.

Altan bunu bana sorsa, tiyatro bilimi üzerine mürekkep yalamış bir hoca olarak ukalalığa kalkar:

«Espri bir orgazma benzer Altan» derdim. «Orgazma damdan düşer gibi varılmaz. Bu karşılıklı bir uyum işidir. Sevgiliyi ısıtma süresi, sevgiliye göre değişir. Tıpkı onun gibi bir gecenin seyircisini de bazen fazla ısıtmak gerekir. Öteki gecenin seyircisi zaten ısınmış olur. O zaman uzun boylu uzatmalara gerek yoktur. Kı-

vamı yerinde ise replik hemen yapıştırılır. Bu konservatuvarlarda öğrenilmez. Halkla övür olmuş, halkın nabzını elinde tutan halk sanatçısı, onu herkesten iyi bilir. Çünkü o, halkın bir sismografı gibidir.»

Hamdi de, Hasan da, Naşit de böyle birer sismograftılar. Münir Özkul da öyledir. Dümbüllü'nün ona gider ayak kavuğunu vermesi, «el vermesi» boşuna değil...

Dümbüllü işte böyle bir sismograftı. Tevfik de öyle. Bu vesile ile onun daimi passeur'ünü rahmetle analım. Tevfik'in alçakgönüllü, hep ikinci planda kalma olgunluğundaki pişekârlığı Dümbüllü'ye sanatını en iyi değerlendirme olanağını sağlardı. Tevfik'le her konuşmamızda onun eski İstanbul efendiliğine ve hecelerin bazısını yiyerek, bazısını acele kaydırarak konuştuğu Üsküdar ya da Topkapı Türkçesine hayran kalırdım.

Hazin Bir Yazgı

Bu eski halk sanatçıları yaradılıştan çok alçakgönüllü, hatta biraz da aşağılık kompleksli oluyorlar. Dümbüllü'nün geçkin yaştaki son evliliğinin ürünü kızı Serpil'i bir gün bana LCC'ye getirip,

«Biz alaydan yetiştik. Bunun okuldan yetişmesini istiyorum, kızımı üstat Muhsin Ertuğrul'a ve size emanet ediyorum» deyişine çok şaşmıştım.

Mesul Üstünel'in ısrarı ile kurduğum, daha sonra da rahmetli hocam Muhsin Ertuğrul'un, dostum Yıldız ve Müşfik Kenter'in, Alganların da katılmasını sağlayarak çağdaş bir özel konservatuvar haline dönüştürdüğümüz bu okulda onun kızına öğretilecek elbet çok şey vardı. Ama Dümbüllü'nün kendi öğretebilecekleri bizde eksikti. O alanın tek hocası Dümbüllü idi. Tuluat

sanatının büyük ustasının, tuluat sanatının geleceğinden umudu kesip sevgili kızını yeni tiyatro akımlarına uygun yetiştirmek gereksinmesini duyuşu, beni hüzünlendirmişti. Yarınsızlık kadar bir sanatçıyı yıkan şey yoktur. İsmail, işte böyle bir ruh halinde idi.

Siz şu garip tecelliye bakın ki, Dümbüllü bize gelip kızı için Batı tiyatrosu tekniğine talip olurken, ben o tarihte Kanuni Esasi Kahvesinden çıkmıyor, Adil Güldürür'den, Niko'dan, eski tuluatçılardan ortaoyunu kolpoları, tuluat oyunu defterleri derlemeye çalışıyordum.

Dümbüllü İsmail, ortaoyununun son temsilcisi midir, değil midir? Bunu bırakalım. Biz ortaoyununa sahip çıktık, ona, mesela İtalyanların «Commedia dell'Arte»lerine gösterdikleri saygı ve özenin yüzde birini gösterdik mi ki, şimdi ortaoyunumuzun son temsilcisi öldü diye hayıflanmak hakkını gülünç olmadan kendimizde görebilelim? Biz olsa olsa, Dümbüllü bizi artık güldüremeyecek diye, ancak bencilce, evet yalnız bencilce üzülebiliriz.

Dümbüllü İsmail, hiç katıksız, yapmacıksız, bizden olan, işinin ehli, usta bir halk komiği idi. İlgisizlik içinde tek başına yapabileceğini yaptı ve gitti.

TOMBUL, TATLI BİR ADAM

Selçuk Kaskan'ı bilmeyenlere anlatmak kolay değil. Büyük kalabalık onu radyodaki Uğurlugiller dizisinden tanır. Kaptan Amca diye de başka bir dizisi vardı. Televizyona bazı meddah skeçleri yazdı. «Dolap Beygiri» ve «Almanya'dan Bir Yar Gelir Bizlere» adlı iki de komedisi oynanmıştı. Bütün bunlar onu tanıtmaya yeter mi? Hiç sanmam. Bu yazıları Selçuk Kaskan'ın kişiliğinin onda biri bile değildi. Ölümünün verdiği büyük acının hızına kapılıp abartılı değer yargılarına girişen edebiyat dışı bazı kişiler onu Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Sermet Muhtar gibi tipik İstanbul yazarlarının son uzantısı saymaya bile kalktılar. Eminim buna Selçuk bile gülümserdi. Selçuk Kaskan, bence yazar olmaktan çok, asıl yaşayan kişiliği ile —hadi onun sevdiği bir deyimi kullanayım— «nev-i şahsına mahsus» bir tatlı adamdı. Adalı Avni gibi, Sakallı Celâl gibi, Bal Mahmut gibi, asıl sohbeti, hazır cevaplılığı, sıcak ve dost elektriği ile genç bir İstanbul efendisi idi. Genç deyişim göreli bir tanımdır. Çocukluğundan beri yaşından çok görünen Selçuk, herkesin dilinin ucuna ağabey lafını getiren bir olgunluk havasında idi. Ama biz onu ta okul sıralarında tombul bacaklarını açıkta bırakan kısa pantolonlu dönemini anımsayan yaşta olan ağabeyleri için, o her zaman sevimli ve tombul çocuk kaldı.

Selçuk, Galatasaray yatakhanesinde yırtmaçlı gecelik entarisi giyen tek öğrenci idi. Pijamalıların ortasında kendine tutucu bir ayrıcalık sağlayan bu gece giysisi ile âdeta övünürdü. Osmanlı ailelerinin tüm ince geleneği ile yetiş-

mişti. Doğancılar'da —eskilerin deyimi ile— konak yavrusu bir köşkte doğmuş, durmuş oturmuş, görgülü bir ailenin içinde büyümüştü. Henüz İstanbulluluğun çok belirgin bir ayrıcalık sayıldığı bir dönemin çocuğu idi. Üsküdar ise İstanbul'dan daha İstanbul, koyu İstanbul, halis İstanbul olduğuna göre Selçuk bununla ne kadar övünse yeri idi. Övünmezdi ama. Zengin ve ince bir birikimin ürünü bütün İstanbul efendileri gibi bunu doğal karşılar, üzerinde bile durmazdı. Bu Osmanlı efendiliğine daha sonra Galatasaray'da aldığı Fransız kültürünün bazı meziyetleri de eklendi. Bazı diyorum, bunlar içinde espri vardı, mizahi bakış vardı, zevk inceliği vardı. Ama toplumsal atılımlara karşı tolerans da olsa elbette daha iyi olurdu. Neylersiniz ki rahmetli Selçuk Kaskan, bu alanda kendinden önceki kuşaktan bile tutucu idi. Bu tutuculuk da kaba bir tutuculuk değildi. Daha çok, hoyratlaşan dünyaya uyamayıştan gelen bir geçmiş özleminden kaynaklanıyordu. Kenterlerin ve arkadaşlarının şaşılacak bir ustalık ve gündelik ton içinde yansıttıkları Uğurlugil Ailesi nasıl zamanımızda yaşamakla birlikte geçmiş kuşakların niteliklerini yansıtmak anakronizmi içinde idi ise, sevgili Selçuk'umuz da yaşadığımız dünyaya panjurlarını kapamış, bacılı dadılı eski günleri hayal etmeyi yeğlemiş gibi idi. Fırtınaları, çekişmeleri sevmiyordu.

Für Elysee

Adadaki evinin önünden tura çıkmış arabalar geçsin isterdi. Atların çıngırak sesleri çocukluğundan beri alıştığı bir fon müziği idi. O dinmesin isterdi. Otururken, çalışırken, konuşurken bu sesleri duymayı severdi. Ama ada eski ada olmaktan çıkmışmış. Splendidlerin, Hotel des Etrangers'lerin, Yat Kulüplerin ve bunla-

rın müşterisi beyaz keten ya da sadakor elbiseli İsmail Kemal mamulatı, beyaz üstüne kahverengi ya da siyah burunlu iskarpinli Atatürk mebuslarının, gün görmüş azınlık kibarlarının yerlerinde yeller esermiş, artık Splendidin bahçesindeki orkestradan Carmen Silva valsi, aşağıdaki Belediye Gazinosundan Necip Celâl'in romantik tangoları, evlerdeki piyanolardan Für Elyseé melodisi yükselmezmiş. Bunları bilmek bile istemez gibi sanki hep o adayı, çocukluğunun o mutlu saydığı, huzurlu saydığı dönemini anımsayarak yaşardı.

Güney Amerika Tangoları

Selçuk'un Orhan Avşar Orkestrasındaki tango şarkıcılığını anımsadım birden. Eduardo Bilanco'nun ve orkestrasının İstanbul'u birbirine kattığı yıllar Selçuk henüz çocuktu. Tango merakını ordan almış olamaz. Kendi rivayetine göre, İspanyol tangolarındaki ihtisasının kökeni, bir İspanyol dilberine duyduğu gençlik aşkı imiş. O hızla bu müziği incelemiş, o tangoları öğrenmişti. Duymuş olanlar hatırlayacaklar, çok içten, çok tamperamanlı bir söyleyişi vardı. Bunların da kısa ve esprili sunuşlarını bizzat kendi yapardı. O tarihte rahmetli Mesut Cemil'in ısrarı ile radyonun yılbaşı, bayram güldürü programlarının çoğunu ben yapardım. İşlerimin yine başımdan aştığı bir sıra, bu işi yapamayacağını söyledim. Radyoyu güç durumda bırakmak da olmazdı. Yerime birini salık vermemi istedikleri zaman bunu iki kişinin yapabileceğini, birinin Adnan Veli, öbürünün de Selçuk Kaskan olabileceğini söyledim. O zamana kadar tango şarkıcısı olarak bellenen Selçuk'un adını verişimi yadırgadılar. Sade onlar değil, bu önerimi kendine anlattıkları zaman bizzat Selçuk Kaskan da çok şaşırdı. O zamana kadar böyle

bir şey yapmamıştı. Ama sonradan kendinin de söylediği gibi, mademki Haldun yapar demiş, o halde herhalde yaparım diye kolları sıvadı. Yaptığı program çok da iyi oldu. Ondan sonra arkası geldi. Selçuk'u bu çurçur işlerden daha ciddilerine, piyes yazımına da ben ittim. Adadaki Capri Gazinosunda bana ilk perdesini okuduğu günkü heyecanını hâlâ hatırlarım.

Bir Hoş Seda

Selçuk, onu tanıyanların belleğinde kolay unutulamayacak kadar renkli, tatlı, yumuşak, romantik bir insandı. Ona nesli tükenmiş bir huzur ortamının son kalıntısıdır da denebilir. Bağa gözlükler altından hep sevecenlikle ya da tatlı bir muziplikle bakan canlı gözleri, okşama duygusu veren tombul yanakları, hep gülmeye eğilimli dudakları, çenesi ve sevimli gerdanı, insana sevgi ile uzanan tombul ve sıcak elleri ile ayaküstü punduna getirip anlatıverdiği, kimsenin onun kadar tatlı anlatamadığı fıkraları ile yaşamımızı ısıtan, içimizi ısıtan Selçuk, artık yok.

Çok sevdiği ve kendisiyle yaşamını birleştirdiği için her fırsatta teşekkür ettiği eşini ansızın yitirmek zaten ölüm kalım savaşı içinde yaşayan Selçuk Kaskan'ı büsbütün yıkmıştı. Kara günlerinin tek dayanağından olduktan sonra hâlâ direnebilişi bile onun içindeki bitmez neşe kaynağının son bir çabası idi. Bir hastane dönüşü sandviç almak için elini cebine attığı anda herkesi bir gün kavrayacak olan karanlık onu da kavradı. Bu kubbede gerçekten bir hoş seda bırakıp Selçuk da gitti.

FORTİTER İN RE/SUAVİTER İN MODO

Resmine bakın:

Kabarık saçları özgürlüğünün, filozofluğunun simgesi gibidir. Geniş, çıkıntılı, yaşına oranla kırışmış alnı, geniş kültürünü, havaya hafif kalkık sol kaşı ise kül yutmazlığını belgeler. Bakışları zekâsının olduğu kadar, sevecenliğinin de yankısıdır.

İki gözün arasında, burnun üstündeki çatıklık ödün vermezliğinin işaretidir. Uçları hafif yukarı kalkık ağzı, yüzdeki ilkeciliği yumuşatmak ister gibidir. Çenesinin ortasındaki çukur da öyle... Gömleği ve gevşek kravatı, dış görünüme aldırmazlığını olduğu kadar ruhça halkçılığını da gösterir.

Seha'nın neden en çok bu resmini sevdiğini şimdi anlıyorum. Seha buydu işte. Birçok güzel meziyetlerin bir toplamı. Ve bu da yüzünde yansırdı, sözlerinden çok önce.

Soyaçekim, doğuştan yetenekler, babasını ilk yaşlarında yitirmesine karşın, onun yokluğunu eşsiz sevecenliği ile dolduran ince ruhlu anası sayesinde eğitimini yurdun en gözde okullarında yapabilmiş, uzmanlığını Avrupa'da pekiştirmiş olması, kafa ve yürek dengi bir eşle birleşmiş olması da yine Seha L. Meray fenomenini açıklamaktan uzaktır.

Seha Meray'ı, Seha Meray yapan yine kendisidir. Küçük yaştan başlayan kendi kendisi ile uğraşma, kişiliğini doğru bildiği bir uzantıda yoğurup şekillendirme çabasıdır.

Yukardaki şanslar bu oluşmanın dayandığı tabanlar olmuştur. O kadar. Seha L. Meray bu

verilere dayanıp bir Türk insanının kolay kolay erişemeyeceği doruklara sıçramıştır.

Sanımca, bunca güzel yanı içinde onu en çok belirleyen, mükemmel bir bilim adamı ve örnek bir hoca oluşu idi. Beyin kabinesine girmesini çok isteyen arkadaşları olmuştu. Seha Meray, buna hiç yanaşmadı. «Hocalık diye de bir meslek vardır» diye cevap verdi. Hocalığın nasıl olsa elde bir olduğunu, ne uzayıp ne kısaldığını hatırlatanlara, «Ama insanı çok mutlu eden bir hizmet alanıdır,» diye karşılık verdi. Başka türlü bir yanıt onun inceliğine yaraşmadığı için... Gerçekten de mutlu oluyordu hocalıktan. Aklı fikri yetenekli öğrencilerinde, asistanlarında, doçentlerinde idi. Emekli olup büyük kentlerden kırsal bir bölgeye göç etmeyi zaman zaman kuran eşine, araştırmalarına, yapıtlarına orada da devam edebileceğini, ama öğrencileri ve asistanlarından uzak kalmayı gözüne yediremediğini söylüyor, iki seçeneği uzlaştıran çözümler arıyordu.

Çok Yanlı Bir İnsan

Çalışkanlığı insanı şaşırtacak derecede idi. Arı gibi, karınca gibi çalışır, ayrıca üstün zekâsı sayesinde başkalarının bir ayda yapabileceğini o bir haftada çıkarırdı. Siyaset ve diplomasi kitaplığımızda utanılacak bir gedik olan Lozan Antlaşması zabıtlarını, o ciltlerce yayını, onca işinin ortasında dilimize çevirmeyi kendine ödev bilmişti. Onun gibi, yakın tarihimize ilişkin devletlerarası hukuk sorunlarını, ayrı bir coşku ve sevgi ile gün ışığına çıkarıyordu.

Tadına doyulmaz nefis denemelerini ise çok daha büyük sayıda aydın izliyor, ondan yararlanıyordu.

Seha'nın pek az dostunca bilinen yanlarından biri de sanata olan yakınlığı idi. Ben, onun

imzasına, yazılarından çok önce, okul sıralarında çıkardıkları bir dergideki karikatürlerin altında rastladığımda yıl 1938'leri gösteriyordu. Resim, edebiyat, tiyatro, özellikle çok keyfini çıkardığı kabare tiyatrosu hobilerinin başında geliyordu.

Hangi alanla ilgilense, onun olgun yaklaşımı sayesinde o alan, birden seviye kazanır gibi oluyordu.

Ödev üstlenmekten de zevk alırdı. Başkanı olduğu Dil Kurumu'nda, asbaşkanı olduğu UNESCO Milli Komitesinde, Kızılay Kurumu'nda, yönettiği bütün toplantılarda, Batılı bir metotla kısa zamanda verimli iş çıkarmakta üstüne yoktu. Kendi deyimiyle «kendini önemseyip işini önemsemeyenlerden» hiç hoşlanmazdı. Kendisi, «işini önemseyip kendini önemsemeyenlerin» en güzel örneği idi.

İçindeki Güneş

Uzun zamandır rahatsızdı. Sayın eşi Meray, doktoru Türkân Akyol başta olmak üzere, bütün yakınları, dostları önlenemez sonunu ona hissettirmemek için elimizden geleni yapıyorduk. İlk defa büyük dostumuza yalan söylüyorduk. Yaşamı boyunca ona eşlik eden iyimserlik havası, yaşam sevinci bir an olsun bulutlanmasın istiyorduk. Odası bütün dostlarına açıktı. Yaşlarımızı dışarda kurutup içeri güleç yüzle giriyorduk. O sırtüstü yattığı yatağında da her zamanki gibi candan, uyanık ve pırıl pırıl zekâ dolu idi. Her karşılaşmamızda birbirimize o ay boyu duyduğumuz, okuduğumuz absürde kaçan güç espriler anlatırdık. Seha bunların tiryakisi idi. Onu son gördüğümde de öyle yaptım. İntikali yerinde idi. Güldü. O da bana birkaç fıkra anlattı. Odada bulunan çocukluk arkadaşı Osman Olcay'a takılıyordu. Odasına gelen her zi-

yaretçiye ayrı bir incelik gösteriyordu. Herkesi kişiliğine uygun birkaç kelime ile ağırlıyordu. Tatlı konuşmalarının ayrılmaz vasfı olan şakacılığı, hümuru, biraz kısılmış bir sesle de yansısa, yine yerli yerinde idi. Cumhuriyet'te çıkan yazılarını dikte ettirip yazdırıyordu. Bu yazılardaki açıklık, teşhis gücü, uygar yüreklilik hiç eksilmemişti. Ayrı kentlerde oturduğumuz için sık sık mektuplaşıyorduk. Mektuplarını sağlık durumunun bir röntgeni sayıyordum. Hep aynı incelik, aynı candanlık, aynı insancıllık ile dolu idiler. Yine her çağrışım onda zengin kültürünün bir yanını harekete getiriyordu. Yine fıkralar anlatıyordu. Kabarenin yeni programını soruyordu. Son mektubunda şöyle yazmıştı:

«Böyle işte Haldun kardeş. Yatmamız süregider. Vivaldi'nin Mevsimleri'nin kaçıncı muvmanına kadar buradayız, sormuyorum bile. Önemli olan Beethoven'ın 9'uncu Senfonisi. Schiller'in Freud için söyledikleri.»

Bu cümle, Seha Meray'ın yaşam felsefesini özetler gibiydi. Son yazılarından biri «İçimizdeki Güneş» adını taşıyordu. O güneş söndü. Ama yüce iyimserliğinin kızıllığı ufukta duruyor.

Gerçek Bir Halkçı

Seha Meray, bir Grek bilgesi gibi ilkelerine sıkı sıkıya bağlı, bilinçli ve ödün vermez bir insandı. Hem çok hoşgörülü, hem de laubaliliği, kaytarıcılığı, sorumsuzluğu, çelişkiyi affetmeyen bir insandı. Romalıların bir deyimini ona çok, daha doğrusu en çok ona yakıştırırdım: Fortiter in re / Suaviter in modo. Eylemde güçlü / üslupta yumuşak. Seha Meray bu vasfı yanında bir Rönesans insanı gibi hümanist ve evrensel kapsamlı bir aydındı. Yurt sorunlarını dünya sorunları içinde, tarihin genel gelişim çizgisi içinde in-

celediği gibi, sosyal sorunları da insan sorunları ışığında ele alan çok polifonik bir yaklaşımı vardı. Gerçek bir halkçı idi. Her şeyini halkla paylaşmayana, bütün bilgisini halkın hayrına yöneltmeyene, her sorunun sonucunu halkın daha iyi bir düzene kavuşmasına bağlamayana gerçek halkçı denebilir mi? Özel yaşamı ile resmi yaşamı arasında hiçbir üslup farkı olmadığı için her dakikası ile halkçı olan bir insandı. Marmaris'in bir köyünde eşi ile rastladıkları kötürüm bir kızcağızı kucaklarında Ankara'ya getirip, bütün doktorları harekete geçirip Hacettepe'de ameliyat ettiren, aylarca evinde evladı gibi bakan, sonunda sağlığa kavuşturan kaç halkçı tanıyorsunuz? Bunu belki iki üç kişiden başkası bilmezdi. Ama o ve eşi, iyiliği bilinsin diye değil, içlerinden başka türlüsü gelmediği için yaparlardı. Scha'nın eşsiz vefakârlığı da öyleydi. Genel unutkanlığa, vurdumduymazlığa karşı içinden gelen bir tepki idi. İnce vicdanını rahatlatan bir denge gereksinmesi idi.

Halkçılık, yukarıda da dediğim gibi, onun belirgin niteliklerinden birini teşkil ediyordu. Onu, Anadolu'da gittiği yerlerde halkla hemen bütünleşirken görecektiniz. Esnafla, köylü ile, ırgatla, haşır neşir olurken görecektiniz. Candanlığı her çeşit insanı hemen kavrardı. Kişiliği her çeşit insanda hemen saygı ve sevgi yaratırdı.

Şimdi Marmaris'in alçakgönüllü Armutalan köyünün mezarlığında, Eminelerin, Hasanların, Fatmaların, Mehmetlerin arasında son uykusuna dalması bile onun bu halkçı kişiliğine çok yaraşıyor.

Atatürk'ün sevimli yanlarından biri de şuydu: Bir şey onu coşturdu mu, isterdi ki, herkesi de coştursun. Sanatçıları da bu yolda harekete geçirirdi. Örneğin, Rıza Şah Pehlevi Ankara'ya mı gelmiş; kanı kaynar, iki ulusun kardeşliğini işleyen bir librettoyu Münir Hayri'ye yazdırır, Adnan Saygun'a alelacele besteletir, Halkevi Salonunda Feridun ya da Özsoy adıyla temsil ettiriverirdi. Uygarlığın dünyaya Orta Asya'dan yayıldığına mı inanıyor, bu inancı halk tabanında sanat yoluyla daha iyi yaysın diye Faruk Nafiz'e Akın piyesini yazdırır, Muhsin Ertuğrul'a oynatırdı.

Yalova Türküsü

Atatürk'ün Yalova'yı çok sevdiği bir dönemde, İstanbul Şehir Tiyatrosu —belki de bunun için— Yalova Türküsü adında bir müzikli oyun oynamaya başlamıştı. İ. Galib'in Fransızcadan uygulaması olan bu operet, Yalova'daki Termal Otelde geçiyor, arada oyuncular, «Yalova suyuna girenin ateşler tutuşur kanında» diye şarkılar söylüyorlardı. Eseri Hasan Ferit Alnar bestelemişti. Orkestrayı da bizzat kendi yönetiyordu. Atatürk birkaç kez gelip oyunu onurlandırmıştı. Operet olduğu için herkesin de hoşuna gidiyordu. Oyunda jönkomik rolünü Vasfi Rıza yapıyordu. Biz de o zamanın tiyatrosever birkaç ortaokul öğrencisi olarak bir matineye gittik. Ne var ki, Vasfi Rıza o hafta rahatsızlandı-

ğı için o rolde o güne kadar hiç tanımadığımız genç bir oyuncu ile karşılaştık. Ama işin tuhafı hiç de düş kırıklığına uğramadık. Muammer Rûşen adındaki bu sıcak kanlı oyuncu, Vasfi Rıza'yı pek de aratmıyordu. Muammer Rûşen —daha sonraki Karaca— ile ilk karşılaşmam böyle oldu.

Elbette ilk olarak o zaman sahneye çıkıyor değildi. Genç olmasına karşın belli bir pişkinliği, yırtılmışlığı, rutini vardı. Nitekim tecrübeli seyirciler kuliste onun çiçeği burnunda bir hevesli olarak ilk defa 1924'lerde Ferah'a kapılandığını, sonra çeşitli truplarda —özellikle müzikli oyunlarda— kendini gösterdiğini, İzmir'in nüfuzlu Valisi Kâzım Paşanın kızını kaçırması ile de gazetelerin birinci sayfasına geçtiğini anlatıyorlardı.

Kendi Tiyatrosuna Doğru

Muammer, gerçekten de müzikli oyunları seviyordu. Muhlis Sabahattin'in bestelediği ve Hâzım Körmükçü'nün başrolü oynadığı «Karım Beni Aldatırsa» filminde de sempatik bir jönkomik rolüyle takdir toplamıştı. İyi taklit yapıyordu. Şehir Tiyatrosunun az maaşlı ve disiplinli havasından kısa zamanda sıkıldı. Kendi başına müzikli bir tiyatro grubu kurdu. Tepebaşı'nda, Kristal'de, Açıkhava'da, Maksim'de verdiği temsillerle kısa zamanda ün ve para yaptı. Bu fıkır fıkır muziplik ve neşe taşan sanatçı, patron olunca, şakacılığını, yanında çalıştırdığı arkadaşlarını harcayacak, kıracak şekilde geliştirdi. Örneğin, Salih Tozan'ı, oyunda seyirciyi kendisinden fazla güldürdüğü için tersledi. Adileleri, Mahmutları, Turgutları pek hoş tuttuğu iddia edilemez. Bu kaprisli adamın nazını en çok sayın eşi ve bir de tiyatrosunun müdürü, emektar operetçi Şeref Şenpınar çekerdi.

Oyun sırasında ona buna takılırdı. Hiç unut-

mam, rahmetli Dr. Muzaffer Şevki, Fransızlardan Legion d'Honneur nişanı almış ve bunu hayli önemseyip dört tarafa yaymıştı. Muammer onu temsilde ön sırada görünce, hemen perde arkasında bir diyalog uydurmuş, karşısındaki oyuncunun sözlerine şöyle bir ekleme yapmıştı: «Birader, neden kızını o adama vermiyorsun? Babası çok muteber bir adamdır. Geçende, Fransızlardan Legion d'Honneur nişanını da aldı.» Muammer de bunun üzerine hazırladığı cevabını yapıştırmıştı:

«Boş ver yahu. Onu önüne gelene veriyorlar. Geçende Muzaffer Şevki bile aldı.» Ne var ki, harcayıcı da olsa, Muammer'in şakaları kimseye batmazdı. Tersine, takıldığı insanlar biraz da hoşlanırlardı. Çünkü bunu bir yakınlığın ürünü sayarlardı. Bu sevimli yaramaza ne yapsa yakıştırırlardı.

Evinde

1950'lerde Şehir Tiyatrosunda provalarına başlanmak üzere olan Günün Adamı adlı bir oyunum, devrin valisi tarafından devrin büyüklerini gocundurur gerekçesi ile yasaklanınca, Avrupa'da gezide bulunan Muammer, bana bir telgraf gönderdi. «Yasaklanan oyununuza ben talibim» diyordu. İlk dostluğumuz o tarihte başladı. Şeref Bey beni otomobille aldı. Muammer'in evine yemeğe götürdü. İlk yazarlık itibarını o gün, evde tattım. Beyaz livreli bir uşak, Avrupa mahsulü ordövrleri getirip getirip seriyordu. Şarabın en durmuşu içiliyordu. Yemekten sonra Muammer Karaca bana evini, tablo koleksiyonunu gezdirdi. Eski eser merakı bütün aktörlere olduğu gibi, ona da herhalde Behzad Baba'dan geçmiş olmalı idi. Tabloların büyük kısmı uydurma şeylerdi. Bir ara bize çay servisi yapan beyaz livreli garson yaylı şeker tutucuyu arayınca Muammer dayanamadı:

— Ulan ayı! Babanın evinde de şekeri şeker tutucu ile mi alırdın? Avuçla da gel, diye oyundan çıkıverdi. O ana kadarki Bourgeois gentilhomme havasını o andan sonra değiştirdi:

— Ben gereğinde kendimle de alay etmesini bilirim, dedi.

Karaca Tiyatrosu

Tünel'le Galatasaray arasındaki binaya yerleşirken zamanın DP hükümetinden büyük krediler aldı. Rahmetli Menderes'in, Muammer'e ayrı bir sempatisi vardı. Kucaklaşırlarken çekilmiş bir resimleri büyütülmüş olarak müdüriyet odasında dururdu. Muammer'in DP sempatizanı oluşu bu zorunluklardan doğmuştur denebilir. Muammer, Adnan Beye dokunmadan, DP hacıağaları ile alay etmenin yolunu da bulmuştu. Bamteline basmadan yapılan bu yüzeyde şakalar Adnan Beyi memnun ediyor, üstelik —Allah bilir— bunu kendi hesabına bir hoşgörü belgesi bile sayıp övünebiliyor da olmalı idi. En sevdiği oyun da, «Etnan Bey Duymasın»dı.

Demokrasi ortamının tam yerleşmediği, tek parti diktasından yeni kurtulunduğu bir dönemde bu suyuna tirit toplumsal çimdikler bile, bazı seyirciler tarafından yürekli bir taşlama sayılabiliyordu. Muammer'in usulü, iyi yapılı bir Fransız bulvar oyununu Refik Kordağ'a çevirtmek, sonra tiyatrosunun «gag»cısı rahmetli ve sevimli Beliğ Selönü'nün ürettiği esprileri oyunun şurasına burasına serpiştirip yerleştirmekti. Muammer Karaca, Beliğ'in her esprisine ikibuçuk lira verirdi. Oyun böylece iki aşamadan geçtikten sonra provaya giriyor, provada aktörlerin doğmaca esprileri ile bir kat daha neşeleniyordu.

Bu konuda bir yazısında kendi şöyle diyordu:

«Bazı mahafilde topluluğumuza tuluatçı iltifatı reva görülüyor. Estağfurullah. Biz haddimizi bilenlerdeniz. Tuluat bizim anlayışımıza göre, beklenmeyen bir suale anında zemin ve zamana uygun derhal cevap verebilme hüneridir. İçimizden hiçbirinin bu büyük meziyete erdiğini sanmıyoruz. Bizim yapmaya çalıştığımız, eserin bünyesine halel getirmemek şartıyla espriler serpiştirmektir. Tutarsa yerleşir kalır. Tutmazsa hudut dışı edilir. Hikâye budur.»

Cibali Karakolu

Bu tekniğin en başarılı örneği hiç şüphesiz Cibali Karakolu idi. Bu oyun oynana oynana —Muammer'in rivayetine göre 4 bin kere!— öyle pişmiş ve oturmuştu ki, her perdesi, her meclisi ayrı bir güldürü kaynağı oluyordu. Rahmetli Salih'in, rahmetli Rauf'un ve Adile'nin de Muammer'in hiç gölgesinde kalmayan başarıları ile salon alkış ve kahkahadan kırılıyordu. Onlar da bir günmüş.

Muammer Karaca bir dönem tiyatromuzun güldürü çağrışımı olarak kaldı. «Muammer'e gidelim» lafı, gülmesi az bir toplumda bir sübap gereksinmesi oluşturuyordu. Muammer, işlevini yerine getirdi, haklı olarak birçok seyirci kazandı. Ayrıca yurdun özel tiyatrolarına da iyi kötü bir yol açtı.

Senatör, Lahmacun Cumhuriyeti ve benzeri oyunlar yavaş yavaş birbirlerinin eşi olmaya başladılar. Muammer bir süre sonra piyasadan çekildi. Dört yıl önce onu Kadıköy İl Tiyatrosunda Sezer Sezin'in yanında konuk sanatçı olarak oynadığı «Mart Bakanı» rolünde seyre gittim. İlk günkü gibi sahneye egemendi. Ama oyundan sonra gözleri yaşlı idi.

Evet artık Muammer'den de olduk. Muammer, tiyatro kubbemizde bir hoş seda, bir şipşirin insandı.

İKBALDE SABAH KAHVESİ

Orhan Kemal, ömrü boyu durmadan yazdı. Yaşamının en tatlı ve dolu kısmı kahvelerde geçti. Kahvede, evinde gibi idi. Bu çeşitli hikâye ve roman materyalinin ortasında bütün varlığı tetikte, zeki ve alaycı gözleri pırıl pırıl gözlem toplardı. Kendi kendini ne güzel anlatıyor:

«Beni çoğunlukla gündüzleri sokakta görürler. Ben devamlı bir yerlere giderim. Bir yerlere uğrar, bir yerlerden bir yerlere göçer dururum. Yıllardır her sabah, yaz demez, kış demez sabahın dördünde kalkarım yataktan. Ve sabah dokuza kadar yazımı yazarım. Sonra sokağa çıkarım. İkbal'e uğrar kahvemi içerim. Yazmak için yaşamak, duymak, halkı algılamak gerektir. Ve bunun ötesinde bir yazar olarak yaşamım günü gününe sürer gider. Her gün çalışmak, her gün yazmak, her gün boğuşmak gerekir ekmekle. Bu arada, halktan yana olduğum için de çok güç bir fatura ödetirler.»

Durup dinlenmeden yazdı. Kafasında ekmek kaygısı, sırtında çok nüfuslu bir ailenin sorumluluğu. Ağırdan almayı, kendini pahalıya satmayı bilmiyordu. Ya da tenezzül etmiyordu. Bundan dolayı Ankara Caddesinde, Yeşilçam'da, tiyatro dünyasında sömürüldü durdu. Yaşı kadar eser verdiği halde, bir rahata kavuşamadı. Neyse ki, iyimser yaradılışta idi. En büyük çıkmazlara saplandığı günler ilkin bir keyfi kaçar, rengi uçar, ama bir de ertesi gün bakardınız, durum aynı kaldığı halde, onun duruma bakış açısı ışıklanır ve Orhan Kemal, hâlâ şimdi kulaklarımda çınlayan o sevimli kahkahalarını atmaya başlardı. Bu kahkahanın, hiç değilse baş-

langıcında bir zorlama bulunabilirdi. Buna iradenin meşru bir karşı koyma gücü de diyebiliriz. İlkin Bektaşice bir boş veriş, kalenderce bir sineye çekiş havası veren bu kahkaha, giderek, önemsizi kenara itip önemliye umudunu yenileyişten başka bir şey değildi. Esas olan insanın hızı idi. Güveni idi. İtici gücü idi, hiçbir geçici arıza bunu kesmemeli, yavaşlatmamalı idi. Ben başıma gelenleri dış dünyadan kopup, kendi kabuğuma çekilerek geçirmeye çabalarken, dışadönük Orhan Kemal derdini, hep kahvelere, işçilere, küçük adamlara yönelip unutmak yolunu tutuyordu.

Hiçbir hikâyeci ile arkadaşlığım Orhan'la olduğu kadar candan ve pürüzsüz olmadı. Herkesin, herkesle çok kolay küsüştüğü, alıngan bir edebiyatçılar ortamında, biz ezelden ebede barışık iki kardeş gibi yaşadık. Yaradılışımız, yetişme tarzımız, hatta hikâye tarzımız ve üslubumuz, ayrı ayrı idi. Ama onunla bir sürü başka ortak yanlarımız vardı: Bir kere aynı yaşta idik. Dünya görüşümüz ortaktı. İkimiz de alabildiğine şakacı idik. Ve hele o yıllar, bu şakacılık bizim yaşamımızın en belirgin yanı idi. Özel serüvenlerimiz, kaçamaklarımıza kadar, birbirimizden saklımız, gizlimiz yoktu. Bazen sık görüşmesek bile, karşılaşınca, her zaman berabermişiz gibi olurduk.

Yüzde Yüz Halkçı Bir Yazar

Hikâyelerini beğenerek okurdum. Kendisini ilk olarak, Adana'yı bırakıp, İstanbul'a yerleşmek istediği 1952'lerde gördüm. Bedri Rahmi'nin atölyesinde, üşümüş gibi oturuyordu.

Nadir kötümser günlerinden birinde idi. İstanbul'daki ilk günlerinde yaptığı iskandiller, Adana'da umduğunun tersine olarak, burada geçimini kolay sağlayamayacağını göstermişti.

Kimse Orhan'dan yazı, skeç istemiyordu. Bir ara bocaladı. Ama bu durumlarda her zaman yaptığı gibi bir küçük umut ışığına tırmanıp alçakgönüllü bir geçim sağladı. Alçakgönüllülük onun efendi kişiliğinin en belirgin özelliklerinden biri idi. Yazısının edasında bile, en küçük bir üstten alış, bir bilgiçlik, bir aydın böbürü yoktur. İşçilerin, küçük adamların yaşamını yansıtırken kendi de sanki onlardan biri, belki de sadece daha iyice giyimli, daha derli toplu düşünen, ağzı laf yapabilen bir ağabeyleri gibi idi. Halkla bu kadar övünür oluşunda, çoğu sözümona halkçı yazarlarımızdan farklı bir yanı vardı. Orhan, çocukluğundan başlayarak, emekçilerle, sokaktakilerle düşüp kalkmıştı. Çukurova'da, Suriye'de, Lübnan'da başıboş ve çoğu zaman sokakta geçen çocukluğundan sonra, fabrika işçiliği, fabrika kâtipliği, muhasebe memurluğu yaptığı sürede, daha sonraki yazarlık yaşamının ilk hammaddeleri bilincine ve bilinçaltına yerleşmiş ve bunlar daha sonraki Orhan Kemal'in kişiliğinin de özünü teşkil etmişti. Orhan'a, politikacı ve avukat olan babası Abdülkadir Kemali Beyin mücadeleci ve onurlu kişiliğinden elbet çok şeyler geçmişti...

Ama, ben öyle sanıyorum ki, Orhan Kemal'de babasının sürgünlük durumu, çok daha etkin bir iz bırakmış olacaktı.

Bana büyük romancı Kemal Tahir'den ilk söz açan da odur. O yıllarda Kemal Tahir'i henüz kimse bilmiyordu. On iki yıl hapse mahkûm edilmiş olan Kemal Tahir, bu süre içinde arı gibi durmadan çalışmış, sarı defterler dolusu materyal biriktirmişti. Gerçi bazı gazetelere takma adlarla tefrikalar yolluyordu. Ne var ki, bunlar sırf para kazanmak için çırpıştırılmış şeylerdi. Ünlü yazarın, edebiyat dünyasını ilk etkileyen eseri o zamanki Tan gazetesinde tefrika edilen «Göl İnsanları» oldu. Adı yine takma idi. Cemalettin Mahir imzasıyla çıkan bu hikâyeleri okumuş, hayran olmuştum. Bu hayranlığımı Or-

han'a açtım. Meğer o, yazarı Bursa hapishanesinden tanırmış. Mektuplaşırlarmış.

«Asıl adı Kemal Tahir'dir. Dört romanı var ki, roman derim sana. Piyasaya çıktığı anda bütün romancıların, ben dahil, çanımıza ot tıkanır. Tezgâhta olan yedi sekiz başka romanı da caba,» demişti.

Yıllar sonra aynı Orhan Kemal'in, aynı Kemal Tahir için ileri geri konuştuğunu duyunca inanamadım. Geçici bir öfke ürünü saydım. Ama yabancı bir konsoloslukta verilen bir kokteylde Kemal Tahir'i selamlamayışı, onunla konuşmayışı üzerine, aramızdaki dostluğa güvenerek, Orhan'ı kenara çektim.

Ve o zaman sinsi bir taktikle onun da nasıl kandırıldığını gördüm. İşin, sevinilecek yanı, o da gördü. Kemal Tahir'in mertliği, dik sözlülüğü ve meslekteki su götürmez üstünlüğü Orhan Kemal'in de bal gibi tuttuğu şeylerdi. Mesleki kıskançlık denen şeyinse onda zerresi yoktu. Önünde sonunda, bu köksüz ve anlamsız dargınlık kalkmalı idi. Kalktı da. Orhan Kemal, böylesine de pırıl pırıl bir insandı.

Sevdiklerine Takılırdı

Sait Faik, bambaşka bir hikâye tarzının ustası olmakla birlikte Orhan'ın beğendiği yazarların başında gelenlerdendi, diyebilirim. Sait'in, Orhan'ın hikâye tarzına aynı hayranlığı gösterdiği söylenemez. Buluttan nem kapan Sait Faik, Orhan Kemal'in muzip, şakacı, yaramaz çocuk tutumundan her zaman ürkerdi. Bu ürkeklik sebepsiz de değildi. Orhan'ın şakaları, zavallı Sait'in başına nice çoraplar örmüştü. Mark Twain Cemiyeti'ne üye seçilişini bile, Sait Faik'in burnundan getirmişti. Gitmiş,

«Bu cemiyet bir acaip cemiyetmiş Sait,» demiş. «Oraya özellikle şu şu çarpık vasıfları olan-

ları toplarlarmış. Türk edebiyatında bu vasıfta bir seni bulmuşlar. Yoksa ne hikâyelerinden, ne de edebiyatçılığından haberleri var.»

Sait Faik, bunu ilkin Orhan'ın kıskançlığına vermiş. Onu yanından kovmuş. Ama daha sonra, içine bir kurt düşmüş. Olur mu olur. O günden sonra kendini kim kutlayacak olsa «Orhan göndermiştir» sanıp, ana avrat küfredip, yanından kovuşu da bundanmış.

Orhan Kemal, nazı geçtiği arkadaşlarına takılmaktan çok hoşlanırdı. Bunlardan biri, gelişmesine yardım ettiği ve romancılığını beğendiği bir hemşehrisiydi. Uzun zaman ortada görünmeyen bu genç, günün birinde, şuna buna, «norasteni» olduğunu anlatınca, Orhan dayanamamış, meşhur kahkahalarından birini atıp, «Şu çarıklının yediği naneye bak,» demişti. «Daha adını bile belleyememiş. Nörasteniyi norasteni yapmış. Nörasteni, benim bildiğim, entellektüel hastalığıdır. Ne malın gözüdür şu bizimki. Baktı ki, entellektüel olamıyor, hiç değilse hastalığını olayım, dedi.»

Namuslu Kalem

Kendisi hiçbir zaman entellektüelliğe özenmedi. Halktan topladığını, halka veren halkçı bir yazar oldu. Akıcı, zorlamasız, açık anlatımlı bir üslubu vardı. Karakteri en can alacak yerlerinden yakalar verirdi. Kişilerini hep bir aile ilişkisi içinde yansıtmayı âdet edinmişti. Diyalogları yaşamdan alınmış gibi doğal ve canlı idi. Tiyatro tekniğini iyi bilmemesine karşın, sırf bu iki niteliğinden, güçlü karakter ve canlı diyalog kurma yeteneğinden, başarılı oyunlar yazdı. «72. Koğuş», «Kardeş Payı», Ulvi Uraz'ın ölmezleştirdiği «Murtaza» bunların başında gelir. Roman ve hikâyelerinin seçkin özelliğini herhalde burada benden öğrenmeyeceksiniz.

Orhan Kemal, bu delikanlı yürüyüşlü, her dem taze görünüşlü neşeli adam, Adana'nın bir zamanlar zehir santrforu Orhan Kemal, henüz orta yaşlılığını sürdürürken birkaç hastalığın birden hücumuna uğradı. İlk ağızda büyük canlılığı ve iyimserliği ile bir bir onlardan kurtuldu. Ama 2 Haziran 1970'te bir dış gezi sırasında hayata gözlerini kapadı. Ölmeden biraz önce de bir kâğıda,

«Eşe dosta selam,» diye yazmıştı. İnandığı doğruların adamı olarak yaşadığını ve yazdığını yazmıştı. Kursağına hakkı olmayan bir kuruşun dahi girmediğini yazmıştı.

Bunları yazmasına gerek bile yoktu. Emekçiler başta olmak üzere, bütün okurları onun kişiliğinde Türk edebiyatının en namuslu kalemlerinden birini yitirdiklerini biliyorlardı. Biliyorlar.

Kemal Tahir'in kişiliği de, herkeste olduğu gibi, çeşitli katlardan oluşur. Atalarının Şebinkarahisarlı oluşu, onun genlerine olduğu kadar, bakışına, davranışına da has Anadolulu bir niteliğin damgasını vurmuştu. Bunun yanı sıra, onun bir de büyük kentli, özellikle İstanbullu kişiliği vardı. İstanbul'da doğmuş, büyümüş, avukat kâtipliğinden, Babıâli gazeteciliğine kadar, birçok mesleği bu şehirde denemiş, gençliğinin uçarı bıçkın dönemini İstanbul'da yaşamış, büyük gözlem dağarcığının büyük bölümünü İstanbul'da edinmişti. Bu iki katın üstüne daha sonraları, sosyalist öğretinin bilinci binince o zamana kadarki zengin ama dağınık dünyası bir derli topluluk ve tutarlılık kazanmış oldu. Dördüncü kat olarak, haksız bir suçlama ile girdiği hapishane hayatının ondaki etkisi gösterilebilir. Kemal Tahir'i, gazete röportajcılığından, roman yazarlığı boyutuna ulaştıran belki de bir talihsizlik olmuştur. Orada acısını yoğun bir çalışma ve yaratma içinde unutma yolu aramıştır. Orada, Çankırı, Çorum, Kırşehir, Malatya hapishanelerinde rastladığı sayısız insan malzemesi Kemal Tahir'e, Türk insanını, Anadolu insanını daha yakından tanıma olanağı vermiştir. Nâzım Hikmet'le dostluğu ve mektuplaşması, ona daha tecrübeli bir sanatçının öğütlerini ve desteğini sağlamıştır. Bütün bu saydığımız öğelere hepsinden önemli gördüğümüz bir sonuncuyu ekleyelim. O da, Kemal Tahir'in, dünyaya gelirken, beraberinde getirdiği didişken, mücadeleci, kül yutmayan, asla pasifliği kabul etmeyen uyanık ve onurlu yaradılışıdır.

Yazmak İçin Yaşamak

On iki yıl yattığı hapisten çıkar çıkmaz, oturup yazmaya koyuldu. Hapishanede tasarladığı romanları ve yeni tasarladıklarını bitirebilmesi için kaybedecek vakti yoktu. Kendini yalnız bu işe, yirmi dört saati ile romancılığa adaması gerekti. Bu arada onun ev geçindirmek zorunluluğunu, yan işlerde zaman ve çaba harcamak zorunluluğunu, iki fedakâr erkek kardeşi, onun üstünden alıverdiler. Dünyaya yazmak için gelmiş, yıllar boyu yazsa yazacağı bitmeyecek bir romancı için, en meşru bir hak olan kendini adama olanağını ülkemizde düzen ve devlet sağlayamadığı için, bunu düzeltmek bu iki vefalı kardeşe düşmüştü.

Kemal Tahir, Şaşkınbakkal'da küçücük bir eve çekildi. Eşi Semiha Hanımın sevecen ve huzurlu atmosferinde arı gibi çalışmaya koyuldu.

Ben kendisini, ilkin, Tan gazetesinde tefrika edilen «Göl İnsanları» adlı hikâyelerinden tanımıştım. Cemalettin Mahir imzası ile yazdığı bu usta işi güçlü hikâyeler, bende bu ad altına saklanan usta yazarın gerçek kişiliğini öğrenmek tecessüsünü uyandırdı. Eseri gazetede Naci Sadullah sunmuştu. Ondan ve rahmetli arkadaşım Orhan Kemal'den, Kemal Tahir'in gerçek adını, yaşam serüvenini ve büyük yeteneklerini öğrenmiş oldum.

Kim olduğunu bilmeden önce de Varlık'a Göl İnsanları üzerine düşüncelerimi yazmıştım. Bu hikâyeleri gerçekçilik alanında Türkiye'de yazılmış en güçlü hikâyelerden saydığımı belirtmiştim.

Kemal Tahir hapisten çıkınca bir gün tanışıverdik. Bu dostluk, üzerine en küçük bir gölge düşmeden, ölümüne kadar sürdü. Kemal Tahir'in masa sohbetleri de, yazarlığı gibi unutulmaz birer yaşantı olurdu. Önce belki de sabahki yazı çalışmalarının yorgunluğundan ötürü

suskun durup misafirleri dinleyen Kemal Tahir, sonra bir sözün kışkırtması ile birden o kendine çok yaraşan, içten, hırslı, doyum olmaz konuşmalarına girişirdi. Bu konuşmalarda kendinden birinci şahıs olarak hiç bahsetmezdi. On iki yıl hapis yatmış olmasına karşın bir gün bile hapisten söz ettiğine tanık olmadım. Bir hafta cezaevinde kalanların aylarca hapishane anıları tefrika ettikleri bir ortamda onun bu tutumu çok kimseyi şaşırtırdı. Hiç unutmam, değişik dönemlerde, iki yıl, üç yıl sürelerde hapse girmiş ünlü bir yazarımızdan konuşuluyordu. Kemal Tahir de onun bu haksız suçlanmalarına ve hapis çilesine herkesten fazla isyan ediyordu. Biri,

«Peki, ama siz ondan kat kat fazla yattınız,» diye hatırlatacak oldu. Kemal Tahir,

«Girip girip çıkmak, uzun boylu yatmaktan çok daha zor gelir insana,» dedi. İşte böyle bir adamdı Kemal Tahir.

Aldatmacalara Karşı Savaş

Romanlarında olduğu gibi, güncel yaşamında, özel tutumunda da kuşaktan kuşağa, tartışmasız sürtüşmesiz süregelmiş hazır değer yargılarına, koşullandırmalara kendi deyimi ile, aldatmacalığa, yutturmacalığa karşı, yaman savaş açmıştı.

Bize yutturulmak istenen bütün bu kalıpları toz duman etmek, Descartes'in istediği gibi, bir Tabula Rasa yapmak, bu temizlikten sonra her şeyi bilimsel ve tarihi bir incelemenin amansız imbiğinden geçirip, masanın üzerine alabildiğine gerçekçi, yeni ve sağlam değer yargıları koymanın gereğine inanıyordu.

Vatan haini sayılagelen Baltacı Mehmet Paşayı başka bir alternatifin açısından gösteren bir oyunum, bir vakitler hayli ilgi toplamıştı. Lozan Kulübünün haftalık eleştiri açıkoturumlarından birinde Kemal Tahir de söz almış,

«Aydın her şeyden şüphelenmekle yükümlüdür,» demişti. «Her hazır yargıyı yeniden didik didik inceleyeceğiz. Kapımızın numarasını bile her akşam eve dönüşte yeniden kontrol edeceğiz,» demişti.

Batı taklitçiliği de, illet olduğu sorunlardan biri idi. Türk insanının ve toplumunun Batıya benzemezliğini fark edemeyip, bize Batılı gözlükle bakan bilim adamı, yazar, kim olursa olsun, onun katında küçükgörü ve alay konusu olurdu.

Romanda Türke Doğru

Onca, romancılığımız da kendini bu mazdan kurtaramamıştı. Yalnız Sabahattin Ali'yi daha gerçekçi bir yaklaşımın temsilcisi olarak öbürlerinden ayırırdı. Onun ölümüyle, daha sonra ortaya köy romancıları çıkmıştı. Bunlar da her ne kadar, bazı aydınların, çok yanlış olan etkisinde olmakla birlikte, Batı kültürü ile ilintileri az olduğundan, yine de, ister istemez gerçekler içinde kalmışlardı.

Kendisi, işte kendinden öncekilerin yeteri derecede el atmadığı bir Türk romanı, bir Türk anlatı üslubu, bir Türk bakışı, bir Türk insanı tipi peşindeydi.

Türk insanı, Osmanlı insanı tipi onca, Batılı insandan çok farklı bir gelişimin, geleneksel bir oluşumun ürünü idi. «Biz Batının eserlerinden etkilenip, Batı tipini arıyoruz kendimizde. Düştüğümüz en büyük yanlış budur» diyordu. «Biz, Türk insanı tipini aramak zorundayız. Osmanlı insanının geleneğini sürdüren bir insan tipi... Bu tip, Anadolu insanıdır. Belki Türkleşmiş Anadolu insanı. Anadolu Osmanlısı.»

İşte, özelliği olan tarihimizin sosyoekonomik koşulları ile oluşmuş bu Türk insanı onun kalemine ve diline doladığı en sevgili saplantısı idi.

Bence Kemal Tahir, edebiyatımızda romancılığı çok ciddiye alan, her konusu için önceden uzun araştırmalara girişen, tarih bilinci ve sorumluluk duygusu sahibi bir romancı olarak anılacaktır. Bütün bu çabalarının altında bugünkü ve yarınki Türk toplumuna bazı çıkar yollar arama amacı yatardı. Bu bakımdan, ayrıca, çok yurtsever ve yürekli bir yazardı.

TİYATRO BİR TUTKU

Ünlü tiyatrocu Ulvi Uraz'ı 25 Mayıs 1974 sabahı yitirdik. Oyuncu, yönetici, hoca olarak Türk tiyatrosuna büyük katkıları olan Uraz'ın erken ölümü yine tiyatrodan oldu. Bir yıl kadar önce, aşırı yorgunluk ve sıkıntıdan ciddi bir rahatsızlık geçirmiş, buna karşın tiyatrosunu ayakta tutmak için kışta kıyamette çok meşekkatli bir Anadolu turnesine çıkmak zorunda kalmıştı. Borç içinde idi. Eski ekibi dağılmıştı. Eski fizik gücü kalmamıştı. Yine de yenilmez iyimserliği hâlâ dimdik ayakta idi. Her zaman olduğu gibi geleceğe yönelik güzel tasarılar peşinde idi. Ama bir 25 Mayıs sabahı her şey bitti. Yaşamı boyunca çektiği zorluklar, verdiği savaşlar, hele son yıllarda karşılaştığı olanaksızlıklar, onu için için örselemişti. Ölüm geldi, bu çalışkan adamı kalkmamacasına yatırdı.

Coşku Dolu Bir Sanatçı

Onun Köşebaşı'ndaki unutulmaz kompozisyonundan bu yana, hep aynı amatörce coşku ile önümüze kotardığı, birbirinden mükemmel roller belleklerden silinebilir mi? Dün gibi geliyor bana o günler. Otuz yıllık meslek yaşamına neler sığdırmamış oysa Uraz. Şöyle bir geriye bakıyorum. Yaşamın her aşamasında onu görüyorum. Ankara Devlet Konservatuvarının en yetenekli öğrencilerinden biri olarak Ulvi Uraz, Hasanoğlan Köy Enstitüsünün ülkücü ve yorulmaz tiyatro öğretmeni Ulvi Uraz, sosyal vicdanının yönetti-

gi yolda gitti diye, ilericiliğin yasak olduğu bir dönemde en verimli olabilecek yıllarından birkaçını dört duvar arasında tüketen Ulvi Uraz, özgürlüğüne kavuştuktan sonra işini kaybeden ve koskoca altı yılını sahnelerden uzak geçirmek zorunda bırakılan Ulvi Uraz... Girebildiği ilk Bulvar Tiyatrosunda bir bulvar oyununda, bütün o tiyatrosuz geçen yılların acısını çıkarmak istercesine, bütün gücünü ve yetenek paletinin tüm renklerini bir tek rolde, bir gecede bütün İstanbullulara cömertçe sergileyip onları afallatan, bütün eleştirmenlerin oybirliği ile hayranlığını kazanan Ulvi Uraz. Kendi kurduğu ilk tiyatrosunda hiçbir tiyatronun el atamadığı yasak bir oyunumu sahneye çıkarmak yürekliliğini gösteren Ulvi Uraz. Şehir Tiyatrolarında çalıştığı süre içinde büyük ustalık, ölçü ve sıcaklıkla oynadığı Polonius ve Mezarcı rollerinde Ulvi Uraz. Ve nihayet kendi kurduğu, adını taşıyan tiyatroda kapılarını hep Türk yazarlarına açan, Türk seyirciye Türk oyunlarını sevdirmeyi uğraş edinen ülkücü Ulvi Uraz.

Türk Tiyatrosu, Türk Yazarları İle Kurulur

Otuz yıl boyu, Türk tiyatrosunun, Türk oyunları ile kalkınacağına inancını bir gün yitirmedi. Ödenekli tiyatroların tersine, hep elini Türk yazarlara uzattı. Onları oynamayı bir lütuf sayarak, her fırsatta minnet yüklemek isteyerek, ikide bir kafalarına kakarak değil... Bunu bir borç sayarak, severek, isteyerek, inanarak...

Ulvi Uraz, olgun bir alçakgönüllülükle Türk yazarlarına bilmedikleri pek çok şeyi, sözgelişi konuşur gibi öğretmeye çalıştı. Ben şahsen, yazar rejisör işbirliğinin ne olduğunu, ne kadar verimli olduğunu, gerçek tiyatronun kulisten

yazılması gereğini ancak onunla işbirliği yaptıktan sonra öğrendim. Sade kendi oyunlarımı sahneye koyduğu zaman değil, onun her çalışmasından yeni bir şeyler öğrenmeye, oyunu bir de oyuncu ve yönetici açısından görmeye ve değerlendirmeye alıştım.

Cömert Hoca

Ulvi Uraz'ın bir başka belirgin yanı da, genç yetenekleri keşfedip geliştiren bir hoca oluşu idi. Birçok genç, ilk olarak sahneye onun yanında adım attılar. Uraz, onlara ağabeyce, babaca, tatlı dille, şaka ile çok şeyler öğretti. Kadın erkek her rolü onların önünde üşenmeden oynayıp gösterdi. Bazı gençler de, önce başka topluluklarda oynadıktan sonra, asıl ona gelince, kendilerini buldular. Yeteneklerine inandılar. Alev Koral, Suzan Ustan, Celile Toyon, Merih Dinçsoy, Perran Kanat, Füsun Erbulak, Metin Akpınar, Zeki Alasya, Ahmet Gülhan, Müjdat Gezen, Ali Poyrazoğlu, Mehmet Ulusoy, Kayhan Yıldızoğlu, Yılmaz Gruda, Ayberk Çölok, Tuncer Necmioğlu, Şemsi İnkaya, Gül Akelli, Gürol Gökçe ve daha niceleri mesleğin ana bilgilerini hep onun yanında edindiler.

Her Hücresi İle Tiyatrocu

Ulvi Uraz'ın rejisör ve hoca kişiliklerinden de üstün yanı oyunculuğu idi. Ben onun kadar zevkli oyuncu tanımadım. Saat dokuza yaklaşırken onun içini bir bayram sevinci sarardı. Enerjisi de akıl dışı bir şeydi. Yaratma heyecanı içinde yorulma denen şey onun dolayına uğramazdı. «Gözlerimi Kaparım»ın Vicdani rolünde, «Huzur Çıkmazı»nın Memnun Beyinde, «Fazilet Ec-

zahanesi»nin Saadettin Beyinde, «Ha Babam Sınıfı»nın Piyade İhsan'ında, «Hadi Öldürsene Canikom»un tahsildarında, «Mürteza»daki rolünde, «Ham Hum Şaralop»ta, dünyasından kopup, o rollerinin kalıbına girer, girdiği kişiliği bütün hücreleri ile benimserdi. Oynamak onun için yaşamının en büyük gereksinmesi idi. İki yıl hapiste kaldıktan sonra, karlı bir gece, bomboş Gençlik Parkına gidip, seyircisiz bir sahneye fırlayıp, en sevdiği rolleri orada var kuvvetiyle kendi kendine saatlerce oynadığını duyduğum zaman, ondaki bu büyük meslek tutkusu karşısında gözlerim yaşarmıştı.

Katıksız tiyatrocu, büyük oyuncu Ulvi Uraz, artık dünyamızda değil.

O bir heyecan adamı idi. En güç koşullarla boğuşurken, koca bir ömre yetecek savaş, direnç ve heyecan stokunu kısa bir sürede harcamak zorunda bırakıldı.

Ölümüne şaşmayalım... Bu kadar ayakta kalabilişine şaşalım.

HOCALARIN HOCASI

Dış görünüşü ile ufak tefek, kabuğuna büzülmüş, ama içinin gücü ile bir dev ki, alabildiğine dünyaya açılmış.

Büyük vekarını alçakgönüllülükle, ihtirasını da sakin bir ölçülülükle gizlemeye çalışan, hem ihtisas adamı, hem çok yanlı, hem uluslararası çapta bir amme hukuku bilgini, hem çağının fikir ve sanat hareketlerini içtenlikle izleyen bilinçli bir aydın.

Çoğu gerçek bilge gibi, hem biraz buruk, hem yine onlar gibi hümura, ironiye, neşeye açık. Hem hoşgörülü, hem ödünsüz. Hem aşırı nazik, hem sert ceviz.

Öyle çelik bir irade ve enerji ki, yaradılışındaki mutsuzluğu yenmiş, en zor koşullar içinde kendini yetiştirmiş, üstelik de ortamının zavallı şartlandırmalarının çoğundan sıyrılıp dünya ölçüsünde bir seviyeye erişmiş.

Öyle yaman bir bilimsel vicdan ve tarihi sorumluluk duygusu ki, çekimser ve tedirgin yaradılışına karşın, onu zaman zaman çok yürekli çekişmelere zorlamış, her bunalım dönemimizde, hakkın, hukukun sözcüsü olarak, bu kavramlara her zaman aynı titiz özeni pek gösteremeyen, sadece günü ve görünüşü kurtarmaya kalkan yüzeyde politikacılarla sürtüşmelere götürmüş.

Öyle geniş kapsamlı bir hukuk kavrayışı ve sentez yeteneği ki, bütün olayları hep yukarıdan el atarak değerlendirmiş, onları tarih içindeki yerine oturtmayı âdet edinmiş.

İşte benim tanıdığım Sıddık Sami Onar.

Tarihi Sorumluluk Duygusu

Yukarıda hoşgörü sözü ettik. Bu hoşgörü onun inandığı, yani müesseselerin birbirini denetlediği demokratik rejimin gerektirdiği hoşgörü idi. Yoksa inandığı düşüncelerinden en küçük bir fedakârlık değildi. Hem demokrasi yoluyla başa geçen, hem de bu karmaşık rejimin koşulları içinde devleti yönetemeyip oyun bozanlığa kalkan mızıkçılar her seferinde Onar'ı karşılarında diklenmiş buldular. Hiçbir baskı ona kendi deyimiyle, «Hayatı bahasına dahi olsa, inanmadığı fikirleri onaylatamazdı.» Onar'ın en büyük korkusu tarih önünde ödevini yapmamış bir hukukçu olmaktı. Bu büyük kaygının yanında şu veya bu geçici kuvvetin hışımı elbette onu yıldıramazdı. Her iktidar, üstüne tırmanıp çıktığı rejimle baş edememeye, hukuk dışı, oyun dışı tedbirlere başvurmaya kalkınca, bir kere bu büyük otoritenin, bu «Hocaların Hocası»nın onayını (fetvasını) almayı denedi. Çeşitli iktidarlarla bu zoraki ilişkileri ya sert sürtüşmeler, karşılıklı meydan okumalar, ya da devletin içinde bulunduğu bunalımı hafifletmek için onun babaca uyarıları, yardımları ile sonuçlandı.

Yine yukarıda onun için buruk deyimini kullandık. Üstadın sismograf gibi ince algıları bazen giderek küskünlük halini alırdı. Küskünlük deyip geçmeyelim. Küsebilmek her babayiğidin harcı değildir. Küsebilmek, tutarlı bir kişilik ister her şeyden önce. Küsebilmek, birtakım ilkeleri olmak, onlardan fedakârlık etmemek demektir. Hatta hatta, küsebilmek birtakım insanlara, müesseselere sıcak bir güven yatırımı yapmış ve düş kırıklığına uğramış olmanın haklı bir öfkesi de sayılabilir. Yüze gülücülüğün giden ağam, gelen paşamcılığın, bütün dünya ile yüzsüzce bir barışıklığın at oynattığı bir aydınlar ortamında sade küsebilmek bile, insanı ödüncülerden ayıran bir nitelik oluyor Tevfik

Fikret'i, küskünlüklerinden ayrı düşünebilir misiniz?

Elbette bu kadar duygulu, alıngan bir insan, mesleki başarısını tüm duygusuzluğun üzerine kurmuş bazı hışır politikacılarla çatışınca, hukuken, mantıken yenilen hep bu ikinciler, ama yaralanan, küsen, kırılan ve yıpranan da hep Sıddık Sami oluyordu.

Politikacılarla

Bir keresinde cumhurbaşkanlığı söz konusu edilmişti. Prestiji, otoritesi, sorumluluk duygusu ve hepsinin de üstündeki yurtseverliği ile elbet bu onurlu makama en layık memleket çocuklarının başında geliyordu. Ne var ki, bu teklif bir vefa ya da ünleme nedeninden doğmamıştı. O sıradaki iktidarın, o sıradaki siyasal çıkarı, bir süre için devlet başkanlığına tarafsız bir şahsiyetin geçirilmesini yeğ görmüş olacaktı. Yaman sezgisi ile işin içyüzünü ve belli gelişimini keşfetti. Aracılara kürsüsünde kalmayı tercih ettiğini bildirdi. Daha sonra romantik yorumcular, kürsüsünü devletin en yüce mevkiine tercih edişini, onun alçakgönüllülüğüne, ruh olgunluğuna ve doygunluğuna verdiler. Bu nitelikler onda varolmakla birlikte, Onar'ın bu jesti, daha çok güvenmediği politikacılara alet olmama ve ilerisi için uyarıcılık ödevini yapabilme olanağını elde tutma, harcanınama kaygısından ileri geliyordu.

Sıddık Sami Onar'ın çeşitli dönemlerde çeşitli iktidarlarla sürtüşmeleri ilginç bir bahis tutar. CHP devrinde kürsülerinden edilmek istenen üç hoca yüzünden devrin Başbakanı Hasan Saka'yı ne uygar bir yüreklilik ve sözü peklikle susturduğunu meslektaşları çok iyi bilir. DP ile ve 27 Mayısçılarla olan ilişkilerini ve sürtüşmelerini anlatmak da yine bize değil, o olaylara yakından katılmış arkadaşlarına, doçentlerine düşer sanıyorum.

27 Mayıs Öncesi

Ben burada sadece Sıddık Sami Onar'ın hayatında onu en çok üzen bir olayı hatırlatmakla yetineceğim. 27 Mayıs öncesi öğrenci kaynaşmaları sırasında üniversiteye giren polisleri, o zaman rektör bulunan Sıddık Sami, bahçede karşılamıştı. Maksadı öğrencileri, polissiz bizzat yatıştırmak ve bir olayın çıkmasını önlemekti. Tam bunu görevlilere anlatmak üzere idi ki, başına bir cop yedi. Sendeledi ve düştü.

Onu, kendini bilmez bir manyak olduğu sonra Yassıada duruşmalarında ortaya çıkmış bir görevliden yediği bu cop değil, kendini desteklemediği için üniversiteye ve profesörlere karacüppeliler diyen, kara çalan bir iktidarın üniversite rektörüne reva gördüğü bu ham davranış yıkmış, mahvetmişti. Evinde dinlenmesi gereken ilk günler, inadına makam arabası ile gezdi. Hukuk dışı davranışlarını büsbütün arttırıp azıtan bir iktidarın son marifeti olarak yaraladığı rektörü millete âdeta teşhir ediyordu.

Ben hukukçu değilim. Onun öğrencisi de olmadım. Ama kendisiyle yine de büyük hukukumuz vardı. Bir başka insanın anısına büyük vefa ile bağlanmış olmak bizi de birbirimize bağlardı. Mütareke yıllarında Hukuk Dekanı ve Devletlerarası Hukuk Profesörü bulunan Ahmet Selahaddin, Sıddık Sami'nin cevherini ilk keşfeden hocası idi. Sıddık Sami Onar ona büyük hayranlık duyardı. Türk istiklali konusundaki büyük titizliği, hukuki, idari, iktisadi ve kültürel emperyalizme karşı taassup derecesine varan meşru nefreti hep bu ateşli hocasına borçlu olduğunu tekrar ederdi. Odasından eksik etmediği portresinin zor anlarda kendine güç verdiğini söylerdi. İşte biz ikimiz, kırk iki yaşında ölen bu büyük yurtsever hocanın sulbünden gelme iki kardeş gibiydik. O, Ahmet Selahaddin'in en gözde öğrencisi, eseri, bir bakıma manevi oğlu, bense

sadece öz oğlu idim. Bundan ötürü yaşamımız boyunca onunla bir ağabey kardeş ilişkisini hiç kopuksuz sürdürdük.

Bir Anı

Cop olayının hemen haftasında idik. Geçmiş olsuna gitmiştim. Kaşının üstünde hâlâ bandaj vardı. Onu hiç bu kadar karamsar ve umutsuz görmemiştim. Beni yanına oturttu. Kolumu tuttu. Kendine özgü nazik, yumuşak ses tonu ve tane tane konuşması ile, bana,

«Baban, Sevr'i imzalayan iktidara karşı derslerinde, nutuklarında, başmakalelerinde ve halk mitinglerinde ateş püskürüyordu,» dedi. «Daha ortalarda milli hareket yoktu. O bir başına, Türkiye'nin neden Türklerin olması gerektiğini bütün hukuki gerekçeleri ile dünyaya anlatmaya çalışıyordu. Bu arada Vahidettin sarayda bir Şûra-yı Saltanat topladı. Bu Şûra'ya üniversite temsilcisi olarak Ahmet Selahaddin Bey katıldı. İlk sözü o aldı ve Sultanın suratına karşı, 'Artık Şûra-yı Saltanat toplamanın zamanı çoktan geçmiştir. Artık devir Şûra-yı Millet toplama devridir' diye haykırdı. Padişahın aşırı öfkelendiğini sonradan öğrendik. Sonra baban öldü. Ailesi onu doğduğu Üsküdar'a defnetmeye hazırlanıyordu. Ona diş bilemesi gereken Vahidettin'in, babanın ölüm haberini aldığı zamanki tepkisi ne oldu bilir misin? 'Çok yazık oldu' dedi. 'Çok hamiyetli, vatanperver bir hoca idi.' Ve irade etti: 'Fatih Külliyesine, ceddimin yanına defnedilsin.' Dediği yapıldı.»

Sıddık Sami Onar'ın hüzünlü sesi burada durdu, sonra yüksek sesle ekledi: «Şimdi bir o zihniyete bak, bir de bugünkü vahşete. Ben ölsem belki bunlar ölümü bile ortada bırakırlar.»

Zeki Şahin'in copu onu bu rütbe içten üzmüş, etkilemişti.

Onar'ın zaafları, yanlışları, hiç mi olmadı? Elbette oldu. Bunları konuşmanın yeri herhalde bir kardeşin, ağabeye bu son selam yazısı değildir. Onar her ne kadar kendini bu ortamın birçok koşullandırmasından kurtarabilmişse de, yine de toplumsal bir ürün olarak o ortamın bazı ortak kusurlarından büsbütün sıyrılamamıştı. Ama bunları da beşeri saymak gerekir. Bu ufak tefek aksamalar bir yana, yine en tutarlı en yürekli bilginlerimizin ön safında gelir.

Sıddık Sami Onar, amme hukukunu bir kamu hukukunun tam bir sentezine vardıran ve hukuk dallarının ihtisaslaşmasında en yapıcı rolü oynayan insandı. Özgür üniversitenin ilk rektörü olarak, bu henüz kâğıt üzerindeki özgürlüğü, hayatta, işleyişte de gerçekleştirmeyi, özgür üniversiteyi, ağırlığı olan, saygı ve güven duyulan bir beyin haline getirmeyi, kendine başlıca iş edinmişti. Bu uğurda da nahif bünyesinin gücünü aşan tükenmez bir enerji ile didinmişti.

Alain, insanı hayvandan ayıran duyguların başında vefayı sayıyor. Onar'ın ölümünden sonra yazılan ve söylenenler, bize bir şeyi gösterdi: Vefa duygusunun köklerinin toplumumuzda tam olarak kurumadığını. Yüce insanlar insana yücelik, vefalı insanlar vefalılık aşılıyor da galiba ondan.

O sağ olduğu sürece en zor durumlarda herkes onun ağzına bakardı. Herkeste bir güven vardı. Bir haksızlığa, bir adaletsizliğe karşı o muhakkak direnir, bilimin, aklın, hakkın yolunu efendice gösterir, diye. Şimdi bu duygumuz da öksüz kaldı. Hem de, ona en çok ihtiyaç duyulan bir dönemde.

SEVİMLİ BİR AYLAK

Kırk yedi yıl, hep alargada, hep tedirgin yaşadı. Bir baltaya sap olamamak, bir aile kuramamak, şu şu şu niteliklerle değil de, bu bu bu niteliklerle yaratılmış olmak, sanki bunlar pek önemli şeylermiş gibi, onu zaman zaman üzerdi. Okumuş yazmış kişilerin çevresinden hoşlanmayışı da, sanırım, iki nedene dayanıyordu. Birincisi, bizde bu çeşit insanların gösterişçiliği, bilgiçliği yanında, sanattan, edebiyattan, içtenlikten pek az anlayışları idi. İkincisi, Sait Faik'in kendini onlar yanında kültürsüz, ya da az kültürlü görüşünden gelen aşağılık kompleksi...

Siz, Lausanne'dan ya da Grenoble'dan hukuk doktorası yapmış olarak dönen bir Sait Faik tasavvur edebiliyor musunuz?

Oralara gidip eli boş döndü. Çünkü babası, oğluna hiç uymayan bir elbise giydirmeye kalkmıştı.

Sait Faik'i, Sait Faik yapan, bütün o yüksündüğü özellikleri idi. Aylaklığı idi. Okul kaçkını başıboşluğu idi. Hiçbir ciddi işi ucundan tutamayan gelgeçliği idi. Sonunda kendini olduğu gibi kabul etti. Dünyadaki, toplumdaki hikâyeci yerini, bilinçle aldı. Burgaz çalılıklarından çekti bir kızılcık dalı kopardı, kalem gibi yonttu, ucunu yaşama batırdı ve yazmaya koyuldu.

Disiplinli yazarlar gibi, muntazam çalışmıyordu, yazma işine asılmıyordu. Eserekli yaradılışına uyarak, durup dinlenip, bazen sadece yaşayıp, yazmayı unutarak, yazmaktan ekmek parası beklemeyerek, yazıyordu.

Bir gün Sanat Dostları Lokalinde, Türkiye'de sanatçıları koruyan mezenlerin eksikliği tartışılıyordu.

Birisi,

«Türkiye'de hiç mezen yoktur,» dedi.

Sait Faik atıldı:

«Vardır,» dedi.

«Kim,» diye sordular.

«Annem,» dedi.

Anacığı Sait Faik'in tek mezeni, en anlayışlı dostu, tek sır yoldaşı oldu dünyada. Kereste tüccarı babasına kalsa, onu kendine kereste işinde halef edecekti. Avrupa'ya gönderdiği oğlunun oradan eli boş döndüğünü görünce, onun hiçbir işe yaramayacağına hükmetmişti. Ama anası, oğlunun bambaşka, kimsenin beceremeyeceği büyük bir işe yarayabileceğini içgüdüsü ile hissediyordu. Kırk yedi yıllık yaşamı boyunca Sait Faik'i hem gönülden, hem paraca destekledi. Ve Burgazlı mezenin oğlu, Türkiye'nin sayılı hikâyecilerinden biri oldu.

Masalcının İşlevi

Sivri Ada Geceleri adlı hikâyesinde, hikâyecinin toplum içindeki yerini ne güzel anlatır:

«Bütün kabile halkı bana kızmıştı:

'Bu herif çalışmayacak mı? Oturup kayalara düşünecek mi? Martı ölmüş. Onu seyredip bize masal mı anlatacak?'

Gündüz güneşin içinde böyle söyleyenler, gece olup da kütükler, çalı çırpı yanınca, öbür tarafta rüzgâr, denizi homur homur söyletirken, martılar hâlâ deli gibi bağrışırken, ben bir türkü, martının ölümünün türküsünü tutturacaktım. Çalışanları bir üzüntü, bir garipseme, birbirine sokulma hissi saracaktı. Sonra da bu hal, belki de işe yaramaz adamın bir vazifesi olarak

tanınacaktı. Bir iki gün, ağ tamir edecek, balık tutacak, beceremeyecek, fakat akşamları da onlara üzülüp sevinme arzuları veren türküleri söyleyemeyecektim.

'Ne susarsın be herif?' diyeceklerdi. 'Hani bülbül gibi öterdin geceleri.' Ertesi sabah beni balığa çıkarken uyandırmayacaklardı. Bırakacaklardı kendi halime...»

Bıraktılar Sait Faik'i kendi haline. Ondan ne iş, ne makale, ne konferans, ne ders istediler. Onu öyle kabul ettiler. O da oturdu yazdı. Anacığı sayesinde ekmek parası düşünmeden. Evlenemedi de. Yaradılışının gereğince tam özgür kalabilmek, lüzumsuz yükümler altına girmemek, vagonsuz bir lokomotif gibi rahatça manevra yapabilmek için. Geçim için yan mesleklerde vakit ve zaman harcamamak lüksüne yurdumuzda tek kavuşan hikâyeci Sait Faik oldu. O yan meslekler ki, onlar olmadan aç kalınır. O yan meslekler ki, insanın yazarlığını emer bitirir.

Türk hikâyeciliği Ömer Seyfettin'den sonra Memduh Şevket Esendal, Refik Halit, F. Celâleddin gibi ustaların sürdürdüğü bir türdü. Sabahattin Ali, Refik Halit'in memleket hikâyeciliğine diyalektik bir görüş katmış ve bu yeniliği ile 1940'ların tek ismi olmuştu. Sait Faik ise onların yapmadığı bir şeyi yaptı. Türk hikâveciliğine o zamana kadar hiç benzersiz bir tarz getirdi. Sait Faik, bir konuyu değil, yaşamın bir parçasını işliyordu. Bir tez savunmuyor, bir yaşantıyı yansıtıyordu. İnsan sevgisi dolu, doğa sevgisi dolu bir yüreği vardı. Neye baksa bu sevgi ile ısınıyor, ışıklanıyordu. Biz ancak o el attıktan sonradır ki, en önemsiz görünen insanların ve şeylerin zevkine eriştik.

Bir şeytan minaresi, bir karpuz sergisi, bir mangal ve iskemle, bir kameriyeli mezar, bir boya sandığı, bir projektörcü, bir balıkçı, bir garson, bir papaz efendi, Sait onlara bakınca, on-

ları anlatınca birdenbire ilginçlik kazanıyorlardı.

En belirgin özelliklerinden biri de fikir namusu idi. Çok varlıklı, apartmanlı, otomobilli bir şair dostu onu bir gün Boğaza götürmüş, mükellef bir ziyafet çekmiş, gezdirmiş, içirmişti. Sonra da Cağaloğlu'na, şairin bir şiir kitabının basıldığı basımevine uğramışlardı. Provalara şöyle bir göz atan Sait Faik,

«Eliaçık, ikramcı adamsın. Bugün beni aldın, yedirdin, içirdin, krallar gibi gezdirdin ama iş şairliğe gelince berbat bir şairsin,» demişti.

Hey gidi koca Sait Faik. Bakın öleli yirmi yıl olmuş. Ne var ki, hikâyelerinin her biri dün yazılmış gibi diri ve canlı. Bir yazar için bundan büyük talih olur mu?

Sait'i Unutturmamak İçin

Oğlunu yalnız hayatta iken değil, o öldükten sonra da korumayı ödev edinen sayın anacığı, malını mülkünü adadığı bir vakfa Sait Faik'in anısını hep ayakta tutmak ödevini de yükledi.

O vakıf her yıl Sait Faik adına bir hikâye armağanı düzenliyor. Sait Faik'in eserlerini bastırıyor. Büyük hikâyecimizin yirminci ölüm yılını da anmak, onun kişiliğini bu vesile ile veni kuşaklara tanıtma işini de yine bu vakıf üzerine aldı, yerine getiriyor.

Bakın bazen bir milletin, bir devletin yapması gereken şeyi sevgi dolu bir ana kalbi, çok daha iyi gerçekleştirebiliyor.

Bu vakıf olmasa Sait Faik yine Sait Faik olurdu da, adı, değeri bu derecede yeni kuşaklara yayılır mıydı? Şüpheli. İşte Memduh Şevket Esendal örneği önümüzde. Kendi türünde başka bir doruk olan büyük usta, zamanın unut-

kanlığı içinde kendi haline bırakıldığı için, bir gün onun erişilmez ve benzersiz hikâyelerini hatırlayanlar çok azalacak. Sonuç olarak şuraya varıyoruz. Öldükten sonra kalmak bile maddi olanaklara dayanıyor. Neden bazı yazar arkadaşların kendi başlarına vakıf kurmaya kalkıştıklarını şimdi daha iyi anlar gibi oluyorum.

Bir Hişt Sesi

Sait Faik, insanları çok severdi. Ama, kendi hayatında, anasının sevgisi dışında, aradığı, özlediği sevgiyi bulamadı. Buna aç gitti. Bu özlemi çok duydu. Biri ona seslensin, onu arasın, çok isterdi. Burgaz yollarında yürürken,

«Hişt hişt!» diye bir ses duyar gibi olup, arkasına bakışını, kimseyi bulamayışını anlatan Hişt adlı hikâyesi şöyle biter:

«Nereden gelirse gelsin, dağlardan, kuşlardan, denizden, insandan, hayvandan, ottan, böcekten, çiçekten. Gelsin de nereden gelirse gelsin. Bir hişt hişt sesi gelmedi mi fena. Geldikten sonra yaşasın çiçekler, böcekler, insanoğulları...

'Hişt hişt!'

'Hişt hişt!'

'Hişt hişt!'...»

Doğayı, insanları bu kadar içten seven, her satırında bize bu kadar sıcak seslenen bir yazara, gönül dolusu saygı, sevgi ve teşekkür.

YEDİ MEŞALECİLERİN EN ÇOK YANLISI

Uzun yıllar önce değerli, büyük bir kültür adamımızı yitirmiştik: Sabri Esat Siyavuşgil. Her isim, herkeste başka çağrışımlar uyandırabilir. Sabri Esat Siyavuşgil gibi çok yanlı ve her yanı ile parlak bir insan ise, ister istemez aynı insanda çeşitli çağrışımlar uyandırır. Sabri Esat, bir alanda ihtisas yapıp onunla yetinecek soydan bir insan değildi. Çok yanlı zekâsı ve değişik yetenekleri onu çok alanda üne kavuşturdu. Çok güzel konuşan, sistemli düşünüş sahibi ve ödevine çok bağlı bir hoca idi. Psikoloji alanına yeni yeni buluşlar ve bakışlar getirdiği iddia edilemese de, Batı dünyasının bu alandaki gelişmelerini yakından izleyen ve bunu Türkiye'deki öğrencilerinin en kolay kavrayacağı kıvama getirip sunan, takririne zaman zaman kendi zekâ çakıntılarını, kendi mizah üslubunu, kısacası insanca bir ısının çekiciliğini katan bir hoca idi. Bunları bir indirgeme saymak çok yanlış olurdu. Özel yaşamında hep memleket seviyesinin üstüne yönelik bir aydın olmasına karşın, kültür ve algılama seviyesi örneğin Fransa'dakine kıyasla çok eksik olan Türk üniversite öğrencilerinin bu durumlarından belki ilk yılları biraz yakınmış, ama ondan sonra gerçekçi bir insan olarak onlara ulaşacak dalga uzunluğunu müthiş sezgisiyle yakalayıp, her şeyden önce onlara yararlı olmayı birinci plana çıkarmıştı. Oysa liselerimiz, üniversiteye iyi yetişmiş öğrenci yollayabilseler, işin alfabesini yeni baştan onlar yinelemeye gerek kalmaksızın bazı şeylerin bilinir olmasını varsayarak günlünce

ders vermek, Dijon ve Lyon Üniversitelerindeki hocaları gibi «Esprit a second degré» denilebilecek kıvrak anlatımlarla dilinin ucuna ve beynin kolayına geldiği gibi ders vermek elbet onun yaradılışına daha uygun düşerdi. Ama o işin kolayına gitmez, öğrencileri ile olan köprüsünü kırmamak için kendini zora sokardı. Tıpkı daha sonra fıkracılığında okuyucularıyla da aynı köprüyü aynı kaygı ile ayakta tutma hususunda göstereceği özen gibi...

Ne var ki, Siyavuşgil'in sihirbazlığı size bunu hissettirmezdi. Bütün bu çabalarına karşın karşınızda sizi aşan bir hoca ve yazar değil de, sanki eşdeğerde bir dostunuz varmış duygusu verirdi. Ve onun dersinden çıkarken, ya da onun bir fıkrasını okuduktan sonra, kendi zekânıza, kendi anlayış ve sezişinize güveniniz artmış olurdu.

Kısacası Sabri Esat Siyavuşgil'in gerçek kişiliğini, gerçek seviyesini, gerçek üslubunu ancak özel yaşamındaki birkaç yakın dostu ve bir de onun ayarındaki yabancı aydınlardan gayrısı ne yazık ki, göremez ve bilemezdi. Böyle bir muhatap buldu mu da Sabri Esat'ın keyfine diyecek olmazdı. Bu özel Sabri Esat Siyavuşgil, pırıl pırıl bir zekâ idi. Çoğu harcayıcı soydan nefis esprilerini birbiri arkasına işte böyle özel sohbetlerinde duyabilirdiniz. Bazen insafsızlık sınırlarını yalasa bile, bu harcayıcı esprileri, onun zekâsının en doğal hakkı saymak zorunluluğunu duyardınız.

Bu alaycılık yaklaşımı onun çevresi ile kendi arasındaki seviye farkından duyduğu üzüntünün bir çeşit avuntusu da sayılabilirdi. İşi böyle şakaya vurmakla onu dayanılabilir yapıyordu, gibi bir duyguya kapılırdım çoğu zaman.

Bu anlattığım onun üniversite hocası yanı. Ben Sabri Esat Siyavuşgil'le en çok üniversitede beraber oldum. O eğitimini Dijon ve Lyon'da yapmış bir psikoloji doçenti idi. Ben de adamakıllığında bir süre sanat tarihi asistanlığını üst-

lenmiş herhangi biri. Koridorlarda ben onu görür ve tabii tanırdım. O da beni görür ve tabii tanımazdı. Gel zaman git zaman, Cyrano çevirisini yaptı. Bu oyun Türk tiyatro tarihinde büyük bir olay oldu. Sabri Esat Siyavuşgil adını üniversite dışına taşırdı. Cyrano ona uğurlu da geldi. Profesör oldu. Kamu, onun saygınlığını kabul etmek için sanki Cyrano çevirisinin parlak başarısını beklemişti.

İşte o gürültüde benim de ilk hikâye kitabım yayımlanmıştı. Rahmetli Ahmet Halit Hocanın teşviki olmasa bunu daha yıllar yılı çekmecemde tutabilirdim. Kitap çıkınca kimsenin umurunda olmayacağından âdeta emindim. Bir gün Siyavuşgil'in yazılar yazdığı Yeni Sabah'ın ikinci sayfasının tam ortasında «Yaşasın Hikâyeciliğimiz» adlı bir yazısı çıktı. Rahmetli bu yazısında «Yaşasın Demokrasi» adlı hikâye kitabımı iki buçuk sütun boyunca övüyordu. Gözlerime inanamadım. Çünkü eleştirilerinde güç beğenirliği ile tanınan, kılı kırk yaran hoca, bu eserde «tüm Türkiye'nin bir kaleydoskop penceresinden bakarcasına sergilendiğini» söylüyordu. En ehli ve güç beğenir bir ustadan aldığım bu ilk not, sanat yaşamımda beni yüreklendiren en büyük teşvik oldu. 1962'de Gen-Ar'da yaptığım ilk kabare denemesi, 1964'te Keşanlı Ali Destanı'nın ilk temsili hep hocanın vukuflu, kapsamlı, geniş kültür birikimli yorum ve değerlendirmeleri ile bir kat daha sevindirici oldu. Artık öyle olmuştu ki, her yazdığımı tutan hocayı mahcup çıkarmamak için yazdıklarımı daha ciddi bir özeleştiri eleğinden geçirir olmuştum. Arada tanıştık. Daha doğrusu hoca, o yazarın aynı fakültedeki sanat tarihi asistanı olduğunu anladı. Bu dostluk ölümüne kadar sürdü, gördüğünüz gibi ölümden sonra da sürüyor.

Sabri Esat Siyavuşgil psikoloji profesörü, eleştirmen, şair, günlük fıkra yazarı, tiyatro tarihi inceleyicisi, Türkiye PEN Kulüb Başkanı olarak hangi alanda at oynattı ise, belli bir kaliteyi

hiç düşürmedi. Daha gençliğinde Yedi Meşaleciler diye anılan akımın seçkin üyelerinden biri olmuştu. Yedi Meşaleciler, «milli edebiyat» yazarlarının ve «hece'nin beş şairi»nin tepkisi olarak ortaya çıkmışlardı. «Onların yalın, kolay, anlaşılır ve düzayak şiirine, memleketçilik temalarına karşı» idiler. Ayrıca, «dünün ve o günün soluk hislerini, renksiz ve yavan Ayşe-Fatma terennümünü» aşmak isteğinde idiler. Şiiri inilti ve gözyaşından kurtarıp, örneğin Baudelaire gibi, expressionistler gibi sırlı, derin bir içeriğe kavuşturmak istiyorlardı. «Odalar ve Sofalar» bu dönemin ürünü şiirlerini içerir. Sabri Esat Siyavuşgil'in «Tanzimatın Fransız Kamusunda Uyandırdığı Yankıları», «Folklor ve Milli Hayat», «Psikoloji ve Terbiye Bahisleri», «İstanbul'da Karagöz, Karagöz'de İstanbul» ve benzeri gibi incelemeleri konuya hep yeni ve Batılı bir bakış açısı getiren güvenilir, ciddi, bilimsel, çekici araştırmalardı. Özellikle «Karagöz-Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme» adı ile yayımladığı, sonra da, Fransızca olarak yazdığı yapıtı ele güne Karagöz'ümüzü Batılı bir bilim ve kültür disiplini ile anlatan ilk Türk incelemesi olarak daha sonraki incoleyicilere yol açtı.

Cyrano De Bergerac

Son olarak Cyrano üzerinde de durmalıyım. Edmond Rostand'ın hem savaşçı, hem şair, hem yüce ruhlu, hem esprili, hem cafcaflı, hem kahraman, hem gözüpek, hem sevecen bu Gaskonyalı kahramanını Siyavuşgil o kadar sevmiş, onunla öyle özdeleşmişti ki, bu sevgi onun dört başı mamur Fransızcası, virtüoz Türkçesi ve doğuştan hümur üslubu ile birleşince, değil sade Türk edebiyatının ve tiyatroşunun, belki de dünya çeviri tarihinin benzersiz bir fenomeni ortaya çıktı. Bir çeviri ki, aslından hiç aşağı değildi. Bir çeviri ki, hatta, yer yer aslından bile üstündü.

İYİLER ERKEN ÖLÜR

Almanların bir sözü vardır: Basit, yavan, faydasız bir adam hakkında «Gel de bu işe şaşma, Schiller gibi bir dahi öldü de, böyle hışırlar yaşıyor,» derler.

Tıpkı öyle, sanki dünyada fuzuli insan kalmamış gibi, Karadeniz'in bir dalgası geldi, yurdun en iyi yetişmiş, en seçme, en efendi, en kültürlü beş on insanından birini sade botundan değil, obediyen hayattan da deviriverdi.

Hâlâ bu ani gidişin şaşkınlığı içinde bocalayıp duruyoruz. Aklın, mantığın, her şeyin âciz kaldığı şu anda elimiz böğrümüzde, aptal aptal birbirimize soruyoruz: «Peki ama neden?...»

Hayatın akışında bir olay, mutluluğumuza, çıkarımıza, isteklerimize, alışkanlıklarımıza, hasılı kendi kendimizce muhayyilemizde normal saydığımız akışa uymayınca apışıp kalıyoruz. Yaşlıların, hastaların ölmesini bir dereceye kadar anlıyoruz da, ecel tam sıhhatte, faydalı olabilmek için kollarını sıvamış, alabildiğine değerli ve iyi niyetli bir dostumuzu yarı yolda yere yıkınca, bunu aklımıza sığdıramıyoruz. Bu belki de hayat ve ölümün anlamını gerektiği gibi iyi kavrayamamamızdan geliyor. Zaten naçiz kafamız da bunları, kasten kavrayamayacak şekilde yaratılmış. Ölümün bizim mantığımıza sığabilecek belli bir kuralı olmadığını, genç yaşlı, yolun sonunda, başında veya ortasında, sebepli veya sebepsiz, haberli veya habersiz gelip insanı bulduğunu her gün gördüğümüz, bu kaçınılmaz yazgıya gerek kendimiz, gerek sevdiklerimiz için alışmak gerektiğini çok iyi bildiğimiz halde, işte yine alışamıyoruz.

Çünkü, yitirdiğimiz her dost, kendisi ile birlikte bizim iç dünyamızdan da bir şeyler söküp götürüyor. O ölünce çevremizi, içinde o yaşarken olduğu kadar dolu ve değerli bulamaz oluyoruz.

Yaşama sevincimizden, alışkanlıklarımızdan, dostluk, arkadaşlık ideal yoldaşlığı gibi çalışma gücümüzü körükleyen iç kıymetlerden büyük bir şeylerin eksildiğini hissederek, atavik bir içgüdü ile, tıpkı hayati kaynaklarından yoksun bırakılmış dört ayaklı hemcinslerimiz misali, tamamen bencil bir şaşkınlık ve huzursuzluk içine düşüyoruz.

Bu eksikliğin doğurduğu çocukça öfke, ifadesini dudağımızda titreyen şu iki budala hecede buluyor: «Neden?»

Sanki anlatılabilse anlarmışız gibi...

Suat Baydur, başını kaldırıp da halimize baksa eminim ki bu şaşkınlığımızı yersiz bulurdu. Ömrünü uğurlarına hasrettiği Grek bilgeleri, ona ölümü olduğu gibi, geldiği gibi, bütün sürprizi ile karşılamayı herhalde öğretmiş olacaklardı. Ölümü onlar gibi karşılamış olacağını, hayatı onlar gibi bilgece yaşamış olmasından kestiriyorum.

Suat Baydur, gerçekten olgun, ölçülü, verimli, örnek, bir bilge hayatı yaşadı.

Ormancılar

Bazı aydınlar zaman zaman Türkiye'yi kalkındırmak için tek cümlelik reçeteler düşünürler. Mesela «Türkiye'nin kurtulması için polifonik müziği» şart koşanlar var. Bunlar polifonik müziğin çok raylı düşünüşün, çok raylı düşünüşün de demokratik olgunluğun yolunu açacağı umudunu taşıyanlardır. Kimisi «Herkese Fransızca öğretmeli» diye öğütler. Bu yolla her kafaya bir uygarlık penceresi açılacağını uma-

rak. Benim de böyle tek tümceli bir önerim oldu: «Herkese matematiği sevdirmek.» Bu yolla düşünce mekanizmamızdaki trafik bozukluğunu, temerküz yeteneksizliğimizi, kulağımızı tersinden gösteriş, sap derken saman deyiş dağınıklığımızı, özle ayrıntıyı kesin ayıramayışımızı, söz enflasyonumuzu giderebileceğimizi ummak isteyerek.

1935 yılının Ekim ayında 550 yıllık Heidelberg Üniversitesinin İktisat ve Siyasal Bilimler Fakültesine ilk girdiğim zaman bu şehirde benden önce gelmiş çeşitli fakültelerde okuyan beş Türk genci bulmuştum. Bunların üçü ile Orhan Tuna, Ulvi Meto ve Sadrettin Tospi ile hemen tanışıklık kurduk. Zaten ikisi benim okulumdandı. Ama öbür ikisinin «yabani» oldukları, kimse ile görüşmedikleri anlatıldı.

Onlara yarı alaylı bir şekilde «Ormancılar» diyorlardı. Buna da sebep, bu iki gencin klasik filoloji tahsil etmelerine karşın Türkiye'nin kalkınışını böyle tek tümceli bir reçeteye bağlamaları idi. «Türkiye'yi kalkındırmak için Türkiye'yi ormanlaştırmak şarttır.» Doğa ile sıkı ilintisi bulunan, her kenti yeşillik, ormanlıkla iç içe çevrili bulunan bu ülkede bu iki İstanbul genci, uygarlığın yeşilliğe eşit olduğunu anlamış olmalı idiler. Suat Baydur ve onun gibi genç yaşında bir gaz sızmasının kurbanı olarak ölen Necip Üçok'la ahbaplığımız işte böyle başladı.

Suat'ı o yıllar tanıdığımı sandım. Çünkü o günden ölümüne kadar hemen her rastlaşmamda yeni bir yanını keşfeder, yeni bir meziyetine hayran olurdum.

Olgun Bir Dost

Suat, dostluğu ile karşısındakine kıymet katan insanlardandı. Her girdiği çevreye kişiliği ile birlikte olgun ve asil bir huzur havası geti-

rirdi. Onun maddiyatla ilişiğini kesmiş velilere, idealistlere has, özveri, alçakgönüllülük ve hayırhahlık taşan yüzünü görünce, hayatın sadece bir para çekişmesi, bir çıkar yarışması olmadığına her gün gördüğümüz adilikler, küçüklükler, kalleşlikler dışında, yeryüzünde asil amaçlara yönelmiş gerçek insanlar kuşağının henüz tükenmediğine iman getirir, ferahlardınız. Fakültedeki odama usulca girdiği zaman biriyle tartışıyorsam, derhal itidalimi kazanmaya, bir şeye sinirlenmişsem, her şeye filozofca bir tolerans gözlüğünden bakmaya, yorulmuş gevşemişsem, hemen çalışma şevki duymaya başlardım.

On sekiz yıl gibi kısa bir zaman için dahi olsa, bu kıratta değerli bir dosta sahip olmanın övünç ve sevincini duymuş olabilmeyi, pek de bahtlı addedilemeyecek ömrümün nadir bahtlılıklarından biri sayıyorum. Onu tanımış herkesin de benimle aynı duyguyu paylaşacağından eminim.

Suat Baydur'un ölümü sadece dostlarının kalbinde değil, klasik filoloji sahasında da doldurulamayacak bir gedik açmış oldu. Latince, Grekçe, Almanca ve Fransızcaya hakkıyla vakıf, tam anlamıyla Batı çapında bir ilim adamı idi. Aldığı bu Batı kültürüyle Türk efendiliğini, Türk vakarını, Türk candanlığını ve Türk zekâsını çok mesut bir şekilde kaynaştırmıştı.

Onu bu alana teşvik etmiş olan Cevat Dursunoğlu, Suat ayarında yeni bir kıymetin yetişebilmesi için on tane seçme gencin Avrupa'ya gönderilmesi ve bir on sene de beklenmesi gerektiğini söylüyordu. Suat Baydur ayarında bir klasik filoloji doçenti kaç yılda yetişir pek kestiremiyorum ama, o bilimsel yetenekle, bu insanca meziyetleri böylesine kaynaştırabilecek bir şahsiyetin daha nice on yıllar kolay kolay yetişemeyeceğini iddia edebilirim.

Klasik Filoloji Tutkusu

En küçük, en gündelik işlerini bile tam bir mükemmellikle yapardı. Onun bir mektup yazması, ne bileyim ben, bir gezme çantası hazırlaması bile, değme bir titizlik ve tertiplilik örneği olurdu. Böylesine düzenli bir insanın elbetteki dersleri, bilimsel incelemeleri, yazıları, çevirileri de kılı kırk yaran bir titizliğin ürünü olacaktı. Sakin, ölçülü, huzur ve güven dolu, sıcak ve yumuşak bir sesle sindire sindire sunduğu takrirlerinden bir kelime oynatmak, bir virgül değiştirmek kabil olmazdı. Prof. Kranz'dan çevirdiği Antik Felsefe metinleri, Heusse Leonard'dan çevirdiği Eski Çağ Bilgisi, Tercüme Dergisinde çıkan çevirileri ortadadır.

Eckart Peterrich'ten çevirdiği Küçük Yunan Mitologyası ise, Türkçenin olanaklarına inanmayanları derhal imana getirecek, kusursuz bir çeviri örneğidir.

Batı kültürünün esas kaynaklarına ancak klasik kültürle girileceğine inanan Suat Baydur' un bir ideali bu kültürü genç kuşaklara sindirip yaymaksa, diğer bir ideali de Türk dilini temizlemek, onu batı dillerinin bütün kavramlarını karşılayabilecek bir zenginliğe ulaştırmaktı. Bu konuda pek çokları gibi ezbere, sırf laf olsun, çorbada benim de tuzum bulunsun diye değil, işin ehli bir filolog olarak, bilerek, inanarak gereğine inanarak, konuşurdu. Onun kendine has ironik edası ile yazdığı makalelerini okumak ayrı bir zevk olurdu. «Dil ve Kültür» adı ile bir kitap halinde topladığı bu yazılar dil devrimino en karşı olanları bile yumuşatıp, ikna edecek sağlam temellere dayanır. Suat Baydur, türlü eğilimlerin at oynattığı Dil Kurumunda, yetkisi, ölçülü yargıları ve ağırbaşlı kişiliği ile bir ölçü ve denge unsuru oluyordu.

Hasılı, hümanist, idealist, efendi, dost, bilim adamı, hoca, devrimci ve dilci Suat'ı yitirmek bizi sekiz yandan vuran sekiz on katlı bir talihsizlik oldu.

Bakın ne diyor:

«Ben hayatımı, ruhumu, sağlığımı, sevgimi, kısacası her şeyimi seve seve bu tiyatro denen ideale harcadım ve bu savurganlıktan mutluluk duydum. Hiçbir şey yapmadımsa bile, ona ömrümü vermekle cömertliğimi ve sevgimi gösterdim ya, bu bana yeter.»

Bu gelgeç, kapkaç ve uçarı ortamda tüm varlığını bir ömür boyu tek bir amaca adamak başlı başına bir marifet. Muhsin Ertuğrul'un en büyük gücünü önce bu büyük sevgide ve tutkuda aramalı.

Onu da ailedeki büyükleri gibi yüksek bir bürokrat, ya da bir hariciyeci yapmayı kuran babası, bir gün oğlunun her şeyi tepip, on altı yaşında evden kaçıp, ailesi ile köprüleri yıkıp, açlığı göze alıp oyuncu olacağını nereden bilebilirdi. Ne olmuşsa, o Kuşdili Çayırında birlikte gittikleri tiyatrolarda olmuştu. Daha sonra da Mınakyan'ı seyrederken. Bu suskun, çekingen çocuk tiyatroya orada tutulmuştu.

Tutku İnsanı

Sıcak ve konforlu baba evini, güvenceli bir geleceği hiçe sayıp hele o devirde, bu serüvene atılmak ne demektir? Yoksulluğu, açlığı göze almak demektir. Toplumun oyuncuyu hakir gören budalaca şartlanmasını karşısına almak demektir. İnsanın içini ısıtan böyle yüce bir aşk

olursa aç da kalır, soğukta da titrer, ama yaşamın, yoğun yaşamın sırrına da erer. Paris'te kuru ekmekle geçen haftalar sonunda pazar günleri kestane yiyebilmeyi bile mutluluk sayar olabilir.

Öğrenmeye susamış bir delikanlı için artık tekdüzelik kalmaz, can sıkıntısı kalmaz, her gün bir önceki günün üstünde bir basamak olur. Yeni bilgiler, yeni sevinçlerin kaynağını oluşturur.

Bu verimli açlık, Muhsin Ertuğrul'u son dakikalarına kadar bırakmamıştır. Bu büyük aşk onun yaşamının içeriğidir.

Şu halde Muhsin Ertuğrul önce bir aşk, bir tutku insanıdır.

İrade İnsanı

İnsanın on altı yaşında evine, ailesine toplumun çarpık yargılarına kafa tutabilmesi için, sadece büyük bir aşk yetmez. Kendine güvenmesi de gerekir. Muhsin Ertuğrul, herhalde daha o yaşta oturup düşünmüş, olacakları tahmin etmiş, kendi iradesini, direnme gücünü ölçüp biçmiş, bunlara dayanabileceğini kestirdikten sonra bu savaşıma atılmıştır. Büyük aşklar bir süre sonra saman alevi gibi sönebilir. O gücü tavında tutabilmek için ayrıca çelik bir irade zorunludur. Muhsin Ertuğrul'un bir başlıca niteliği de bu kendini tartış, kendisiyle uğraşış, kişiliğini durmadan oluşturuş ve yenileyiş gücüdür. Irade gücüdür. Esasen yaradılıştan da nazik, saygılı, çok duygusal, alçakgönüllü, olgun, insancıl mayasını o, ömrü boyunca daha da işlemiş, geliştirmiş, kültürle, sanatla, estetikle bezemiş, bu olgunluğu her anında yaymış, uygar mı uygar bir insan örneği olmuş çıkmışsa, bunu o demir gibi iradesine borçludur.

Şu halde Muhsin Ertuğrul, aynı zamanda bir inanç ve irade insanıdır.

Onurlu İnsan

İnsancıl yaklaşımı onu nasıl her insana karşı saygılı olmaya itiyorsa, kendi kendine de saygılı ve tutarlı olmaya zorlamıştır. Onca bu saygıya layık olmayanlar, ilkel içgüdülerine gem vuramamış hışırlar, ihtirastan başalamamış politikacılar, bencilliklerini içlerinde eritememiş aydınlar ve saplantılarının tutsağı kalmış gericilerdir. O, bunlara karşı bile acıma ile karışık bir hoşgörü eğilimi göstermiştir. Ama bazen küstahlığı, onun yolunu engelleyecek raddeye çıkardıkları zaman sabrının taştığı da olmuştur. İşte o zaman o suskun, o çekingen adam hiç ummadığımız sert tepkiler göstermiştir. Değer yargıları dağarında mevki, mansıp, iktidar, rahat, para, güvence sözcüklerine hiç mi hiç yer vermemiştir. Ayrıca hem yaradılışından, hem olgunluğundan gelen büyük tokgözlülüğü de vardır. İnsanları çıkarlarından yakalayıp istedikleri yere sürüklemeye alışmış olanlar, bu gibi niteliklerden yoksun oldukları için, hocanın neden bu hadar ilke sahibi, bu kadar kesin, bu kadar ödünsüz olduğuna bir türlü akıl erdirememişlerdir. Bu durumlarda hiç duraksamadan şapkasını almış, kapıyı çarpıp gitmiştir. Onursuz adamdan onurlu iş çıkamayacağını bize o öğretmiştir. Nice ağır hastalıkların bile —zatürreeli olarak işinin başında çalıştığına tanık olmuşumdur— onu ayıramadığı tiyatrodan zaman zaman geçici de olsa bu onur tepkileri ayırabilmiştir.

Şu halde Muhsin Ertuğrul bir onur insanıdır.

Muhsin Ertuğrul fenomenine elbet çeşitli açılardan yaklaşılacaktır. Ben bu kısa yazıda sadece Muhsin Ertuğrul'u, Muhsin Ertuğrul ya-

pan üç psikolojik veriden söz ettim. Her bilge gibi ölüme kendini genç yaştan beri alıştırmıştı. Her zaman başucunda hissettiği ölümdür ki, onu böylesine inanılmaz bir aksiyon adamı yaptı. Başkasının dört ömre sığdıramayacağı hizmetleri bir ömür süresine sığdırdı. Evrensel bir din saydığı tiyatroyu halk kitlelerinin uyanması, bilinçlenmesi, aydınlanması için en büyük araç sayıyordu. Ölüm bu gepgenç, bu dipdiri, bu atılgan ve canlı insanı yatağında değil, bir kapı önünde ayakta aldı götürdü.

Unutulmayacaktır. Unutulamaz ki. Öncü olarak. İnsan olarak, sanatçı olarak. Halkın dostu, toplumun hocası olarak. Millete mal olmuş bir anıt olarak.

İKİ SEVİMLİ HECE

Vâ-Nû, bu iki hece, ben yaştaki kuşağın ışıklı bir çağrışımı idi. On beş, hatta yirmi yıl boyu Türk basınının bir numaralı fıkracısı kaldı. Akşam'ın sol köşesinden, her gün öyle bilgiçlik taslamadan, edebiyat yapmadan, kelimeleri atıp tutmadan, hatta biz farkında olmadan, bizi uyardı. Orta yaşlılar onun sağ duyusundan faydalandılar. Gençler ise, onun kültür ve yaşam dağarcığından süzülmüş ve onların anlayacağı bir dil sadeliğine indirgenmiş pratik öğütlerinden kendilerine olumlu dürtüler buldular. Çok rahat ve akıcı üslubunun altında bilinçli bir halk eğiticisi, bir vulgarizatör kişiliği sezilirdi. Onun sütunu bize hocalarımızın açamadığı ne pencereler açtı.

Köklü bir İstanbul terbiye ve görgüsünden gelen çelebiliği, Galatasaraylılığın verdiği ince bir esprisi, çok sevdiği Viyana'nın hayat üslubundan edindiği zarif bir Avrupalı gustosu ve nihayet Moskova günlerinin anısı bir diyalektikten örülme, kendine özgü, çok ilginç bir kültürü vardı. Düşüncelerindeki açık seçiklik, düzenlilik ve çok taraflılık buna dayanırdı. Ama okuyucularına ve dostlarına cömertçe açtığı bu hazinenin sıcaklığını başka bir şey sağlıyordu: Bu bilginin kitabi, ikinci elden bir bilgi olmayışı... Yaşam tecrübesi içinde denenmiş olması Vâ-Nû her şeyden çok bir yaşam filozofu, bir yaşam sanatkârı idi. Soyuttan kaçıp her şeyi somuta indirgemekle onu kalabalıklara daha iyi anlatıyor, daha iyi sindiriyordu.

En Büyük Övüncü

Meslek arkadaşları, gazetecilik meziyetlerini elbet benden iyi bilirler. Benim bildiğim bir yanı aşırı çalışkanlığı idi. Bu çalışkanlık ömrü boyunca sürdü. Eli kalem tutmadığı zaman, yazmak istediğini dikte ettiği günlere kadar. «Bu Dünyadan Nâzım Geçti» böyle yazılmıştır. Yine kendi gibi çok yazma rekortmenlerinden sayılan Haydar Rıfat'a ilk tanıştığında sormuştu:

«Sağ elinizin küçük parmağını görebilir miyim?»

Parmak uzatıldı. Muayene edildi. Normal bir teni vardı. Vâ-Nû, bunu, yazıdan nasır tutmuş kendi parmağına kıyasla yumuşak bulmuştu. Yazıdan nasır tutmuş parmak. Hiçbir şeyi ile övünmeyen alçakgönüllü Vâ-Nû'nun en büyük ve biricik övüncü buydu.

Vâ-Nû'nun gazeteciliği, yazarlığı onun kişiliğinin sadece bir parçası. Ben asıl onun özel kişiliğini yakından tanıdım, sevdim. Vâ-Nû'yu bir cümle ile çiz deseler, «O her şeye karşı alabildiğine uyanık bir insandı» tanımını yaparım. Her insanın bir ihtirası, bir mesleği, bir merakı oluyor. Çoğu insanın zekâsı bu alanlarda gelişiyor. Buna karşılık başka alanlarda güdük kalabiliyor. Oysa Vâ-Nû'nun beyninde sürülmemiş tarla yok gibi idi. Fransız ihtilali ile ne kadar övür olmuşsa, patlıcanın besin özelliklerine karşı da o derece ilgili idi. Hiçbir gün kaçırmadığı ajans haberlerini ne kadar dikkatle dinleyip ahkâm çıkarırsa, Süleymaniye'nin arkitektonik estetiği üzerinde aynı isabetli yargıları yürütebiliyordu. Yeni açmış bir yaprağın taze yeşili nasıl onu saatlerce ovalayabilirse, bir ceviz kütüğünün möble olabilmesi için ne kadar yıl, nasıl kurutulması gerektiğini de bir marangoza öğretebilirdi. Bu «uyanık» ilgi yüzünden hayatının her anı dolu ve yoğun geçti. Bunca sene, en hasta gününde bile, onun boş bir bakışını yakalaya-

madım. Vâ-Nû'yu bu kadar sevimli, sıcak, hayat dolu ve genç yapan da bu idi.

Ebedi bir öğrenci coşkunluğu ile zeki ve alaycı gözlerinden geçirdiği gözlemleri bir yaşam laboratuvarı haline getirdiği beyninde olduruyordu.

İnsan malzemesi bu laboratuvarın başlıca hammaddesi idi. Kendi konuşmaktan çok, durmadan soru sorup, karşısındakini konuştururdu. En kasık, en kınamsık insanların bile dilini çözmekte usta idi. Onları usulca sağlıklı düşüncenin anacaddesine getirir, büyük trafiğe katardı.

İnsana Bakış

Korkunç bir gözlemci idi. O gün gözünüzün altı bir yorgunluk gölgesi ile mi vurgulanmış, ceketinizin bir düğmesi kopmak üzere mi? Bakışınızda belli belirsiz bir üzüntünün tortusu mu var? Yakalardı. Irk, millet, mezhep, dünya görüşü ayrılığının çok üstünde, katilinden bilgesine kadar, her insanda ilgilenecek şeyler olduğuna inanmıştı. Bu geniş açısı çoğu zaman yanlış yorumlandı. Gerçeğin yalnız bir yüzü olduğunu sananlardan olmadığı için tek yanlı yakın dostları onun bazı hareketlerine anlam veremezlerdi. Oysa o, bütün bu değişik çaptaki insanların her birinin kalıbına girer, alacağını alır, posasını bırakırdı.

Haşinlik, hoyratlık, zorbalık, sallapatilik ve özellikle uyuşukluk en sevmediği şeylerdi. Mütevazi imkânları ölçüsünde çevresinde çok ince bir zevki sürdürüyordu. Evine her girişimde, Vâ-Nû'nun dost sıcaklığına, Çehof'un bir dekoruymuş hissi veren sevimli odası da başka bir sevimlilik ve huzur katardı. Kitaplar arasında bir kış bahçesine açılan bu odada, gaz sobasının hırıltısının vurguladığı ne tatlı saatler geçerdi.

Vâ-Nû, en bükülmez fikirlerini yumuşak bir

kalıp içinde söyler, bundan ötürü de karşı geldiği adama, hele biraz da bönce ise, Vâ-Nû'nun kendine hak verdiği hissine kapılır, ama biraz düşünüp asıl anlamını sezecek olunca, hiçbir şeyin üzerinde durmayıp geçen akıcı muhatabının yeni bir sözü ya da epizodu içinde cevap vermeye de yeltenemez, afallar kalırdı.

Eşi ile olan ilişkisi örnek bir arkadaşlıktı. Tam bir kafadarlık. Her şeyde... Bazen saatlerce sustukları halde, aynı şeyi düşünme ve konuşma hassasını edinmişlerdi. Birinin başladığı cümleyi öbürü rahatça bitirebilirdi. Aynı şeyi, aynı anda, aynı çağrışımla hatırlamaları âdeta günlük bir alışkanlık olmuştu.

Nâzım Ve Vâ-Nû

Ameliyatını yapan Siyami Ersek'e,

«Aman doktor elin titremesin. Daha yapacak işlerim var» demişti. Yapacağı işi, sevgili arkadaşı Nâzım Hikmet için yazdığı son kitabı idi. Bu kitap ikisini de, yapmacıksız, hatta olgun bir hümur açısından yansıtan nefis bir biyografyadır. Olaylara ve insanlara bu rütbe filozofca bakabiliş, bence, Vâ-Nû'nun yazı hayatının da en olgun aşaması oldu.

Kaderinin karşısında Vâ-Nû tam bir Stoalı gibi dayandı. Kara düşüncelere kapılmasın diye eşi onu beş dakika bile yalnız bırakmayıp, lafa tutuyor, ama Vâ-Nû da, sırf eşi rahat etsin diye, yalnız kaldığı anlarda bile bu iyimserlik rolüne devam ediyordu. Ölümü hiç ağzına almadı. İyi de etti. Hayata bu kadar açık insan, hayatın içinde büsbütün yok olmuş olamazdı.

AKTÖRLERİN DOYEN'İ

Bugünkü kuşaklar İ. Galip Arcan'ın son dönemine rastladılar. Onu sahnelerin bir devi olarak değil de, ufak tefek, sevimli ve kalender bir yaşlı aktörü olarak belledi̇ler. İ. Galip Arcan, son yıllarda artık sahneye çıkmıyordu. Belleği kıvraklığını yitirmişti. Çeşitli hastalıkları vardı. Özellikle nefes darlığı çekiyordu. Ama yine de emekli olmamıştı. Şehir Tiyatrosu aktörlerinin, kendi pek sevdiği bir deyimle, «doyen»i olmakla övünüyor, büyük sevgi ve saygı görüyordu. Uluslararası Tiyatro Enstitüsünün üyesi olarak, Ankara'da yaptığımız toplantıların hepsine katılırdı.

Tiyatronun çok mihnetini çekmiş, öncü kuşağın bu emektar sanatçısı, şimdi son döneminde, yaşamını çok sevdiği aile çevresi ile, Şehir Tiyatrosu kulislerinde geçiriyordu. Her geçici yaratık gibi. ölüm saati onun için de çaldı. İ. Galip Arcan'ımız da dünya sahnesinden ölüm kulisine geçti.

İlk Gördüğümde

Kendisiyle kırk yıla yakın tanışıklığımız vardı. Ama ben onu, çok daha önceden de çocukken görmüş, sevmiştim. Hem Darülbedayi'nin Şehzadebaşı temsillerinde, hem özel yaşamında. İlkin gördüğümde, elinde gümüş topuzlu bir baston vardı. Bir papyon kravat bağlamıştı. Ayağında beyaz getrler. Dudaklarında kendi iç

sorunlarını çözmüş, dünya ile barışık, herkese de bu mutluluğunu yaymak ister gibi bir güvenli gülümseme. Çocuk gözlerim onunla öbür yaşıtları arasındaki ayrıcalığı hemen sezmişti. Bu adam, neşeye dönük, sevimlilik yayan, güler yüzlü bir insandı. Bu halinde, o zamanki pısırık, içine büzülmüş ortamımızı aşmış olmanın bir meydan okuyuşu bile vardı. Aktörlüğü seçmiş olmak, kısa da olsa, Paris'e gidip aktörlüğün ne kadar saygı gördüğüne tanık olmak, ona bu haklı böbürü vermiş olsa gerekti. Aktörlük, daha doğrusu bizim o zamanki anlayışımızla küçümseyerek oyunculuk dediğimiz sanat kolu, hor görülegelen bir meslekti. Oyuncuların mahkemede tanıklığı bile kabul edilmezdi. Oyuncu olmak için ille evi ile bozuşmak gerekirdi. Muhsin Ertuğrullar, Şadi Fikretler hep, «Ya biz, ya oyunculuk» seçimini yapmak zorunda bırakılmış ve bütün güçlükleri, yoksullukları göğüsleyerek daha on altı, on yedi yaşında baba evinden kopup, arkadaki köprüleri yakmışlardı. İ. Galip'de de, bu fedailik, bu meydan okuyuş, bu ilkel çevrenin üstüne çıkış böbürünün bir yankısı, çok görülmemeli idi.

Evet onu ilk yakından gördüğüm gün, bu izlenimi edinmiştim. Bu poz mu idi, yoksa gerçek kişiliği mi, bilemeyeceğim. Aktör milletinde pozla gerçeği ayırt etmek kolay değildir. O gün, Atatürk devrinin en gözde büyükelçilerinden birinin yeğenini istemeye gelmişti. Bu küçük hanım benim de yakınım olurdu. Ne var ki, kızı İ. Galip'e vermediler. İ. Galip'e vermediler de, bir süre sonra İstanbul Hapishanesi Müdürü olan bir zata verdiler. Demek o zaman da hapishaneler, tiyatrolardan daha çok müşterisi ve dolayısıyla geleceği olan güvenli bir meslek sayılıyormuş. Vermediler de ne oldu? İ. Galip Arcan o canlı, konuşkan, neşeli kişiliği ile daha sonraları, en güç beğenir hanımları bile kazandı. Parlak evlilikler yaptı.

İ. Galip Arcan'da oyunculuk yeteneği daha Kuleli'de iken başlamış. Hocanın sınıfa gelmediği derslerde kendiliğinden kürsüye fırlar, Hâmit'ten, Fikret'ten şiirler inşat edermiş. Atılgan ve gösterişçi (exibitionist) olmadan kolay aktör olunmaz. Daha sonra Kuleli'den ayrılmış, Ahmet Fehim Efendinin yanında çıraklık etmiş. Raşit Rıza ile birlikte Burhanettin Tepsi'nin yanında çalışmış, Muhsin ve arkadaşları trubunda bulunmuştu. André Antoiné'ın getirilişi ile kurulan Darülbedayi'nin ilk hevesli adaylarından biri de elbet Galip olacaktı. Antoiné gittikten sonra onun yardımıyla bir süre Paris tiyatrolarını aşındırmış, bu şehri kendi deyimiyle bir sanat mabedi gibi görmüştü. İ. Galip, o günden beri, Paris'i ve Fransız sanatçıları abartılı bir sempati ve hayranlıkla anar, o Paris konukluğunun anılarını ayrı bir özlemle anlatırdı. Konuşmanın orasına burasına sıkıştırdığı ve Paris aksanı ile yansıtmaya çalıştığı Fransızca sözcükler, sanki o mutlu ve romantik gençlik yıllarının bir çağrışımı olurdu.

Unutulmaz Kompozisyonlar

İ. Galip, sahnede unutulmaz kompozisyonlar yarattı. Boyu kısa olmakla birlikte, çoğu kısa boylulardaki aşağılık kompleksi onda yoktu. Sahnede —hatta özel yaşamında— başını hep yukarı doğru tutar, yukarı yönelik bu yüzle aldığı vakarlı ifade ve gümbür gümbür baso sesiyle bütün dikkatleri kendinde toplardı. Sahne, ayrıca, uzun boyluyu affetmez de, kısayı orta, ortayı uzun gösterir. Bir de bu avantajı işe katıldıkda, Galip'in kısalığı söz konusu bile olmazdı.

«Topaze»deki başarısını mı saymalı, «Aynaroz Kadısı»ndaki Papaz rolünü mü, «Musahipzade»deki kompozisyonlarını mı, yoksa «Süt Kar-

deşler»deki unutulmaz Yaşar rolünü mü? İ. Galip'in eli kalem de tutardı. Sahnemize birçok telif ve uygulama kazandırdı. Bunların çoğunda başrolü kendi oynadı.

Muhsin Ertuğrul'un Sağ Kolu

İ. Galip, çağdaş Türk tiyatrosunun kurucusu Muhsin Ertuğrul'un sağ kolu idi. Muhsin Ertuğrul, ikide bir Avrupa'ya gidince arkadaşlarını o toplar yönetirdi. Muhsin Ertuğrul dönünce yine hepsi onun çevresinde toplanır, onun oradan getirdiği yenilikleri yeni bir hız ve hevesle uygulamaya çalışırlardı.

Muhsin Ertuğrul'un altmışıncı sanat yılı için düzenlediğimiz anma töreni için yaşlı, genç bütün sahne sanatçılarının işbirliğini sağlamıştık. Bu büyük anma töreninin yapılması gereken en uygun yer, elbet Kültür Sarayı idi. Bunun için de zamanın Milli Eğitim Bakanından izin istedim. Sayın Bakan sonradan öğrendiğim bir ihbara kanıp, bu isteği reddetti. «Altmış yıla saygı», sloganı ile hazırladığımız bu tören birdenbire devlet açısından, «Altmış yıla saygısızlık» haline getirilmişti. Bunun üzerine biz, bu büyük töreni başka bir salonda yaptık. O kutlama törenine İ. Galip de katılmış ve Ferah Tiyatrosunu, Muhsin Ertuğrul ve iki başka arkadaşı ile komşu muhallebiciden alınan iki yüz lira borç para ile nasıl kurduklarını ayrıntıları ile anlatmış ve Türk tiyatrosuna Muhsin Ertuğrul'un getirdiği boyutları ve yeni ufukları, onu en iyi tanıyan, en yakın arkadaşı olarak açıklayarak, ona Kültür Sarayını çok gören zihniyete karşı tarihi bir belge gibi konuşmuş, utanma duygusu kalmış kimseleri de, galiba utandırıp, pişman etmişti.

İ. Galip Arcan dağ, göçtü. O, özellikle biz

yaşta ve bizden büyük olanların unutamayacağı bir kişilikti. Çocukluğumuz ve gençliğimizin tiyatro yaşantılarının ayrılmaz siması idi. Daha gençler onu daha çok Türk tiyatro tarihinin emektar öncülerinden biri olarak belleyeceklerdir.

RÖPORTAJ KRALI

Naci Sadullah da öldü. Hem de kuralı bozmadan. Nâzım Hikmet gibi, Vâlâ Nurettin gibi, Kemal Tahir gibi, altmışının beşini bulamadan.

Bu kadar sağ kalabilişi bile bir nimet sayılabilirdi. Ortamımız, nedense cevherli çocuklarını yıprata yıprata yaşatıyor. Öyleki, her yaş, onlara on yaş ağırlığında iniyor.

Naci'nin de ekmeği kaleminin ucuna bağlı idi. Yaşamı boyunca yazmak zorunda kaldı. Hep kıt kanaat yaşadı. Bu haksızlığa başlıca isyanı da kendini alkole vermek oldu.

Naci Sadullah bu zamanlar Babıâli, namı diğer Ankara Caddesinde en çok yazanlardan, en beğenilenlerden, en çakıntılılardan biri olarak ün yapmıştı.

Onunla dostluğumuzun elli yıllık —yanlış okumadınız— elli yıllık bir geçmişi var. Kardeşi Tevfik Sadullah'la ilk sınıftan son sınıfa kadar beraber okuduk. Naci bizim izci ekibinin borazancıbaşısı idi. Ben de onun mangasında bir borazancı. Cumhuriyetin dokuzuncu yıldönümünde, Ankara'daki geçit resminde çekilmiş bir resmimiz vardır. Deniz Kuvvetlerinden davet edilmiş bir yüzbaşının öğrettiği kaz adımları ile yürüdüğümüz için Ankara'da en ilgi çeken izci ekibi biz olmuştuk. Naci, o zaman beyaz eldivenler giyen, kordonlar takınan fiyakalı bir takım beyi idi. Yaşamı boyunca da yakışıklı bir adam oldu. Naci'nin de, Tevfik'in de yazı yazmaya merakları okul yıllarından başlar.

Naci Sadullah'ın Röportajları

Naci, ilkin kendini pırıl pırıl röportajları ile duyurdu. Benim de ilkin patronum olan rahmetli Sedat Simavi'nin çıkardığı o dönemin tek büyük haftalık dergisi olan Yedigün'de, her hafta, herkes Naci'nin röportajlarını iple çekerdi. Bu röportajların özellikleri, açı tazeliği, sunuş özelliği, kıvrak mizahı ve Naci'nin keskin dili idi.

O dönemde kaleminden en korkulan yazarlar, sağda Peyami, solda Nâzım Hikmet, Sabiha Zekeriya ve Naci Sadullah'tı. Florinalı Nâzım'la yaptığı bir röportajı hâlâ dün gibi anımsarım. Naci ilkin bu ün tutkunu, sevimli ve renkli zatın arzuladığı bir röportaj yapmıştı. Bu versiyonda Florinalı, hayranı olduğu Abdülhak Hâmit'e benzetiliyor, yer yer röportajı onun özdeyişleri, mısraları süslüyor ve Naci, büyük üstadın karşısında nerdeyse yelek cebine girecek kadar küçülüyordu. Hemen bu ilk versiyonun ardı sıra, yine aynı sayıda yayımlanan ikinci versiyonda ise, Naci, Florinalı'yı gördüğü gibi yansıtmakta idi. Aşırı alaycı, acımasız, zavallı adamı rezil eden bir hiciv şaheseri.

Naci'nin her röportajı, bir yeni muziplik, bir yeni çimdik içerirdi. Rahmetli Sedat Simavi, ona röportaj kralı adını vermişti. Naci, Nâzım Hikmet'in en yakın arkadaşlarından biri oldu. Onun çıkardığı Yarım Ay'da yine pırıltılı, hücumcu yazıları ile güçlü bir kalem savaşçısı kesildi. O dönemde onları hep beraber görürdüm. Nâzım Hikmet, Sabiha Zekeriya ve Naci Sadullah, birlikte konuşur, birlikte tartışır, birlikte güler, birlikte gezerlerdi.

Daha sonra, Naci'nin, Tan gazetesindeki dönemi başlar. O dönemin en hatırı sayılır gazetelerinden biriydi Tan. Nefis fıkraları yanında, Naci'nin burada unutulmayacak bir de hizmeti olmuştu. Hapiste yatan ve Cemalettin Mahir adıyla ilk hikâyesini yazmış olan Kemal Tahir'i

Türk okuyucularına tanıtmak. Naci, hapisteki arkadaşını, arkadaşı olduğu için değil, inandığı, yazı ustalığına hayran olduğu için, o kadar insancıl, o kadar gıllıgışsız, o kadar candan bir çaba ile tanıtmıştı ki, sade bu jesti bile, onun ne kadar bencillikten uzak, ne kadar dost, ne kadar insan olduğunu belirtmeye yeter.

Babıâli'de bir yazar sivrilir, sivrilir, doruğa çıkar, onsuz olunamaz olur, bir süre hep ondan konuşulur, sonra bir gün iniş başlar, az aranır, hiç aranmaz, sağken ölür, unutulur.

Bütün Babıâli yazı işçilerinin yazgısından Naci Sadullah da kurtulamadı. Son zamanlarda İzmir'de bir gazete eski ustaya sütunlarını açmak vefalılığında bulunmasa, Naci Sadullah belki de çok daha yıllar önce kahrından ölebilirdi.

De Gaulle'ü Dinlerken

De Gaulle İstanbul'a gelip eski okulumuzda bir nutuk vereceği gün sözleşip birlikte gitmiştik. Fransız Devlet Başkanının sesini portatif teybime almak istediğim için polisler işkillenmiş, bizi aşağı salona almamışlardı. Biz de öğrencilik yıllarından girdisini çıktısını iyi bildiğimiz konferans salonuna kontrolsüz balkon kapısından girmiş, balkonun en ön sıralarına yerleşmiştik. De Gaulle için aşırı güvenlik tertibatı alınmıştı. Fransız televizyonunun kameramanları bile kapıda kontrol ediliyordu. Bizim de arkamıza bir sivil geldi, oturdu. Konferansın sonuna kadar teybi ses almadan başka bir şekilde kullanıp kullanmayacağımızdan kuşkulu görünüyordu. De Gaulle çıktı. Gerçekten iyi hazırlanmış olan nutkunu, önünde tek kâğıt olmadan irticalen konuştu. Elhak güzel konuşuyordu. Viyola tonunda bir sesi vardı. Bunu olanca ustalığı

ile kullanıyordu. Konuşmanın yoğun ve güçlü içeriğini sıcak bir tonda ve üslupta vermenin sırrını biliyordu. Kalabalığı etkilememesine imkân yoktu.

De Gaulle'ün konuşması bitince Naci, bu sosyalist düşmanı devlet adamının kültürüne, entellektüel meziyetlerine, özellikle fikirlerini sunmadaki büyük ustalığına hayran kalmıştı.

«Adam Türk medeniyetini Türklerden daha iyi değerlendirdi. Bize bizi öğretti galiba,» dedi.

Atatürk'e karşı da duygusal bir bağlılığı vardı. Çok sevdiği, en yakın arkadaşı bir romancımızla bu konuda kapıştığı geceyi de unutamam.

Ölümü sürpriz olmadı. Ölüm, bir zamanların bu acar röportajcısını susturmadan önce, mihnet onu çoktan surdinlemişti.

SAĞDUYUNUN SÖZCÜSÜ

İsviçreli Ressam Arnold Böcklin'in tabloları yanında bir de kendi yaptığı ünlü portresi vardır. Bu portrede Böcklin, olanca gençliği ve sarışınlığı, yaşam sevinci dolu gözleri ile bir aynaya bakmakta, ama elinde tırpan, bir gölge gibi onu izleyen ölümün soğuk nefesini ensesinde duymamaktadır. Gerçekten de ölümün yaşı yoktur. O, genç, yaşlı herkesin peşindedir. Herkes ölümünü yaşamıyla birlikte taşır. Ve o, bir gün bir hastalık, bir kaza, bir cinayet, bazen de hiç nedensiz bir bitiş şeklinde tezahür eder.

Buna biz yaştakilerin alışmış, kanıksamış olması gerekir. Öyledir de... Ama öyle olduğu halde bazı ölümler insanı yine de şaşkına çevirir. Siyasete adanmış bir yaşamın elbet rizikoları vardır. Ama Abdi İpekçi bir siyasetçiden çok, bir gazeteci idi.

Suna Kan'ın kolları, Banu Sözüar'ın elleri onları nasıl doğuştan kemancı ve piyanist olarak damgalamışsa, Abdi İpekçi'nin zekâsı, gözlemciliği ve polifon işleyen beyni de onu gazetecilik yazgısına itmişti. On yedisinde girdiği mesleğine âşıktı. Gözü başka bir şey görmeyecek kadar.

Doğru bildiği yolda kamuoyunu aydınlatmak işini üstlenmişti. Düşünceleri ile bir kesim kamuoyunu oluşturduğu bir vakıa idi. Kamuoyu da onun kalemini etkiliyordu. Bu kavşakta bulunuşu onu popüler bir başyazar yapmıştı. Çoğu kimse onun o günkü Durum yazısını Türkiye'nin o günkü röntgeni sayardı. Popüler oluşunun bir başka nedeni de olayları açık seçik

kavraması, herkesin anlayacağı bir yalınlık içinde yorumlaması idi. Görüşlerine katılmayanlar elbette vardı. Belki de çoktu. Ama, onun kalemini başka bir yerlere varmak için kullanmadığında her safkan gazeteci gibi öyle doğup öyle kalmayı yeğlediğinde herkes birlikti. İyi niyeti, yurtseverliği, düşünce özgürlüğünden yana oluşu, toleransı da ortada idi. Bunda da galiba herkes birlikti. Bu nitelikleri ile siyaset ortamında günden güne gelişen bir güç olmuştu.

Editorial Türünün Ustası

Durum'larında bir sorunu, hep iki, bazen de üç, dört yanı ile işlemeyi âdet edinmişti. Siyah beyaz karşıtlığı kolaycılığına ve mugalatasına bir gün düşmedi. Siyahta bulduğu beyazlıkları, beyazdaki gölgeleri, hatta lekeleri açık açık belirtirdi.

Bir zamanlar İkinci Dünya Savaşı öncesi Fransa'sında Oeuvre gazetesinin «Falcı Kassandra» diye lakaplandırılmış dış politika yazarı bir Geneviére Tabauis'sı vardı. Siyasal ortamın gelişme eğilimlerini bir sismograf gibi önceden sezişinden ötürü ben Abdi İpekçi'yi biraz ona, yazılarının sağlam mantık örgüsü bakımından da rahmetli Necmeddin Sadak'a benzetirdim. Ama bu benzetme sadece onun Durum adlı başyazıları için geçerli idi.

Aslında Durum başyazı değil, editorialdi. Abdi İpekçi geleneksel başyazar sübjektivizminden sakınır, olayları elden geldiğince objektif bir şekilde vermeye ve yorumlamaya özen gösterirdi. Bu Durum'larda «bence», «kanımca» gibi sözlere rastlayamazdınız. Durum'la Ankara Caddesine editorial türünü yerleştirmişti.

Hızlı ve Polifon Bir Zekâ

Abdi İpekçi gazetesinin yalnız editorialcısı değildi. Genel yazı işleri yönetmeliğinin çok

karmaşık işlerini büyük bir rutin ve rahatlık içinde tıkır tıkır işletirdi. Gelir gazeteleri okur; Ankara ile konuşup oranın nabzını dinler, sonra teleks odasına girip çıkıp son haberlere göz atar, bölüm şeflerini toplayıp gazetenin o günkü mizanpaj stratejisini düzenler, kapanıp Durum yazısını yazar, sanat, mizah, spor, grafik servislerine uğrar, sonra kantine yemeğe çıkar, yemekten sonra tekrar Ankara ile, gerekirse Bruxelles ile, Paris'le görüşür, haftanın sohbeti için konuğunu ağırlar, iki saat de onunla konuşup dört başı mamur bir röportaj hazırlar, bazen de bu dolu günün akşamı evine dönecek yerde, gerekiyorsa hemen bavulunu aldırtıp uçağa atlar, bir haberi yerinden izlemek, bir uluslararası basın kongresine katılmak, ya da bir yabancı devlet adamı ile röportaj yapmak için yurt dışına uçardı.

Aküsü her an dolu idi. Her an istim üstünde yaşardı. Bu akü gün boyu dolup boşalırdı. Çocuklarınki gibi tükenmez bir enerji içinde yaşardı. Başka türlü bu kadar iş bu kadar kısa süreye sığdırılamazdı.

Konunun Ta İçinde Olmak Yetisi

Söz «Haftanın Sohbetleri»ne değmişken onun başka bir niteliğine değinmeliyim. O haftaki sohbet konuğu kimse, bir sanatçı, bir devlet adamı, bir muhalefet şefi, bir sendikacı, bir sporcu, bir maliyeci, bir tarihçi, bir uçak mühendisi, bu birbirinden çok farklı ihtisas adamları Abdi İpekçi'nin şahsında sanki bir gazeteci değil de, kırk yıldır bu ihtisasın içinde yetişmiş bir meslektaşlarını bulurlardı.

Abdi İpekçi önce onları büyük bir dikkatle dinler, sonra yine bu edindiği verilerden konunun tam göbeğindeki bir çekirdeği yakalayıp ondan yeni bir açı üretip, öyle bir şey sorardı

ki, kendini o işin otoritesi sayan muhatabı, o zamana kadar hiç düşünmediği bu yeni açı karşısında şaşırır, kem küm eder, ama yeni açının gereksindirdiği yeni çözümü de yine Abdi İpekçi'nin ürettiği yeni çözüm önerilerinden biriyle karşılayarak kendini temize çıkarırdı. Ben onun bu çok yanlılığına, en olmayacak alanlarda rahatça at oynatışına, karşısındaki ihtisas adamları ile bir medyummuşçasına böyle özdeşleme esnekliğine her zaman çok şaşmışımdır.

Milliyet'in Çatısı Altında

Kendisi ile karşılıklı saygıya dayanan mesafeli bir dostluğumuz vardı. O liseye başlarken, ben o liseyi bitirmiş çıkmıştım. Belki bundan, belki de yaradılıştan, inceliğinden ve alçakgönüllülüğünden, ben yanına girince ayağa kalkardı. Bu da beni çok mahcup ederdi. Zorunluluk duymadıkça, odasına girmezdim. Gazetecilikten, fıkracılıktan, hatta bir iki yıl da başyazarlıktan hevesimi çoktan almış, unumu eleyip eleğimi çoktandır duvara asmıştım. Yıllar sonra MİLLİYET'e sohbet yazıları yazmamı istemişti. Tam dört yıl bu isteğini gelecek yıl, öbür yıl diye erteleyip atlatmak istemiştim. Sonunda onun dirençi baskın çıktı. Önce «Hak Dostum» sütununa, sonra da «Devekuşuna Mektuplar» sütununa tekrar yazı yazmaya başlayışım böyle oldu.

Rahmetli Ali Naci Karacan'ın zamanında Molla Fenari Sokağındaki gazeteye bir kere geldiğimde gördüğüm bu gencecik çocuk, zamanla MİLLİYET'in kalbi, beyni her şeyi oldu. Ercüment Karacan'la birlikte gazeteyi çağa yakışan bir baskı kalitesine, istihbaratı ile, kütüphanesi ile, kadrosu ile, organizasyonu ile, ülkenin övünülür gazetelerinden biri haline getirmede katkısı büyüktü. Bir yandan bunları başarırken, bir yan-

dan da Uluslararası Basın Enstitüsünde sözü geçen bir yönetici oldu. Bütün bunları yukarıda da söylediğim gibi, hızlı zekâsının sağladığı uyum ve rahatlıkla yaptı. Gazetecilik için yaratılmış ve bu mesleği seçerek onun doruğuna yükselmişti. Bundan ötürü mutlu idi. Sıcak bir yuvası, ince bir eşi, güzel çocukları vardı. Bundan ötürü de mutlu idi. Yüzünde başarının aylası vardı. Bunu özenle saklamasına karşın.

O, yoğun ve çalışkan yaşamın en umulmaz bir anında beş kurşun, bu yaşama son verdi. Evet gerçekten ölümün yaşı yok. Bazen bir hastalık halinde, bazen de hiç habersiz gelir. Bir ani bitiş, bir kaza, bir cinayet halinde.

Biz yaştakilerin buna alışmış, buna kanıksamış olmaları gerek. Ama öyle olduğu halde, bazı ölümler insanı yine de şaşkına çeviriyor.

Abdi İpekçi hakkında «idi» ekli bir yazı yazmak bana çok zor geliyor.

ADININ İMLASINI DEĞİŞTİREN ADAM

Bir ülkede aydınlar çok mu az, o ülkede aydınlara çok iş düşer. Hem de bir iş değil, çok işler düşer. Yeni Delhi'de Asya-Afrika Yazarlar Kongresinde tanıdığım Afrikalı yazar ve ozanların çoğu, aynı zamanda mühendis, ziraatçı, devlet adamı, bazen de hepsi birdendiler.

Ne uzağa gidiyoruz? Tanzimat ürünü Namık Kemallerimiz, İbrahim Şinasilerimiz, Ziya Paşalarımız hem şair, hem yazar, hem gazeteci, hem oyun yazarı, hem tarihçi, hem romancı, hem eleştirmen, hem politikacı değil miydiler? Değil onlar, yirminci yüzyıl başı aydınlarımızın pek çoğu da bu çok yanlılıktan, daha doğrusu dağınıklıktan kurtulamadılar.

Geçen kuşak aydınları içinde İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, çok yanlılık bakımından büsbütün ayrı bir yer tutardı. Daha çok terbiyeci İsmayil Hakkı diye bellenmesine karşın, ilkin Darülfünun'da Tabiiye okumuştu. Hattatlığı vardı. İlk hocalığı hüsnü hat hocalığı idi. Ancak Paris dönüşü pedagojiye yöneldi. Darülmuallimin'de, Darülmuallimat'ta, Darülfünun'da resim, elişleri, pedagoji, ahlak, bediiyat, içtimaiyat, ruhiyat, ilahiyat dersleri verdi. Değme bir hatipti. Güzel yazı yazıyordu. Roman yazdı, tiyatro oyunları yazdı. Modern Karagöz metinleri yazdı. Türk Dil Kurumunda terim kolu başkanlığı yaptı. «Türke Doğru» sloganı ile tüm sanat dallarına yeni bir program çizmek isteyen bir kuramcı yanı da vardı. Rektörlük yaptı. Mebusluk yaptı.

Kısacası, atılgan yaradılışı gereği çok alanlarda at oynattı. Hep de gerçek bir yurtseverlik-

le, en büyük iyi niyetlerle. Sanırım yaşamının en büyük düş kırıklığı 1933'te Prof. Malche'ın başlattığı üniversite reformunda kadro dışı bırakılması olmuştu. Çok da duygulu ve alıngan bir insan olmasına karşın, saygınlığını zedeleyen bu icraat karşısında küsmedi. Kenara çekilmedi. Yeni bir hızla «Yeni Adam»ı çıkarmaya başladı. Bu dergi o dönemde, eğitim ve kültür alanında bir boşluğu dolduruyor, kurucusunun inançlı önerileri çok aydını heyecanlandırıyordu.

Darülmuallimin'de

Ben İsmayil Hakkı ve Selim Sırrı Beyleri ilk olarak Darülmuallimin'e bağlı Tatbikat Okulu öğrencisi iken daha yedi yaşımdan beri görür, bilir, tanırdım. Darülmuallimin başta Satı Bey olduğu halde, o dönemin en idealist eğitimcilerini ve başta Besim Darkot olmak üzere, o dönemin en yetenekli öğrencilerini toplamış, yurdun en seçkin bir eğitim müessesesi idi.

Yıllar geçti, İsmayil Hakkı Beyin dergilerde, gazetelerde «Bergson diyor ki...», «Durkheim diyor ki...» balonlu karikatürlerini görür olduk. Bunlarla, biri filozof, öbürü sosyolog bu iki düşünürün etkisi altında kaldığı ima edilmek istenmekte idi. İsmayil Hakkı Beyin etkisi altında kaldığı düşünürler yalnız bunlar değildi. Rousseau başta olmak üzere, Gustave Le Bon, Ziya Gökalp, eğitimcilerden ise Freobel ve Pestalozzi ilk akla gelenlerdi. Denebilir ki, onun bilimsel olmaktan çok, duygusal ve coşkulu mizacı bütün bu çeşitli kaynaklardan edindiklerini kendi yerel verileriyle karıştırıp kendininmişçesine —çesine de ne demek— düpedüz kendinin olan bir sihirli senteze varırdı.

Bir Konuşma Ustası

Üstatla şahsen tanışmak 1950'lerde nasip oldu. Tanıdıktan sonra onu daha da sevdim. «Ağ-

zına baktırır» deyiminin somut örneğini onun konuşmaları verirdi. Her sohbeti esprili, öğretici ve yine gençliğindeki gibi iddiacı idi. Uzun boyu, bükülmez kameti, uzağa romantik bakışları ve bazen kısıp, bazen gürleştirdiği sesi, bazen yavaşlatıp bazen hızlandırdığı, bazen yumuşatıp duygusallaştırdığı, bazen de çelik gibi bilimsel bir kesinlikle verdiği ses vurgulamaları ile sizi çağrışımdan çağrışıma, bazen de konudan çıkarıp başka konulara götürürdü. Türk Dil Kurumunun yönetim kurulu toplantılarını iple çekerdim. Kurumun ivedi sorunları içinde toplantı gündeminin disiplininden bazen dikkatler onun bir gedikten yararlanıp yaptığı, gündemle hiç ilişkisi olmayan nefis saplamalarını, yarım saat, bir saat boyu zevkle dinlerdi. Bu monologlar sırasında sık sık bilmezden gelip kendi kendine sorular sorup, sonra yine kendi yanıtladığı, bir olay karşısında önce dışardan bir çocuksu hayranlık sayhası atıp ondan sonra onun olgun açıklamasına giriştiği çok olurdu. Dedim ya, bilim adamı olmaktan çok, estetti, artistti. Duygu dolu bir idealistti. Tam bir yurtseverdi. Türkseverdi...

Hep Türke Doğru

Sağlığında bir konuşmamızı banda almıştım. O öldüğü gün karşısına geçip bu bandı dinledim. Kimlik kâğıdındaki yaşından en az otuz yaş daha genç sesiyle bakın Türk temaşa geleneğinin tuluat ustalarını nasıl tanımlıyor:

«Türkler, Türk münevverleri değil ama, Türk oğlu Türk kalmış ümmileri kastediyorum, Şarlo'ya gülmezler, sadece acırlar. Türk kime güler? Abdi'ye güler, Hamdi'ye güler. Dümbüllü'ye güler. Ne için? Çünkü komik anlayışı sanıldığı gibi uluslararası, evrensel bir anlayış değildir. Ulusal bir anlayıştır. Türkün komik dediği, Fransızın, İngilizin, Almanın, Rusun komik de-

diği değildir. Kendine özgüdür. Yarabbim bu komiki şehirler mucizelerle dolu... Söylerken çiğnemiyor, burnundan konuşmuyor. Kim onlar gibi Türkçeyi güzel söylüyor? Bunlar Frenk gibi değil, Türk gibi konuşuyorlar, kımıldıyorlar, tepki gösteriyorlar.»

Türke doğruluk, kendimize özgülük, geleneksel kaynaklarımıza saygılılık, her sohbetinden, her makalesinden çıkan ana kuram olurdu. İsmayil Hakkı Baltacıoğlu, uzun yaşadı, yoğun yaşadı, gönlünce yaşadı. Yorulma bilmez bir atılganlıkla çok alanda doğru bildiğini savundu. Topluma açıkladı. Unutulmayacak renkli insanlarımızdan, sayısı gittikçe azalan duygusal idealistlerden biriydi.

ZORAKİ DİPLOMAT — GERÇEK ROMANCI

Kalabalıkların yazarlar hakkındaki çağrışımları çoğu zaman, üstünkörü bazı yaftalamalara dayanır. Yakup Kadri'yi çoğu kimsenin «Nur Baba»nın yazarı, «Erenlerin Bağından»ın nasiri olarak belleyişi bundandır. Daha yeni kuşaklar, bir roman yarışmasında «Sinekli Bakkal»ın hemen arkasından ikinci olan «Yaban» ile anımsarlar onu. Bu roman bir ara, Refik Halit'in «Memleket Hikâyeleri» ile birlikte, Anadolu gerçeğine yönelmiş bir edebiyatın haklı olarak en güçlü yapıtlarından biri sayılagelmiştir.

Yakup Kadri ismi, benim belleğime de, adı geçen yapıtları ile girmiştir önce. Çocuk yaşta iken elime geçeni okurdum. Bir gün onun «Bir Serencam» adlı kitabına uzanmıştım ki, dayım,

«Yakup Kadri Bey ağır bir yazardır, onu büyüyünce anlayabilirsin,» demişti.

Büyüdük, anlayacak yaşa geldik, güç anlaşılacak bir yanı bulunmadığını, ama öbürlerine göreceLikle belli bir ağırlığı ve yoğunluğu olduğunu gördük, öğrendik, saydık.

Kendini, ilk olarak 1930'da büyükbabamın matbaasında bir kitabını bastırırken tanımıştım.

Daha sonra, lütfedip bizi dostluğuna kabul ettiği, meslektaş saydığı bir dönem başladı. Seyrek ama, candan görüştük. Üstat, ayrıca Prof. Tevfik Sağlam'ın ve Prof. Hamit Nafiz Pamir' in de oyun arkadaşı idi. O vesile ile de faaliyetlerini, çeşitli siyasi olaylar karşısındaki tepki ve düşüncelerini dolaylı da olsa, izleyebiliyordum.

Pirandelliyen Bir Oyun Tasarısı

Sanırsam, 1958'lerde, ortaklaşa bir oyun yazmamızı önerecek kadar beni onurlandırdı idi. Konusunu sayın eşinin verdiği bu oyunun, dramatik çatısını ben kuracaktım. Kişileri canlandırma işini de üstat kendi üzerine alacaktı. Sevgili hatırası önünde şunu itiraf etmeliyim ki, bu projeyi ben sabote ettim. Üstadın yeteneğine güvencim büyüktü. Israrı üzerine onun imzası ile birlikte yan yana görünmek benim için elbette büyük bir şeref olacaktı. Bu arada ortak dostumuz, üstat Abdülhak Şinasi Hisar da durmadan beni teşvik ediyor,

«Bu pirandelliyen bir eser olacak. Yakup çok hevesli, siz de himmet edin. Bir an önce ortaya çıksın,» diyordu. Ne var ki, ben işi erteledikçe erteliyordum. Yakup Kadri Bey, o sıralarda yoğun bir politikacılık içinde idi. «Erenlerin Bağından»ın, kuyumcu üslupçusu, Fecri Ati'nin büyük nasiri, şimdi, her gün, Ulus'a başmakaleler çırpıştırmakta idi. Onun bu piyes sevdasının nedenini sezmiyor değildim. Herhalde yoğun politika atmosferinde, ister istemez kısır konulara harcamak zorunda kaldığı kalemini ve beynini arada bir yaratıcılık alanına koşmak gereksinmesini duyuyordu. Belki de, çok sevip saydığı sayın eşinin verdiği bir konuyu işleyip, onun bir isteğini yerine getirmek istiyordu.

Ulus'un on beş gün kapatıldığı bir ara, bu beklenmedik tatilden yararlanmak üzere beni derhal İstanbul'daki evine çağırdı. Ihlamur'da üç katlı bir evde oturuyordu. Üst kattaki tek odayı da bir çalışma stüdyosu haline getirmişti. İşte ancak o gün, bunca zamandır bu işi durak-satma nedenlerimi kendisine açıklamak zorunda kaldım. Hanımefendinin önerdiği tema muhakkak ki, çok ilginçti. İlginçti de, buna çok benzeyen bir tema tesadüfen Carl Sternheim adında ünlü bir Alman yazar tarafından, bizden en az kırk yıl önce ve çok güzel bir şekilde işlenmişti.

Bizim aynı konuyu işlemeye kalkmamız, maazallah çalışmamıza bir intihal gölgesi düşürebilirdi.

Üstat. gerekçemi yeterli bulmadı. Her yiğidin bir yoğurt yiyişi olur. Biz de aynı konuyu kendimizce işleriz, diyordu. Belki haksız da değildi.

Sonra, iş yine ortada kaldı. Bir süre sonra Ulus yeniden yayına başladı. Günlük gaileler ortasında proje büsbütün tavsadı. İsabet de oldu.

«Sanat Şahsi Ve Muhteremdir»den Kadro Hareketine

Yakup Kadri'nin yazarlık anlayışında, büyük çizgisi ile iki dönem ayırt etmek mümkündür.

İlk dönem Fecri Atici dönemdir. «Sanat sanat içindir» ilkesini benimseyen bu gençlerin içinde Şahabeddin Süleyman Bey gibi entellektüel, ama yaratıcılık planında cılız ve kansız kişilerle, yaratıcılık yanı güçlü, genç istidatlar da vardır. «Sanat şahsi ve muhteremdir» sloganını ilkin bir ayet gibi benimseyen bu gençlerden ikisi, sonradan bu kavanoz edebiyatının sınırlarını aşıp, asıl kendi yeteneklerini bulacaklardır; Refik Halit ve Yakup Kadri.

Yakup Kadri, Balkan Savaşını, Birinci Dünya Savaşını ve bu yenilgilerin ışığında dünyada oynanan büyük sömürü oyununu fark ettikten sonra, evet neden sonra, birden uyanır:

«Garp emperyalizmasının kandan ve yağmadan gözü dönmüş kurt sürüleri, bütün vahşeti ile bizim zavallı ağıllarımızın üstüne de saldırdı ve ortada, ne edebi cemiyetlerden, ne mukaddes sanat davalarından eser kaldı. O zaman artık bütün acı sarahati ile anladım ki, istiklali uğrunda o derece ter döktüğüm sanat, evvela bir cemiyetin, bir milletin malıdır. Sonra da ni-

hayet bir devrin ifadesidir. Bunlardan tecrit edilmiş bir sanatın ne manası, ne kıymeti vardır. Müstakil sanat, müstakil vatanda olabilir.

Bunları yazan, toplumcu ve devletçi Kadro hareketinin önde üyelerinden Yakup Kadri'dir.

Ama daha Kadrodan çok önce, İstiklal Savaşının ilk günlerinde fildişi kulesinden çıkıp ulusça şahlanışa katkıda bulunmak gereksinmesi ile Mustafa Kemal'in yanına koşan ilk yazarlardan biri olmuştur.

Daha sonra mebus, sefir olarak mükâfatlandırılışı, edebiyattan politikaya kayışı abartılı eleştirmelere neden olmuştur.

Bu arada kendisinin de bazı gafları olduğunu burada belirtmek gerçekçilik borcudur.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, soyadından da anlaşılacağı gibi, Anadolu'nun eski bir derebeyi soyundan geliyordu. Ben, şahsen, bunun ayrı bir soyluluk onuru olduğunu sanmayanlardanım. Kendisi sayar mı idi, bilmiyorum. Saymasa idi, gözümde daha büyürdü. Çünkü ne çare ki, insanoğlu kimin sulbünden geleceğini saptamak olanağından yoksundur. İçinde yaşadığımız düzende, mutlu doğuşlar, insanı birden mutlu koşulların içine atar, o koşulların büyük olanakları içinde geliştirir. Mutsuz doğuşlar ise, mutsuzlukların içine...

Behey Karamaça Bey

Eşitsizliğin doğuştan başladığı bu düzende, mutlular hiç değilse mutsuzların ayıbını yüzüne vurmamak zorundadırlar. Çok ince, çok duygulu bir insan olan Yakup Kadri, kızgın bir anında, olmadık bir gaf yapmış ve bu gaf da ona hayli pahalıya mal olmuştu. 1930'larda devrin genç edipleri ile giriştiği bir polemikte üstat, onları kısırlık, zayıflık, bücürlük ve soluksuzlukla suçlarken bütün bunlara neden olarak

da, bu kuşağın «saman ekmeği» ile beslendiğini ileri sürmüştür. «Saman ekmeği» kuşağı bunu cevapsız bırakır mı? Ailesi bakımından francala kuşağına mensup, ama gönlü bakımından saman ekmeği yiyenlerden yana olan Nâzım Hikmet, hemen döşenmişti:

Behey
Kara boynuz gibi kaşlı
Mukaddes Apis başlı adam
Behey
Karamaça bey
Sen şiirin kamusuyla konuşuyorsun
ben asaletten anlamam
Şapka çıkarmam konuştuğun dile
düşmanıyım asaletin
kelimelerde bile

Yer yer ölçüsüz saldırılara da yer veren bu hiciv şiirinin bir yerinde;

Satın aldın kendine
İsviçre dağlarının havasını

diye bir mısra vardır. Ben, «İyi ki, üstat İsviçre dağlarının havasını satın alabilmiş, alabilmiş de, hastalığını yenip bu kadar yıl yaşamış, yaşamış da gençlik hatalarını görüp onları düzeltme olanaklarına kavuşmuş,» derim.

Zoraki Diplomat

Yakup Kadri'nin hayatı o dönemdeki çoğu Türk aydınlarınınki gibi hayli çalkantılı ve bazen de çelişkili görünür.

Bence, bu çelişkilerden en önemlisi, bu kadar ince, otodidakt olmasına karşın, kendini bu kadar iyi ve kültürlü yetiştirmiş, sanatçı ve yaratıcı mizaçta bir insanın yaşamının büyük bir bölümünü politikada, gazetecilikte, diplomaside

tüketmiş olmasıdır. Onun «Ulus»un başmakale sütununda yaptığını, Tiran veya Lahey Elçiliğinde yaptığını, onun Mecliste yaptığını, sıradan herhangi bir gazeteci, bir diplomat, bir mebus da pekâlâ yapardı. Nitekim yapıyor da...

Ama o, dünyaya başka bir şey için gelmişti. Romancı idi. Bizim ortama oranla, bir Thomas Mann niteliğinde sayılabilirdi. Çok ilginç dönemlerin yakın tanığı olarak, Türk toplumunun seviyeli bir kronikçisi olabilirdi. Oldu da. Şahsen onu, döneminin en güçlü romancısı sayarım. Hatta Abdülhak Şinasi Hisar'dan, Halide Edib Adıvar'dan da önde. Siz aynı kanıda değil misiniz?

Maden işçiliği mi daha ağırdır, yoksa tiyatro sanatçılığı mı? Elbet maden işçiliği. Ama tiyatro sanatçılığı da insanı yıpratma bakımından ağır işçilikten aşağı kalmaz. Tiyatro sanatçısı kadar kendini işine tüm gücü, tüm hücreleri ile veren az insan vardır. Onun sermayesi sinir sistemidir. Sanırım Dumas söylemiş, «Tiyatro oynamak her gece yüzlerce insanla aşk randevusu olmaya benzer» diye. Yalan da değil. Sahneye çıkmadan önce sanatçıları görmelisiniz. Canlılıkları birden artar, gözleri parlar, yerlerinde duramaz olurlar. Bütün enerjileri seferber olmak için sanki sahne zilini bekler gibidir. Yarışa başlayacak cins atlara benzerler. Perde açılıp binlerce mumluk spotların ve yüzlerce çift gözün üzerlerine çevrilmesi ile voltajları büsbütün artar. Nabızları yüzün üstünde vurmaya, tansiyonları normalin çok üstüne fırlamaya başlar. Sahneden salona sirayet eden büyünün sırrı da işte bu yoğun yaşamdadır.

Tiyatro sanatçılarının yaşamöyküsüne bir göz atın. Altmışını aşan oldukça azdır. Çoğunluk dünyadan genç yaşta ayrılır. Bu belki de yüksek voltajlı yaşamanın bir kefaretidir. Yıpratıcı bir mesleğin önünde sonunda bünyeleri yakması, yıkması sonucudur.

Yıpratıcı Bir Meslek

Verem, en çok sanatçı alan bir hastalık olarak bellenmiştir. Molière'i o hastalık götürmüş-

tü. Bizim Muvahhit'imizi 36, Küçük Kemal'imizi 34, Suavi Tedü'müzü 42 yaşında götüren de yine o oldu. Böbrek iltihabı da çok sık görülen tiyatrocu hastalıklarındandır. Hâzım Körmükçü'müzü 46 yaşında böyle yitirdik. Neyyire Neyir 47 yaşında, Talât Artemel 47 yaşında, Nevin Seval 40 yaşında, Perihan Yanal 32 yaşında, Yaşar Özsoy 52 yaşında, Cahit Irgat 57 yaşında, Asaf Çiğiltepe 33 yaşında çeşitli hastalık ve nedenlerle öldüler. Avni Dilligil'i 63, Ulvi Uraz'ı 52, Reşit Baran'ı 53 yaşında kalp sekteleri aramızdan kopardı.

Tiyatro sanatçılarının bu kahırlı yaşamını görüp onlara beş yılda bir yıl yıpranma zammı sağlamış olanlara kadir bilirliliklerinden dolayı ne kadar teşekkür etsek yeridir. Ama aslında bu zam beş değil, üç yılda bir verilse, daha da yerinde olur. Çünkü tiyatro sanatçılarımız hastalık, yorgunluk nedir bilmeden her gece saat dokuzda perdenin açılması için hazır sıhhatlerinden yiyen özverici insanlardır. Tiyatro kulisleri ile az çok ilişkisi olan herkes bilir ki, bir yurttaşı doktor raporu ile on beş gün evde yatıran bir zatürree, bir sanatçıya uğrasa hiç de aynı itibarı bulamaz. Gün boyunu yatakta geçiren zatürreeli sanatçı, akşam sekizde bir doping iğnesi yer, yine sahnedeki yerini alır. Oyun bitince yine yatak döşek yatar, ertesi akşam yine sahnedeki yerindedir. Ateş kırkı bulur, o rolünü aksatmadan, hatta bazen ateşin etkisiyle daha da güzel oynar.

Tiyatro = Therapie

«Tiyatro therapiedir» lafını bir yerde yabana atmamalı. Sahne çoğu zaman dertlerin, mızmızlıkların, ruhi dağınıklıkların bittiği yerdir. Orda insan derlenir toparlanır. Bir role konsantre olmak, organizmaya da bir çeki düzen

verir. Oyunun aksiyonu hastalığınızı, dertlerinizi, sinirliliklerinizi de süpürür götürür. Sahne bir tiryakiliktir. Hasta sanatçının her şeye karşın kendini saat dokuzda sahneye atmak isteyişi biraz da bundandır. Sanki sahnede insana ölüm gelmez gibi bir inancı vardır. Bu inanç boşuna da değildir. Ölüm oranı çok yüksek bir meslek olmasına karşın, «sahnede ölen» oyuncu şaşılacak kadar azdır.

Sevilen Bir Sanatçı

Şehir Tiyatrosunun sevilen sanatçılarından Rauf Ulukut da sahnede değil, yatağında öldü, ama ölümünü çabuklaştıran kaza sahnede olmuştu.. Ulukut, İstanbullu seyircilerin çok iyi tanıdığı ve sevdiği eski tiyatrocularımızdandı. 1937'de Beyoğlu Halkevinde başlayan amatör tiyatroculuğu kısa zamanda profesyonelliğe dönüşmüş ve Rauf, önce Sadi Tek'le, Muhlis Sabahattin'le çalıştıktan sonra uzun yıllar Muammer Karaca ile oynamış, daha sonra da İstanbul Şehir Tiyatrosuna geçmişti. Burada oynadığı unutulmaz kompozisyonlar arasında «Biraz Gelir misiniz»deki Mateh Usta rolü, «Fazilet Eczahanesi»ndeki Tapucu Rafet rolü, Musahipzade oyunlarındaki çeşitli kompozisyonları sayılabilir. Rauf Ulukut, uzun yıllar sahne sempatisi ile sanat yetenekleri ile yüz binlerce seyircinin takdirini kazanmış bir komedi sanatçısı idi. Ama son on beş yıldır sıhhati büyük yaralar almaya başlamıştı. Önce bir tüberküloz geçirdi. Bu, zaman zaman onu örselerdi. «Eşeğin Gölgesi» adlı oyunum Şehir Tiyatrolarında oynanırken, Avukat Matlup rolünü Rauf Ulukut oynuyordu. Öbür Avukat Mansur rolünü oynayan sanatçı arkadaş günün birinde rolünü bırakıp Mersin'e film çevirmeye gidince, bu sorumsuzluğa en çok kızanlardan biri Rauf olmuştu. Bir hafta sonra

Rauf bir hemoptizi geçirdi. Derhal rolü bırakıp istirahate çekilmesini istedim, oyunu bırakmak istemiyordu. «Oyun durur» dedi. Verdiğim yanıt şu oldu: «Senin sıhhatin hepsinden daha önemli. Senin sıhhatin için, ben bir değil, on oyunumu yakmaya hazırım.» Gözleri doldu. İstirahat aldı. İyileşti. Ama tiyatro yönetimi onu hep kolluyordu. Yorucu olmayan kısa rollerle yetiniyordu. Zamanla şeker ve asitürik artması da onu yıpratır olmuştu. Dolaşım bozuklukları da başgöstermişti. Son zamanlarda çok kısa roller alıyordu. «Ay Işığında Şamata»daki rolü de böyle, üç repliklik, kısa bir roldü.

Başı dönüp sahnede düştüğü gün, tesadüfen salonda oyun seyrediyordum. Düşme sert olmamıştı. Arkasındaki perdeye tutunduğu için, yere yumuşak düşmüştü. Ama bunca hastalığı olan yaşlı bir oyuncu için bu kadarı bile sakıncasız olamazdı. Hemen yerimden fırlayıp kulise koştum. Düşerken rol gereği baktığı teleskop burnuna çarptığı için burnu kanıyordu. Başkaca bir şikâyeti yoktu. Buna karşın Ergin Orbey' le birlikte hemen bir ambulans çağırttık, ambulans geldi. Ama Rauf nedense onunla gitmek istemiyordu. Ambulans savuldu. Rica niyazla onu bir taksiye bindirdim. On dakika sonra Haydarpaşa Nümune Hastanesinin Acil Servisindeydik. Hemen röntgeni çekildi. Doktorların teşhisine göre, kaburgada kırık ya da çatlak yoktu. Ağrısına karşı ağrı dindirici bir enjeksiyon yapıldı. Burnunun kanı zaten tiyatroda dinmişti. İhtiyaten bir de kan dindirici iğne yapıldı. Taburcu edildi. Merak edecek bir durum olmadığı söylendi. Rauf hemen eve gitmek, burnundaki bandajla evdekileri telaşlandırmak istemiyordu. Tiyatroya döndük. Biraz daha istirahat etti. Bu arada ev alıştırıldı. Rauf eve döndü. İlk bakışta herkesi çok korkutan bir kaza belasızca atlatılmış gibiydi. Ne çare ki, rahatlama uzun sürmedi. Bu ara Rauf'da bir üre sıkıntısı teşhis edildi. Hastaneye kaldırıldı. Yapılan tahlilde esasen

yüksek seviyede bulunan şeker ve asitürik miktarının daha da arttığı saptandı. Tüm çabalar kâr etmedi. Rauf Ulukut, Hâzım Körmükçü gibi üre komasından vefat etti.

Hayat Da Tiyatro Gibi

İnsan yaşamı kılcal damarlar kadar incecik tellere bağlı. Bir gün şu ya da bu nedenle bu teller kopuveriyor. Ecel en beklenmedik, en düşünülmedik bir anda, çok olağan bir şeymişçesine gelip çatıyor. Bir tiyatrocunun ölümü de aynı kuralların dışında değil.

Bir tiyatro sanatçısı yaşamdan ne bekler? Kendini doyuran roller oynamak. Birtakım kişiliklerin kalıbına girmek, onlarla özdeşleşmek, alkışlanmak. Altmış iki yaşındaki Rauf Ulukut da kırk yıllık tiyatroculuğunda bunu gerçekleştirmişti.

Her akşam hakettiği coşkulu alkışlarla uğurlandığı sahneyi bir kasım ikindisi, işte böyle gözyaşları içinde terk etti.

Tiyatrocunun ölümü böyle oluyor. Nice yorgunlukları, hastalık birikimlerini sanat heyecanı içinde unutan tiyatrocuyu ecel bir gün olmadık bir bahane ile sahnesinden alıp götürüyor. Hayat da tiyatro gibi. Orada da rolü biten kulise geçiyor. O çıkıyor, oyun sürüyor. Ve her gece saat dokuzda perde yine açılıyor.

Bir zamanlar satış rekorlarını kıran bir roman türünün yazarı olarak ona özenen çok kişi vardı. Ucuz bir türü sevdirdiği için değil de, galiba çok para kazandığı için. Çünkü Türkiye'mizde ilamaşallah ne ucuzluklar övülegelmiştir. Öylesine bir titizlik, ne yazık ki bizde yerleşememiştir. O titizliğin gösteriliyor gibi olduğu yere bakın, ille başka bir amaç bu gerekçe ile süsleniyordur.

Kaldı ki Esat Mahmut, romancı olarak değil, tümü ile insan olarak ele alınması gereken bir varlıktır. Romancılığını kendi de önemsemiş değildi. Bunu bir para kazanma aracı sayardı. Bazen de bu kadar doğru sözlülükten çekinir, «Latin harflerinin yeni kabul edildiği bir dönemde büyük yığınlara roman okuma zevkini yaymaya çalıştım» gibi daha usturuplu bir gerekçe sunardı.

Özenecek Yazar mı Bulamadın?

Evet, bugün daha çok plajda okunduğu için «insanı bronzlaştıran romanlar» diye adlandırılan bu kolay okunur, yorulmadan okunur, incir çekirdeği doldurmayan bestseller türünün Türkiye'deki ilk temsilcilerinden biri olan Esat Mahmut Karakurt, aslında romanını değil, yaşamını önemserdi. Anlatırlar: Galatasaray'da bir öğrencisi onun gözüne girmek için kompozisyon ödevini hep hocasının romanındaki gibi kısa ve devrik cümlelerle, onunkine benzer konuşma-

larla bezemiş. Esat Mahmut'tan dolgun bir not ve övücü iki laf beklerken, gafil çocuk, hocanın hışmına uğramış, Karakurt ona,

«Hımbıl adam. Başka özenecek yazar mı bulamadın? Ben bunları ekmek parası için yazıyorum. Sen de edebiyat sanıyorsun,» diye kükremiş.

Özeleştirinin böylesine —hele yazar takımı arasında— kaç kişide rastladınız?

İnsan Esat Mahmut Karakurt, dünyada her şeyin alayını çıkardığı gibi, kendi romancılığının alayını da böyle çıkarırdı. Daha fazlasına gitmiyorsa bunu yayıncılarının işini bozmamak düşüncesine vermek gerekirdi.

Yine Galatasaray'daki sert hocalık dönemine ait tatlı bir anekdot da şudur: Öğrencilerine şapşal surat, aval bakışlı, sersem aleyhisselam, hımbıl bey gibi hitaplarla seslenen Karakurt, boş bakışlı aylak bir öğrencisine kızıp ceza yazmak üzere,

«Nedir senin adın,» diye sormuş.

Çocuk,

«Mustafa Kemal,» diye cevap vermiş.

«Hangi aptal koydu sana o adı?»

«Bizzat Mustafa Kemal.»

Meğer çocuğun babası Atatürk'ün yanından ayrılmayan «mutat zevattan» biri imiş. Karakurt, baltayı taşa vurunca, kim bilir önce nasıl şaşırmış, sonra da eve gidince ne kadar gülmüştür. Çok sevdiği bu anekdotu yüzünü pırıl pırıl aydınlatan candan gülüşü ile sık sık anlatırdı.

Hayatını Yaşamak

Ben Esat Mahmut'un romancılığını değil, kişiliğini severdim. Belki biraz yüzeyde, ama çok sağlıklı bir içgüdüye dayanan pratik bir yaşam üslubu vardı. Bu kadarı bile, CHP içinde ve İsmet İnönü devrinde sözü dinlenir, hatırı sayılır,

esamisi okunur bir Urfa mebusu olmasına yetiyordu. Doğulu kökeninin sağlam bünyeliliği, iriyarılığı onu aşağılık komplekslerinden çok uzak bir candanlığa, sevecenliğe bürümüştü. Aklını, iradesini kullanıp duygusallığın tuzaklarına kapılmadan «hayatını yaşamak» istiyordu. Her anının tadını çıkara çıkara. Urfa'nın bir köyünden gelip sırf zekâsı, doğru sözlülüğü ile sarayda en yüksek dini makamlara kadar çıkan babası gibi çapkındı. Hiç evlenmemişti. Evlilikten bucak bucak kaçıyordu. İkili bir yaşamın koordinasyon gerektiren külfetini göze alınmaya değmez buluyordu. Vagonsuz bir lokomotif gibi rahat manevra yeteneğini elden kaçırmak istemiyordu. Babası evlenip döle döşe kavuşmuştu. O, bu deliliği yapmayacaktı. Dostlarının belki sevgiden, biraz da hasetten ileri gelen evlenme teşviklerini çoğu zaman alaylı bir kaçışla, bazen de enerjik bir retle savuştururdu.

Ben onun bekâr kalma, özgürlüğünü titizlikle sürdürme azmini anlayışla karşılardım. Ama bencil yaşayışına takıldığım da olurdu. Daha sağlığında bile onun üzerine bir yazı yazmıştım. «Hayatını Yaşamak» başlığını taşıyan bu yazı şöyle başlıyordu:

«Somurtuk, buruk ve pasif bir ortamın içinde sürekli canlılığı ve candanlığı, sevimliliği ile manevi bir vitamin gibidir Esat Mahmut. Ona ne zaman rastlasanız, iki lokma konuşsanız içiniz açılır, efkârınız dağılır.»

Gerçekten de öyleydi. Yetmiş beş yaşına karşın, o yaşta bile bütün kadınların dikkatini çeken hayat ve neşe dolu, ayrıca da çok yakışıklı bir adamdı. Bir röportajcıya verdiği cevapta,

«Yazacağımı yazdım. Şimdi okuyorum. Gezilere çıkıyorum. Dünyanın gelişmiş gelişmemiş ülkelerini geziyorum,» diyordu.

Ömründe bir tek kere olsun kısa bir süre bile, dünya evine girmemiş olmasından hiç yakındığı yoktu.

«Benim ömrümün üç günü üç yüz bin liraya değer,» diyordu. «Bu yüzden geri kalan günlerimi kendime ayırdım.»

Bunun daha açıkçası, daha Esat Mahmut Karakurt'çası şuydu:

«Bu ülkede suyu getiren de bir, testiyi kıran da. Bir süre hizmet ettik işte. Şimdi de hayatımı yaşayacağım.»

Bu tasasız görünümüne karşın bazen onun bile insanı çıldırtacak zırvalıklar karşısında kızdığı olurdu. Sonra yine işin bir alay yanını bulup kendini karamsarlığa kaptırmaktan kurtarırdı.

Esat Mahmut Karakurt'un sağlam soyunun geleneğine uyarak, çok uzun yaşayacağına inanıyorduk. Hatta yetmiş beş yaş için —aslında ancak elli beş gösterirdi— çok zararı olabilecek fazla kilolarıyla bile bağışıklık sağlamasına bakarak onun fenomenal delikanlılığını ve pürüzsüz yüzünü doğal karşılardık. Babası doksan beş yaşına kadar zinde ve dolu dolu yaşamıştı. Oğlu da aynı üslup içinde onun rekorunu kıracak sanıyorduk.

Bu kadar hayat dolu bir insanın yok oluvermesine insan kolay inanamıyor, alışamıyor. Divan'ın bulvar kahvesini çınlatan kahkahaları sanki hâlâ havada.

Evet bu dünyadan bir de böyle renkli ve canlı bir Esat Mahmut geçti. Hayatı dolu dolu yaşayan, dört dörtlük canlı bir adam.

İSTEDİĞİ İŞİ YAPMAK MUTLULUĞU

Birtakım insanlar vardır. Sabahları erkenden kalkarlar. Çantalarını alırlar. Dolmuş ya da otobüs kuyruğunda beklerler. İtiş kakış, içi gençlerle dolu birtakım binalara varırlar. Merdivenler çıkarlar, gözlüklerini takarlar, notlarını, kitaplarını kürsüye yayarlar. Anlatmaya başlarlar. Anlattıkça, gözleri parlar, yüzlerini tatlı bir pembelik kaplar. Genellikle dalgındırlar. Tatlı düşler görür gibi, mutlu bir halleri vardır. Yine çoklukla, paraya, çıkara, günlük yaşamın kaşkarikolarına karşı ilgisizdirler. Bu konularda bilgisizdirler. Tek mutlulukları, insan yetiştiriyoruz, kanısında olmalarıdır. Bu hülya ile ev ile okul, okul ile kütüphane arasında mekik dokur dururlar.

Bunlara hoca denir. Zenginlerin, fakirlerin, sivillerin, askerlerin, memurların, vurguncuların, hasılı ülkenin her çeşit insanlarının çocuklarını okutmakla yükümlüdürler. Alçakyürekli olduklarından, bu işi pir aşkına yaptıklarından, toplum onları hiç değilse, platonik olarak onurlamak gereksinmesini duyar. Hocaların eli öpülür, sırtı okşanır. Konuşma sırasında kendilerine «Hocam» diye hitap edilir. Onlar da bu kadarcık poh pohdan sevinirler, duygulanırlar.

Hocaların bir ayrı türü de, üniversite hocalarıdır. Onlar da öz bakımından aynı yumuşak kumaştandırlar. Ne var ki, adları sanları öbürlerine görelikle biraz daha fazlaca duyulur. Belki bir iki yabancı dil bilirler. Yaşam koşulları biraz daha orta halliye yakın, kültür birikimleri biraz daha geniş olabilir. Bunlar içinde bilim-

den çok, politika çevreleri ile, pratik yaşamın, özel teşebbüsün çeşitli alanları ile haşır neşir olanlar da eksik değildir.

Üniversite hocaları da genel olarak «hancı» dırlar. Orada konaklayan «yolcu» kuşaklara karınca kararınca bildiklerini, bazen gıdım gıdım, bazen cömertçe aktarırlar.

Bu arı gibi yaşam, bir gün sona erer. Saat durur. «Hoca»nın tabutu üniversite avlusuna konur. Yaşıtı bir hoca, yuvarlak cümlelerle onun meziyetlerini, insanlığını över. Genç bir doçent bir gece önce, ansiklopediden acele kopya ettiği, hocanın biyografisini, eserlerinin listesini tekrarlar. Genç bir öğrencisi heyecanla, duygulu bir konuşma yaparak onun hoca öğrenci ilişkilerindeki yakınlığından söz eder.

İki hafta sonra profesörler kurulu «hoca»nın adını bir anfiye ya da sınıfa kor. Resmi, kendi bölümünün enstitüsüne asılır. Bir yıl sonra da, adına armağan bir kitap yayımlanır...

Bilime adanmış koca bir ömrün şükran borcu böylece yerine getirilmiş olur. Bu da bitince «Âlem yine ol âlem, devran yine ol devran» olur. Yaşam sürüp gider. Kalan öğretim üyeleri, «Ölüm hak, miras helal» fetvasınca «hoca»nın boşalan kadrosu için çekişmeye başlarlar.

Bir sürü kulis çekişmelerinden sonra o kadro da işgal edilir. «Atı alan Üsküdar'ı geçmiş» tir. O da hiç ölmeyecek gibi yaşar. Bir gün onun da gitmek sırası gelir. Yaşlılar ölür, gençlere yol açar, gençler yaşlanır, daha gençlerin başına geçer. Ve bu minval akar gider.

Edebiyat Fakültesi çatısı altından bir de Arif Müfit Mansel geçti. Ord. Prof. Dr. Arif Müfit Mansel, çeşitli eğilimde grupların sürtüştüğü Edebiyat Fakültesinde, dokunulmazlığı olan iki üç kişiden biri idi. Onun okkalı bilim adamı otoritesi bütün bu çekişmelerin dışında, daha doğrusu, üstünde kalırdı. Prof. Arif Müfit Mansel, kanımca yirminci yüzyıl başı Orta Av-

rupa karakteristiğinde ülkücü bir hoca idi. Kendini çok sevdiği arkeolojiye adamıştı. Bu alan onun aşkını, ihtirasını, tek mutluluğunu teşkil ediyordu. Olumlu yapıtların sahibi olmanın, tarihi eserler çıkarıp uygarlığa kazandırmanın, ülkücü öğrenciler yetiştirmenin verdiği, o hiçbir şeyde bulunmayan tatlı doygunluk, onu bütün gerçek bilim adamları gibi, şen ve iyimser, hatta niye saklamalı, biraz naif bile yapmıştı.

Onun cana yakınlığı da buradan gelirdi. Mutluluğunun yankısı sevimli baso sesinin tonalitesinden kolayca okunurdu. Konuşurken, cümlelerinin arasına bolca sıkıştırdığı «efendim»lerinden sonra, kısa bir «es» verir, bu «es»i iki küçük kahkaha izler ve hoca böylece, size, konuşmanın gidişini, kendi muhayyilenizle renklendirme, boyutlandırma, alabildiğine yorumlama olanağını sağlamış olurdu.

Bir Osmanlı Centilmeni

Prof. Mansel'in çok kesin ve düzenli bir düşün yeteneği vardı. Ders takrirleri, zengin bir erudition yüklü olmakla birlikte, öğrencinin kolay izleyeceği bir açık seçiklik ve çok iyi hesaplanmış bir oran arz ederdi. Bu düzen ve ayrıntılı titizliği, bu objektivite kaygısı hocanın formasyonundaki Avrupai alışkanlıkların bir ürünü idi.

Onun ikinci ve ilginç bir yanı da, kökü artık iyice tükenmekte olan Osmanlı centilmeni tipinin son örneklerinden biri oluşu idi. Sadaret müsteşarlığı, ticaret nazırlığı ve ayan azalığı yapmış olan büyükbabasından sadece ve sadece Osmanlı inceliğini almış, Babıâli kulisçiliğine bir gün olsun iltifat etmemişti. İstisnasız herkese gösterdiği içten gelme nezaketin bir gün eksildiği, gölgelendiği görülmezdi. Öğrencileri ile öyle dostça, öyle sıcak bir ilişki kurardı ki,

siz büyük bir içtenlikle verdiği ve herkese sevdirdiği arkeolojiyi, biraz da ona saygıdan sevmek zorunluğunu duyar, sonunda bir arkeoloji tiryakisi olur çıkardınız.

Bazı nadir insanlar vardır, bulundukları, gittikleri her yere, kendileriyle birlikte bir seviye atmosferi de götürürler. Değil onların meclisinde olmak, onların varolduklarını düşünmek bile, insana bir rahatlık, bir huzur ve tatlı bir övünme verir. Tek tük de olsa aramızdan böyleleri de yetişmiş diye... İşte Prof. Mansel de bunlardan biriydi.

Şimdi anısı, önümde, dipdiri duruyor: Çocuk gibi temiz, bilgi dolu, sevgi dolu, gülümseyen gözleri ile hem filozof, hem iyimser bir insan.

Yaşamını İsteğince Yaşamış Olmak

Ne var ki, bu iyimserliği ve mutluluğu bir şeye dayanıyordu: Yaşamını, isteğince yaşamış olmasına.

Kendi seçtiği bir alanda, kendi istediğine yakın koşullarda çalıştı, eser verdi, iş gördü, öğrenci yetiştirdi. Bu yaşam, alçakgönüllü, ama yoğundu, doluydu, verimli idi.

Birçok hoca gibi iftiralarla, jurnallerle karalanmadı. Hoyratlıklarla örselenmedi. Kendi köşesinde, kendi alanında sessiz ve derinden, yapabileceklerinin çoğunu gerçekleştirdi.

Şu geçici dünyada, yöneldiği işlerden alıkonulan, çabaları mecburen kendini savunmaya harcatılan ve yapmak istediklerini yapamadan, içinde ukde kalarak, göçüp giden o kadar çok insan var ki, Mansel'in bu bakımdan, bu acıları tatmadan ölmüş olması bile bir avuntu sayılabilir.

Osmanlılar Avrupa'ya gidecek olunca ilkin vapurla Köstence'ye geçer, oradan trene rakiben (binerek) Avrupa'ya uzanırlarmış. Eski telgraflarda, eski mektuplarda, eski gazete haberlerinde «Köstence tarikiyle (yoluyla) Budapeşte'ye hareket ettik», «Köstence tarikiyle Fransa'ya giden Maliye Vekilimiz Paris'e vasıl oldu» gibi klişelere sık sık rastlanırdı. Ünlü Orient Express, Sirkeci'ye sarkınca Köstence yerine bu defa da Sirkeci Garı, Avrupa'nın eşiği oldu idi.

Öte yandan, İstanbul limanından Avrupa'ya Türk gemileri de kalkar oldular. Bunların öncülerinden biri Gülcemal Vapuru idi. Gülcemal, kalkarken, güvertesinde orkestra İzmir Marşını çalardı. Yine bu Gülcemal bir keresinde seyyar (gezici) sergi olmuş, Türk mallarını sempatik tezgâhtarlarla Avrupa'nın limanlarına tanıtma gezisine çıkmıştı. Ondan sonra Samsun, Adana, Tarsus, Aksu ve başka gemilerimiz bu yollarda vızır vızır işler oldular. Ama Ankara'nın, kabul etmeli ki, onlar arasında bambaşka bir yeri, bir saygınlığı vardı.

Özyaşamı

6179 gros tonluk, 125 metre boyunda ve 675 yolcu alabilen bu vapuru, Amerikalılar lüks ekspres servislerde kullanmak üzere 1927'de yapmışlar. Genç kızlık adı Solac olan geminin o yıllarda yirmi mile yaklaşan bir hızı varmış. New

York - Havana arasında yıllarca turist taşımış durmuş. İkinci Dünya Savaşı patlak verince de, hızı yerinde ve bol kamaralı oluşu göz önünde tutularak, yaralı taşıyan bir hastane gemisine dönüştürülmüş. Bizim Denizyolları, savaş sonrası gemiyi Amerika'dan satın aldı. Bu nazeninin İstanbul'a ilk gelişini dün gibi hatırlarım. Limana pek de yaraşmıştı. Yarısı yolcu, yarısı yük taşımak için yapılan sıradan gemilerden apayrı estetiği vardı. Mekânını ambarlara harcamak zorunluğunda olmadığından tüm hacminin yüzde seksenini yolculara ayırmış, tam anlamıyla bir «yolcu gemisi» idi. Hani birkaç kocadan arta kalmış olmasına, yıllar boyu hızlı yaşam sürmüş olmasına karşın hiç kocamayan, genç kızlarla aşık atan havalı kadınlar vardır. Onlara benziyordu. Kendini dirhem dirhem satmasını biliyordu. Marmara'da kuğu gibi süzülüyordu. Seyrederken değil, dururken bile bir tupesi vardı, edası vardı. Benim, diyordu. Albenisi vardı. Türk, yabancı herkes, devlet adamları, sanatçılar, aktörler, sporcular, gazeteciler Ankara'yla seyahat etmek için can atarlardı.

Atatürk'ün, «Ne mutlu Türküm diyene» sloganının bir benzeri şimdi de Ankara vapuru yolcuları için söyleniyordu.

«Ne diyorsunuz? Ankara ile mi gidiyorsunuz? Ne mutlu size. Ne mutlu Ankara ile gidene.»

Ankara vapuru denince Şefik Kaptanı anımsamamak olur mu? Çoğu gemilere havasını veren süvarileridir. Şefik Kaptan da Ankara'nın ruhu idi, üslubu idi, simgesi idi. Şefik Kaptan benim yakınım olur. Ailede anlatırlar. On on iki yaşında başlamış onda denize vurgunluk. Lodoslu havalarda onu kimse evde tutamazmış. Atlarmış ada vapuruna, fırlarmış güverteye, deniz göklere çıkarken dört köşe olurmuş sevinçten. Sonunda âşık olduğu mesleğe girmiş. Bugün de okyanuslarda hâlâ dümen başında. Özel

bir şirketin en korkusuz kaptanı olarak sevgili dalgaları ile başbaşa yaşıyor. Mesleğini onun kadar seven başka bir süvari tanımadım. Esprileri, efendiliği, tükenmez neşesi yanında ben onun en çok mesleği ile bu tüm özdeşleşmesini severim.

Amansız Zaman

İnsanların olduğu gibi, tüm eşyaların da zamanla bir yarışı var. Akıntıya kürek çekercesine... Her seferinde de bu yarışın galibi aynı oluyor: Zaman. En gergin tenleri kırış kırış eden, en parlak bakışları donuklaştıran, en uyanık zekâları bulandıran zaman, gemilerin de çeliğini, motor gücünü, koordinasyon yeteneğini yıpratıyor, yaşlandırıyor. Ankara gemisi de öyle. Mihrabı yine yerinde görünmeyi becerse de, her uğradığı iskelede boyasını tazelese de, yine de orta halli bir fırtınada sapır sapır titremekten, iniltiler, hırıltılar çıkarmaktan kendini alamıyor. Süvarinin, çarkçının komutuna bütün iyi niyetine karşın uyamıyor.

Ellinci yılını dolduran bu emektar ve tarihi geminin Camialtı Tersanesinde kızağa çekilmesinden iki hafta önce yaptığı son Akdeniz seferine biz de tesadüfen katılmış bulunduk. Bir zamanlar gönülleri büyüleyen ünlü bir güzelin düşüş ve yaşlılık haline tanık olan her eski hayran gibi içimizi nostaljik bir hüzün bürüdü. O eski şuh ve çekici nazenin şimdi sap derken saman diyen bir deli saraylıya dönmüştü. Giderken giderken motorları arıza yapıyor, yarım yolla gitmek zorunda kalıyordu. Varacağı yerlere hep gecikme ile vardı. Çok kaprisli olmuştu. Bodrum'da biraz deniz var diye demir taradı, limanda barınamadı. Yolcuların bir kısmını karada bırakıp kalkış saatinden altı saat önce çekti gitti. Düdük bile çalmaya üşeniyordu. Belki de se-

si kısıktı. Isıtma düzeni baştan başa bozuk olduğu için soğukta yolcuları titretiyordu. Yorgunluğu, bezginliği halinden belli idi. «Çabalama kaptan ben gidemem» der gibi melul, mahzun bir hali vardı. Kapağı bir an önce Haliç'e atmak istediği anlaşılıyordu.

S/S Ankara'nın satış bedeli saptanıp ihaleye çıkarılacağı haberi bütün onu seven eski hayranlarını ve Ankara'nın birer parçası sayılan Şefik Kaptanları, Suat Kaptanları, İhsan Kaptanları, Can Babaları çok üzmüş olsa gerektir. Çünkü S/S Ankara bir yakın tarihti. Acı tatlı anılarla yüklü idi. Onun hurda fiyatına satışa çıkarılması eski şanına olduğu kadar, bu romantik aylasına da aykırı düşüyordu.

Ama neylersiniz, yaşamın kuralı bu. Acı macı, katlanılacak. Şanlı Yavuz bile aynı yazgıdan kurtulabildi mi? Zaman buldozer gibi yürüyor, gençler yetişiyor, eskiler devreden çıkıyor. En akıllı davranış galiba bunun farkına vaktinde varıp yazgısına olgun bir gülümseme ile katlanmak.

S/S Ankara'ya güzel bir emeklilik, deniz oteli, eğlence gemisi, yüzen restoran gibi, yine de yaşamla ilişkin bir işlev dileriz. Parçalanmak, sökülmek, hurdacı depolarına yığılmak, jilet olmak ona hiç yaraşmıyor.

AKBABA'NIN ARDINDAN

Ankara Caddesi sevimli, güleç, emektar bir dostu yitirdi. Elli altı yıldır en az üç kuşağın mizah gereksinmesini karşılamış olan Akbaba, artık yok. Akbaba dergisi kurulduğu günden beri kurucusu Yusuf Ziya Ortaç'ın kentsoylu, ince, ölçülü, uygar kişiliğini yansıtan bir ayna olmuştu. Onun ölümü ile dergi bir süre daha çıkmakta direndi. Ama özsuyu çekilmiş gibiydi. Eski Akbaba'nın silik bir anısı olmaktan öteye gidemedi. Kendini yenileyemedi. Yenileyemeyince de doğa kurallarına uyup tükendi.

Okur yazar orantısı yüksek olmayan bir ortamda, bir derginin elli altı yıl çıkabilmiş olması bile olağanüstü bir başarıdır. Hele bir mizah dergisinin. «Ağır otur da molla desinler» koşullandırılmasının, gülmeyi hafiflik sayan yanlış bir anlayışın karşısına ilk çıkan elbet Akbaba değildi. Mizah dergilerinin öncülüğünü hem de II. Abdülhamit devrinde Diogen adlı dergisi ile Teodor Kasap Efendi yapmıştı. İkinci Meşrutiyet'in coşkusu içinde mizah dergileri pıtrak gibi açınca Batı mizahını yakından izleme olanağı bulmuş iki seviyeli karikatürcü, Cem ile Sedat Nuri ve ince zevkli bir yazar Salah Cimcoz, yayımladıkları «Cem»le, «Kalem»le kaliteli mizahı okuyucuya tattırmışlardı. Sedat Simavi, önce Diken'i, sonra Güleryüz'ü ile, bu alanda da katkılarda bulunmuştu. Onu, Refik Halit'in ve karikatürcü Rıfkı'nın çıkardıkları Aydede izlemişti. Akbaba işte bu birikimin üstüne oturdu. Yusuf Ziya Ortaç, bu dergiyi dostu ve bacanağı Orhan Seyfi ile ve Sabah Basımevinin sahibi Ulvi

Beyle çıkarınaya başlamadan önce Diken'de mizahi manzumeler yazmıştı. O tarihte hecenin beş şairinden biri olan ve Binnaz adlı manzum oyunu Darülbedayi'de oynanan Ortaç, Sedat Simavi'nin ısrarlarını ilkin şairliğine karşı bir saygısızlık bile saymıştı. Onu Sedat Simavi'ye «Yusuf Ziya, Türkçenin cambazıdır, kafiyelere takla attırır» diye salık veren Ömer Seyfettin, galiba Yusuf Ziya'yı, Yusuf Ziya'dan daha iyi tanıyormuş. Ona, «Yaz cancağazım, yaz» demişti. «Sen hem iyi şair olamayacak, hem de iyi mizah yazarı olacak kadar zekisin.» Yusuf Ziya da gerçekten zeki çıktı. Şairliği unutuldu. Mizahçılığı ve mizah dergiciliğindeki hizmeti daha ağır bastı.

Denenmiş, Tutmuş Bir Şablon

Akbaba ilk çıktığı günden son zamanlara kadar belli bir biçimi muhafaza etti. Bu biçim Fransızların «Le Rire» ve «Sourir» dergilerinin şablonu idi. Cem ve Salah Cimcoz, «Cem» ve «Kalem»de bunu uygulamışlardı. Yusuf Ziya da bunu olduğu gibi aldı. Dergi renkli bir kapakla açılıyordu. Boydan boya bir karikatür ilk vitrin gibi idi. İçerde Yusuf Ziya Ortaç'ın akıcı, oynak, zeki, hünerli bir İstanbul Türkçesi ile yoğurduğu başyazısı bulunurdu. Her sayıda ille bir, yahut iki mizah hikâyesi olacaktı. Ercüment Ekrem'in Meşhedi yahut Torik Necmi yazı dizileri de sevilen tefrikalardı. Her sayfaya karikatürler serpiştirilmiş olurdu. Bunların bazısı o zamanki okuyucunun erotik gereksinmelerini okşayacak hafif dekolte, ama hiçbir zaman adiliğe kaçmayan erkek kadın diyalogları idi. Bazısı da her zaman olduğu gibi, pahalılıktan, zamlardan, karı koca-kaynana geçimsizliklerinden, yakınmalardan ya da günlük iç ve dış politikanın, kahve meclisi felsefesine indirgenmiş örneklerden

oluşurdu. Son sayfalarda Avrupa mizah dergilerinden alınmış karikatürlere yer verilirdi. Arada, Fransızlarda pek bol olan ünlü aktör, yazar ve politikacılara ait anekdotlar da çok usta bir şekilde yerleştirilip, bunları nasıl olsa okumamış Türk okuyucusuna, örneğin bir İ. Galip'in, bir Fazıl Ahmet'in, bir Tevfik Rüştü'nün hazır cevaplıkları gibi sunulurdu. Derginin bir özelliği de çoğu zaman, Orhan Seyfi'nin ve Necdet Rüştü'nün kaleme aldığı mizahi manzumeler ve hikâyelerdi.

Akbaba'nın kadrosunda bu saydıklarımız dışında Osman Cemal, Münif Fehim, Ramiz gibi değerli elemanlar da vardı. Ama elli yıl boyu bu kadro çok değişti. Aralarına yeniler katıldı. Denilebilir ki, yerleşmiş tek mizah dergisi olan Akbaba, nice mizahçıya bir okul oldu. Yusuf Ziya'nın yeni mizahçıları keşfeden eksperliği ve destekleyen patronluğu sayesinde mizah yazarlığı ve karikatürcülük bir meslek halini almaya başladı.

Akbaba durmuş, oturmuş, huzurlu sayılan bir dönemin statik bir mizah dergisi niteliğini hep sürdürmek istedi. Bir salon dergisi olarak nezahatini korudu. Etliye, sütlüye karışmaktansa, iktidarın suyuna gitmeyi, Atatürk'ün icraatını desteklemeyi, hiciv oklarını ancak onun alerji duyduğu insanlara yöneltmeyi yeğ gördü. Bu arada elbet ufak tefek beledi aksaklıklara, bazı «mebus» ve «vekil»lerin görmemişliklerine de sataştı. Bu, o zamanın okuyucusuna yetip de artıyordu. İkinci Dünya Savaşı bitip de çok partili demokrasiye özendiğimiz dönemde ise kanımca önüne çıkan bulunmaz mizah kaynağından tam yararlanamadı. O dönemlerde «Marko Paşa» gibi görevci ve hücumcu bir mizah dergisi, Akbaba'nın her devre uygun sandığı üslubunun yetersizliğini büsbütün vurgulamış oldu. Ne var ki, «Marko Paşa»nın kovalanması, yıpratılması ve sonunda susturulması

onu süreklilik avantajından yoksun bıraktı. Batıp çıkan kısa ömürlü meslektaşları yanında Akbaba sürekli mizah dergisi niteliğini korumuş oldu.

Yat Kulübün Taraçasından Hayatın Karmaşasına

Bugünün mizahı artık Akbaba'nın mizahından çok başkadır. Şimdi artık yepyeni, pırıl pırıl bir mizahçı kuşak yetişti. Mizahçılık, iyiden iyiye bir meslek halini aldı. Mizah dergilerinin bugün milyonu bulan okuyucusu var. Eskiden çokluk ikililerin çektiği mizah dergiciliği, yerini ekip dergilerine bıraktı.

Espriler âdeta ortaklaşa üretiliyor. Akbaba karikatürlerinin fonunda çoğu zaman durgun Marmara, kanat çırpan bir martı ve ufukta bir yelkenli görünürdü. Büyükada'daki Yat Kulübün taraçasından görüldüğü duygusunu anımsatan bu huzurlu manzara eski tiyatro dekorları kadar demode artık. Şimdi karalar gibi denizlerin üstü de doldu. Dünya kalabalıklaştı. Denizler gibi karalar da artık durgun değil, çalkantılı. Mizah da bir yemekten sonrasının tatlı sindirim saatinde kahveden sonra içilen bir Fransız konyağı çeşnisi vermekten uzak. Değişen dünya ile birlikte daha gerçekçi, daha işlevsel oldu. Mizah şimdi ya sınıfsal bilinci bilemek için, ya genel bunalım ve kargaşa içinde bazen soyuta da kaçan bir oksijen gereksinmesini karşılamak için, ya da insan ruhunu çöküntüden koruyan bir denge tutamağı olarak kullanılır oldu. Politik mizahta, kara mizahta, soyut mizahta, sözsüz karikatürde at oynatan gençlerin hepsi, en dolambaçsız yoldan mizah üretiyorlar. Bu gençler içlerinde yetiştikleri çağın tüm karmaşasının deşarjını mizahta buluyorlar. Mizah

bir bakıma onların «therapie»si de oluyor. Bu gençler, artık Diogen'in, Cem'in, Kalem'in, Aydede'nin, Diken'in, Akbaba'nın hatta Marko Paşa'nın, Tef'in, Dolmuş'un mizahını çoktan aştılar.

Ama unutmamalı ki, bugünkü mizahın yolunu açan, bugünkü okuyucu kuşaklarını hazırlayan bu saydığımız dergiler oldular. Akbaba, mizah tarihimizde ayrı bir yer tutuyor. Bunu da her şeyden önce şu elli altı yıllık sürekli hizmet süresine borçlu. Elli altı yıl bir dergi için dile kolay. Yetiştirdiği irili ufaklı bunca mizahçı da caba. Bu hizmetleri küçümsemek vefasızlık olur. Birikim denilen şey, biraz da vefa duygusuyla sağlanmıyor mu?

Her dönem, kendi mizah üslubunu ve anlayışını kendi getiriyor. On beş yıl sonra bugünkü pırıl pırıl mizahçılarımız da Akbaba'nın bugünkü eskimiş görünüşüne düşecektir. O zaman da daha yeniler onları aşacaklar. Bütün sorun bu gelişmeye, bir yerinde, az ya da çok yaran dokunmuş olmak...

ÇİÇEK PASAJI

İstanbul'u İstanbul yapan binaların çoğu günden güne azalıyor. Tarihi yalılarımızın çoğunu nedense yangmlar yaktı kavurdu. Eski kâgir binaların bir kısmı da restore edilemedikleri için yavaş yavaş eriyip silindi. Kimi de dayanıyor dayanıyor da, günün birinde fücceten çöküyor. Çiçek Pasajının çöküşü gibi...

Bir zamanlar hikâye yazmanın marifet sayıldığı, hikâyelerin basılıp okunduğu, yazarlığın onurlu bir meslek olduğu dönemlerde Orhan Kemal'le birlikte hikâyelerimizin çoğunu bu konu meşherinden alırdık.

Yeni heveslilere de salık veririm. Abstre edebiyatın bulamadığı vecizeleri birbiri ardına sıralayan ayyaşları, hep aynı metni üç dört ayrı tonaliteden tekrarlayabilen aktörvari dilencileri, anlaşılmamış dehasının hüsranını votkalı birasında boğmaya gelmiş dilencivari aktörleri, hiçbir zaman dayak yiyecek bir ölçüsüzlüğe sapmayan derli toplu delileri, ağızlığına mühim mühim sigara takan, günü hep programlı imiş gibi ikide bir şimendifer marka cep saatini çıkarıp yine mühim mühim bakan beyaz saçlı yaşlıları, her konuda, her alanda ahkâm kesme meraklısı, siz giderken ben geliyordumcu, ben insanın ciğerini okurumcu, her şeyi bilirimci ukalaları, halkın içine karıştıkları iyi görülsün diye pencere önlerini tercih eden salon sosyalistleri, ayağına blucin geçirip omzuna bir torba takıp buraya gelmeyi emansipelik sanan kuş beyinli egzistansiyalist kızları ile gözlemci bakışlara elbet zengin materyal sağlarlardı. İnsan bu pasajda

yozlaşmış Türk kent insanlarının nabzını tutar gibi olurdu. İçki ile gevşeyen çenelerinden olanca komplekslerini okurdu.

Dünyanın En Civcivli Meyhanesi

Çiçek Pasajı, sade Beyoğlu'nun değil, belki dünyanın da en civcivli meyhanesi idi. Her Tanrı'nın günü bu pasaj sabahın yedisinden gecenin yarısına kadar her çeşit insanla dolar taşardı. Yirmi kadar meyhanenin içi, fıçıların masa olarak kullanıldığı kaldırımları, pasajın ortasındaki boşluk, Balıkpazarı ve Beyoğlu kapılarına sıralanmış seyyar karidesçi, kokoreççi ve midyeciler günün hiçbir saatinde müşterisiz kalmazdı. Müşterilerin hepsi birbirinden renkli, canlı ve çelişkendi. İflah bulmaz esrarkeşle snob aydın, sırıtık turistle karamsar sanatçı, ipini koparmış aylakla çiçeği burnunda asistan, dejenere mirasyedi ile ağır işçi, burada dirsek dirseğe kafa cilalarlardı. Şurada Sulukule triosu, gırnata, keman ve darbuka ile çiftetellilerin en oynağını çalar ve on beş yaşında kirli ayaklı ama Rodin'i çıldırtacak endamlı bir çingene kızı masaların üstünde göbek atarken, beride tansiyoncu madam yaşlı müşterilerin ayaküstü sağlık kontrolünü yapar, aldığı sonuca göre Entellektüel Cavit'e «Beye tuzlu meze vermeyeceksin» diye direktifler verir, votkalı bira ikmalini tamamlayıp yurt ve dünya sorunlarını çözümleyecek kıvamı bulmuş bir gevezenin değerli diskuru, son lig maçının teknik tahlilini yapan iki fanatik kulüpçünün tartışması ve seyyar bademcilerle cevizcilerin gürültüsünde güme giderdi. Efkârlı bir gününüzde bu pasajın Balıkpazarı girişinden dalıp ite kaka, yahut itile kakıla, rastladığınız tanıdık tanımadık ihvanlara selam vere vere, önünüze çıkan yıvışık sarhoşları vücut çalımı ile geçe geçe, ek dolaş olan satıcılara dert anlata anlata bu insan denizinden ilerledikçe biraz önce sizi burgulayan dertlerden, güncel

sorunlardan, kişisel sürtüşme ve gocunma tortularından arındığınızı, hatta biraz önce niye burulduğunuzu artık anımsayamaz olduğunuzu hayretle görürdünüz. Orada, bu insan denizinin içinde, bir insan zerresi olurdunuz. Kendi kafanızda ve kuruntunuzda yarattığınız egosantrik kişiliğinizden burada kurtulur, çevre ile kaynaşıp daha sağlıklı bir ilintiye girerdiniz. Bu kürü eskiden sık sık yapardım.

Son Zamanlarda O Da Değişmeye Başlamıştı

Bu benim anlattığım biraz da eski Çiçek Pasajı. Sonraları her şey gibi orası da yozlaşmıştı. Yirmi beş yıl önceki Çiçek Pasajı Cahit Irgat'tan, Orhan Kemal'den, Salih Tozan'dan soyutlanamazdı benim için. Çoğu zaman Orhan'la birlikte giderdik. Orhan'ın ahbabı daha çoktu. Her masada yakalanır, herkesin gevezeliğini sabırla dinler, sonra kıvrak ve bitirici bir yanıtla ve o gevrek kahkahalarından birini atarak ilerlerdi. Çiçek Pasajında Orhan'ın kişiliği büsbütün ortaya çıkardı.

Bir kere alabildiğine halkçı yanı, duygululuğuna karşın, hatta belki bunun panzehiri olan, tatlı iyimserliği, babası Abdülkadir Kemal Beyden geçme avukat lafazanlığı, Adana Futbol Karmasının acar santrforluğundan kalma çevik sporcu yürüyüşü ve nihayet onun çok dozunda şirin külhani yanını öldürmemiş İstanbul centilmeni niteliği. O zamanın modası olan bol kenarlı fötrlerimizi başparmağımızla arkaya doğru atıp, bir mermer masaya çökerdik. Ondan sonra o masanın üstüne yığılan mezelerle, gelsin gırgır, gelsin alay, muziplik. Bazen Cahit, bazen Orhan Arıburnu, bazen Salih de gelirdi masaya. Salih kadar tatlı insan az tanıdım. Bunu Salih'i bilen herkes de tekrarlayabilir. Onun «Canım efendimm»le başlayan sohbetlerine, esprilerine gülerken onun kadar sevimli ve temiz olabilen

bir eşine kolay rastlanamaz kanısındayım. Cahit o sıralarda «Sanatçılar gider, dekorlar kalır» deyip Devlet Tiyatrosundan ayrılmış, Muhsin Hocanın kurduğu Küçük Sahneye girmişti. Ama yaradılışı gereği oradan da memnun görünmezdi. Karakolda piyesinde oynadığı gangster rolü ile İstanbullu seyircileri çok etkilemişti. Godo'yu Beklerken'de büyük yeteneğini göstermişti. Ama bunlar onu memnun etmeye yetmezdi. Yermek ve yakınmak onu daha mutlu ediyor olmalı idi. Ağzı dolu imiş de öyle konuşuyormuş hissi veren dolgun sesi ile o yüzde yüz erkek ve sıcak, biraz da Ebert dönemi diksiyonu kokan sesi ile,

«Siz hikâyeciler iyi çalışıyorsunuz. İşlevinizi iyi yapıyorsunuz,» derdi. «Ressamlar da fena değil» derdi Nuri İyem'e bakıp. Ama kendisi aktör olarak kendini zaman zaman ecir hissederdi. Şairliği ile kişiliğine bir subap sağlayamasa çok daha buruk olabilirdi. Sonra uzun boylu, yakışıklı silueti ile sallana sallana tiyatronun yolunu tutardı.

Bu pasajın üstündeki dört katlı handa da bir süre oturduk. Edebiyatçılar Birliğine başkan seçildiğim zaman, ilk iş olarak lokalsizliğe son vermek için arkadaşım Aziz Nesin ve Fethi Naci ile büyük çapta açık hava matineleri düzenledik. Elde edilen hasılatla kiralık yer aramaya başladık. Bu hanın ikinci katında tam Beyoğlu giriş kapısının üstünde Gör-Çek Fotoğrafhanesi vardı. Bir tesadüfle fotoğrafçının çıkacağını öğrendik. Mal sahibi, Sait Paşanın varislerinden biri idi. Bir öğrencimin de büyükbabası oluyordu. Bize burayı çok ucuza kiraladı. Böylece Edebiyatçılar Birliği de Beyoğlu'nun göbeğinde, yüksek tavanlı, dört büyük salondan oluşan gün görmüş bir lokale kavuştu. Burada yerli yabancı konuklarımızı ağırladık, açıkoturumlar, konferanslar düzenledik. Ve sevecen yaşlı ev sahibimizin tahminine karşın her ayın birinde kiramızı da tıkır tıkır ödedik.

Sabaha Karşı Birden

Fi tarihinde Fransız mimarı Capello Michele'nin inşa ettiği, daha sonra Sait Paşa Hanı diye anılagelen bu dört katlı yapının işte 1978 yılı Nisanının bir sabaha karşısı çökeceği tuttu. Eski Pera, daha sonraki adı ile Beyoğlu, bugünkü adı ile İstiklal Caddesi, en karakteristik pasajlarından birinden oldu. Herhalde bu işe bizler kadar onun kapı komşusu eski Degüstasyon da üzülmüştür. Ama galiba biraz abartıyorum. Çünkü, ne Beyoğlu şimdi eski Beyoğlu, ne Degüstasyon eski Degüstasyon, ne de bugünkü insanlar dünkü insanlar. Onlar da çağın gidişi gereği sathileştiler, hoyratlaştılar. Yanı başlarındaki bu enkaz karşısında duygulanmaya, düşünmeye vakitleri bile yok. Önünden acele adımlarla geçip gidiyorlar.

Anılara dalıp duygulanmak için anıları olmak gerek. Çoğunun bu karmaşa içinde anısı bile yok.

Hanın yıkılmaya eğilimli başka kanatları elbet yıktırılacak, Çiçek Pasajı temizlenecek, restore edilecek. Ama eski havasını bulacak mı? Hiç sanmam. O eski havasını zaten son yıllarda bile yitirmişti.

Nerede eski Çiçek Pasajı? Frenklerin «Nerde eski karlar» diye bir lafı vardır. Benim bu sözüm de ona benzedi: «Nerde eski günler», «Nerde eski insanlar» diye başlayan tümcelerin, aslında geçmişe bir özlemi belirttiği sanılır. Oysa bu sözde özlem kadar gizli bir böbürlenme de vardır. Ben o güzel dönemi de tanıdım gibilerden.

Bu yazıyı öyle almanızı dilerim. Çiçek Pasajı için bu kadarcık bir ağıt fazla görülmez sanırım.

BİR SEXTET

Buffon, «Le Style est de l'homme même» demiş. Eskiler de bunu «Üslub-ı beyan ayniyle insan» diye çevirmişler. Doğru bir çeviri sayılmaz. Buffon bu sözü yazın için söylemişti. Kişiliği olmayanın, kişisel bir söyleyiş tarzı olmayacağını anlatmak için.

Ben, gerçek ve olgun kişiliği olan bir insanın, sade yazısında değil, yaşamında da bir üslubu olması gereğine inananlardanım. Evliya Çelebimizin yazıları ile yaşam tarzını birbirinden ayırabilir misiniz? Aynı renkli yaşam sevinci, aynı tasasız çelişki özgürlüğü, aynı sereserpe konuşkanlık... Nasrettin Hocamız, yaşamla esprinin etle kemik gibi birbirine yapışık olduğu nefis bir örnek vermez mi? Atatürk, devlet başkanlığı protokolünü, bir sürü saçma ıvır zıvır kişiliğinin ayrılmaz vasfı olan candanlığı ile bir köşeye itmemiş mi idi? Henry de Montherland'ı alalım: Onun vakarlı yazı üslubu ile yaşamının üslubu aynı değil miydi? Dramatik sonu bile bu yaşam üslubuna en yatkın noktalama olmadı mı? Sakallı Celâl, Neyzen Tevfik, Halikarnas Balıkçısı gibi, kişilikleri uğruna arkalarındaki bütün gemileri yakıp ona uygun bir yaşamı sürdürenler caba.

Türk aydınları içinde hele son çağlarda ikisini tam birleştirebilmiş otantik kişiliklere rastlamak güçleşti. Osmanlı aydını, Tanzimattan bu yana, bilinci ile akılcı ve Batılı, ama bilinçaltı ve duygu alanı ile alaturkanın alaturkası kalmanın dramını yaşadı. Yazılarında kadınların özgürlüğünden yana görünüp de karısının yaz gü-

nü çorapsız gezmesini hazmedemeyen nice aydınlar gördük. Bilinçli dünyasında diyalektiği uygulayan, ama yargılarında duygusallıktan kopamayan nice ilericiler tanıdık. Osmanlı insanı bilinç ile bilinçaltının bu çelişkisini sürdürdü de cumhuriyet kuşağı, daha sonraki kuşak çok mu daha tutarlı oldu sanki? İstemeden, bilmeden, o da atavik tortularının etkisi içinde hastadır.

Tanpınar'ın Teşhisi

Rahmetli dostum Ahmet Hamdi Tanpınar' la en çok konuştuğumuz konulardan biri buydu. Olgunluğun şaşmaz kıstası olan alçakgönüllülük Tanpınar'ın başlıca vasıflarından biriydi. Bir gün bana o kısık sesiyle,

«Onların yanında ne kadar eksik olduğumu fark ediyorum, demişti. Bunlar tümü ile Batılı insanlar. Osmanlılığı aşmışlar. Ben onların yanında onlarla, ortak yanlarımla övünüyor, ama onlardan eksik yanlarımla yeriniyorum.»

Sözünü ettiği kişilerle benim de yakın ilişkim vardı. Onların meclisinde ben de bazen bulunur, kendimi başka bir ülkede, başka ve sağlam değer yargılarının zemininde sayardım.*

Ben onları oda müziği yapan bir sextete ya da o günkü mevcuda göre bir oktete benzetirdim. Hani yıllar yılı birlikte çaldıkları için iyice kaynaşmış, birbirlerine alışmış, artık ayrıca kollama dikkati gerektirmeyen bir uyum alışkanlığına girmiş müzisyenler vardır. Onları andırırlardı. Her biri kendi kişiliklerinin değişken enstrümanlarını, kimi flütünü, kimi kemanını, kimi

* Tevfik Sağlam Paşanın grubu: Muzaffer Şevki, Hasan Âli, Hamit ve İlhami Nafiz Pamir, Sedat Tavat, Fahri Arel, Osman Horasanlı ve bazen de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'ndan oluşuyordu.

viyolonselini, kimi klarnetini, kimi fagotunu, kornosunu ya da trompetini çaldığı halde yine de ana melodinin gerektirdiği uyum ve yorum düzeyini rahatça sağlayan bir rutin içinde birleşirlerdi. Bu oda müziği grubunun birinci kemanı hiç şüphesiz Tevfik Sağlam Paşa idi. Bir süre yurdun en değerli insanlarını yetiştirmiş Askeri Tıbbiyenin ürünü idi paşamız. Ama sonra kendini durmadan yenileyip geliştirmiş, doktorluğundaki uzmanlığı yanında üniversite rektörlüğünde, UNESCO Başkanlığında, kendi kurduğu Türkiye Verem Savaşı Başkanlığında dinamik ve güçlü yönetici kişiliğini belgelemişti. Bilimsel ve kuramsal yeteneği yanında, pratik buluşlara, çabuk ve sağlıklı kararlara gereksinme gösteren işlerde de üstüne yoktu. İnönü'ye olağanüstü hayranlığını ve bağlılığını her zaman belgelemişti. En sevdiği ve şifalı saydığı meyve de ekşi elma idi. Şekerini titiz bir özenle kontrol altında tutardı. Onu her zaman canlı, her zaman esprili, her zaman dinamik görmüşümdür. Çok da duygulu ve romantik bir yanı vardı. Çok sevdiği eşi Naile Hanım bunca seçkin doktor arasında bir septisemiden kurtarılamayarak ölünce deliye dönmüştü. Dünyada her şeyden çok sevdiği bu gerçekten de kişilik sahibi vo güzel hanımefendiye karşı hayranlığını o ölünce onun anısına doğrultmuş, onun ev içindeki varlığının bir ersatzı olarak her odaya tabii boya yakın büyütülmüş fotoğraflarını yerleştirmişti. Eşinin adına bir de hastane pavyonu yaptırmıştı. Bu sevginin enginliği onun sevme kapsamının en belirgin bir kanıtı idi. Paşa doğru bildiği davalara da bu engin sevecenlik ve inançla bağlı idi. Hep hareket halinde, hep dinamizm içinde oluşunun onun yaradılışının önüne geçilmez bir gereğinden mi, yoksa büyük acısını sürekli çalışma içinde unutma çabasından mı ileri geldiğine karar verememişimdir. Paşa kızınca da çok sevimli olurdu. Çünkü iyi insan, temiz insan, kızınca da bu niteliklerini kaybet-

mez. Kızınca kontağı atan, ölçüyü kaybeden, hem görünüm, hem söz olarak çirkinleşen yüzeyde ve kaba insanlardan ayrılırdı. Tersine, kızınca daha da bir sempatik olurdu. En büyük küfürü «dürzü» idi. Örneğin, Yüz Kırk Yediler konusunda 27 Mayıs subaylarını kışkırtan jurnalciler onun için «dürzü» idiler. Yapması gereken işleri bırakıp laf ebeliğine başvuran, demagoji yapan politikacılar onun indinde «dürzü» idiler. Beni UNESCO camiasına, UNESCO camiasını da bana ısındıran, beni öneren paşa olmuştu. Önemli bir ameliyat geçirmem gerektiği zaman bayılmadan önce başucumda eli nabzımda beni lafa tutup moralimi yükselten yine paşa olmuştu. Ne yazık ki, iyileşip taburcu olduktan sonra elini öpmek nasip olmadı. Ben hastanede iken paşamız o hafta ölmüştü.

«En Güzel Gözlü Maarif Müfettişi»

Sextet ya da oktetin öbür üyelerine gelince, sevgili Hasan Âli Yücel ilk aklıma gelen. Onunla tanışıklığımız 1950'lerde, Ankara'da Sanat Sevenler Derneğinin lokalinde Hüsamettin Cindoruk'un düzenlediği bir açıkoturumda başlamıştı. Açıkoturum o sıralarda yayımlanmış ve hayli ilgi toplamış olan bir hikâye kitabının üzerine yapılıyordu. Daha önce bana hücum etmeyi kararlaştırmış olan genç kuşağın henüz isim yapmamış dört delikanlısı, bir dergi adına bana çatmak için hazırlık yapmışlar. Açıkoturum açılır açılmaz, arka arkaya söz alarak beni ve kitabımı batırmaya başladılar. Çok sakin ve rahat bir günüme rastlamış olmalı ki, onları istifimi hiç bozmadan gülümseyerek dinledim. Açıkoturumu hazırlayan ve beni layık olmadığım lütufkâr sözlerle dinleyicilere tanıtan Cindoruk, bu beklemediği tertip karşısında çok şaşırmıştı. Onların benim aleyhimdeki barutları tükenince,

birçok başka kimse söz aldı. Başta dostum Muhtar Körmükçü olmak üzere çoğu bu gençlerin hücumlarını çürütmeye ve beni savunmaya başladılar. En sonunda Cindoruk beni kürsüye çağırdı. Yine hep öyle güler yüzle kürsüye çıktım, şimdi biri ünlü bir profesör, öbürü ünlü bir gazeteci, öbürü bir şair ve televizyoncu, dördüncüsü de daha sonra iyi bir tiyatro rejisörü olan ve ne yazık ki, genç yaşta aramızdan ayrılan bu dört gence döndüm. Fikirlerine saygı duyduğumu, ama taktiklerini beğenmediğimi, biri otururken öbürünün kalkıp aynı şeyleri yineleyişinin salonda tam ters bir tepki yarattığını, insaf gereği sağduyu dengesini sağlamak ihtiyacı duyan birçok hatibi harekete geçirdiğini, onlar bu tertibe başvurmasa idi belki lafa bile karışmayacak olan nice dinleyiciyi şimdi birdenbire benim savunucum haline getirdiklerini, oysa yan yana oturacak ve birbiri arkasına böyle sinirli konuşacak yerde salona dağılmış olsalardı, kıyasıya değil de sureta haktan görünüp, daha ölçülü, daha insaflı olsalardı, bazı küçük meziyetlerimi belirttikten sonra ama diye başlayan bir tiratla tenkitlerini daha esaslı incelemelere ve gerekçelere dayanarak sunsalardı, daha tesirli olacaklarını, arada bir eserimi beğenebilecek hatiplerden sonra söz alıp onları cerhedercesine fasılalı olarak konuşsalardı, belki biraz daha inandırıcı olabileceklerini, bir daha sefere yıpratmak istedikleri yazarlara karşı bu taktiği kullanmalarını ve hele topu bırakıp adama değil, adamı bırakıp topa vurmalarını, bunun için de zaten çok kalın olmayan o kitabı bir kerecik olsun esaslı olarak okumadan tartışmaya gelmemelerini çok yumuşak, çok ağabeyce onlara hatırlattım. Şöhretlere saldırmanın gençler için doğal bir kendini gösterme, üstelik de sağlıklı bir boşalış olduğunu, ancak kimsenin kendilerinin yolunu tıkamadığını, şöhrete başkalarını kötüleyerek değil, yaratıcı eser vererek varılacağını anlattım. Sözlerimi de şöyle bitirdim: «Yirmi yıl

sonra inşallah sizler de meşhur insanlar olursunuz, sizin için de burada bir toplantı düzenlenir, o zaman da bu salonda daha yeni yeni edebiyata giren, girmek isteyen dört genç bulunur. Onların size, sizin burda bana yönelttiğiniz acayip eleştirilerden çok daha seviyelisini yöneltmelerini dilerim. Ben ancak eserimi okumak zahmetine katlandıktan sonra konuşanlara cevap veririm. Sizin de bu ilkeden gitmenizi öğütlerim. Hoşça kalın kardeşlerim. Size hiç gücenmedim. Tersine dördünüzü de bu delikanlı coşkunuz içinde çok sevdim. Bir gün inşallah bu sevgiye beğeni de katılır.»*

İşte bu sırada dinleyiciler arasında bulunan Hasan Âli Yücel kürsüye fırladı:

«Bunca yıldır politikadayım. Bu kadar olgun bir toleransa, bu kadar şiddetli ve haksız hücumlara, bu kadar sükûnet ve nezaketle cevap veren adama rastlamadım,» sözleriyle beni övdü. Bir yıl sonra Ankara Devlet Tiyatrosunda oynanan Dışardakiler adlı oyunum için Cumhuriyet gazetesine yazdığı bir yazıda** bu olayı tekrar anlattıktan sonra kendini çok etkilediği anlaşılan 'Dışardakiler' adlı oyunumdaki İttihatçı Yümnü'nün vefakâr karakterini gözleri yaşararak seyrettiğini ekledi.

Vefakârlık, her uygar ve kültürlü insan gibi Hasan Âli Yücel'in de en belirgin vasıflarından biriydi. Tevfik Sağlam Paşanın Sextetinde Hasan Âli Yücel galiba en gençleri oluyordu. Bana göstermek lütfunda bulunduğu candan dostlukta bu anlattığım rastlantılar yanında çok sevdiği bir hocasının oğlu oluşumu çok geç olarak öğrenmesinin de ayrı bir rolü oldu. Oğlu

* Bu dediğim de çıktı. Yıllar sonra hepsi alanlarında başarıya vardılar. Çoğu ile birlikte çalışmalarımız oldu. O açıkoturum da bir delikanlılık serüveni olarak arkada tatlı bir anı olarak kaldı.

** Cumhuriyet, 17 Kasım 1957.

Can'ın «Hayatta en çok babamı sevdim» adlı şiirinde, «Çağın en güzel gözlü maarif müfettişi» diye tanıttığı Hasan Âli Yücel, maarif bakanlarımızın en verimlililerinden de biri olmuştu. Köy Enstitüleri ve Batı klasiklerini dilimize çevirtmek, onun tarihe geçmesini haklı olarak sağladı. Özel meclisinde son derece neşeli, canlı bir insandı. Her kelimenin çağrışımı ile bir divan şiiri, her durumun itisiyle bir hikmetli söz patlatmada üstüne yoktu. Kültürle yüklü idi ve bulunduğu her mecliste bu birikiminden cömertçe başkalarını hissedar ederdi. Çok da güzel sesi vardı. Atatürkçü kuşağın olanca coşkusunu ve ışınımını yaşamının sonuna kadar taşıdı. Ölümü de yine arkadaşları arasında oldu. Hamit Nafiz'in evinde göğsüne giren ağrıyı geçiremeyip, iki dakika sonra en canlı insanı cansız görmek Paşayı hüngür hüngür ağlatmış ve galiba onu hayatında ilk defa, bu durumlarda âciz kalan doktorluğa, bu aziz mesleğine bile küstürmüştü.

Sedat Tavat

Sextetin en tipik üyelerinden biri de ömrü boyunca hiç evlenmemiş evhami Sedat Tavat'tı. Cenevre Üniversitesinde tahsil görmüş olan bu seçkin farmakoloji ve tedavi ordinaryüsü, grubun şakalarına en çok maruz kalan üyesi idi. Titizliği, temizlik merakı, eski Çerkes hanımefendiler gibi «gidorum, geloorum, şaşorum» diye konuşuşu ona çok yakışır, daha sevimli yapardı. Viyana'da Kârtner Strasse'nin köşe başlarında gece müşteri bekleyen ve kendisine asılan profesyonel hanımlardan birinden,

«Ben sizin bildiğiniz erkeklerden değilim,» diye kaçışı, grubun, her yinelenişte aynı kahkahaları doğuran bir esprisi idi. Çocuksu bir yanları vardı zaten hepsinin. Çocuk kalmışlardı.

Azla mutlu olmak, azla sevinmek yeteneklerini yıllar silememişti. Sedat Beyin en acı serüvenlerinden biri şahsi dostu da olduğu rahmetli Menderes'i Yassıada'daki talihsiz intiharından kurtarılmasından sonra «onun idama ehil bir sıhhatte olduğunu gösteren» bir rapor düzenlemek üzere muayene etmek görevinin kendisine verilmesi idi. Hiç itiraz, özür dinlemeyen subayların haşin bakışları altında askeri bir helikoptere atılıp Yassıada'ya indirilmişti. Sedat Tavat'ın yaradılışında ince duygulu, kibar, dost bir insana, aransa taransa bundan büyük bir işkence düşünülemezdi. O, bitkin hali ile bin defa özür dileyerek eski dostunu muayene etmiş ve raporu titrek elleriyle yazıp imzalarken, Adnan Menderes onu teselli etmek ihtiyacı duymuştu.

Yeraltı Zenginliklerine Bağlanan Umut

Sextetin en yakışıklı geçinen üyesi de Ord. Prof. Hamit Nafiz Pamir'di. Gerçekten de yakışıklı idi. Gençliğinde hanımlar kendisini Praglı Talebe filminin başaktörü Konrad Weide benzetirlermiş. Hamit Bey de, Cenevre'de tahsil etmişti. Ama tıp değil de, jeoloji. Türkiye'de jeolojinin kurucusu sayılıyordu. Hep coşkulu, hep neşeye yönelik bir insandı. En küçük bir dert onun yüzünü gölgeler, alışık olmadığı bir ruh hali, onu şaşkına çevirirdi. Paşaya saygısı büyüktü. Uzun zaman Rusya'da, Urallar'da da maden arama ve jeoloji alanlarında çalışmıştı. Fransızca, Almanca ve Rusçayı iyi konuşuyordu. Umumi Arziyat, Dinamik Jeoloji adlı eserleri, sayısız bilimsel makaleleri de jeolojiyi bir din gibi sevdirip saydırdığı binlerce öğrencisi ile yaptığı hizmetler kolay unutulmayacaktır kanısındayım. Türkiye'nin kalkınmasının yeraltı zenginliklerinin yerüstüne çıkarılması ile sağlana-

cağına inanan Prof. Pamir, iki defa Maden Tetkik Arama Enstitüsünün başına geçirildi. Her seferinde de olumlu, verimli, metodik projeler hazırladı, uyguladı.

Bir Nezaket Sembolü

Kardeşi Yüksek Mühendis İlhami Pamir, grubun en nazik insanı idi. Yüksek tahsilini Berlin'de yapmış, uzun yıllar Etibank Umum Müdürlüğünde bulunmuştu. Üç yaşındaki çocuklarla bile «Siz» diye konuşan bu ince insanı ölüm döşeğinde bir hastane odasında ziyarete gittiğimde çok sıcak havada büsbütün boğucu bir hal almış, güneşe bakan odasında eceli ile pençeleşir bulmuştum. İnsanı en meşru şekilde en bencil yapması gereken bir ölüm kalım savaşında bile İlhami Pamir, kendini bir yana bırakmış, hücrelerine sinmiş köklü nezaketin itisi ile ziyaretçilerinden odasının havasızlığından ve boğucu sıcağından dolayı özür diliyordu. Hastalığı yüzünden onları zahmete sokmuş olmaktan üzülüyordu. Ben son nefese kadar süren böyle köklü bir nezaketi başkasında ne gördüm, ne de duydum.

Sextetin Kontrbası

Grubun bir başka üyesi de güleç yüzü, yavaş konuşması ve ağzından düşmeyen purosu ile Crd. Prof. Fahri Arel'di. Yaz aylarında onun Kandilli'deki yalısında toplanılırdı. Bayan Arel'in becerikli ev ve toplum hanımlığı yanında en belirgin vasfı, yemek yemeden yaşama mucizesi göstermesi idi. Süt ve meyvenin bir yaşamı idame ettirebileceği iddiasını Gandhi ile birlikte Bayan Arel, dünyaya ispatlıyorlardı. Kandilli'de-

ki yalının salonunda foşurdayan akıntıların fon müziğinde bu kafadarlar ne neşeli ve dolu saatler geçirirlerdi. Yemekten sonra öğle uykusuna çekilinir, akşamüstü ısıtılmış simitlerle beyaz peynir katığında demli çaylar tadı çıkarıla çıkarıla içilirdi. Zaten her şeyin, her küçük şeyin, tadını çıkarma hassası bu grubun en beğendiğim hasletlerinin başında gelirdi.

Ama ben bu grubu sade bunun için değil, âdeta birbirinden destek alır gibi gençliklerinden beri sürdürdükleri yaşam üsluplarından, bir Batılı bilim disiplini ve ahlakı bütün özel yaşamlarına, bu yaşamın geceli gündüzlü her anına ve uykuda bile vicdanlarına, düşüncelerine sindirdikleri için severdim. «Burası Orta Doğu' dur. Bu kadarı yeter de artar»cı, «Bon pour l'orient»cı zihniyeti, «Hepsi aynı kapıya çıkar»cı gevşekliği, rahata kaçışı, kaytarmacılığı bir gün pencerelerinden içeri uğratmayan, yeteneklerinden azamisini koparıp daha iyinin peşinden giden bu titiz, bu arı gibi çalışkan, ama dinlenme anında da çocuklar gibi gıllığışsız, gülmesini, eğlenmesini bilen bu uygar insanlara hep gıpta ile bakardım. Eser vermek, öğrenci yetiştirmek, yurda hizmet etmek, elbet her aydının borcu ama, eseri ile yaşamı arasında kopuksuz bir birlik kurabilmek, yaşamında da eserindeki titizliği sürdürebilmek her babayiğidin harcı değildi. Hele bizde, insanı çekip kendine benzetmek isteyen yüzeyde bir ortamın içinde.

Değil yalnız Türk basınında, sanırım tüm dünyada Burhan Felek fenomeninin bir benzerini bulamazsınız. Ne demektir altmış dört yıl boyunca gelmiş geçmiş ve geçmekte olan dört ayrı kuşak okuyucuyu kalemi ile böylesine kavramak? Donanma dergisinden Şeyhülmuharririn'liğe kadar geçen altmış dört yıl boyunca her fıkrasını her yaşta, her seviyede, her görüşte insana «Bakalım Felek bugün ne demiş» diye şerbet içer gibi okutmak?

Rejimler birbirini takip ediyor, iktidarlar gelip gidiyor, dünya değişiyor, ama o hiçbir zaman bu gelgeçlere aldırmayan sağlam bir çınar gibi, kozmik bir güç gibi ayakta duruyordu. Dimdik, pırıl pırıl ve güleç.

İnsanlar hakkındaki övgülerimi ve yergilerimi hayatta iken yüzlerine karşı söylemek âdetinde olduğum için daha onun sağlığında, yedi yıl kadar önce yazdığım «Kolay Değil» adlı bir yazımda ve onun bir yaş gününde yaptığım konuşmada bu ebedi gençlik fenomeninin ayrıntılı bir tahlilini yapmaya çalışmıştım. Onun erişilmez popülerliğinin sebeplerini şimdi tekrarlayacak değilim. Ama özet olarak bazı belirgin niteliklerini burada da belirtmek isterim.

«Genç» Bir İnsan

Üstat Burhan Felek her şeyden önce «genç» bir insandı. Doksan üç yaşına kadar da hep böyle kaldı. Bu bir yaradılış işi olduğu kadar

bir de yaklaşım meselesi idi. Hastalığının son günlerine dek dünyaya, yurda, yurt sorunlarına karşı o her zamanki uyanıklığını hiç kaybetmedi. Varlıklı, görgülü bir ailenin çocuğu olarak yetişmesine, rahat soviyede hayat sürecek durumda olmasına karşın, eli bir gün olsun fakir halkın, dargelirlinin nabzından uzak kalmadı. Olaylara o açıdan baktı. Onların hakkını savundu. Frenklerin «Esprit de Critique» dediği külyutmazlık hassası, hep basmakalıp telkinlere uyulan bir ortamda onu ayıran daha da büyük bir meziyet haline geliyordu. Bu eleştiri gücü onun bunca devir yaşamış, irili ufaklı bunca büyük (!) görmüş tecrübe dağarından yararlanıyordu. Yazdıklarının kimseye batmayışı bu güngörmüşlük felsefesinin olgun tonundan geliyordu. Popülerliğinin bir başka sebebi de her soruna teorik değil, pragmatist bir açıdan yaklaşması ve bunu arı duru, herkesin kolay anlayacağı bir halk diline indirgemesi idi. Çok akıcı bir Türkçesi vardı.

Ced be ced, doğma büyüme İstanbullu, İstanbullunun da en halisi, Üsküdarlı olması, evde kulaktan, büyüklerinden en iyi Türkçeyi bellemiş bulunması, gençliğinde ortaoyunu ve ortaoyuncularla övür olması hasebiyle İstanbul Türkçesinin en halisini, en esprilisini âdeta farkına varmadan edinmişti.

Okumuş Ukalalığından Uzak

Nasrettin Hocayı bunca sevişi ise boşuna değildi. Çünkü, mizahı, nükteyi seviyordu, bir. Nükte silahının konuya hem bir felsefi olgunluk, hem bir zihni kıvraklık, hem de olaylara bambaşka açıdan ve mesafeden yeni ve taze bir yorum getirdiğinin farkında idi. Ayrıca kendi de bu yaradılışta bir insandı. İkincisi, Nasrettin Hocanın esprileri okumuş ukalalığından uzak, ta-

bii edalarıyla bir sehli mümteni şaheseri idiler. Onun için de her sınıf insanın önce zihnini, sonra içini güneş gibi ısıtırlardı. Üstat Felek de bu halkça mizahtan yana idi. O da bu üslubu benimsemişti. Kendinden önce Hüseyin Rahmi'de, ama daha da çok Ahmet Rasim'de rastladığımız yoldan gitti. Her fıkrası bundan ötürü sade bir konu üzerinde tecrübeli bir insanın olgun görüşünü getirmekle kalmaz, ayrıca millete o sabah bir gülümseme fırsatı da bağışlardı. Moskova' da, Londra'da, Tokyo'da büyükelçiliklerde bulunmuş emekli bir akrabamın cenazesinde idim. Ölüm sebebini sayın eşine sorduğum zaman, «Gayet iyi idi» dedi. «Kahvaltısını etti. Koltuğuna oturdu. Gazetesini okuyordu. Bana döndü. 'Bak Felek bugün ne yazmış' dedi. Başı yanına düştü.» Ona «Felek'i okuyarak ölmek, gülümseyerek ölmek, mutlu ölmek sayılır» demiştim. Bakın bunu şimdi hatırlıyorum, üstada bile söylememiştim.

İnanılmaz Bir Hafıza Tazeliği

Önce bir yazar - okur, sonra bir usta - çırak ilişkisi içinde olduğum üstatla ortak dostumuz Ragıp Devres'in evinde şahsen de tanışmak fırsatı bulduğum günden beri sade yazılarından değil, yazıları kadar tatlı sohbetlerinden de faydalanmak şahsına erdim.

Ama pek seyrek görüşürdük. Aynı gazetede günün birinde onunla kapı yoldaşı olmanın kıvancını da tattım. Bazen asansörde rastlaşırdık. Hep gönül alıcı, yüreklendirici bir iki kelimesini esirgemezdi. Evde yattığı zamanlarda bile yeğeni Okşan Hanım aracılığı ile şu ya da bu yazım hakkında dikkatli değerlendirmelerini ve sırt okşayışlarını eksik etmezdi. Bu inanılmaz hafıza tazeliğine, bu her şeye açık dikkatine tahtalara vurarak hayran olurduk.

Uygarlık Simgesi

Memleket büyük bir gazetecisini yitirdi. Biz büyük bir dostu. Çok, ama çok üzgünüz. Bu yazıyı ne kadar zor yazdım bilemezsiniz.

Onun hakkında, çok yanlı kişiliği üzerinde o kadar yazılacak şey var ki. O bizim gözümüzde somut bir uygarlık simgesi idi. Temiz, özenli giyimi, ışıklı ve güleç görünümü, her an yeni bir espriye gebe hissi veren yaramaz ve zeki gözleri ile ona rastladınız mı, içiniz açılırdı, işiniz rast giderdi.

Pirimiz, üstadımız Burhan Felek, siz sevgili okuyucularını ve biz basındaki evlatlarını öksüz bırakıp mukadder yolculuğa çıktı. Onun doksan üç yıl aramızda hep bir sevgi ve saygı halesi içinde yaşamış olmasını yine de bir şans sayalım.

DUYARLI YALINLIK

«Düz beyaz kâğıtlarda birkaç satır siyah
Bir zaman yaşadığımızı hatırlatır siyah.»

diyordu bir şiirinde. Çok satırlar bıraktı yaşadığını hatırlatacak. Bir ömür boyu şiirle övür oluşun, şiir nefes alıp verişin, durmadan arayışın ürünü eşsiz bir yalınlıkta ve her okuyanın ta içine seslenen dizeleri ile...

Bir düzyazısında bunun sırrını açıklar gibiydi:

«Her ben, dolaylı şekilde bir sen'i anlatış, bir senden yakınıştır. Çünkü benim yerim sen'le onun arasındadır ve o değildir. Bana yakın olan sensin. Ben ben olsam dilbilgisi kitaplarında tekil şahıs zamirini şu sıraya göre düzenlerdim: Sen, ben, o. Başta sen gelir, çünkü ben diye bir şey yok, sen olmadıkça...»

Olağanüstü bir özdeşleşme ve sevecenlikle yöneldiği, küçük insanların evlerine, sevgilerine, düşlerine, düş kırıklıklarına, miniskül dünyalarının mutluluk ve mutsuzluklarına olduğu gibi, kendi kendine sorduğu ve cevabını aradığı yaşam, ölüm, yalnızlık, tedirginlik ve çeşitli kuşkular üzerine ne yazmışsa, hep ince, rikkatli, insancıl sıcaklığı ile, hep «ben»den yakın bulduğu «sen»i sevgisiyle kavrayan içtenliği ile yazmıştır. Niyetindeki bu yücelikten ibaret değildir şiirlerinin değeri. Bu büyük duyarlılığın sahibini niteleyen bence iki büyük meziyet daha vardır. Biri şiirlerinin sade ve yalın görünümlü içeriğine boyut katan zengin kültürü, öbürü Türkçeyi kullanışındaki büyük ustalığı.

Zengin kültürünün kaynağı, edindiği yabancı dilbilgisinin önüne açtığı olanaklardır, özellikle dilimize kazandırdığı çeviriler nedeniyle haşır neşir olduğu Batılı düşünür ve yazarlardır. Bu arada onun kendi edebiyatımızın geçmişini en iyi bilenlerden biri olduğunu da hiç unutmuş değilim.

Kırk yıldır tanıdığım Necatigil'in edebiyat ve şiir kaygısı dışında başka bir uğraşı yoktu. Hocalığı, bunu daha somut olarak genç kuşaklara geçirmek olduğuna göre, yine aynı uzantıda bir uğraş sayılırdı. Yine bu kırk yıl içinde onun boş konuştuğuna, konuşmak için konuştuğuna, kişiselliği ile ısıtmadığı hiçbir düşünüşüne rastlamadım.

Arı gibi çalışkandı. Şimdi ölümü dolayısıyla biyografisine bir göz atınca on iki şiir kitabı, dört radyo piyesi, kendi alanında ilk sayılacak isimler ve eserler sözlükleri ve Knut Hamsun'dan, Miguel de Unamuno'dan, Rainer Maria Rilke'den, Heinrich Heine'den, Gerhardt Hauptmann'dan, Hermann Hesse'den, Thomas Mann'dan, Strindberg'den, Eichendorff'dan, Lagerlöf'den, Eich'den, Böll'den, yeni Alman yazarlardan otuzu aşkın çevirisinden oluşan yapıtlarının bolluğu, çeşitliliği ve hepsinden önemlisi değeri önünde saygıyla şapka çıkarmak gerekir.

«Siz geniş zamanlar umuyordunuz
Çirkindi dar vakitlerde bir sevgiyi söylemek
Yılların telaşlarda bu kadar çabuk
Geçeceği aklınıza gelmezdi»

demesine karşın Behçet, bu çabuk geçecek zamanla, Fazıl Hüsnü'nün deyimiyle, «içimizden dışımızdan zalimce, zalimane geçen zaman»la yarışa çıkmış gibi idi. O sevimli dalgın gözle-

ri, o ağzından eksik etmediği sigarası ile şu geçici hayatın en büyük ve en verimli oyalantısını elindeki kalemle öbür avucuyla altlık sağladığı bir kâğıda, ya da bir sigara paketi arkasına hep bir şeyler karalamak, hep bir şeyler karalamakta bulmuştu.

Genç «Yaşlı»

Evinde yazardı, okulunda yazardı, otobüste yazardı, gece yolda sokak fenerinin altında durup yazdığına bile tanık olmuştum. Ne yazarsa gönlünü koyup yazardı. Çevirilerine bir göz atın. Onları bunca başarılı yapan bence bir kere çevireceği yazarı benimseyip sevmesi, onunla özdeşleşmesi, bütün duygu ve deyiş ayrıntılarını sezmesi, sonra da bunların hepsini çok ustası olduğu Türkçenin en uygun, en yatkın, en açık seçik kalıplarına dökmesi idi. Hocalığının başarı kaynağında da önce büyük sevgi yatardı. İşini yani edebiyatı çok ciddiye, en ciddiye —aslında da öyle değil midir ya?— alması, çok ama çok sevmesi, bu konuda ödün dinlememesi ve bu konuyu kendinden bir kuşak daha gençlere geçirirken, onları da yine evlatları gibi sevmesi idi. Çocuklarına bu büyük sevgidir ki, onu hocalığında böylesine sevimli, böylesine cömert yapıyordu. «Behçet Hoca» sözü onların ağzında sade kuru bir tanım olmaktan çıkıp bir saygı ve sevgi tınısı ile vurgulanıyorsa işte bundandı. Üstüne sinen bu hocalık Behçet'i genç yaşta, hele hele orta yaşta bir yaşlı adam havasına bürümüştü. Galiba bunu biraz da kendi isterdi. Bazen, «Genç adamsın, bu yaşlı taklidi sana yaraşmıyor» diye takılırdım. Oysa aslında o kısa soluklu, kesik kesik tümceli konuşmaları, o bilhassa üstünden atmak istemediği dalgınlığı, bazen bir genç yazarın edebiyata karşı bir saygısızlık saydığı bir seviyesizliğini protesto ederken coş-

kulu ve sevimli hiddeti ona çok yaraşırdı. Pek çok jürilerde beraber bulunduk. Her seferinde de, azınlıkta bile kalsak, birbirimize hiç sormadan, danışmadan aynı aday üzerinde birleştiğimizi hayretle görürdük. Kıstaslarımız böylesine uyuşuyordu.

Ben Behçet'i hoca olarak değil, öğrenci olarak da tanıdım. Yüksek Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra birkaç yıl kadar da Almancasını ilerletmek ve Alman edebiyatını daha iyi anlamak için iki yıl kadar da Edebiyat Fakültesi Alman Filolojisine devam etmişti. Ünlü bir şair olmasına karşın orada alçakgönüllü bir öğrenci gibi rahmetli Burhaneddin Batıman'ın derslerini, Prof. Kranz'ın derslerini büyük ve olgun bir dikkatle izlerdi.

Sessiz Ve Derinden

Bir şiirinde,

«Ölüm sen beni aldatamazsın. Aklımda»

diyen Behçet Necatigil'e ölüm şu son aylarda yaklaşmıştı. Bunca ölmez şiirler yazan, dilimize en güzel çevirileri kazandıran, bir kuşak boyu öğrenci yetiştiren ve kendi isteğiyle erkenden emekliliğe çekilen Behçet Hoca hiçbir şey almadan vermiş, vermiş, ömrü boyunca bilgisini, sevgisini, sanatını, zevkini olanca cömertliği ile ortaya dökmüştü.

Gider ayak Hasan Pulur'un ve Oktay Akbal'ın uyarısı ile harekete geçen devletin çok yerinde bir vefa duygusuyla kendini dışarıya tedaviye göndermek için pasaportlar çıkarttığı, döviz sağladığı bir anda da bunu kendine çok görmüş:

«Bu memleketin parasına yazık değil mi? Öleceksem burada ölürüm» demek yüceliğini,

tokgözlülüğünü, alçakgönüllülüğünü son nefesine kadar sürdürmüştü. Haklısın Behçet Necatigil.

Şu dünyada insanca yaşamak da yoksa
«Ne kalıyor geriye yüzyıllardan»

Sen alçakgönüllü, iddiasız, süssüz, palavrasız, numarasız, hiç dikkati ve ilgiyi çekmemeye çalışarak hep olağanda kalmak isteyerek, Doğan Hızlan'ın çok isabetli bir teşhisiyle «tek direnci olağanüstü olmamak direnci olan» herhangi bir Fatihli vatandaş gibi aramızda âdeta tebdil gezip büyüklüğünü, derinliğini, insancıllığını sadece sessiz ve derinden yaşamına sindirdin ve de «yaşadığını hatırlatacak siyah'lara» bıraktın.

Ölümün, şimdi senin ve eserinin gerçek boyutunu herkese daha iyi öğretecektir.

Çünkü bizde hep böyle olur.

AĞZINA BAKTIRAN ADAM

Eskiden yüzde yüz Türk semtlerin, mesela Kocamustafapaşa'nın, İhsaniye'nin, Libadiye'nin, Kozyatağı'nın mahalle kahvelerinde aklı işlere oradaki yarı ümmilerden biraz daha fazla eren, iyi kötü okuması yazması olup Karagöz gazetesinin «*Moskof gâvurunun İngiliz domuzu ile ittifak kurduğunu*» bildiren başmakalesini okuyup kahvede ahkâm kesen, bundan ötürü sayılan, sevilen, fikirlerine değer verilen halk tipi kahve bilginleri, mahalle ağabeyleri vardı. Ağzı iyi laf yapan bu babacan kişiler birer de konuşma ustası olurlardı. Ağızlarına baktırırlardı. Ben Eşref Şefik'i her zaman onlara benzetmişimdir.

Yüzde yüz bizden, yüzde yüz yerli, yüzde yüz İstanbullu bu sohbet ustası, radyo aracılığı ile sade şu semt kahvesini, bu semt meydanını değil, tüm Türkiye'yi de ağzına baktıran bir milli kahve ağabeyi haline gelivermişti.

Eşref Şefik'i bu kadar popüler yapan, herkesin sevgilisi haline getiren nitelikleri içinde onun doğuştan dünyaya gelirken beraberinde getirdiği tatlı konuşma yeteneği elbet başta geliyordu. Ama hemen onun arkasında bütün girdisi çıktısı, deyimleri, meselleri ile çok iyi bildiği ve kullandığı İstanbul Türkçesi vardı. Karagöz gazetesi başmakale halkçılığına benzer yüksekten atıcılığı, nasıl ümmi ise, işte su içer gibi bir doğallık içinde sözlerine serpiştiriverdiği bu köklü İstanbul deyimleri, meselleri, kokusu, havası, üslubu, yaklaşımı ile de, kendi alanında uzmanlığa varmış, ama Türkçenin inceliğine henüz erememiş nice snop aydını, iddialı bilim

adamını, kendini beğenmiş dışişleri memurlarını bile hayranlıkla kavrayabiliyordu. Böylece Eşref Şefik çeşitli yanlarla da olsa, her tabaka halkın ortak sevgisini toplamış oluyordu ki şaşılmaz.

Bu ayrıntılı, buram buram somut ve sıcak İstanbul Türkçesi doğrusu bir mazhariyet sayılmak gerekir. Kavuklu Hamdileri, Tevfik İnceleri, Ahmet Rasimleri, Burhan Felekleri, Mahmut Balerleri, bunca sıcak ve sevimli yapan da bütün öbür meziyetleri başında bu sihirli İstanbul Türkçesi değil mi idi?

Gide'in bir sözü vardır. Fransızcayı mükemmel konuşmak, bütün girdisi çıktısı ile, bütün kapsamı ile konuşmak için Sorbonne'de agregation yapmış, Paris'te kırk yıl yaşamış olmanın yetmeyeceğini söyler, «çocukluğunda Luxemburg Parkı'nın kum havuzunda da oynamış olmak gerekir» der. Eşref Şefik, köklü bir İstanbul ailesinin genleri ile bizim parklarımızda, yangın yerlerimizde kumla oynamış olmanın avantajı ile bu akıcı konuşma diline egemendi.

Sevimli Abartı

Tabii, bu konuşmaya kendi kattığı bazı trükler de yok değildi. Sesinin tonunu alçaltıp kısarak, konuştuğuna bir sır havası verip önemseterek en basit şeyleri öyle bir dikkatinizi çekerek anlatırdı ki, sonunda çoğu zaman söylenenin önemsizliği ile, söyleyişin aşırı önemser tonu arasındaki çelişkiye gülümsemekten kendinizi alamazdınız. Her şeyi anlatışın tadına bağışlardınız. Anlattıklarının ve iddiacı yorumlarının hepsinin gerçeği tutması da gerekli değildi. Evliya Çelebi'nin anlattıklarının içinde de gerçeğe uymayan neler vardır. Bunları saptamaya, ayırmaya, ayıklamaya kalksanız o caanım anlatının canına okursunuz. Eşref Şefik konuşurken de eleştiri ve sağduyu hassanızı bu tatlı ninni-

nin temposunda biraz uyutmanız, hiç değilse üstadın tatlı akışını kesmemek için ona birkaç dakika tatil vermeniz iyi olurdu. Carpentier'nin aparkatının bir öküzü bayıltamayacağını, Kurtdereli'nin Paris'te bir arabayı tek elle kaldırışını inandırıcı bulmadığınızı, hele hele Marmara' nın lüfer bölgeleri konusunda onun bir dogma kesinliği ile koyduğu esasların kendi deneyimleriniz ya da profesyonel balıkçıların sözleri ile çeliştiğini söylemeniz üstadın keyfini de, konuşma hevesini de bir anda kesebilirdi.

Hiç unutmam üstat, bir keresinde irticali konuşmasının —radyoda hep irticali = doğmaca konuşurdu— hızına kapılıp başka başka yüzyıllarda yaşamış, bundan ötürü isteseler bile karşılaşamayacak olan iki Türk düşünürünü karşı karşıya getirip konuşturmuştu. Bu anakronizmi o akşam pek az kişi fark etti. Dört beş gün sonra yine bir başka sohbet ehli rahmetli Ulunay bir fıkrasında bu yanlışı belirtti idi. Dedim ya, onun için önemli olan anlatı idi, anlatının tadı idi. Gerçek bazen ikinci planda kalabilirdi.

Anasonlu Süt

Eşref Şefik, Paris'te bulunmuş olmanın verdiği üstünlük duygusunu İstanbul efendisi bir alçakgönüllülük altına gizlemeye çalışmakla birlikte zaman zaman üstten atan iddiacılığını da bırakamazdı. Bu iddiacı tavrı yukarda o sözünü ettiğimiz mahalle ağabeylerinin üslubuna yatkın bulduğundan olacak, bu böyledir diye kesip atardı. Bu iddiaları içinde yine kendi kendine, çoğu yabancı ya da yerli ve yaşlı ama hepsi de ölmüş tanıklar bulurdu. «Jack Demsey'in menacerinden işitmiştim efendim» diye başlardı. «Hiç unutmam Palais des Sport'da Jin Tunney' in Demsey'le maçını seyrediyoruz. Ağabey, dedi —Bana ağabey derdi— Jack'ın Jin Tunney'i üçüncü raundda devirmesi işten değil. Ama ilk

raunda neden çekingen girdi bir türlü anlayamıyorum. Sonradan Jin Tunney puan hesabıyla galip ilân edildi. Onun bu iması işe bir Mafia entrikasının karıştığını gösteriyordu» gibi bir epizod eklerdi. Bazen de mendiliyle yüzünü kurulayıp dinleyicilerini ustalıkla bekleten değme bir meddah gibi sözünü keser, «İzninizle anasonlu sütümü içeyim» bahanesiyle konuşmasına bir sükût gerilimi verirdi. Alafranga bir spor olan boks merakından çok sonra, milli sporumuz güreşe merak sardı. Bir dine sonradan salik olanların fanatizmi ile güreş âşığı kesildi. Benzersiz güreş röportajları ile, güreş üzerine yazdığı güzel tefrikaları ile bu sporun yerleşmesine çok yardımcı oldu.

Bari Sesler Gitmese

Musee de L'Homme'da Paul Valery'nin sesini, bir özel dostun evinde Louis Ferdinad Celine'in sesini, her plakçıda da ünlü Fransız ve Alman aktörlerin seslerini dinlemek fırsatı buldum. Bizde neden böyle bir saptama ve muhafaza etme kaygusu hiç yok? Darülbedayi'nin dolgun sesli jönü Raşit Rıza'nın, bir zamanların hitabet ustası sayılan Hamdullah Suphi'nin ve nihayet bir Eşref Şefik'in neden bizde konuşma örnekleri saptanmamış, plağa kaydedilmemiş? Edilse hep toplumsal bilimlerle uğraşanlara, «mass media» verilerini araştıran ve halk gustosu gelişmesini inceleyecek olanlara Türkçenin vurgulama, tınlama olanaklarını, ince nüanslarını bilip öğrenmeleri gereken konservatuvar tiyatro öğrencilerine paha biçilmez bir materyal sağlanmış olurdu. Her şeyle birlikte bir zevksizliğe, yavanlığa ve tekdüzeliğe kayan Türkçe konuşma sanatı, hiç değilse kendileri ölmüş gitmiş, ama sesleri kalmış konuşma ustalarının konuşma güzelliğinden belki biraz utanıp kendine çekidüzen verirdi.

SİSYPHOS'UN TORUNLARI

Toplumumuza aykırı gelen acayip türde insanlar var. Bunlar para pul peşinde koşmaz, faiz hesabından anlamaz, bankere para yatırmaz, voli vurmaya, köşeyi dönmeye kalkmazlar. Kaşkarikolara karşı ilgisiz, bu konularda bilgisizdirler. Bu yüzden kolay aldatılırlar. Çoğu dargelirlidir. Derviş mizaçlıdırlar: Bir lokma, bir hırka... Tatlı bir düş görürcesine hep iyimser, gülümserdirler. Arı gibi çalışırlar. Her sabah yeni bir hızla kalkarlar. O günkü mutluluklarını hangi iplerle dokuyacaklarını tasarlarlar. Sonra işe koyulurlar. Bu işin çıkarla ilintisi azdır. Onları işbaşında böyle tozpembe mutlu eden, başkalarına yararlı, özverici bir iş yapabilme olanağıdır. Kendilerini bu tatlı tutkularına vermelerine müsaade eden düzene handiyse teşekkür edecek kadar saf ve temizdirler. Çünkü hayat demek —onlarca— yaradılışlarının gereğini yerine getirmektir. Çünkü ipekböceği nasıl koza yapmadan yaşayamazsa, onlar da topluma yararlı olmadan edemezler. Engellenseler çökerler, erirler, biterler. Kimi ders verir, adam yetiştirme sevinci ile. Kimi bir şeyler yazar, çeviriler yapar, yeni ışıklar getirmek umuduyla. Kimi kazı yapar Anadolu'da, kimi reji yapar tiyatroda, kimi bir saz çalar orkestrada. Kimi aktördür, salaş bir sahnede oynar, kimi eleştirmendir, pir aşkına kalem sallar. Kimi «düşünür»dür, düşünmeye üşenenler diyarında. Kimi gazetecidir yürekli, kirli çamaşırları serer.

Ama kim kime, dum duma âlem yine ol âlemdir, devran yine ol devran. Küçük bir çevre

tanır onları, küçük bir çevre bilir kadirlerini. Hem sayıp —evet— hem de biraz acıyarak. Akıl erdirilemediği için hallerine.

Evet, toplumumuza aykırı düşen böyle acayip türde insanlar vardır tek tük. Şurada burada. Ömür boyu var güçleri ile çevrelerini ışıltan. Hepsi alçakgönüllü, hepsi meçhul kahraman, hepsi nesli tükenmekte olan özverici soyundan.

Geçen hafta bunlardan ikisini yitirdik.

Sevmeyi Sevmek

Biri, bu milleti üstünde yaşadığı uygarlığı tarihi ile, sanatı ile, mitolojisi ile, insanı insan eden tüm asli değerleriyle kaynaştırmaya adamıştı hayatını... Kimseden takdir, alkış beklemeden. Sabahattin'le dostluğu onun dengeli, ölçülü, akılcı Apollon yanını; Balıkçı ile yakınlığı ise duyarlığını, coşkusunu Dionysos yanını geliştirmişti. Fakültesinden çıkarılmasının gülünç, hapse atılmasının çocuksu sebeplerini gülümseyerek kabullendi. Aklandıktan sonra da hiç mi hiç kin gütmedi. Kendine takılan çelmelerle uğraşmaya tenezzül etmeden, her seferinde yerden kalktı, üstünü silkeledi, kaldığı yerden kozasını örmeye aynı şevkle devam etti. Hep gülerdi Ayşe Nur. Otuz yıl önce aynı gazete çatısı altında tanıdığım zamanki takma adını hep daha çok yakıştırırdım ona. Epiktetos gibi her şeyden memnun olmanın olgunluğuna daha o yaştan varmıştı. Yağmur mu yağıyor, hava kapalı mı? «Oh! Bu havada bir abajurun altında ne güzel kitap okunur, çalışılır.» Hava açık ve güneşli mi? Akdeniz uygarlığının bu şıkır şıkır simgesi altında ya yeni bir mavi yolculuğun projesi ya da eski bir mavi yolculuğun anıları onda uyanırdı. Yaza sevinirdi, kışa sevinirdi, güze, bahara sevinirdi. Bir beşinci mevsim olsa onda da sevinilecek yanlar bulacağı muhakkaktı. Bir dost

ziyaretini, bir tiyatroyu, bir konseri, bir sergiyi haz kaynağı yapardı. Öncesinden başlayıp sonrasına uzatarak. Hayatı seviyordu ve sevmeyi...

Sevgilerle donattı hayatını.

Ölümü de öylesine kabullendi sonunda. Bilgece.

Bir Müzik Misyoneri

Faruk Güvenç ise müziğe adamıştı coşkulu, ihtiraslı yaşamını. O da hiç sivrilmeye kalkmadan, öne geçmeye uğraşmadan bir trioda, bir kuartette, oda orkestrasında ya da büyük orkestrada kendi alçakgönüllü viola partisyonu ile yetinerek. Onun için düğün bayram müzikti. Şöyle ya da böyle, ona katkıda bulunmak Faruk'u mutlu etmeye yetiyordu. Her anı heyecanlı, hareketli, coşkulu, sevgi ve sevecenlik dolu idi. Yirmi dört yıl önce Erdek'te ilk halk festivalini düzenlediğimiz sıralarda sahil kahvelerinde balıkçılara, göçmenlere, başörtülü kadınlara hayatlarında ilk defa çok sesli müziğin esaslarını şaşılacak bir indirgeme yeteneği ile anlatırken onu görmeliydiniz. Salik olduğu dine yeni müminler kazanmaya çalışan bir misyonere benziyordu. Yıllar ve yıllar sonra aynı işe, klasik müziği alıp satmayan bir ortama sevdirme çabasıyla televizyonda devam ediyordu. Artık kısılmış ama sıcaklığından hiçbir şey eksilmemiş dost sesi ile yine bir çeşit alfabecilik peşinde idi. Vivaldi'nin, Bach'ın çalınacak bestesini yine heyecanla açıklıyordu kalabalığa. Sanki onlar da onun duyduğu sıcak ilgiyi ve sevgiyi duyarlarmış gibi, sanki Faruk'un birikimine ve zevkine ortaklarmış gibi arkadaşça bir mahremiyetle konuşurdu. İleriye yatırım yapan didaktik bir ukalalıktan çok uzak, öylesine zeki ve yaman bir üslup ve tını yakalamıştı ki, bunu yaparken

karşısında onu dinleyenlerin başkaldırmaya yüz tutan aşağılık kompleksleri bir anda süpürülüp giderdi.

Müzik için yaşadı. Sade işi değil, tüm özel hayatı hep müzikle dolup taşardı. Şakaları bile müzik üzerine olurdu. Cocteau'nun bir deyimini kullanarak diyeceğim ki, nadir susuşları bize müzikal bir «es»ti. Yaradılışı gereğidir, ama belki de biraz yaşamının kısa olacağı önsezisidir onu sağlığına zarar verecek böylesine dinlenmesiz yaşatan. Hastalık ilk uyarılarını yaptığı zaman kulak asmayışı, işi başladığı gibi bitirmek isteyişi de bundandır belki. Onun gibi hücrelerine bu kadar müzik sinmiş bir müzisyen, tempoyu birden yavaşlatamazdı.

Toplumu Yukarı Çekmeye Çalışmak

Evet toplumumuza aykırı gelen acayip türde insanlar var. Büyük kalabalığa aykırı gelişlerinin sebebi, birincilerin toplumu, ilkelliklerinden ya da çıkarcılıklarından ötürü hep aşağı aşağı çekmelerine karşın, bu ikincilerin, karınca kararınca, yukarı yukarı çekmeye çabalamaları...

Bunlar Sisyphos'un çocuklarıdır. Ve bir tepeden aşağı yuvarlanan kayayı ikide bir yukarı çıkarmaya çalışan Sisyphos da düzayak sağduyunun kolay anlayacağı bir simge değildir.

Bilir misiniz, kısırdöngü sanılan bu iniş çıkışlarında Sisyphos en çok hangi anda mutlu ve yürekli imiş: Tepeden aşağı yuvarlanan kayayı yeni baştan çıkarmak için tepeden aşağı indiği sırada...

Azra da, Faruk da bu mutluluğu tattılar.

Bu herkese nasip olmaz.

Bir dostun ölümü haberi insanı gurbet elde daha çok vuruyor. Nedeni açık. Yurtta o acıyı paylaşanlar, sanki ağırlığını daha biraz hafifletirler. Aydın Gün, İstanbul Radyosunun verdiği acı haberi Viyana'da bana bildirdiğinde ikimiz de bunu daha yakından duyduk. Ölümleri vakitli vakitsiz diye ayırmak toyluğundan çoktan kurtulmuştum. O bakımdan henüz olgunluk çağındaki Bedrettin'i erken ölmüş saymadım. O da saymazdı, biliyorum. Ahmet Kudsi Tecer'i toprağa verdiğimiz gün yanımda idi, mezara doğru hafifçe eğilip,

«Uyu Kudsiciğim, ben biraz daha oyalanıp geleceğim,» diye söylendiğini dün gibi hatırlıyorum.

Bedrettin Tuncel'le tanışıklığımız Galatasaray'daki öğrenciliğimiz yıllarına kadar sarkar. Bizden beş sınıf büyük olmasına karşın hepimiz onun adını ilkin okulda, Bülent Nuri Esen - Reşit Baran grubunun oynadığı Durand Bijoutier adlı bir piyesin çevirmeni olarak duymuştuk. Lisenin son sınıfında iken daha başka piyesler de çevirdi. Bunların bazısı o sırada Şehir Tiyatrosunda bile oynandı. Hocamız Muhsin Ertuğrul'la tanışması da o tarihten başlar.

Lyon Ayanı

Mezun olduktan sonra yüksek eğitim için Lyon'a gönderilir, Lyon'da o tarihte Enver Ziya Karal, Sabri Esat Siyavuşgil, Sabahattin Eyü-

boğlu ile ve Vehbi Eralp'la bir grup oluştururlar, Bedrettin, Fransızcasını daha da ilerletir. Sabri Esat'la birlikte bu dili en güzel konuşan Türklerden biri olur. Ünlü devlet adamı ve Türk dostu Edward Herriot o tarihte henüz Lyon belediye reisidir. Herriot daha sonra Radikal Sosyalist Partinin başkanı ve Fransız kabinesinin başbakanı olacaktır. Pek az başbakanın erişebileceği bir kültür seviyesinde bulunan ve Beethoven üzerinde unutulmaz bir de eser yazan bu büyük devlet adamının imajı ona hayran kalan Türk öğrencilerin belleğinde pek kolay varılamayacak ama, yine de özenilecek bir örnek olmaktadır. Bedrettin, Fransa'da tiyatro ve edebiyat bilgisini geliştirir, zevkini inceltir. Bir yaz tatili boyu gittiği İrfan Şahinbaş'ın okuduğu Cambridge'de İngilizcesini de ilerletmek ister. Ama Fransızcadaki büyük yeteneği yanında İngilizcesi, hele o çok özendiği Cambridge aksanı ve olur olmaz her fırsatta «büyük bir cesaretle» giriştiği konuşmalar onun sevimli kişiliğine ayrı bir parodi rengi katan bir çeşni olmaktan pek ileri gidemez.

Assamble Başkanı

Bedrettin'i daha sonra Karl Elbert'in zamanında Ankara Konservatuvarında hoca olarak görürüz. Devlet Tiyatromuzun ilk mezunlarından başlayarak çoğu sanatçımıza hocalık eder. Sonra Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesine doçent ve giderek profesör olur. Tevfik Sağlam Paşanın başkanlığında UNESCO'ya da geçen Tuncel, buradaki olumlu çalışmaları ve yine özellikle güzel Fransızcası, yabancılarla kontakt kurma hassası ve kendine özgü sevimliliği ile Paşanın ölümünden sonra UNESCO Türk Milli Komisyonu Başkanlığının en uygun adayı olur. O gün bugündür de bu ödevi başarı ile yürütür.

Çoğu UNESCO konferanslarına birlikte katıldık. Dostumun başka UNESCO'cular arasında ne kadar sevildiğine sayıldığına yakından tanık oldum. Sokulganlığı ile, lafazanlığı ile büyük sempati yaratıyordu. Bu sempati onun Paris'teki UNESCO Genel Merkezi Assamble Başkanlığı gibi zor bir ödevin başına getirilmesini sağladı. İki yıl kadar bu ödevi başarı ile sürdürdü.

Tiyatro Enstitüleri

1954 yılında bir Almanya dönüşü orada yaptığım çalışmaların ürünü bir öneriyi, bizde de bir tiyatro enstitüsü kurulması önerisini, fakülteme sunmuştum. Başta Prof. Macit Gökberk olmak üzere Prof. Fricke'nin, Prof. Mehmet Kaplan'ın, Prof. Fahir İz'in ve rahmetli dostum Ahmet Hamdi Tanpınar'ın destekledikleri bu öneri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Profesörler Kuruluna sunulduğunda yediye karşı yirmi sekizle reddedilmişti. Avrupa'da bir bilim dalı olarak gelişen tiyatroyu, tarihi, tekniği, felsefesi, politik ve sosyoekonomik cephesi ile akademik bir disiplin halinde fakülteye getirmek istememiz bu işe henüz çok uzak olan bir çoğunluk tarafından «Tiyatro konservatuvarda olur» gibi malayani ve ilkel bir tepki ile karşılaşmıştı. Bizim İstanbul'daki bu girişimimizden bir yıl sonra, Tuncel, İrfan Şahinbaş ve Samim Sinanoğlu, buna koşut bir girişimi Ankara'da kendi fakültelerinde yinelediler ve hemen o yıl dört sömestrelik bir tiyatro enstitüsü kurdular. Benim ve beni destekleyen beş profesörün İstanbul girişimimiz yokuşa sürülürken onların çok daha olumlu bir sonuç alması beni çok sevindirmişti. Bizim çabalarımız fakültede benim verdiğim «Tiyatro Tarihi» adlı ancak tek bir dersin ve seminerin kabul edilmesini sağlarken. onlar Amerika'dan da Kenneth McKovann, Belford

Grand gibi hocalar getirtecek bir enstitü yaratmış oldular. İstanbul'da 1954'ten bugüne dek kopuksuz sürdürdüğüm Tiyatro Tarihi dersine ilaveten her ayın son haftası Ankara'ya gider ben de bu çok sevdiğim enstitüde konuk hocalık ederdim. Daha sonra Ankara'da bu enstitü daha da gelişti, kürsü haline geldi. Prof. Melahat Özgü'nün başkanlığında değerli yeni elemanlar katıldı. Metin And, Özdemir Nutku, Sevda Şener gibi övüneceğimiz bilim adamları yetişti. Yüzlerce genç oradan mezun oldu. Bu gelişmenin ilk harcını atanlardan biri olarak Bedrettin Tuncel'i burada minnetle anmak gerekir. Tuncel Milli Birlik kabinesinde kısa bir süre Milli Eğitim Bakanlığı da yaptı. Kültürel sorunlar için yurdun kültür ve sanat adamlarını ilk defa toplayıp fikir almayı akıl eden bir bakan oldu. Çok sevdiği Paul Valéry'yi çevresine sevdirdi. Nefis çevirileri ile tiyatro repertuvarımızı zenginleştirdi.

Başkanın Sunuşları

Şimdi bunlar nostaljik birer anı oluverdiler. Her ay Ankara'da yaptığımız UNESCO Yönetim Kurulu toplantıları gözümün önüne geliyor. Bedrettin Tuncel, sanırım bunları özlemle beklerdi. Çünkü her toplantı ona «Başkanın Sunuşları» maddesi altında bol bol, tatlı tatlı, enine boyuna, bazen fazla enine boyuna, doya doya monolog yapmak olanağı sağlardı. Bazen hızına kapılıp —evet kabul etmeli— tatlı tatlı, esprili, cinaslı, o kadar konuşurdu ki, dört saatlik toplantı boyu, gündemin öbür maddelerine geçilemeden sadece başkanın sunuçlarını dinlemek zorunda kalınırdı. İtiraz edecek olunca,

«Ne yapalım başkanınız teferruatlı konuşur. Seçmeseydiniz, seçtiniz, çekeceksiniz,» derdi. Rahmetli Kâzım İsmail Gürkan gibi sesine, ko-

nuşmasına, buluşlarına hayrandı. Herkes de kendini, onun kendini dinlediği hayranlıkla dinlesin isterdi. Rahmetli ve sevgili dostum Seha Meray'la birlikte masanın tam öbür ucunda yan yana otururduk. Bu uzun konuşmaları savuşturmak için kâğıt üzerinde bazen yazı, bazen resimle aramızda bir konuşma tarzı tutturmuştuk. Arada bir espri yapar, konuşmayı sabote ederdik. Ama başkan aldırmazdı. Eski hukukuma dayanarak ben bazen daha da ileri gider, masanın öbür ucunda konuşan Tuncel'e bazen «özel masajlar» yollardım. «Size bu kadar sübjektiflik yaraşmıyor», «Falan konuyu fazla büyüttünüz», «Falan sözünüzün Âfet Hanımı gücendirdiğini sezemiyor musunuz?» gibi mesajlardı bunlar. Tuncel bir yandan konuşurken, gözünün altından önüne sürülen mesajı okur, hiç oralı olmamış gibi yapmasına karşın biraz sonraki cümlelerinde uyarıları kaale alıp ufak tashihler yapar, ama yine de uzun konuşmasını bir yerde kesmeye kolay kolay razı olmazdı. Toplantı bittikten, konuşmanın verdiği gerilim gevşedikten sonra yanıma gelir, yüzünü aydınlatan gülüşü ile sarılır, darılmadığını gösterir,

«Senin bu özel mesajlarının hepsini saklıyorum, bilmiş olasın,» derdi.

Seviye Kaygısı

Bedrettin Tuncel Lyon'da edindiği tüm entelektüel nitelikleri yaşamı boyunca tavında tutmasını, muhafaza etmesini bildi. Her konuda bir seviye kaygısı, bir kolay beğenmeme, ince eleme sık dokuma titizliği gösterirdi. İyi yemeği, iyi şarabı olduğu kadar, iyi üslubu, özlü bir ifadeyi, bir fikir gourtmet'si gibi teşhis ederdi. Delikanlılık döneminin okuma açlığını olgun yaşında da tavsatmamıştı.

Herkesle genel bir barışıklığı olmasına kar-

şın dostları azdı. Ama onlarla yetinmesini bilirdi, entelektüel düzeyi ve kişiliği ile UNESCO'ya da bir saygınlık getirmişti. Parlamento tartışmalarından, kulüp dalaşlarından staj görmüş bir hatip, bir UNESCO kongresinde uluorta bir demagojiye girişince sabırlı, uzlaştırıcı ve nazik Tuncel birden dayanamamış,

«Burası Şenesenevler Yapı Kooperatifi hissedarlar toplantısı değil, UNESCO çatısı altında başka bir söz dağarcığı, başka bir konuşma üslubu, başka bir ölçü ve seviye kaygısı egemendir. Bu arkadaşımıza bu üslubu edinmesini öğütlerim,» demişti.

Evet şimdi bunların hepsi birer hatıra oldu.

Bedrettin Tuncel'siz bir UNESCO, bana şimdi çok eksik bir şey gibi geliyor.

DÜRÜST VE YÜREKLİ

Bir insan ölür. Eski bir öğretmense, fakir bir yazarsa, yaşamı boyunca çektiği sıkıntıların sanki bir mükâfatı gibi, öldükten sonra övülür, göklere çıkarılır, eşsizliği, benzersizliği belirtilir. Ölen adam daha etkin biri ise onun mersiyesi üzerinde oybirliği sağlanamaz. Değil mi ki, bir şeyler yapmıştır, öyleyse ister istemez birçoklarının sevgisini kazandığı gibi, başka birçoklarının da yergisine hedef olmuştur.

Politikacılar ima ettiğimiz bu ikinci türden insanlardandırlar. Politika, zaten oldum bittim netameli ve nankör bir meslektir. İktidarda olup doğru bildiklerini uygulamak, gerçi insana başka hiçbir meslektekiyle kıyas kabul etmeyecek bir güç ve tatmin hissi verir ama, neler bahasına... Politikacının her günü sürtüşmeli geçer. Her an tetikte olmak zorunluluğu onu daimi bir ruh gerginliği içinde bırakır. Çoğu politikacılar durdukları yerde ülser olmazlar. Sinir bozuklukları, uykusuzluk, yüksek tansiyon, politikacının olağan meslek hastalıklarındandır. Bu stresli, hızlı ve gergin yaşayışı, beş paket sigara ile, sayısız kahve ve çayla, başka dopinglerle yumuşatmaya kalkmak ise sağlığı ayrıca bozar. Hasılı bir kısırdöngüdür gider. Sonunda huyunu suyunu bildiğinizi sandığınız insan, bakarsınız bir sürü çekişmeden sonra, gölgesi ile kavga eden, işkilli, telaşlı, sinirli bir yaratık olup çıkıvermiş. Geceli gündüzlü fazla çalışma sinir ve sağduyu stoklarını tüketmiş. Değil iktidarın, insan böyle bir gerilime girince hiçbir şeyin tadını duyamaz olur.

Spor arkadaşım ve çok eski dostum bir parti lideri ile karşılaştığımda onu yorgun ve sinirli görerek üzülmüş ve

«Kendinize birkaç gün istirahat verseniz iyi olur,» demiştim. «Ben sizin yerinizde olsam Uludağ'a ya da Yalova'ya çekilip şöyle iki üç gün tam bir dinlenirdim.»

Kendisine olmayacak bir şey söylemişim gibi şaşkınlıkla bakmış,

«Ah, siz parti işlerini bilmezsiniz,» demişti. «Değil bir iki gün, bir iki saat işten uzaklaşacak olsanız, ipler elinizden kaçar. Bir daha yakalayamazsınız.»

Ne var ki, iktidarda ya da muhalefette tam gaz çalışırken bulamadıkları bu dinlenme fırsatını politikacılar, bazen zorunlu olarak işbaşından uzaklaştıkları ya da partileri kapandığı zaman bulur, eski dengeli, sağduyulu, huzurlu kişiliklerine döner gibi olurlar. Med ve cezir gibi iktidarda kalmak ve düşmek, Mecliste çalışmak ya da çalışamamak, liderlikte bulunmak ya da artık lider olmamak onların kendi iradeleri ile bulamadıkları kozmik dengelerini bazen bir üstün zorunluk olarak dışarıdan ayarlar.

Politikanın Bozamadığı İnsancıllık

Orhan Eyüboğlu, durum ne olursa olsun, dengesini, ölçüsünü, huzurunu, sağduyusunu ve insancıllığını hep aynı tutabilen nadir yaradılışlı bir politikacı idi. Denilebilir ki, politika onun güçlü insan mayasını bozamamıştı.

Orhan Eyüboğlu ile aşağı yukarı elli beş yıllık bir dostluğumuz vardı. Okul arkadaşım ve aşağı yukarı yaştaşım oluyordu. Onun nice tecrübelerden geçen, politikanın türlü cilveleri ile didişe didişe büsbütün olgunlaşan kişiliğinin en verimli çağında, beklenmedik bir anda vefatı herkes gibi beni de çok sarstı...

Elli beş yıllık dostluk, dile kolay. Ama, her gün beraber mi idik? Bazen yıllarca birbirimizi görmediğimiz olurdu. Ne var ki hep birbirimizin hafızasının, aklının bir yerinde idik. Onun hiçbir başarısı, beni, benim başarı gölgelerim de onu ilgisiz bırakmazdı. Bazen Ankara treninde rastlaştığımız, uzunca konuştuğumuz olurdu. Politikanın ve devlet adamlığının en yüksek mertebelerine erişmiş olmasına karşın, hiç mi hiç değişmemişti. İnsanı mahcup eden nezaketi, alçakgönüllülüğü ve okul sıralarındaki ya da spordaki dürüst ve içten arkadaşlığı hep yerli yerinde idi. O çocukluk ve ilk gençlik yıllarında onunla yan yana az top koşturmadık. Başka okulların takımları ile yaptığımız maçlardaki on birin, daha sonra çeşitli dönemlerin Türk hükümetleri içinde bakanlık etmiş tam dört elemanı içerdiğini o zaman nasıl tahmin edebilirdik? Benim sağaçık oynadığım bu takımda Orhan solaçık oynardı. Çok süratli ve acar bir cenah adamı idi... 27 Mayıs Kabinesinde Tekel Bakanı olan Kandıralı rahmetli Fethi Aşkın soliç, DP hükümetinde Gümrük Bakanlığı yapan Şevket Polatoğlu santrfor ve birçok kabinenin demirbaş bakanlarından Fethi Çelikbaş da santrfor ve takım kaptanımızdı...

Şimdi bütün hatıralar, saklandıkları yerlerden çıkıyorlar yüzeye. Orhan sporda da hep centilmendi. Daha o yaşta, çalımsız, sert, hızlı, fakat faulsüz oynardı. Politik hayatında da hep öyle oynadı. Olgun, ölçülü, barıştırıcı. CHP teşkilatını bir karınca çalışkanlığı ve sessizliği içinde öyle bir hale getirdi ki, kendi partisindekiler bile bu işe şaşakaldılar.

Devlet hizmetinde ilk sivrildiği yer İstanbul Trafik Şubesi Müdürlüğü olmuştu. İstanbul o günden beri böyle bir trafik müdürü görmedi.

Bir Kar Tipisinde

İşini o kadar sever, sorumluluğunu o kadar

iliklerine kadar duyardı ki, çat burada, çat kapı arkasında, her yerde hazır ve nazır olurdu. Bir kar tipisi içinde, onu şapkasını geriye itmiş, lacivert trençkotu ile gece yarısı Dolmabahçe' de bizzat trafik memurluğu görevini yaparken gören, herhalde yalnız ben olmadım. Orhan Eyüboğlu'nun bu halka hizmet aşkı, onu İstanbul'un sevgilisi yapmıştı. Bu sevimli ve yakışıklı adam imajı Meclis ve parti hayatında da onu bırakmadı! Babacan, halkçı, doğrucu, hizmet aşkı dolu, mütevazı bir adam. Bu particilik içinde kendine çok güç işlevler düştü. Koca bir İnönü'ye, hem de büyük saygı ve hayranlık duymasına karşın, yönetim kurulunun pek de sevimli kaçmayacak kararını bildirme işi ona verilmişti. O bu işlevi, duygularına karşın mantığının bir gereği olarak cesaretle üstlendi. Kesinliğine halel getirmeyen azami nezaket içinde yerine getirdi. Bu dozaj ustalığı dahi onun temkininin bir belgesi sayılabilirdi. Daha sonra çeşitli kabinelerde başbakan yardımcılığını, hep insani, hep adil ölçüler içinde götürdü, partinin genel sekreterliğinin yıllarca rakipsiz ve en layık adayı oldu. Yine parti içi sürtüşmelerde hayli yıprandı ama, «kol kırılır yen içinde», misali bunu dışarıya belli etmemeye çalıştı.

Televizyonda onun politika değirmeninde apak olan saçlarını her görüşümde içim çocukluk günlerine gitmiş gibi ısınırdı. Arkadaşımın arkasında bıraktığı hizmetleriyle övünür, gelecekte yapacaklarını güvenle, umutla beklerdim.

Olmadı. O gün sağanak halinde yağan yağmurun altında, Şişli Camii avlusunun bugüne kadar hiçbir cenazede görülmemiş bir ana baba günü halini alışı, Türkiye'nin ve İstanbul'un bu çalışkan evladına gösterdiği vefanın en sıcak kanıtı idi. Türkiye dürüst bir devlet adamını yitirdi. Bizler, ayrıca eşsiz bir dostumuzu...

SIRA DIŞI BİR DİPLOMAT

Herkes tarafından tanınmayan, popüler olmayan, sadece erbabının, yakın dostlarının tanıdığı, tattığı kimseler vardır. Ama şarap uzmanları nasıl bir yudumla iyi şarabı anlarlarsa, insan sarrafları da böyle bir insanla iki dakika konuşunca değerini, başkalığını bir conaisseur kesinliği ile saptarlar.

Orhan Tahsin işte böyle bir insandı. Hariciyemizin bu kendine özgü, eski deyimi ile «nevi şahsına münhasır» simasını tanıyanlar kabul edeceklerdir ki, Orhan Tahsin boşuna akıp gitmiş, değeri bilinmemiş, kendisinden gereğince yararlanılamamış bir nehirdir. Frenleyemediği —yahut sadece frenlemediği— dilinin belası olarak, hiçbir zaman tutulmadı. «Corps Consulaire» içinde bırakılıp diplomatik kariyeri ile gününden baltalandı. Hariciye mensupları içinde en geniş kültürlülerden biri idi. Durmadan okurdu. Goethe'nin dilini en iyi bilen, onu girdisi çıktısı, bütün incelikleri ile anlayıp «hoch deutsch» yani örnek bir diksiyonla ana dili gibi konuşan bir insan. Faust'tan, Woyzek'ten, Nathan der Weise'den olduğu gibi, Hamit'in Eşber'inden, Haşim'in şiirlerinden çağrışımlarla dolu şelale gibi bir konuşması vardı. Fransızcayı, İngilizceyi de mükemmel konuşur, bu dillerin edebiyatını da avucunun içi gibi bilirdi. Tiyatro edebiyatımıza bu dillerden çok değerli çeviriler kazandırdı. Berlin ya da Frankfurt başkonsolosluklarında bulunduğu zaman Almanlar onun bir yabancı olduğunu ayırt edemez ve hele kendi kültürlerini çok alanda kendilerinden iyi bilen bu sevimli

yaşlı bekâra hayret ederlerdi. Hiç evlenmemiş olması da, bu kabil insanlarda sık görüldüğü gibi, hayalindeki ideal eşi bulamamış olmasındandı. Orhan Tahsin'in cevval zekâsına, onun coşkulu ve hiç boş olmayan, hep kültür özüyle dolu konuşmalarına her kadın kolay ayak uyduramazdı. Ömrünün sonuna kadar yalnız yaşadı. Her düzeyde heccav gibi, sözünü esirgemeyecek bir yürekliliği vardı. Güçlü gözlemleri uyanık belleğinde çöreklenir kalır, sonra, yıllar sonra iki üç espriyi arka arkaya patlatan bir cümlesinin içinde şöyle önemsiz atılıp geçilen bir ayrıntı olarak kullanılıverirdi.

Keskin Dilli Bir Heccav

Bütün insanlar zaaflarla maluldürler. Hariciyeciler de bir istisna teşkil etmez. Üstelik hele hariciyeciliğin halk çocuklarına henüz açılmadığı dönemlerde, bu meslek eski Osmanlı aileleri çocuklarının tekelinde, kapalı bir kast halindeyken, oraya bir sürü manileri olan kimseler toplaşmıştı. Orhan Tahsin, içine düştüğü bu ilginç zümreyi ve daha sonraki daha genç kuşak diplomatlarının gaflarını, mesleğin yerleşmiş teamülü ile bağdaşamayan beceriksizliklerini muzip gözlerle izler, sonra zehirli hicivlerle dile getirirdi. Eski kuşağa karşı halkçı, filozof, kalender, Bektaşi yanı göze batardı. Yeni, görgüsüz, ne oldum delisi, kendini beğenmiş gafçı, genç diplomatlara karşı da mesleğin geleneğini, adap ve erkânını savunan bir tutucu kesilirdi. Hariciyeciler içinde beğendiği pek azdı. Sevdiği ise galiba hiç yoktu. Onlar da aptal mı? Elbet bunu anlıyor, seziyorlardı. Kaldı ki Orhan Tahsin yine bir hariciyeci deyimi ile zaman zaman «Esprit du Corps»u umursamaz, meslektaşlarını ona çok yarayan zeki hicivleri arasında «afficher» ediverirdi. Onun bu halini çok iyi bilen ve Orhan Tah-

sin'in zevkine çok iyi varanlardan biri olan rahmetli Doğan Nadi, bir keresinde ona «Hariciyenin İçyüzü» konulu bir hatırat yazmasını önermişti. Orhan Tahsin'in bu hatıraları, kendini övmek, kendini önemsetmek için yazmayacağı muhakkaktı. Onun yazacağı hatırat elbette hariciye üslubunda olamazdı. Bu dilini esirgemeyen, eli de elhak çok iyi kalem tutan ağabeyimiz böyle bir işe karar verse, belki edebiyatımız Refik Halit'in kirpiliği zamanındaki üslubu hatırlatan, hiç kimseyi sakınmayan, çok yürekli bir hatırat şaheseri kazanacaktı. Orhan Tahsin'e bu öneri hariciyeden emekli olmayı tasarladığı bir dönemde yapılmıştı. Orhan Tahsin mühlet istedi. Düşündü. Bir hafta sonra Doğan Nadi'ye, «İnceledim, Türkiye'de hapishanelerin konforu, en az Avrupa hapishaneleri düzeyine gelmeden böyle bir işe zorlama beni» dedi. Haksız da değildi. Yazacağı hatıratın mahkemelik olacağı muhakkaktı. Bir başka hatıram: Muhsin Ertuğrul, dostu Orhan Tahsin'i —Muhsin Ertuğrul'un dostu olabilmek mazhariyetini de onun kişiliğine ayrı bir referans sayabilirsiniz— evet Muhsin Ertuğrul, dostu Orhan Tahsin'i bir vakitler Ankara Konservatuvarına adabımuaşeret hocası yapmıştı. Oyunlardaki kontlar, kontesler birbirlerini nasıl selamlar, yelpaze nasıl tutulur, eller ne kadar az söze karışır, bir Avrupalının kızgınlık, sevecenlik, aşk, tavır ve mimikleri bir Türkünkinden ne derece farklıdır, bütün bunları öğretirdi. El nasıl öpülür, su nasıl içilir, tuvalete nasıl girilir, sifon nasıl çekilir, yandaki küçük fırça hangi durumlarda kullanılır gibi çok daha genel edep kurallarım da açıklardı.

Oportünist Değil, Tahsinist

Yıllar sonra LCC Tiyatro Okulunu kurarken, hocam Muhsin Ertuğrul'la birlikte yine Orhan Tahsin'i hatırladık. Artık emekli olup Moda'ya yerleşmişti. Seve seve bize katıldı. Bu sefer de

torunu yerindeki genç oyuncu kuşaklarına aynı şeyleri öğretti. Onun Üç Nal Lokantasında uzun ziyafet masaları yaptırıp çocuklara ziyafette nelere dikkat edeceklerini tatbiki olarak gösterdiği bir dersine, ben de merak saikiyle katılmıştım. Her şeyi enine boyuna anlatırken çocuklar biraz da sululuk etmek için ona bir sürü olur olmaz sorular yöneltmeye başlamışlardı. Zeki adam durumu anladı. «İşte bu kadar, varın gerisini bildiğiniz gibi yiyin» dedi. Kesti attı. Yalnız bir sözü, sanırım hepsinin kulaklarının küpesinde kaldı. Yahut kalmasını isterdim. «Yemek yemek» dedi, «aslında çirkin bir fiildir. İnsanın avurdu şişer, gözü büyür, gırtlağı harekete geçer, hayvanlaşır. İşte bu çirkin hareketi mümkün olabildiği kadar örtmek, onu ölçü ve estetik içinde, amaç olmaktan çıkarıp birlikte oturmak için bir vesile, bir zevk haline getirmek için bulunmuştur bu kaideler. İsteyen uyar, isteyen uymaz.»

Orhan Tahsin Fatinist, Ethemist, Fuadist, İhsanist, bir kelime ile oportünist olmadan kolay ilerlenemeyen dışişleri camiasında Tahsinist kalmanın cezasını çekmiş oldu.

Ölebilirim genç yaşımda
En güzel şiirlerimi söylemeden götürebilirim.
Şimdi kavak yelleri esiyorken başımda
Sevgilim, seni bir akşamüstü
düşündürebilirim.

Evet böyle demişti uzun yıllar önce. Edebiyat matinelerinin en aranan şairi olduğu demlerde. Dediği çıktı. İşte şimdi yıllar sonra tüm dostlarını düşündürüyor yine genç sayılacak ölümüyle. Ama hiç değilse, arada en güzel şiirlerini söylemiş olarak...

Bazı kimselerin şairliği ilk bakışta görünümlerinden okunamaz. Sait Faik beni Sabahattin Kudret'le ilk tanıştırdığında, «Banka şefine benzer ama, şairdir» demişti. Özdemir Asaf ise şairden başka hiçbir şeye benzetilemezdi. Sade, onun son yıllardaki kır saçlı ve sakallı, çökük avurtlu, zayıf vücudunun üzerinden dökülen bol «cape»lı ve uzun kaşkollu imajını kastetmiyorum. Gençliğinden beri bakışından, duruşundan, yürüyüşünden ve özellikle düşünüşünden, özgür, bohem, şair kişiliği kolaylıkla okunurdu. Bir kere özel yaşamında büyük kalabalığın uyduğu düzene uymamaktan âdeta zevk alırdı. Gönlünce yaşardı, istediği zaman istediği kadar çalışarak, keyfince yiyerek ve içerek kimseye hesap verme zorunluğu duymadan, alabildiğine hür ve azat... Bu arada kimseye zarar vermeden, kimseyi rahatsız etmeden. Böylesine köklü bir İstanbul efendisi terbiyesi hücrelerine işlemişti. Onun kadar edepli içen, içtiği hal-

de nezaketini, akıl ölçüsünü bir an yitirmeyen başka insan tanımadım. Nezaket, Özdemir'in bir takısı değil, özü idi.

Onu hastanede Dr. Şendoğan'ın bölümünde son ziyaretimde zor konuşuyordu. Konuştuğunu ancak kızı Seda anlayıp açıklıyordu. Ayrılırken, «Bana bir emrin var mı?» diye sorduğumda, kızının aracılığına gerek bırakmayan, tane tane bir vurgulama ile, «Estağfurullah» deyişi hâlâ kulaklarımda.

İşte Özdemir Asaf, her şeyden önce bu ince terbiye kalıtımının son örneklerinden biriydi. Onu niteleyen bir meziyet incelikse, bir başkası da spritüelliği idi. Ama inceliği bu özelliğine de sindiği için esprileri hiçbir zaman harcayıcı olmazdı. Hem atılgan, hem çekingen, hem cesur, hem ölçülü, hem içinden geldiği gibi zorlamasız, hem de karşısındakini kollayan bir tutumdu bu. Cümlelerinin tınısı bilə bu söylediğim özellikleri yansıtırdı.

Esprisini ölümle başbaşa kaldığı o son döneminde bile yitirmemişti. Yanımda, bana son anda katılıp gelen Yaşar Kemal'i görünce bizim anlayamadığımız bir şeyler mırıldandı. Kızı Seda, gülümsüyordu. «Sendika ilgilenmeye başladı ise durum fena» diyormuş. Yaşar'ı hâlâ Yazarlar Sendikası Başkanı sanıyor olacaktı. Bu kara mizah esprisi, onun mizah damarını o anda bile yitirmediğini gösteriyordu.

Özdemir Asaf, Türk şiirine kendine özgü bir yenilik getirdi. Alışılanı aşmak, sözcükler arasındaki mantıklı bağlantıları koparmak, onları yeni, beklenmedik bileşimler ve imajlar içinde vermek isterdi. Rahmetli Necatigil'in deyimiyle, «Şiirin ortak anlayışından ayrı özel bir dil kullanır, çekişmeli oyunlu bir mantık düzeninde mısra sayısını çok kere en aza indirdiği de olurdu. İki mısralık şiirlerinin çokluğu, özdeyiş türünü çok sevişi de, en az lafla, en spritüeli verme kıvraklığının ürünleridir. Üşengeç zihinle-

rin bu kısa formu kolay akılda tutması olasılığı şiirlerinin kulaktan kulağa yayılmasını isteyen Özdemir'in ayrıca çok hoşuna gidiyor olmalı idi.

Uyku Düşmanı

Doktorlar Boris Vian'a kalp hastası olduğunu ve kırk yaşına gelmeden öleceğini söyledikleri zaman genç yazar oturup hesap etmişti, «Uykuya harcanan zamanları uyanık geçirirsem, kalan ömrümü iki misline çıkarmış olurum» diye. Ve gündüz gibi geceye de hakkını vermek için gece kulüplerinden çıkmaz olmuştu. Şu son hastalık hariç yaşamı boyunca herkesten güçlü ve sağlıklı olan Özdemir'in hiç de Vian'ınki gibi bir acelesi de yokken, gençliğinden beri uyku düşmanı olması onun bir başka benzersiz özelliğini oluştururdu. Her çeşit kitap okumaya ve bu arada tıbbi yayınlara özel bir meraklı vardı. Bunlardan kendine göre doktorların bile çıkaramadığı yeni ahkamlar çıkarmakta da üstüne yoktu. Her an uyanık zekâsına ve doymak bilmez yaşam açlığına da yatkın gelen bu uykusuz rejimi fazla gıda ile telafi ettiği kanısında idi. Metabolizması çok hızlı işliyor olmalı idi ki, pehlivanların bile yiyemeyeceği bu yüklü gıda rejimi onu bir dirhem dahi şişmanlatmaz, sırım gibi incecik formunda ve çevik tutardı.

İçki konusunda da kendine göre teorileri vardı. Eski Kulis'in barına çoğu zaman kapı dibinde sırtı kapıya dönük oturur, yavaş yavaş mezelerini yer, içkisini son derecede ağır bir tempo ile yudumlardı. İşle ev arası oraya kaçamak uğramış kılıbık içkiseverler ve saatin birinde gözleri ufalıp esnemeye başlayan, sözümona bohemler evlerinin yolunu tutarken o ikiden sonra bar değiştiren ehli ahengin gelişini gözleyerek bir ara yalnız kalır, ama bir maraton yarışçısınınki gibi uzun mesafeye göre ayarlanmış

temkinli temposuna hiç halel getirmeden onları beklerdi. Onlar gelir, içer, sızarlar, ondan sonra birkaç posta daha değişir, ama beyaz peynirin meslonini ile, alkolün zehirini yine kendi kanısına göre dengeleştirdiğine inanan Özdemir Asaf sabaha doğru da hâlâ dimdik, hâlâ pırıl pırıl esprileri ile, hâlâ uyanık ve güleç içkisini yavaş yavaş yudumlardı. Sonra Jorj'a veda edip çıkar, araba vapuru ile Çamlıca'daki evine gider. Işığını yakar, okuyacaklarını okumaya yahut yazacaklarını yazmaya başlardı Gücüne, aklına, kendi yaşam reçetelerine güvenip genel sağlık kurallarına âdeta meydan okur bir hali vardı. Rahmetli Bedri Rahmi Eyuboğlu ve birkaç başka dost, onun bu gelişigüzel doludizgin üslubuna uyup aralık ayında Kalamış'ta bir gece yarısı yarı belimize kadar denize girdiğimizi, sonra Moda Parkında çift kale futbol oynadığımızı, Erdem Buri'yi uyandırıp onda çorba, Adnan Benk'i uyandırıp onlarda da sabah kahvaltısı ettiğimizi unutmam. Onlar da bir günlermiş. Şimdi bana ne kadar uzak geliyor.

Dün Aşiyan'a bıraktığımız Özdemir Asaf kısa yaşamında hiç değilse istediği gibi yaşamış olmanın mutluluğunu bol bol tattı. Hiçbir zaman sert, sivri çıkışları olmadı. Kimseyi kırmadı. Yumuşak ve efendi karakteri ile çevresinde hep sempatik ve içten bir hava yarattı. Sonunda o çok sevdiği yaşamın zorunlu bir ucu olan ölüme de uyku içinde âdeta farkına varmadan ulaştı. Bunları bir avuntu saymaktan başka elden ne gelir?

HİÇ YOKTAN MİZAH ÇIKARMAK

Geleneğimiz gülmeyi hor göregelmişti. «Ağır otur da molla desinler» misali, çatık kaşlı, asık suratlı olmak saygınlık sanılmıştı. Ama, Türk insanının iç ışığı yine de bu kasıklık bulutlarını delen bir mizah duygusu ile dolu idi. Öyle olmasa Nasrettin Hocayı, Evliya Çelebi'nin fantezisini, halk ozanlarının taşlamalarını nasıl izah edersiniz? Nasrettin Hocamız, dünya mizahında eşsiz bir sehli mümteni, erişilmez bir kolaylık ve kestirmecilik dahisi idi. Eşini ancak başka bir alanda, şiir alanında bir başka dil ustasında, yani Yunus'ta görebildiğimiz nefis bir bileşimi yakalamıştı: Hem olabildiğince halkçı ve indirgemeci, hem de alabildiğince derin ve boyutlu olabiliyordu. Arıyorum tarıyorum da çağımızda onun bir uzaktan benzeri ve koşutu olarak ancak bir görüntü sanatçısını, Charlie Chaplin'i görebiliyorum. Evliya Çelebi'mize gelince, gezip gördüğünü anlatan ilk picaresque yazarımız sayılabilecek bu beşuş adam, elbet Nasrettin Hocanın dehasının çok çok uzağında ama yine de kendine özgü bir abartı —ki mizahın kolay bir yoludur— ustası idi. Halk ozanlarımızın taşlamalarına gelince, ezilmiş Türk insanının isyanı hiciv yoluyla onların şiirlerinde boşalma imkânı buluyordu.

Musahipler, nedimler, nüktedan, hazırcevap, şifahi mizah ustaları bakımından da, mizah fantezisi insanı şaşırtan «hayali»ler, ortaoyuncuları, tuluatçılar bakımından da hiç fakir sayılmayız. Avrupai üslupta mizah yapmayı çok son-

raları öğrendik. Halk mizahımızla Avrupai mizaha geçiş sırasında köprüyü de Ahmet Rasim'in kalemine borçluyuz. O dönemin bir ikinci yazılı mizah ustası da Hüseyin Rahmi olmuştu. Talihin büyük lütfu olarak ikisini de tanımak müyesser oldu. Birincisi, dünyanın en rahat, gıllığışsız ve kompleksiz insanlarından biri idi. Konuşur, nefes alırcasına kolay ve rahat yazardı. Nükteyi nükte yapmak için değil, dilinin ya da kaleminin ucuna geldiği için yapardı. İkincisi ise, kendi başına öğrenebildiği Fransızcası ile edindiği yine otodidakt kültürü ile çevresinin çelişkilerini yakalayıp hicve döken bir roman üslubu ile şöhret yapmıştı. Osman Cemal Kaygılı, bu iki ustanın uzantısında bir halk mizahçısı olarak göründü. Onlar bu alanda mizah yaparken bir başka dil ustası, Refik Halit de, «Kirpi» takma adı ile politik mizahın ince örneklerini veriyordu. Karikatür alanında ise bir başka usta, yani Cem, Avrupa'daki meslektaşlarından hiç geri kalmayan bir düzeyi tutturmuştu. Daha sonraki dönem, başta Aziz Nesin olmak üzere, birçok mizahçı yetiştirdi.

Alışılmışı Aşmak

Peki geçenlerde yitirdiğimiz Suavi Sualp'ın bu tablo içindeki yeri neydi? Bence onun en büyük niteliği, kendinden öncekilerden kimseye benzememesi idi. En sevdiğim ve daha yazmaya başladığından itibaren bu başkalığını sezdiğim Suavi'de mizahın en büyük özelliklerinden biri olan «alışılmışı aşış» hassası herkesten çok vardı. Buna okuyarak, bilinçli olarak değil, kendiliğinden varmıştı. Daha doğrusu yaradılışı gereği, bu yaklaşımdan başkasını bilmiyordu. Kafası öyle işliyordu. Düz rayda gitmekten sıkılıyordu. Düşünceyi, muhayyileyi rayından çıkar-

dığı zaman da mizahın en halisini üretiyordu. Kelime oyunları, mantık sürprizleri, sap derken saman deyiş, soyuta kaçıp sağduyuyu hallaç pamuğu gibi atış bayıldığı şeylerdi.

Suavi çok okumazdı. Bu, belki de bir avantajı oluyordu. O mizaçta bir insan okudukça solar, potansını, orijinalitesini, verimliliğini yitirir. Kafa düzenini umursamadığı gibi, kendi kılık kıyafetini de boşlardı. Hep sakalları uzamış, gözleri yorgunluktan kanlı ve yorgun gezen bu tostoparlak, sevimli ve kalender adamın içinde nasıl bitip tükenmez bir mizah damarı olduğunu ilk bakışta anlayamazdınız. Ama bir rakı masasında karşısına oturup onun üretken beynine bir kelimelik bir mizah ödevi verdiğiniz zaman, çağrışımdan çağrışıma atlayarak, o kelimeden nelere ve nerelere gidebileceğine şaşar kalırdınız. Tiyatro yazmasını ısrarla isterdim. Kendini zora sokup otursa «Ionesco»vari bir oyun yazacağına inanırdım. Bunu her rastlaşmamızda bıkıp usanmadan tekrarlardım. Sonunda Üç Maymun Kabaresi için bir kabare oyunu yazdı. Başarılı da oldu. Ne var ki, kabare piyesi ile kalıcı olunmaz. Suavi'nin kalıcılığı filan umursadığı da yoktu. O, mizahı ıslık çalar gibi kendi için yapıyordu. Bir de tabii, ekmek parasını en kolay bu yoldan kazanabildiği için. Gerisini boşlardı. Kendi değerini bilmezdi. Her seferinde ben vurguladıkça da inanmadan dinlerdi. Böyle olduğu için de işverenleri —ikisi hariç— onun kıymetini pek bilmediler. Başları sıkışınca onu kullanır, işi bitince sıkılmış limon gibi atarlardı.

En son Milliyet'in kantininde karşılaşmıştık. Suavi Sualp, Akal Attila, ben karşılıklı oturduk. Etli nohut yedik. Şuradan buradan konuşup bol bol kahkahalar attık. İçimizi yıkadık. Her zaman, oturur konuşur, gitme sırası gelince de el sıkışır, hatta bazen buna bile gerek görmeden «Eyvallah» der ayrılırdık. O gün nedendir bilmem, bir önsezi mi, yoksa neşeli görünüşüne

karşın bir iç üzüntünün yüzüne yansımasını yakalar gibi oluşum mu, beni itti. Bir daha görüşemeyecekmişiz gibi, uzağa gidiyormuşuz gibi, iki yanağından öptüm. Bu son vedalaşmamız olacakmış.

Türk mizahı büyük bir yeteneğini yitirdi. Acaba kaç kişi bunun farkında?

ATATÜRKÇÜ BİR CARTESİEN

«En değerli mantık yolu en son varılandır. En değerli mantık yolu metottur.»

Nietzsche

Bilge insan, dört dörtlük bilim adamı, büyük dost Enver Ziya Karal'sız da kaldık. Böyle çok yanlı ve köklü bir insanı yitirmek herhangi bir faniyi yitirmeye benzemiyor. Onun boşluğunun hele şu en gerekli olduğu dönemde doldurulamayacağına inanıyorum. Enver Ziya Karal'ı iyi tanımayanlara nasıl anlatmalı?

Önce «Bir bilim adamı idi» diye başlamak galiba en doğrusu olacak. Uzmanlık dalı olan tarih alanında olsun, Türkiye'nin toplumsal sorunlarını ele alışında olsun, onun bu bilim adamı titizliği ve objektivizmi hep ilk planda gelirdi. Hele bizdeki geleneği ile bilim disiplininden çok romantik sapmalara ve yorumlara açık olagelmiş tarih alanında onun bu ağırbaşlı ve şaşmaz metot zihniyeti büsbütün başka bir değer kazanırdı. Karal, Lyon yıllarının etkisi ile koyu bir Cartesien'di.

Onu anmaya adadığım bu yazımın başına Nietzsche'nin metot hakkındaki o lafını boşuna mı aldım? İster Tarih Kurumunda olsun, ister UNESCO toplantılarında olsun, ister herhangi bir açıkoturumda olsun, onun olgun, sevecen, bariton sesi ve bilgece sükûneti ile dağılmakta olan konuyu metot rayını oturtmak isteyen uyarılarını tek hatırlayan herhalde ben olmayacağım. Bunlar o kadar sık olurdu ve o «Önce bir metot saptamamız gerek arkadaşlar» diye o ka-

dar çok müdahale etmek zorunda kalırdı ki, Karal'ı en çok bu metotçu çağrışımı ile hatırlamak herkese daha kolay gelecek sanırım. Her konuda lehte aleyhte tüm yanıtları, duygusallığa hiç kapılmadan incelerdi. Sezar'ın hakkını yediğine hiç rastlamadım. Yargısı büyüklerin, kamu onurunun aleyhinde imiş, aldırmazdı. Tarafsızlığa, bilimsel gerçeğe büyük saygısı yanında bu ıvır zıvır onu hiç ilgilendirmezdi. Hayranı olduğu Atatürk'ü de, en az bütün yaptıkları kadar «Hakiki yol gösterici bilimdir» dediği ve bunu uyguladığı içindir ki, bunca severdi. Bu şaşmaz bilim disiplini onun kişiliği, üslubu, onuru, bir kelime ile ta kendisi idi. Ordinaryüs oldu. Rektörlük, dekanlık etti. Kurucu Meclis üyesi oldu. Komisyonlara başkan seçildi. Her bulunduğu yerde bilimin temsilcisi idi. Bilime ve bilim adamlarına karşı, bilim ve üniversite özgürlüğüne karşı, her müdahaleye tam bir bilim adamına yakışan medeni cesaretle karşı koydu.

En Bilinçli Atatürkçü

Bunu da hep yumuşak sesi ile, insan psikolojisine vakıf bilgece ve incitmeyen bir taktikle yaptı. Herkese sevgi dolu idi. Kendi kendisiyle denge halinde idi. Hırçın ve incitici karşı koyuşlara ihtiyacı yoktu. Herkesi açık seçik gördüğü gerçeğe paydaş etmeye çalışan bir ağabey gibi konuşurdu. «Bana Türkiye'de en bilinçli Atatürkçü kim?» diye sorsalar, «Enver Ziya Karal'dır» diye cevap veririm. Bu sevgi ve saygının, hatta bu kelimelerin anlatmaya yetmediği büyük bağlılığın kökeninde, büyük kurtarıcıya duyduğu şükran hissi vardı şüphesiz. Ama onu en güçlü Atatürkçü yapan bu değildi. Atatürkçülüğü bilimsel sentezi içinde algılayışı ve yine müspet bilimlere özgü bir objektivite dili ile sorişinde.

Hiçbir toplantımız olmazdı ki, konunun bir yere saplandığı yerde incelemelerinden hız alan bir vukufla Atatürk'ün buna benzer bir durumdaki davranışını, sözünü, görüşünü tatlı bir anekdot havası ile bilgimize sunmasın. Böyle böyle bizler de onun bu bilgi ve tecrübe hazinesinden yararlanmış olurduk. Sağlığında bir UNESCO toplantısında yüzüne karşı ilan ettiğim gibi, ben Atatürk sevgisinden, Atatürk bilincine onun sayesinde geçtim.

Karal, Tarih Kurumu başkanı idi. Tarih profesörü idi. Sıkışık durumlarda görüşüne başvurulan bir bilgindi. Şu idi, bu idi. Ama bunların yanında halis bir UNESCO'cu idi. Ta rahmetli Tevfik Sağlam Paşanın başkanlığı zamanından başlayarak UNESCO toplantılarımızda hep ikinci planda kalmayı tercih eden, Frenklerin deyimi ile bir «Eminence Grise» idi. Sağlam Paşadan sonra UNESCO'nun çağrılısı olan sevgili dostum rahmetli Bedrettin Tuncel ve şimdiki başkan Sayın Suat Sinanoğlu ile birlikte bu kurulda büyük hizmet verdi. Teennisi ile tecrübesi ile, çalışmalara çok şey kattı, usul usul yeni yönlere yöneltti.

Karal ve Astronot Niyazi

Karal'ı, çok yanlı Karal'ı anlatmak böyle bir gazete yazısının haddine mi düşmüş? Kim bilir hakkında neler yazılacak. Bizimkisi, kederimiz henüz taze iken, onun bazı özellikleri hakkında naçiz düşüncelerimizi özel olarak sunmaktan ibarettir. Karal'ın bir özelliği de —şimdi hatırıma geldi— mizaha yatkın mizacı idi. Kendi mizah yapmazdı. Ama gülmeye, gülümsemeye hep hazırdı. Benim bir zaman yönettiğim bir kabare tiyatrosunun oyunlarının tiryakisi idi. Benim yazıp unuttuğum esprileri o yıllar yılı hatırlar, tek-

rarlar dururdu. Bunların içinde en sevdiği, yanlışlıkla Amerikalı astronotlarla birlikte füze ile aya fırlatılan zoraki Astronot Niyazi'nin yukarda namaz vakti Amerikalı astronota kıblenin ne tarafa düştüğünü sorması idi. Bunu ona buna anlatır, kahkahalarla gülerdi. Büyük dostu güldürmüş olmak da beni ayrıca sevindirirdi. Bir keresinde de yine UNESCO Yönetim Kurulunda «Haldun'a konu olmak mutluluktur» diye hiç hak etmediğim bir iltifatta bulunmuştu.

Karal'ın bugünkü yazıma konu oluşu benim için ne yazık ki mutluluğun tam tersi...

HEM YAZAR, HEM POLİTİKACI

1950'lerde bir gün Maliye Bakanlığına bir işim düştü. Özel kalem müdürlüğünün odasında bekleşen yirmi otuz kişi vardı. En son sırada bir yere iliştim. Biraz sonra özel kalem müdürü yanıma geldi. Bakan Beyin beni istettiğini söyledi. Dedim ya, sıram en sonda idi. Benden önce gelmiş onca kişi sıra bekliyordu. Şaşırdım. Sırayı bozmanın, kayırılmış gibi olmanın vicdan azabı ile bu emre uydum. İçerde Hasan Polatkan'ın yerine Samet Ağaoğlu ile karşılaşınca şaşırdım. Meğer yurt dışında bulunan Maliye Bakanına o vekâlet ediyormuş. «İşin neyse yapsınlar, otur da biraz konuşalım» dedi. Bir saat boyu hep edebiyattan konuştuk. Kahramanlar hayattan mı romana girer, yoksa romandan mı hayata sızar? Çok kenarda bir dil olan Türkçe ile değil de, bir Batı dili ile doğrudan eser yazabilselerdi, hangi yazarlarımız Avrupa edebiyatında devreye girebilirlerdi? Karamazof Kardeşleri, normal dediğimiz insanlar neden tımarhane kaçkını gibi yadırgar? Neden Dostoyevski'nin kahramanlarının öbür insanlarla hiç ortak olmayan bir ruh dokuları vardır. Bu ve bu gibi konularda daha çok kendisi konuştu. Ben dinledim. Bilinçaltını besleyen sorunlara Ankara'nın düzayak politika çevrelerinde muhatap bulamamanın hasretini çıkarırcasına konuştu. Bir boşluktan yararlanıp hemen ayaklanacağımı sezdiği için de cümle sonlarındaki noktaları virgüle çevirip arasız konuştu. Rahatladı. Sanırım sıra bekleyenler bu bir saatlik gecikmeden pek yakınamayacaklardı. İstediği konuları konuşabilmiş bir insan o haliyle elbet daha dikkatli ve verimli olurdu.

DP'nin Beşinci Adamı

Ağaoğlu ailesi ile hukukumuz çok eskiye dayanır. Ablası Süreyya Hanım kızların da üniversite tahsili yapmaları isteği ile zamanın hukuk dekanı olan babama başvurduğunda ondan en hararetli desteği bulmuş, onun en iyi talebesi olmuş. Üniversitemizin bu ilk hanım öğrencisi, hocası öldükten sonra ona karşı duyduğu saygı ve minneti bana göstermek lütfunda bulunduğu sevgi ve yakınlıkta devam ettirmiştir. Samet Ağaoğlu ile yaş farkımız ise daha azdı. Ona ilk sevgim, sıra dışı, yani alışılan kalıplara karşı bilinçli bir aydın oluşundan başlar. Tek parti döneminin milleti çocuk yerine koyan yönetim sistemine karşı, her onurlu aydın gibi, karşı koyuşu ona yaraşıyordu. O dönemde hangimiz ayrı ayrı, bu küçümsenmeye karşı değildik ki? Onu politikaya ve particiliğe bu mücadeleci yanı itecekti. Demokrat Partinin beşinci güçlü adamı benim kanımca bu lider kadrosunun Köprülü ile beraber ikinci entelektüel siması Samet Ağaoğlu oldu.

Parti toplantılarında, seçim alanlarında, meclis kürsüsünde ve icraatında tam bir aksiyon adamı olan Ağaoğlu, kalemi eline alınca bambaşka bir adam olur. Dostoyevski ile övür olmuş hafızasının ve ayrıca kendi özgün muhayyilesinin ürünü kişiler yaratmak için zengin hayal dünyasına dalar giderdi. Bu iki kişilik, hayatı boyunca hep sürecekti. Babası gibi aksiyon adamı yanı politikada at oynatırken, onun yazar kişiliği yer altından derinlerden bir nehir gibi akacak ve zaman zaman yeryüzüne çıkıp Samet'e edebiyattaki özgün yerini sağlayan hikâyeler yazdıracaktı. Evet, biri politikacı, öbürü sanatçı iki kişiliği birlikte yaşadı. Hatta ileri giderek diyebilirim ki, politikaya sade mizacının itisi ile değil, daha çok onun sağladığı sürekli heyecan ve ihtiras deneyimini kaçırmak istemeyen bir yazar olarak dalmış gibiydi.

Yine aynı politikanın garip cilvesi ile idama mahkûm edileceği celseden bir önceki celsede Yassıada'da yaptığı savunma hem bir hitabet, hem bir medeni cesaret örneği idi. O gün duyduğu coşku ve hayata üstten bakma açısına varabilmişlik, onu hayranı olduğu Dostoyevski kahramanları ile akraba yapmış gibi idi. Dostoyevski'nin tam kurşuna dizilirken çıkan aftan yararlanıp Sibirya'ya sürülüşü gibi Samet de, önce idama mahkûm edilecek, sonra Kayseri sürgününe gönderilecekti. Ölümle karşı karşıya kalma, bu benzersiz deneyim kadar bu yazgı benzeşmesi de ona büyük üzüntüsü içinde muhakkak bir avuntu olmuştur sanırım.

Yıpranmış Politikacı

Kayseri dönüşü Samet artık yıpranmış ve çökmüştü. Hapishanelerin bir gereği de insanı böyle harcamak oluyor. Ama zekâsı yine sık sık şerrareler çıkarıyordu. Rahmetli Cahit Tur'un âdeta bir kulüp mahfiline dönüştürdüğü antikacı dükkânında sık sık rastlaşır, konuşurduk. MİLLİYET'e uğrasın da beni aratıp konuşmasın, pek olmazdı. Hep edebiyattan, hep edebiyattan konuşurduk. Onun memleketlisi, benim hocam öğretmen Gafur'dan yahut Ahmet Sai'den, Dostoyevski üzerine okuduğu yeni bir eserden... Hikâyelerindeki gibi hep hummalı, tedirgin, sıtmalı, kuruntulu kendi kendini yiyen, ama yoğun yaşayan kişileriyle büyük bir roman yazma özlemini galiba sonuna kadar içinde ukde olarak sakladı. «Büyük Aile» adlı uzun hikâyesinde buna sadece el alıştırmıştı. Oysa roman yazmamış oluşunu dert edinmemesi gerekti. Bazı hikâye kahramanları yaratmıştı ki, onlardaki boyut, okuduğunuzu size roman sandırabilirdi. İyi hikâyenin ölçütü de bu değil midir? Önemli olan sayfa sayısı değil, bakışın boyutudur.

Samet'in bu politikacı yazar ikilemini Memduh Şevket Esendal da yaşamıştı. Hikâyelerine M.Ş.E. inisyali atmakla yetinen, asıl adını politikaya saklayan üstat şimdi mezardan uzanıp da bakabilse... Politikacılığı çoktan unutuldu. Küçümsediği hikâyeciliği ile belleklerde hâlâ yaşıyor ve yaşayacak. Samet Ağaoğlu, yazarlığını politikacılığı kadar önemserdi. Belki de asıl yazar olarak doğmuş ama sonra nankör politikada çok vakit kaybetmişti.

YAZAR MISIN DURMA YAZ

Büyükbabamın matbaası çocuk yaşımda benim için bulunmaz bir yaşam okulu, bir deneyim kaynağı olmuştur. Okul tatillerinde oradan çıkmazdım. Sürekli makine homurtusu insana vapurda imiş duygusu verir. Zamanı boşuna değil de, bir yerden bir yere giderek bereketli bir hareket içinde harcamak övüntüsü verir. İnsanoğlunun ürettiği en cevherli şeyin, düşüncelerin yayılmasına katkıda bulunduğu böbürü verir. Tanrı'ya şükür, çocukluğumda bilinçaltıma yerleşen bu güzel fon müziğinden bugüne kadar uzak kalmadım.

Büyükbabamın Matbaayı Amire Müdürlüğünden çekildikten sonra kendi adına kurduğu Hamit Matbaası, Cağaloğlu'na çıkan kestirme yokuşun solunda, şimdi işhanlarının yükseldiği alanda, üç katlı büyük yaygın bir yapıyı işgal ediyordu. Büyükbabam kendinden sonra burayı benim yönetmemi tasarladığı için, beni küçük yaştan itibaren basım işinin ta içine alıştırmak isterdi. O kadar isterdi ki, beş yaşında babasız kaldığım zaman bu babasızlığı bana duyurmamak için beni çok şımarttığı, Avrupa'dan oyuncaklar alıp getirdiği zaman bile, bu oyuncaklar hep lastik hurufatlı, dizgi kalıplı küçük matbaa oyuncakları olurdu. On iki yaşıma geldikten sonra da tatillerde beni matbaaya götürür, keski makinesinden mücellithaneye, tashih bürosundan mürettiphaneye kadar, matbaanın girdisi çıktısı ile övür olmaya zorlardı. Orada çalıştığım sürece de işçiler gibi haftalık verir, böylece paramı hak etmek için beni bir iş disiplinine

mecbur ederdi. Çalışma disiplinini, alnının teriyle para kazanmayı ve edebiyatın mutfak tarafı olan matbaayı bana küçük yaştan öğreten büyükbabama, bundan ötürü minnet doluyum. Daha sonraki meslek hayatımda bunların çok faydasını gördüm.

Bir Çeşit Akademi

Matbaada en sevdiğim yer mürettiphaneden sonra büyükbabamın müdüriyet odası idi. Büyükbabamın geniş bir çevresi vardı.

Duvarlarında Leipzig matbaa makineleri afişlerinin asılı olduğu, kaliteli Alman purosu kokan bu odada, devrin ünlü kişilerini, büyük yazarlarını tanımak fırsatını küçük yaştan bulurdum. Mesela, Atatürk'ün yakını yazar ve mebus Ruşen Eşref Bey, romancı ve mebus Yakup Kadri Bey, sanat tarihçisi, ressam, opera libretisti, ilk sinemacı ve tarihi oyunlar yazarı Celâl Esat Bey, Şeyhülislam Cemaleddin Efendinin oğlu Muhtar Bey, o zaman henüz gencecik bir liseli şair olan Cevdet Kudret hep orada tanıdıklarım arasında idi.

Büyükbabam meşhur biri gelince, onları bana tanıtmaya özen gösterirdi. Bir keresinde beni mürettiphaneden çağırtıp, «Damla Damla» adlı kitabını dizdiğimiz Ruşen Eşref Beye,

«Torunum,» diye tanıtmıştı. Bana uzatılan tombul beyaz eli kirli ellerimle sıkmak istemedim.

«Ellerim kirli,» diye özür diledim.

Ruşen Eşref Beyin, Hamdullah Suphi hitabet okulu havasında bir eda ile,

«İş yapan eller kirli olmaz evladım. En temiz eller onlardır. Sen o tertemiz ellerinle benim kirli elimi sık,» dediğini hiç unutmam. Neyse ki, orada tanıştığım büyük adamlar, hep böyle hikmetli konuşma merakında değildiler. Ben

onlara hayranlıkla bakardım, ama kafamdaki asıl yazar imajı ne Yakup Kadri, ne Celâl Esat, ne Burhan Cahit ne de Ruşen Eşref Beylerdi. Onların hepsinden çok önce yine bu odada tanıdığım Ahmet Rasim amca idi.

Yazar Olmadan Önce İnsan Olmak

Çocukların insan değerlendirmede bazen büyüklerden daha sağlam ve şaşmaz bir önsezisi oluyor. Ahmet Rasim amcanın yapmacıksız, alabildiğine doğal, kalender, sevecen ve insancıl hali belleğime öyle bir yerleşmişti ki, bugün dahi aynı canlılıkta orada durur. Babacan sözcüğünün benim belleğimdeki ilk ve tek çağrışımı bugün dahi Ahmet Rasim olarak kalmıştır. Bu, kısaya yakın orta boylu, pos bıyıklı, şişman, kelebek gözlüklü ve rakı sevenlere has, dünyaya biraz metelik vermez kalender adam için büyükbabamın «Türkiye'nin en büyük yazarı Ahmet Rasim Bey» diye yaptığı takdime bile gerek yoktu. Bu adamın büyük bir yazar olduğuna o anda çocuk kafamda hemen karar vermiştim. Bence iyi yazar böyle biraz kılıksız olmalı idi. Halktan biri gibi konuşmalı, ama tonunda, tınısında, herkesten daha sıcak, daha candan, daha içten bir şeyler olmalı idi. Çocukla çocuk, büyükle büyük, yaşlı ile yaşlı olabilmeli idi. Karşısındakinin bam telini bulabilmeli idi. Atatürk şımarığı, yeni ve varlıklı bir statünün adamı, öbür «üdebay-i kiramdan» başkalığı işte buradan geliyordu. Çocukların sevdiği insana güvenebilirsiniz. Büyüdüm gitti. Şimdi Ahmet Rasim'in o zamanki yaşındayım. Hayatımda en çok çocuklarla hemen ilk anında sempati ilişkisi kurabilme hassamla övündüğüm kadar hiçbir şeyimle övünmedim. Yazar olmadan önce, insan olmayı ve insan olmadan iyi yazar olunamayacağını bana ilk öğreten Ahmet Rasim oldu. Kendi farkında bile olmadan. Ahmet Rasim, büyükbabamın Da-

rüşşafaka'dan arkadaşı olduğu için kardeş gibi sevişirlerdi. Matbaaya da işi olduğu için değil, dertleşmeye, laflamaya gelirdi.

Sohbeti de, görünümü kadar sıcaktı. Kimseyi incitmeyen yumuşak ve kalender bir hümuru vardı. Biraz Bektaşilerinkine benzeyen. Bugünkü Fenerbahçe Stadının dolayında o zaman «Papazın Bağı» denilen ağaçlıklı bir yer varmış. Bahriyeli Davut Bey namında bir zat burayı kiralayıp kendi sultan keyfi için özel bir meyhane halinde işletirmiş, istemediği hışır, densiz müşterileri içeri almaz, sırf ihvanını kabul eder, özel bir kulüp düzeyini böyle muhafaza edermiş. Ahmet Rasim bakla tarlasına, Trifon Baba'nın meyhanesine gitmediği geceler, burayı da sık sık onurlandırırmış. Bir gece yine Mahmut Sadık Bey, Bestekâr Lemi Bey, Bestekâr Bimen Şen ve Ressam Muazzez Beyle kafayı çekerlerken, üç bıçkın kapıda belirmiş. İçeri girip içmek istemişler.

Bahriyeli Davut Bey,

«Bugün babamın ölüm yıldönümü. Rakı yok. Gidin başka yerde için,» diye bunları kovmuş.

İçlerinden biri ileriki masada demlenen Ahmet Rasim Beyle arkadaşlarını gösterip,

«İyi ama, karşı masadaki beyler içiyorlar ya?» diyecek olunca, üstat kelebek gözlüklerinin üstünden arsız müşteriye bakıp,

«Biz ailedeniz evlat. Yas tutuyoruz,» demiş.

Nasrettin Hocanın, «Ben teessürümden ne halt ettiğimi biliyor muyum?» repliğine çok yaklaşık bu espri üslubu, Ahmet Rasim'in bütün hümurunun da karakteristiğini taşırdı. Harcayıcı, çimdikleyici espriden hoşlanmazdı. Politikadan da hiç hoşlanmadığı gibi.

Gerçek Bir Yazar

Darüşşafakalılık onun kişiliğine belirgin bir damga vurmuştu. «Mümtaz İrfan Ocağı» sayılan Darüşşafaka, gerçekten de sıkı disiplini, Osman-

lı efendiliğini, herkese saygıyı telkin edici geleneği ile Türkiye'nin en nazik ve efendi insanlarını yetiştirmişti. Kimde ince ve gösterişsiz bir nezaket görürseniz, kimde kendini dünyanın ekseni saymayan bir olgun alçakgönüllülüğe rastlarsanız, kimde güzel Türkçe bir telaffuz bulursanız, o dönemde hiç yanılmayan teşhisi koyabilirdiniz: Darüşşafakalıdır muhakkak. Kaç eski Darüşşafakalı tanıdımsa, bu vasıfları yalanlayan bir istisnaya rastlamadım.

Ahmet Rasim'in edebiyatımızda ayrı bir yeri vardır. Saygın beyaz saçları, mabeyn kâtipliğinden edinilmiş hal ve tavrı, hariciyeci ya da Şûra-yı Devlet üyesi üslubundaki özenli giyimi ile üstat Halit Ziya görünümünde olduğu gibi, romanlarında da, kibar bir salona girmişçesine insana önünü ilikleme hissi verirdi. Onun yolunda giden daha az yetenekli yazarlarda bir yozlaşma halini aldığı zaman, abesliği daha da vurgulanan bu Frenk özentisi üslupçu ve inandırıcılıktan uzak edebiyat, Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi gibi iki büyük panzehirle dengelenmemiş olsa idi, belki kuşaklar boyu hasta ve yapmacık bir moda, edebiyat sanılıp gidilecekti. Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi ne Paul Bourget'ye, ne şuna, ne buna benzeyen, hiç kimseyi taklit etmeye özenmeyen, bundan ötürü de sade kendi kendilerine benzeyen bir edebiyatın öncüsü oldular. Yapmacıksız, üslup kaygısız, güncel konuşma dili rahatlığında ve kolaylığında, günü gününe yazarak, çok söyleyeceği olan yazarların sağlıklı telaşı ile. Ikınıp sıkınmadan. Bundan ötürü de rahat ve kolay algılanan, bol bol okunan yazarlar oldular. İstanbul'un İstanbullunun o dönemlerdeki yaşamının sadık birer kronikçisi oldular.

Ahmet Rasim'in en sevdiğim özelliklerinden biri halkçılığı idi. Halit Ziya Uşaklıgil nasıl arkasından Saffet Nezihilere, İzzet Melihlere yol açmışsa, Ahmet Rasim ve Hüseyin Rahmi de, Sermet Muhtarların, Osman Cemallerin, Orhan

Kemallerin, Adnan Velilerin yani halkla övür olmuş yazarların yolunu açmışlardı. Ahmet Rasim, halkı anlatırken, bu halkın içine kendi de katılırdı. Agâh Sırrı Levend'in çok isabetli teşhisi ile, «Doğrudan doğruya kendisinden söz ettiği yazılarında bile Ahmet Rasim yine kalabalığın içinde» idi.

Muharrir Bu Ya

Her gün durmadan yazmak ecirliğini «Muharrir bu ya»da ne güzel dile getirir:

«Laf değil muharrir bu, yaz. Hem çalakalem yaz. Durma yaz. Kaleminin ucuna nasıl gelirse öyle yaz. Deme kış yaz, yaz. Bu nasihatı kulağına küpe yap. Buna bir rumuz olmak üzere kurşun kalemini kulağının arkasından eksik etme. Yolda yaz. Tramvayda, otomobilde, şimendiferde, vapurda, arabada, kayıkta, dur, otur, hopla zıpla yaz.»

Yazarlığın içine bir girdi mi bir daha çıkılmayan bir meslek olduğunu, insanı nasıl bir fikir eciri haline getirdiğini bundan iyi anlatmak mümkün mü?

Hem de çalakalem bir tempoyu sade anlamda değil, yazının müziğinde, soluğunda da vurgulayarak.

Bir gün büyükbabama anlatmıştı. İkisinin de sınıf arkadaşı olan, İkdam'ın patronu Ahmet Cevdet Bey, Ahmet Rasim'e gazetesinde fıkra yazması için teklif yapmış. Üstadın kabul etmesi üzerine iş telif ücretini saptamaya dayanınca, Ahmet Rasim Usta,

«Uzun yazarsam, yarım altın isterim demiş. Kısa yazarsam bir altından aşağı olmaz.»

Az ve öz yazmanın telif ücretine yansımış bu nefis değerlendirmesi de unutulacak gibi değildir.

«Fuhş-i Atik, Şehir Mektupları, Hamamcı Ülfet, Gülüp Ağladıklarım, Ramazan Sohbetleri, Muharrir Bu Ya, Gecelerim, Eşkal-i Zaman, Cid-

du Mizah, Falaka» ne yazmışsa çalakalem, ama onun için de kaleminin ucuna geldiği gibi içten ve sıcak yazmıştır.

Dünyaya Posbıyıklı Babacan Bakış

Ahmet Rasim'in güftesini kendi yazdığı ve bestelediği. «*Bilmem ki sefa, neş'e bu ömrün neresinde*» gibi hâlâ söylenegelen birçok şarkıları olduğunu herhalde benden öğrenecek değilsiniz...

Üstadın babası çok gelgeç bir adammış. Anasını gebe bıraktıktan sonra bir daha eve uğramamış. Her gittiği vilayette bir kadınla evlenmiş, Ahmet Rasim, dikiş dikip kendini büyüten annesi Nevber Hanıma, büyük bir sevgi ile bağlı idi. Onun talihsiz anacığının anısına yazdığı satırlar da unutulmaz içtenliktedir.

Şehir Mektupları kitabının bir baskısının kabında üstadın bir karikatürü ve altına kendi seçip koyduğu şu mısra vardır:

«*Mudhikat-ı dehre ben ölsem de tasvirim güler.*»

Dünyanın komikliğine gülümseyen o karikatürünü çoktan unuttum. Ama, Ahmet Rasim Ustanın, her şeye, herkese sevecen ve insancıl bakan o güleç, posbıyıklı babacan yüzünü her zaman görür gibiyim.

Hediye Bir Kalemin Uğuru

Sevgili Rasim Usta, «Yazarlık hem mihnetli, hem de çok zevkli iştir» deyişinin hikmetine artık biz de vardık. Evet senin örneğine özenip, senin öğüdünü tuttuk.

Aldık elimize kalemi yazdık durduk, yaz kış demedik, gece gündüz demedik gözlemledik yazdık. Sevdik yazdık, kızdık yazdık, umutlandık yazdık, umutsuzlaştık yazdık, sevindik yazdık, üzüldük yazdık. Yazarlığın insanı tüm varlığı, tüm zamanı, tüm bilinci, tüm bilinçaltısı ile, ge-

cesi gündüzü, gerçeği ve düşü ile emen ne doymak bilmez, ne kaprisli, kendinden başka sevgili çekemez, ne kıskanç bir meslek olduğunu bile bile yazdık. Ama yine aynı yazarlığın, dağınık düşünceleri kâğıda dökerken bizi nasıl birden arılığa, yalınlığa, bir kelime ile düşünceye egemen olmaya götüren bilge bir dost olduğunu da görüp sevinip yazdık. Yalnızlığımızda, umutsuzluğumuzda bizi yok olmaktan kurtaran bir can simidi gibi ona sarılıp yazdık. Uyurken uyanıp yazdık, hasta ve ateşli iken başımızda buz kesesi yazdık, kâğıt bulamadık bazen kâğıt peçeteye yazdık, gömlek manşetine yazdık, yatak çarşafına yazdık.

Dünyada neler yitirme, en yakınlarımızı kırıp geçirme, ne nimetleri kaçırma pahasına yazdık. Yüzlerce kurşunkalem bitirdik, bir o kadar dolmakalem yitirdik. Geçen gün saydım tam yirmi üç daktilo makinesi eskitmişim. Doludizgin bir amansız gidişin içinde yorulan, çatlayan atları değiştirir gibi biten kalemi, bozulan ucu, pes diyen yazı makinesini atıp yenisini önümüze çektik. Kaldığımız yerden yine yazdık. Hep yazdık, durmadan yazdık.

Uyarmak için yazdık, öğretmek için yazdık, anlatmak için yazdık, güldürmek için yazdık, yüreklendirmek için yazdık. Bir gediği doldurduğumuz kuruntusu ile, bizden önce söylenmeyeni yakalamak hevesiyle yazdık. İnsan gerçeğini yakaladığımız bir yanı ile, Türkiye gerçeğini ayrı bir açıdan verdiğimiz umuduyla yazdık. Yararlı olmak duygusu ile yazdık.

Yazıyoruz da. Yazacağız da. Ölüm bir gün elimizi tutuncaya kadar.

Rasim Usta, senin bana o uğurlu ve bereketli elinle hediye ettiğin ucu lastikli kalemin bunda muhakkak payı olmalı.

Mühürdar, 5 Ekim 1979

Celâl Yalnız

Ara Güler Arşiv.

Aliye Berger

Cemâl Sahir

Tahsin Tarcan Arşivi

Ahmet Kutsi Tecer

Refik Halit Karay

Ara Güler Arşivi

Milliyet Arşivi

Selçuk Kaskan

Sait Faik

İsmail Dümbüllü

Ara Güler Arşivi

Kemal Tahir Demir

Taha Toros Arşivi

Cemâl Sahir

Ahmet Kutsi Tecer

Ara Güler Arşivi

Refik Halit Karay

Ahmet Rasim

Abdi İpekçi

Naci Sadullah Danış

Muhsin Ertuğrul

Ara Güler Arşivi

Suat Baydur

Vâlâ Nurettin (Vâ-Nû)

Milliyet Arşivi

Suayi Sualp

Milliyet Arşivi

Samet Ağaoğlu

Bedrettin Tuncel

Arif Müfit Mansel

Ara Güler Arşivi

Esat Mahmut Karakurt

Millîyet Arşivi

urhan Felek

Tevfik Sağlam

fotograf: KLAUS BARISCH

PARÇA PARÇA ANILAR

"...Bu portreler yalnız ölen kişileri yeniden hatırlatmakla kalmıyor, onlarla birlikte çöken bir incelikler toplumunun ve uygarlığın çatırdadığını duyuruyor. 'Hoyratlığı ve zevksizliği şiar edinen sözümona bir halkçılık'ın sürüklediği kültür yozlaşmalarının tehlikesini de söylüyor. İstanbul'un nereden nereye gelişinin de tarihçesi bu anılar..

Edebiyatımızın az kullanılır türünün, az bulunur ustalıktaki ürünleri..."

DOĞAN HIZLAN, Cumhuriyet, 28 Şubat 1980

YENİDEN CANLANDIRAN KALEM

"...Haldun Taner'in öykülerinde, oyunlarında gülmeceden, taşlamadan zekice yararlanan yazar kişiliği, bu sevgi dolu portrelerde anlattığı kişilerin açmazlıklarını çelişkilerini, çocuk kalmış, çevreyle ve gerçeklerle uyuşmamış yönlerini de bıyık altından gülerek sergilemekte, eleştirmektedir. Bu kişilerin bıraktığı anılarda derin bir insan sevgisinin, sıcak dostlukların izleri de vardır. Bu anılar kitabı okur için öğreten, düşündüren bir kılavuz da olacaktır."

KONUR ERTOP, Kitap Dünyası, Mart 1980